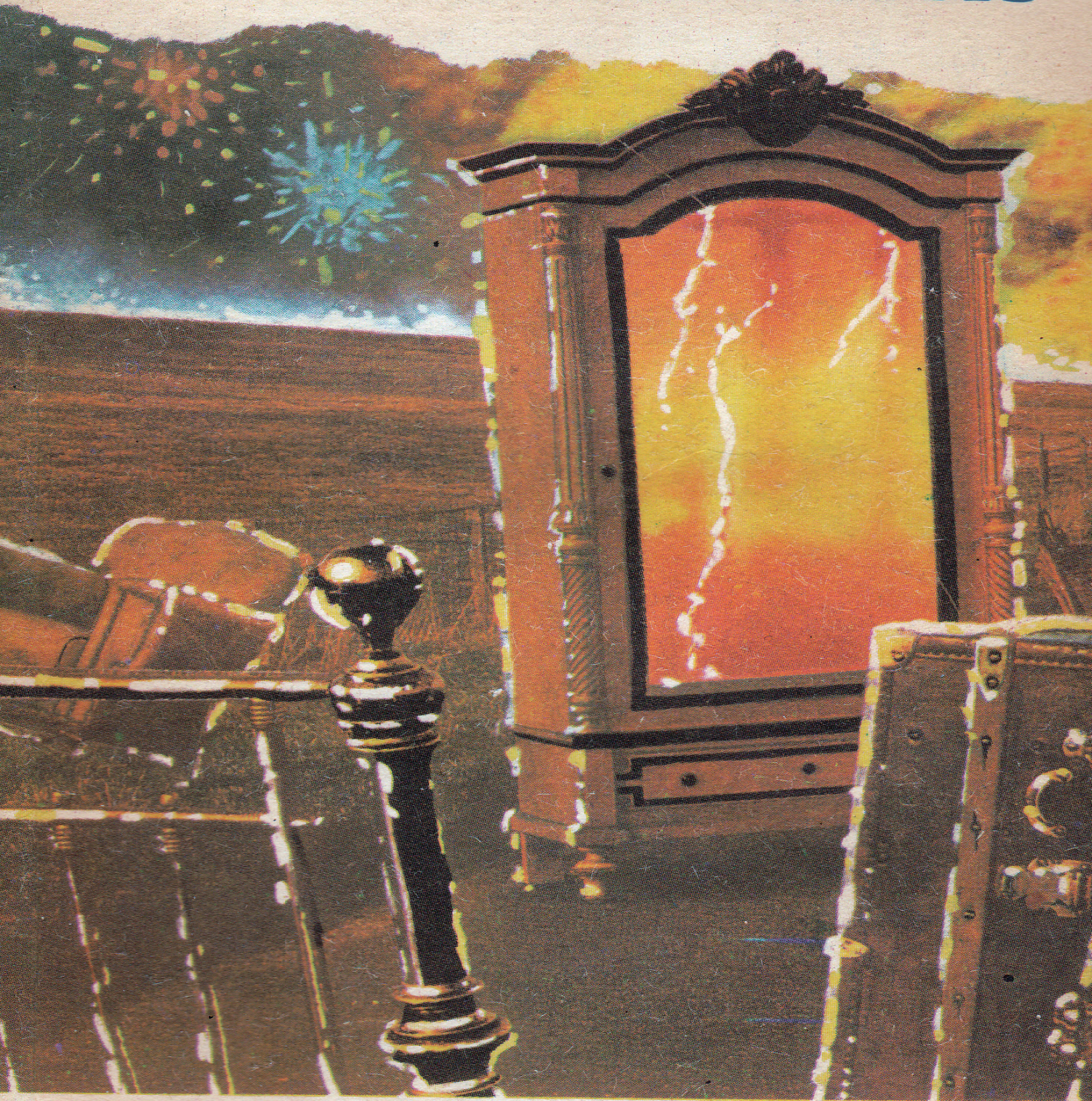

MILOŠ CRNJANSKI

MIGRAȚIILE

Editura de Vest

I

Un nesfârșit cerc albastru. Și-n el, o stea

Încețoșate, desișurile de sălcii se aburesc încă din ajun; norii se învoburează tot mai jos. Valea, prin care curge râul, e turbure și de nestrăbătut. Pământul e negru, nevăzut și înecat de apă. Dincolo de noapte vuieste mlaștina. Din ea se zămislește strălucirea lunii ce țîșnește deasupra beznei, apoi trece și pierde în noaptea care, umedă, intră și iese, intră și iese fără încetare din încăperea în care doarme bărbatul, ocolindu-1 și umezindu-i pieptul uriaș și pîntecele, umflat și cald, învelite în piei de berbec, prin lîna cărora a pătruns sudoarea. Picură apa prin trestii acoperișului și, cu toate că bezna e profundă, el zărește o broască ce sare apropiindu-se de el.

Încă de la miezul nopții se aude cu intermitență, dar îndepărtat, lătrat de cîini și cîntec de cocoși. Pe-aproape însă, ca prin vis, ca pe sub pământ, lovituri înfundate de copite. Desele treziri ce-1 cuprind trec precum o legănare prin întunericul ce i se strecoară pe sub umeri, pe sub coastele înfiorate de frig. Nu discerne întunericul din jur, întunericul din sine și, cu ochii larg deschiși în beznă, nu vede nimic. Săritura broaștei pe deasupra creștetului a auzit-o mai mult ca sigur, însă imediat îl cuprinde din nou somnul, astfel că totul se scufundă iar în duhoarea grea a

pieilor de berbec, pe care zace partea de sus a trupului său, alături de capul femeii.

Durerea desupra genunchiului, pricinuită de-o lovitură de cal cu câteva zile în urmă, când începuse să-și adune unitățile regimentului, încă-1 mai trezește noaptea, însă dispare repede din cauza istovirii și vlăguirii strașnice din oase. Așa că, trezindu-se în fiecare clipă, geme, apoi adoarme din nou, scrîșnind din dinți.

Și totuși, într-o fracțiune de secundă, înainte de a adormi, câte nu zărește în starea aceasta de semiinconștiență: râul de la poalele muntelui ce susură umplînd liniștea nopții; clarul de lună din ape, revărsate prin rîpe și viroage; trestia de la fereastră și acoperișul de pe care se preling mii de picături, strop cu strop; norii ce se învoburează tot mai jos; vîrfuri de sălcii pe întinderi nesfîrșite, pline de lăstăriș.

Și cînd se scufundă iar în somn, cuprins de un fel de flăcări, se rostogolește într-o vîltoare de culori, spre o necuprinsă depărtare, spre-o nemărginită înălțime și spre-o infinită profunzime, pînă ce-1 trezește ploaia care se scurge printre trestii. Atunci, cu mintea tulburată, deslușește mai întîi lătratul cîinilor și cîntecul cocoșilor, ca de îndată să deschidă larg ochii în întuneric și să nu vadă nimic, dar să i se pară că vede, în sus, un nesfîrșit cerc albastru. Și-n el, o stea.

Se opri la un moment dat din această legănare, capul încetă să-i mai vîjîie, astfel că-și dădu seama că era treaz. Zăcea culcat în întuneric, cu ochii larg deschiși, mirat și tremurînd de frig. Nu mai visa. Auzea clar cîntecul cocoșilor și lătratul cîinilor. Răsuflarea femeii de lîngă el, ce-i adormise pe braț, îi răcorea pieptul. Auzi pînă și trosnetul pe care-1 pricinui întinzîndu-și gîtul, într-atît de profundă era liniștea din fața casei. Observă chiar și fișia de lumină ce se strecura prin crăpătura lemnului de brad și se trezi de-a binelea. Venise timpul să purceadă la drum.

Era focul celor ce se culcaseră cu o seară în urmă, unii singuri, alții cu nevestele și copiii lor, sub streășina unui obor, de cealaltă parte a izlazului, unde se aflau staulele sale. Și de parcă

era această prirnă și limpede aducere aminte a minții sale un fel de strigăt neauzit de luptă, i se păru că aleargă spre el, unul câte unul, cu pașii lor sălțați, înspăimântători, cu șubele, puștile lor lungi, cu hangerele între dinți, ca la instrucție. Îi vedea fiecăruia chipul, îl recunoștea pe fiecare în parte, își amintea chiar și locul în care se culcase fiecare. Așa i se iviră în orizontul ochilor larg deschiși, din întuneric, și toate celelalte ce se aflau acolo, afară, în ploaie: povârnișul muntelui și sub el Dunărea, cu bărcile luntrașilor de graniță, în care se vor imbarca; întinderi nesfârșite de sălcii și de mlaștini, pîrloage vineții și lăstărișul roșu.

Atunci scîrțîi cumpăna fîntîinii și, în aceeași clipă, cineva bătu la ușă.

Tresări, dar nu numai el, ci tot ceea ce fusese pînă atunci nevăzut și neauzit în umbră; în apropiere se auzi tropot de copite și lătratul răgușit al cîinilor.

Cu siguranță că de undeva și-a luat zborul și-un stol de ciori, fiindcă croncănitul lor umplu noaptea, ridicîndu-se spre înălțimi.

Și imediat ce, trezit din somn, năuc, a încercat pe întuneric să se sloboadă din cearșafurile în care se împleticise și să iasă de sub piei, asudat și despuiat, căci dormea gol întotdeauna, ea se trezi. Aproape mută de spaimă, dibui vatra, suflă în cenușă și găsi jar. Aprinse un opaiț care o luminează în întregime, proiectînd și umbra lui uriașă pe zid. Abia cînd îl zări scoase un țipăt și începu să se tînguie, prăbușindu-se peste el, îmbrățișîndu-l și sărutîndu-i pieptul, umărul, gîtul și urechea.

Se încheiaseră aproape două săptămîni de cînd sosise mesajul de la marchizul Ascanio Guadagni, comandantul orașului Osjek, să echipeze trei sute de ostași aleși pe sprînceană, pentru a porni în războiul împotriva Franței, iar ea nu mai înceta să se tînguie. Cu ochii umflați de plîns, încovoiată de spaimă, în luna a treia de sarcină, nu se dădea despărțită de el. Cu faimă de femeie frumoasă, în primul an de căsnicie deveni și mai frumoasă. Tenul și statura, rîsul și

răsuflarea, ca de altfel și privirea ei aveau un fel de strălucire netedă, ce emană din ea tot timpul cât a purtat pruncul. Planturoasă și greoaie, plină de o veselie nebună în aceste luni, după naștere slăbi și se urîți devenind tăcută, însă aspră față de slugi și servitoare. Pentru a petrece laolaltă și ultima noapte dinaintea plecării, venise cu două săptămîni înainte plîngînd după el, pînă la malul Dunării. Lăsîndu-și cele două fete în sat, venise să locuiască ultimele două zile într-o căsuță acoperită cu stuf, la obor, numai și numai pentru a putea să-și petreacă ultima noapte împreună. Zăcînd ceasuri în șir culcată pe pieptul lui, îi săruta coastele, gîtul, ochii, gura, urechile, șoptindu-i cuvinte nesăbuite și fără noimă.

Greoi și cu picioarele crăcănate, călărind cât era ziua de lungă, el își echipa oamenii în aceste din urmă zile. îi ocăra îmbrățișările și sărutările. I se făcuse lehamite de ea.

Chinuit peste zi de gîlceava în alegerea oamenilor ce se prezentau neînarmați și băuți, trebuia să-și petreacă serile cu pisarii ce pregăteau listele „Polcului* slavo-dunărean”, după care, noaptea, îl aștepta iadul. Îmbrățișările ei, asalturile ei nesăbuite, degetele ei lungi, neobosite. Frumusețea ei nepămînteană lîngă focul din vatră, privirea și hohotele ei de plîns. Cu pieptul lui de uriaș, cu pîntecele revărsat, stors de vlagă, îngrijorat pentru copii, se mira și se crucea de purtarea ei nebunească, ba chiar și rîdea în hohote.

Acum, în lumina palidă a opaițului, o vedea așa, tulburată de somn, și-și dădea seama că-n dimineața aceea, înainte de plecare, cu ea va fi cel mai greu. Sărutările ei bezmetice și nebunești, ce-i cădeau pe obraz și pe gît, erau ude de plîns. Ridicîndu-se pentru a-l putea cuprinde mai bine, fiindcă el se apăra încruntat, pășind peste perne, piei și scoarțe împrăștiate pe pămînt, ea călcase desculță peste o broască și țipase înfricoșător. Înfuriat atunci de toate aceste mofturi muieresti, o împinse, ba îi veni chiar să o trîntească la pămînt.

Răsturnînd strachina cu apă sfințită și busuioc pe care ea o pregătise de cu seară pentru a putea, dimineața, cînd se va trezi, să-l stropească, și împleticindu-se, ca și cum ar fi cărat un butoi gol, ajunse pînă la ușă și o deschise.

Ploua mărunț și pentru o clipă văzu, în lumina zorilor, cîinii care se năpusteau asupra lui, caii și slugile de sub duzi, iar în celălalt capăt al izlazului, la obor, gloata ce se cuibărise acolo cu o seară în urmă. Focurile încă mai plăsmuiau în întuneric umbre mari și fantasme, însă de cum se auzi prima împușcătură, totul parcă țîșni și se puse în mișcare. Unii porniră să cînte, să zbiere, să alerge la adăpătoarea de la fîntînă să se spele; alții, purtînd copiii în brațe, înveliți în cîrpe, coborau spre luntrii. Vai, și ce se mai băteau femeile cu pumnii în piept, ce mai boceau, ce-și mai agitau veșmintele zdrențuite, năframele și obielele! în spatele oborului, deasupra povîrnișului, văzu de data aceasta cu adevărat, în imensul, turburele și ploiosul răsărit, întinderi nesfîrșite de sălcii și mlaștini,

* Regiment (sl.).

nu însă și nemărginitul cerc albastru. Și nici steaua din el, ca-n vis.

Alergînd pe lîngă cai și pe lîngă femeile plînse care nu erau lăsate să coboare la luntrii, oamenii se adunau strigîndu-se unii pe alții. Unii, rămași în urmă, își luau rămas bun cu lacrimi în ochi, făcîndu-și semnul crucii. Un bărbat se apropie de el cu un copilaș în șubă, căutînd focul din casă ca să-și adăpostească pruncul deja vînat de frig. Cîinii, aciuțați la mal, în jurul femeilor și al bătrînilor, lătrau sărind după cei ce coborau în vale, spre apă.

Desculț pe pămîntul rece și umed, înfășurat așa cum se sculase din așternut, cu un tricorn mare și negru, cu dungi argintii și ciucuri, pe care-l îndesase pe cap la primul salt după ce se trezise, băgase spaima în slugi. Acestea îi veniră în

întîmpinare, ca să-i sărute mîna și să-i aducă de îndată calul ce se cabra.

Atunci, după ce strănută puternic de cîteva ori, tropăi de se cutremură totul, înapoindu-se în întunericul și căldura de lîngă vatră, unde-l aștepta nevastă-sa încă plîngînd. Îmbrăcîndu-l repede, ea-i săruta postavurile, curelele și podoabele de argint, iar după ce acesta se spală, îi șterse fața cu pletele ei, îi sărută obrajii. Înduioșat, o mîngîie pe spate, bombănind cînd ea izbucni și mai tare în plîns.

Cînd se ivi în ușă, îmbrăcat, iar slugile îi aduseră calul, se porni atîta bocet, strigăt și țipăt pe izlaz, atîtea vaiete și gemete ale muierilor ce năvăleau să-i sărute mîna, încît răcni furios la ele.

În timp ce slugile îl ridicau dintr-o parte în șa, pe calul care se învîrtea speriat de această mulțime pestriță, alți doi servitori strîngeau de partea cealaltă chingile, ca nu cumva să rupă scărițele sub greutatea lui. Sub el, calul se încovoia ca sub povara unui butoi.

Împroșcînd cu noroi copacii, iarba și cîinii din jurul său, el își mîna calul la vale, spre Dunăre. Scăpat de tînguirii și de țipete, o luă la trap prin umezeala copacilor și a crengilor. Ploaia s-a potolit, însă cînd începu să coboare pămîntul se surpă sub copitele calului.

În necuprinsa abureală a norilor, a mlaștinilor și a stufului se făcuse deja ziuă. Acolo nu se întîmpla nimic, de parcă era o altă lume. Deasupra capului său croncăneau ciorile, la picioare licăreau adîncurile și luminile apei. Legate de sălciile bătrîne și de stîlpii din mocirlă, luntrele se arătau negre de departe, pe lîngă focuri. Cînd își ridică privirea, văzu în cenușul cerului o liniște deplină iar în zare ciorile ce nu se mai auzeau. Putea acum să scruteze cu privirea pînă departe Dunărea și malurile ei, din care unul gălbui și abrupt atîngea cerul, iar celălalt, cuprins de ape și ierburi, se înfunda în adînc.

A țîșnit dintre tufe în băltoace și-n glodul

greu, pînă la burta calului, în fața focurilor de pe care se luau mieii fripți. După ce mai întîi se întinseseră să se odihnească, făcîndu-și culcuș în luntrele largi, ude de ploaie, pe paie și pe frunze galbene, uscate, oamenii se sculau să-și curețe armele, ori să aștepte cu cuțitul pregătit cîte-o halcă din carnea de miel spintecat. Cîntau cît îi ținea gura.

Cînd ajunsese pînă la vatră, printre sălcii, stropit de noroi, i se înfățișară doi ofițeri și-un popă ce venise împreună cu fratele său să-și petreacă fiul și să-i blagoslovească pe toți, tocmai din Zemunul cel bogat în arginți. Întrucît își pusese în gînd să-și urnească contingentul cît mai repede, mîna calul pînă la parîmele cu care erau legate luntrele și dădu ordin vîslașilor să pornească.

În luntree se iscă o scurtă învălmășeală, căci oamenii săriră toți în picioare, să-i mai vadă pentru ultima dată pe cei dragi. În vreme ce luntrașii deslegau parîmele strigînd, înaintînd prin apă pînă la brîu, desprinzînd luntrele și împingîndu-le în larg, cîțiva oameni sărmani, înghețați, tocmiți să tragă luntrele pe fluviu în sus toată ziua, toată noaptea și încă o zi, au început deja să se opintească la funii și să frămînte glodul. Printre ei, doi țigani, aproape goi, cu funia pe piept, încercau să roadă cîteva picioare de miel fript, pe care nu vrusesse nimeni să le ia.

Și-n vreme ce bătrînii stăteau nemișcați, înghețați și uzi pe malul noroios, femeile, copiii și cîinii alergau de-a lungul malului povîrnit, văitîndu-se și plîngînd pînă ce luntrele se pierdură în sălciile dese, de unde nu mai răzbătea decît ecoul unui cîntec dogit. Dar, de îndată ce-au dispărut din zăre cei pe care s-au tot căznit să-i mai vadă, acest cîntec deveni treptat mai domol și mai tăgănat, pînă ce amuți de tot. Însă tînguirea pe mal răsună mult timp după aceea.

De cum plecară luntrele, își mîna și el calul de-a lungul malului și-l opinti pe coastă-n sus încît animalul, aburind, fornăia furios. A făcut

cale-ntoarsă, pentru că trebuia și el să se echipeze.

În jurul staulelor și al oborului se adunase lumea să vadă și plecarea lui, dar, mai ales, caleașca, caii și servitorii fratelui său, Arhanghel Isakovič, negustor cunoscut pentru bogăția lui în toată lunca Dunării și-a Tisei.

Așa cum se vorbiseră, fratele și-a petrecut noaptea în sat, cu nepoatele, pentru ca în zori să se scoale devreme și să fie de față la despărțirea de nevasta sa, de-a cărei fire imprevizibilă se temeau amândoi. Și, într-adevăr, îndată ce s-a întors de la îmbarcarea ostașilor, urcînd din greu panta, pe partea cealaltă se și ivi, mare și împestrițată, caleașca, pe care slugile o înconjurarăș imediat.

Se făcuse ziuă de-a binelea, iar ploaia se oprise.

Intrînd în casă, lovindu-se în prag cu capul de acoperișul de trestie, și-a găsit nevasta gătită în mătase, cu fața spălată, fermecătoare. Obosit de călărie și de graba cu care venise, o privi acum cu alți ochi și, apropiindu-se de ea, porni să o sărute, printre mustățile lui zbîrlite. Grăbit, gîfîind sub sărutările ei, îi repeta de-a valma tot ce-i mai spusese cu o seară și o noapte înainte: sfaturi privind mutatul lor la fratele lui, la Zemun, sfaturi privind îmbăierea mezinei suferindă de o boală de piele, asigurări cu privire la drumul lui prin Steier și Bavaria, la cît de scurt va fi războiul, la cît de puține lupte se vor da și, în cele din urmă, încredințări privind fidelitatea și întoarcerea acasă. Între timp, tremurînd toată ca o nebună, ea își rupea de pe sine fireturile de argint, nasturii, florile și dantelele de mătase, strigînd și repetînd în hohote de plîns aceleași cuvinte, aceleași implorări, aceleași rugăminți fierbinți. Smulgîndu-se cu greu din brațele nevestei, trăgînd-o fără să vrea de păr cu șireturile triconului său, ce se încurcau în veșmintele ei, sărutînd-o la despărțire pe gură, repeta mereu vorbe dulci, cu care o obișnuise încă din primul lor an de căsnicie. În spaima ce se-nvecina cu nebunia, ea i se agăța de

gît, stropindu-l pentru a cîta oară, Dumnezeu știe, cu apă sfințită și rugîndu-l să nu se însoare pe acolo, așa cum o făceau alții, să nu braveze pe acolo, s-o cheme apoi și pe ea, și să nu se prăpădească. Sărutîndu-l cu buzele umede de lacrimi, buze ce nici nu se mai puteau închide cu gura deschisă și fără vlagă de atîta tremurat, îl privea cu ochii dați peste cap, în care se zărea doar albeața, fără irisul lor albăstrui și pupilele mari. Aproape fără simțire, molatică, îi repeta crispată: „O să mor, o să mor!”

În acest răstimp din caleașcă ieși fratele lui, uscățiv, palid, într-un cojoc lung din blană de lup, ținînd în mîna niște mătănii de chihlimbar ce semănau a struguri cu boabe mari și coapte. Porunci să se întoarcă numaidecît caleașca, împrăștie amabil lumea, dăruind cîte ceva aproape fiecăruia care se apropia să-i sărute mîna. Mai dădu încă vreo cîteva porunci servitorilor, apoi kir Arhanghel îi făcu, vesel, fetei semn cu mîna, fiicei celei mari pe care o adusese să-și petreacă părintele și pe care surugiul nu îndrăznea s-o lase nicidecum pe pămînt.

Frații se vorbiseră ca, înainte de despărțire, s-o păcălească pe nevasta celui mai vîrstnic, întrucît acesta nu voia să fie de față la cirul pe care era ea în stare să-l facă în cea din urmă clipă. De aceea a trebuit ca mezinul să vină împreună cu fetița în caleașcă, în fața căsuței de lîngă obor. Aici își petreceau oamenii ultima lor noapte înainte de a se îmbarca în luntrele din care nu mai coborau pînă la Petrovaradin. Aici a venit și ea să-și petreacă ultima noapte, alături de soț, în căsuța în care, de altfel, iarna se adăposteau păstorii. Surugiul fusese astfel instruit ca, imediat ce fratele mai mare va ieși din casă și va sări în caleașcă, el să și dea bice cailor.

Totul se petrecu într-o clipită, așa cum fusese plănuț. În vreme ce-și aranja, rmai mult moartă decît vie, rochia, ca să se arate cu soțul înaintea mulțimii, el, făcîndu-și semnul crucii fără ca ea

să-1 vadă, se strecură pe ușă afară imediat ce auzi pocnetul biciului și se găsi față în față cu fratele său. Se sărutară în pripă și cel vîrstnic sări în caleașcă, împraștiindu-i celuilalt, în grabă, mătăniile prin glod.

Nebănuind nimic pînă atunci, de cum auzi goana calului și strigătele mulțimii, ea alergă spre ușă și văzu cum se pierde caleașca în tufișuri, în spatele duzilor, de partea cealaltă a izlazului. Ca beată, se prăbuși leșinată în brațele cumnatului ei. În caleașca mare și pestriță ce se scutura, cu copila plînsă în brațe, se ridică atît cît s-o mai vadă cum se prăbușește. Aplecîndu-și capul deasupra fiicei, tâcea în acest nămol care sărea înfricoșător în lături și în acesie poticneli pricinuite de ramuri, buturugi și hîrtoape, pînă ce surugiul, trecînd de-un crîng de salcîmi rari, sînd cu picioarele înfipite în ciocul podoabelor de fier ale caleștii, reuși să strunească toți trei caii speriați care tremurau.

Atunci, strigînd la slugi și strîngînd copilul la piept, își pipăi armele, sumanele și cizmele de pe fundul caleștii, hamurile nou-nouțe, bătute în argint, ducații, cuțitul și ceasul de la brîu, rotund ca un ou. Nu uitase nimic.

Mîngîindu-și fetița, porunci să se meargă la pas, și ca un urs îmbătrînit, împopoțonat, începu să țăpăie prin caleașcă în fața fetiței, să mormăie și să joace. Copilul începu să-1 mîngîie cu mîinile, apucîndu-l de podoabele de argint de pe tricorn, rîzînd printre lacrimi.

Cerul începea să se limpezească deasupra mlaștinilor și-a sălciilor și undeva, pe-aproape, se auziră și primele ciocîrlii. Orizontul era plin de stoluri de ciori, luminat de imensele întinderi de ape revărsate. Pe drum, de-a lungul malului, al dealurilor ce coborau în ierburile ude, caleașca ajunsese repede din urmă cele trei luntrii mari, negre, care înaintau încet în josul fluviului.

Îmbrățișat de mîinile fierbinți de copil, continua parcă să dormiteze. Tropotul copitelor, scîrțîitul roților, glasul de copil în care se întrupau și cîntecul ciocîrliilor și croncănitul ciorilor, le auzea ca într-un vis în care norii ploioși se împrăștiau tot mai mult, fiindcă în spatele lor se

afla, neînchипuit de departe, dar uriaș, soarele.

Fetița, neprimind răspunsuri la întrebările sale, le punea din nou, obositor, de sute de ori, trăgându-1 de urechi, de podoabe, de mustăți. Obosită și firavă, deveni din ce în ce mai tăcută. Iar el se apucă să-i îngîne încetișor un cîntec și s-o legene pînă cînd ea își puse capul pe pieptul lui și adormi.

Se anunța o zi caldă, de primăvară, după ploaie. Deasupra mlaștinilor, printre sălcii, pe malul celălalt, se ridica o ceață lăptoasă și deasă care în curînd umplu, ca un fum, toată valea Dunării. Cîntecul celor din luntrii, de acolo, de jos, răzbătea pînă la el în tăcerea fără de sfîrșit venită parcă de sub pămînt.

Însă în sînga, deasupra dealurilor și a pădurilor ce se zăreau, putea deja să întrevadă lumina vineției a unei dimineți însorite și pure. De aceea opri caleașca lîngă un rînd de plopi înalți. Sărutînd de mai multe ori copila adormită, o lăsă în caleașcă iar servitorii îl urcară din nou pe cal. Călare, în mijlocul unor tufe, așteptă liniștit să i se strămute lucrurile pe cai, se dădu la o parte ca servitorii să întoarcă încet caleașca. Apoi dădu drumul servitorilor fratelui său să plece, el rămînînd pe loc și privind caleașca ce se îndepărta prin iarba deasă, din care-și luau zborul ciocîrliei.

Scoțîndu-și tricornul, îl dădu slugilor și o porni călare în fruntea lor, legănîndu-se din nou ca un butoi.

Le făcuse pe toate, o trimisese și pe fetiță înapoi în sat. De cum a încălecat, simți toată oboseala ultimelor nopți nedormite, a pregătirilor și alergăturilor prăbușindu-i-se parcă pe umeri. Miasma jilavă a tufelor, căldura sufocantă a norilor joși și însoriți, ceața din văi, deasă ca fumul, toate astea îl înăbușeau și-l adormeau. Ca și cînd necazurile ar fi rămas în urmă, în față i se așternea doar această întindere de iarbă deasă ce te istovea. Se simțea împăcat. Pornise devreme și nădăjduia să ajungă pînă la Petrovaradin înainte de lăsarea întinericului, unde aveau să i se alătore și celelalte unități ale regimentului. Acesta era format din oameni veniți de prin satele din Slavonia și Srem pentru ca, sub comanda lui, să se

îndrepte spre orașul Pecs, unde, supus inspecției de rigoare, va porni spre bivuacurile lui Karl von Lotharingen, care-și împinsese avangarda pe Rin pînă la Stuckstadt, sub comanda generalului feldmareșal baronul Johann Leopold von Behrenklau.

Cu melancolia ce se prefăcea în tăcere tot mai îndîrjită pe măsură ce înainta în vîrstă, și el, la fel ca tatăl său, pe care-l pomenea întotdeauna într-o conversație mai importantă, mergea liniștit la război. Se săturase de aceste peregrinări și neliniști care nu-l mai părăseau, ca de altfel nici pe oamenii săi pe care-i conducea. Se mutase cu familia de-a lungul Dunării și-al Tisei, aproape prin toate așezările mai mari, făcînd negoț împreună cu fratele său, pînă ce nu s-a însurat și s-a întors de la oaste. Pentru că era foarte prețuit în armată, îi erau încredințate misiunile însemnate pentru norod. Îl rnutau în fiecare dipă, să împace această lume care, la rîndu-i, pribegea fără răgaz. Știa că, îndată ce erau declarați apți, ostașii erau trimiși imediat pe cîmpul de luptă. Liniștit și încrezător în sine, a prevăzut întreg marșul, toate întîmplările ce vor urma și chiar comportamentul oamenilor lui. Îl neliniștea doar o eventuală întîrziere la adunarea de la intrarea în Petrovaradin a părții de regiment care venea din Šid, sub comanda căpitanului Piščević.

Somnoros și greoi, călărea cu capul plecat, prin iarba deasă. Cu cît era mai cald și mai senin, cu atît se simțea mai rău. Calul îl legăna agale, moleșindu-i de tot simțurile. Cele lăsate în urnă i se părură ca și cînd nici n-ar fi fost: plînsul nevestei, privirea fratelui, căldura copilului, totul se învălmășea cu ceața. Servitorii săi rămăseseră puțin în urmă și el încercă un șentiment de singurătate deplină.

Călărind în continuare, meditînd la numirea căpeteniilor și la încorporarea oștenilor pe care-i cunoștea pe fiecare în parte, ațipi din nou. Iată, gîndi el, e de ajuns să te strămuți dintr-un loc și tot ceea ce lași în urmă să fie de parcă nici n-ar fi fost. Scrută atunci dealurile îndepărtate, în spatele cărora se profila soarele. Cînd luciră pe el podoabele de argint, se simți puternic și ușor, ca și

cum nu mai avea trup. Scăldat în soare, aureolat, îl cuprinse fierbințeala; parcă nici nu călărea, parcă nici nu exista acea boare de vânt nevăzută, ce-l întâmpina din față.

Apoi mîna calul la trap, străbătînd întinderea pustie.

Astfel porni Vuk Isakovič, în primăvara anului 1744, la război.

II

Plecară și-n urma lor nu rămase nimic.

Nimic

Intrară în Pécs așa lăli, nespălați, uzi și furioși încît și copiii începură să plîngă, iar femeile, ce se buluciseră în fața caselor să-i vadă, se împrăștiară în fugă prin vecini, țipînd. Frînți de oboseală și flămînzi, dar cîntînd cît îi ținea gura, înaintau cu pași atît de grăbiți încît, încadrați de ofițeri împodobiți cu fireturi, păreau o haită de cîini înfometați, purtați în lanț, la vînătoare.

Loveau cu paturile armelor în garduri, băteau crunt cîinii, săltau trunchiurile arborilor așezate în fața caselor, aruncîndu-le mai departe, prin ogrăzi. O întregă cireadă de boi, peste care au dat după un colț de stradă, au pus-o pe fugă cu zbierete și glume deochiate.

Urcînd povîrnișul, invadară ulițele înguste ale orașului de jos, se răsfirară și rămaseră în urmă, în ciuda strigătelor cvartmaștrilor care-i întâmpinară călare să-i încartiruiască. Fanfara, adunată sub marele steag purtat din Varadin și pe care-l urmară și ofițerii pe caii speriați și plini de spume,

n-a fost în stare să-i acopere pe cei ce răcneau cu aceeași voce, ei. . ei. . . Cîntecul, asemenea unui vaiet și bocet, cuprinse mai tîrziu toată mulțimea, pînă la cei din urmă întîrziați care călcau glodul adînc pînă la genunchi și se băteau în jurul primelor puțuri de apă întîlnite în cale, alergînd apoi pe ulițele pustii, după zarva regimentului ce se tîra prin oraș.

Guvernatorul îi zărise încă de la primele vii, din josul grădinilor episcopiei și se hotărîse să-i campeze în afara orașului, lîngă cimitir. A aranjat în așa fel, încît să-i momească cu focul pe care se frigeau berbeci și unde răsunau fără încetare gorniștii iar toboșarii loveau tobele. Prin amurgul ce a început să se așternă, Isakovič a reușit de bine de rău să-i scoată în poiană, pe sub niște garduri de după care se zăreau pietre de mormînt turcești, ca un fel de buturugi rămase în iarbă, cu turbane din piatră așezate pe ele. De altfel, de cum i-au adus aici, pe izlaz, îi înconjură tunarii nemți, care mai tîrziu se așezaseră pe întuneric lîngă tunurile lor, cu fitilele aprinse în mînă.

Totul se sfîrși însă cu bine, de cum se opriră și lepădară ranițele și armele.

Cîntecul încetă, se iscă larmă și se adunară repede cu toții. Nu se potoliră decît atunci cînd descălecară ofițerii și se amestecară printre ei. La repartizarea corturilor, lîngă foc, se puteau distinge diferite unități ale regimentului, iar cînd veni rîndul furajelor și-al vinului ostașii răspundeau sergenților la apel cu voce tare.

Au sectorizat repede tabăra ca un sat, cu o cărare dreaptă, întretăiată perpendicular de alta, jalonată cu focuri ce le aprinseseră cu ierburi jilave și tinere. Săpară apoi tranșee în care urmau să se culce, așa cum obișnuiau să facă și acasă, după care, în răpăitul neconținut al tobelor, începură să ancoreze corturile.

Cei mai mulți dintre ei erau tineri și nu fuseseră niciodată la război, însă printre ei se aflau și din cei care în ultimii ani purtaseră lupte cam

peste tot. Chiar și din cei răniți la Belgrad și Grocka, și pînă și din veterani ce, în urmă cu aproape treizeci de ani, i-au masacrat pe turci, la Petrovaradin și Timișoara, sub steagurile lui Eugen de Savoia.

Se lăsase noaptea deasupra taberei și aici, peste cărările abrupte ale vechiului Pecs, peste cimitirul părăsit, peste izlaz, tot așa de repede ca și la ei acasă, în serile acelea cenușii, pîcloase, de primăvară, ce se așterneau, ca ploaia, peste mlaștini. Aici însă seara de primăvară îi încînta cu nuanțele de albastru nesfîrșit. Deasupra negurii serii se iviră pantele vineții ale dealurilor cu pădurile lor atît de uscate și răzlețe, încît în depărtare se vedea rumeneala amurgului. Deasupra acestor păduri, ce se vedeau din toate părțile, începură să clipească stelele și să țîrîie nenumărați greieri. Aceste dintîi dealuri, pe care se urcară venind dinspre cîmpie, îi mirară și-i neliniștiră în același timp.

Astfel, după ce s-au culcat aproape cu toții în primul moment, începură să-și ridice pe rînd capetele de sub corturi, din tranșee, de pe paie.

În tabără se lăsase întunericul.

Stinseră focurile, însă liniștea, liniștea necesară pentru somn lipsea. "Un dangăt îndelung de clopot, neobișnuit și străin lor, răzbătea dinspre oraș în tabără. Dinspre ulițele mărginașe ce sclipeau sub deal răzbătea de-a valma lătrat de cîine, o muzică înăbușită și un fel de tumult. Pînă și cei cîțiva străjeri din jurul taberei și cei de la tunuri îi încurajară pe oștenii care porniseră să se strige unii pe alții. Dinspre deal însă ceea ce le excita cel mai mult simțurile era parfumul de fructe, al atîtor fructe cîte nu văzuseră niciodată la un loc în ținuturile lor.

Cu cît se potoleau și se linișteau cei mai mulți din tabără, cu atît mai puțin doreau să doarmă.

Cu toate că erau frînți de oboseală și simțeau durere în întreg corpul, după șase zile de mers sub arme și povara echipamentului, adormiră doar cei

care se obișnuiseră de mult cu toate astea și pe care nimic nu-i mai putea tulbura; nici chiar aceste nopți sub cer senin sau înnorat, nici chiar aceste livezi ce le simțeau așa, prin beznă, undeva pe aproape, nici acest lătrat de câini care peste tot era la fel, nici aceste focuri de la care începeau să lăcrimeze ochii, să se înnegrească fața și să se încălzească o parte a trupului, pe când cealaltă degera.

Cei pentru care era întâia campanie începură să se ridice în genunchi, să șușotească, să se cheme între ei cu glas înăbușit, să se adune în spatele corturilor, ca niște umbre.

Mai târziu, când se ivi luna, se luminează o întreagă față a pământului și, sub dealul întunecat, deveni vizibil întregul câmp. Oștenii văzură copacii care pînă afunci li s-au părut negri, pustii și acoperișurile din oraș ce le păruseră înfundate în pământ. Aproape de seară, după gardurile ultimelor ulițe crezuseră că disting un du-te-vino de numeroase umbre.

Bolta cerului, curată, presărată ici-colo cu nori care se deslușeau abia înaintea trecerii rezezi prin constelații, se înălțase albastră deasupra lor. Ierburile nesfârșite ce creșteau în această noapte pe dealuri și padini, pînă la linia orizontului, au năpădit tabăra cu foșnete imperceptibile însă prezente peste tot, înconjurînd fiecare cort, în jurul cărora, la fel de neauzit și neobservat, au răsărit o mulțime de dîmburi de pământ, rîmate de cîrțițe nevăzute. Șușotind în liniște, cu umbrele corturilor proiectate în spate, tot mai numeroși erau cei care, mergînd de-a bușilea, au reușit să se strecoare din tabără și să se piardă în întuneric pe sub gardurile din apropiere, în iarbă, șanțuri și tufe. Călăuzindu-se între ei cu fluierături ușoare, tîrîndu-se și alergînd încovoiați și repede ca popîndăii, de la dîmb la dîmb, de la copac la copac, își croiau drum prin lanțul străjerilor care simțiseră că se întîmpla ceva în jurul lor, însă nu știau ce, sforțîndu-se pentru a zări ceva în lumina

lunii, trăgînd din cînd în cînd în bezna deplină focuri de avertisment.

Neputînd să adoarmă, aproape jumătate din ei s-a împrăștiat astfel în noapte, undeva înspre oraș. Ei nu porneau acum să caute femei, de plînsul și de vaietul cărora se săturaseră în ultimele zile, înaintea plecării, pe care le iubiseră și le bătuseră după placul inimii. Cu grumazurile aprinse de atîta mărșăluit și de povara efectelor, ei au pornit uimiți și vrăjiți de apropierea acestui oraș mare și ciudat, pe care abia-l zăriseră la sosirea lor, înainte de apusul soarelui. Știind bine că nu ar putea lua lucruri de sticlă ori de aur, nici să aducă vreo vacă ori vreun vițel, ei au văzut totuși scînteind, în noapte, nenumărate lucruri minunate și neobișnuite. Știind de asemenea că pe undeva îi aștepta doar vreo babă smochinită, cu o funie de ceapă, un căpăstru ori o cataramă de argint pe curea drept pradă, porniră totuși în noapte entuziasmați, la șterpelit.

Așteptîndu-se unii pe alții prin fundurile viroagelor, în josul taberei, se adunaseră cîte trei-patru, iscodindu-se repede: care din ce sat era, sub comanda cărui ofițer, înainte de a se repezi prin tufișuri, să caute drumul, urmîndu-l pe cel care ar fi pornit primul. Cel mai mulți dintre ei nu fuseseră vreodată pe aceste meleaguri.

Trăiră astfel în noaptea aceea tot felul de întîmplări ciudate. Toți cei care reușeau să treacă de desișurile dimprejurul taberei treceau și de grădinile și de zidurile din jurul orașului. Năvăleau în oraș ca niște lupi, furișîndu-se prin ganguri abrupte, înguste și umede ca niște jgheaburi. Și chiar dacă ulițe întregi erau pustii, ei ghiceau prin întuneric ceea ce căutau. Fără să se atingă de puicuțele de pe crengi, ocolind gîștele, șterpeliră o mulțime de porumbei fragezi cu degetele însîngerate, de care se lipeau penele. Țintuiți lîngă ziduri de clarul lunii, smulgeau căpăținile albastre, simțind în palmă zvîcnetele micilor trupuri calde. Pe brînci, sub clar de lună,

speriau cîinii cu umbrele gesturilor lor și se opreau multă vreme acolo unde încă mai ardea lampa, cu privirea ațintită printre crăpăturile scîndurilor la chipurile necunoscute. Continuîndu-și oboșiți, după acest popas, hoinăreala.

Plecară și-n urma lor nu rămase nimic. Nimic.

Unii dintre ei năvăleau însă și prin case. Cînd se iveau în cadrul ușilor forțate, scoteau țipete de veselie, pe care nu le putea pricepe nimeni. Se apropiau cu pași mari de gazdele moarte de spaimă, le mîngîiau, le linișteau și le aduceau de prin colțuri în fața vetrei, cu palmele lor mari cît niște lopeți. Și pentru că nu le știau limba, le vorbeau cu mormăieli, vaiete, rnugete, cu nechezături, cu calambururi alcătuite din fel și fel de voci ce le auziseră ziua și noaptea pe la casele lor. Repetau șuieratul vîntului, tropotul cailor și, mai ales, cîntecul cocoșilor. Dumnezeu știe cum se înțelegeau mai tîrziu și cum se amestecau cu cei ai casei, că doar ei povesteau, reuniți cu toții în jurul focului, dar, cu toate că nu pricepea nimeni nici măcar o iotă, toți îi aprobau dînd din cap. Astfel, trezindu-i pe toți, nu lăsară pe nimeni să doarmă.

Mergeau pe întuneric din casă în casă. Și fără voie, chiar dacă nu asta căutau, dădeau și peste femei. După țipete înăbușite și vacarm se pierdeau în beznă, iar mai tîrziu se despărțeau tandru, drăgăstos, pe sub gardurile năpădite de spini, sub care, susura apa. Cîte o femeie îi mai însoțea pe mijlocul drumului, sub clar de lună, în vale, chiar pînă-n poieni. Cîte-o casă întunecoasă, din care ieșeau, rămînea în urma lor cu ușa larg deschisă, prin care răzbătea lumina.

Însă nu oriunde se termina chiar totul cu bine. Pe ici, pe colo deveneau barbari, iar în două locuri, așa, fără motiv, adulmecînd prin noapte, dăduseră foc la case.

Clarul de lună, alb ca neaua, căzuse îndeosebi asupra pomilor ce se deslușeau mai clar cu cît era noaptea mai întunecoasă. Biserica, cu orologiul

său uriaș, domina pantele largi ale dealului pe care, prin viroage și prin case, umblau de colo-colo călăreți cu felinare, în căutarea soldaților rătăciți pe drumul de întoarcere. Ajungând în piața mare și pustie, luminată toată de clarul de lună, fugind de poteră, câțiva dintre ei se culcaseră de-a lungul zidului bisericii.

Orologiul uriaș, cu limbi de fier, cu mecanismul său ce se frîngea neîncetat, cu cifrele sale mari, de neînțeles, vopsite pe un cadran alb de pe peretele bisericii, îi umplea de o încântare profundă. Ascunși în întuneric, ei se culcaseră de-a lungul zidului ca să audă cum bat orele și să vadă cele două greutateți de fier care se legănau deasupra capetelor lor. După câteva lovituri surde ale clopotului, soldații tăceau ciulindu-și urechile. Luna lumina casele din fața bisericii, acoperișurile și zidurile orașului de jos, ba chiar și pădurile și munții din depărtare, pe fondul unui cer scînteietor și adînc.

Noaptea se scurgea într-un fel de lumină albă, difuză ca o burniță. Amărîți, plini de vînătăi, obosiți de se așezau în fiecă clipă, începură să se întoarcă, pe jumătate adormiți, împleticindu-se, în tabără.

Strecurîndu-se pe ulițele pustii, în care patrolau cu felinarele în mîini cuirasierii, au reușit să se întoarcă aproape cu toții. În oraș fuseseră prinși doar doi soldați într-o încăierare.

Abia spre dimineață, cînd s-a crăpat de ziuă, au fost prinși chercheliți din cei care-și găsiseră culcuș prin case și prin grajduri, lîngă cai, și care, treziți din somnul beției, au început să alerge cu cuțitul în mîină după oameni și animale.

Pe Arkadije, servitorul lui Isakovič, îl prinseseră ultimul, la amiază, în apropierea taberei. Mînase o scroafă legată de picior, gîngurindu-i și cîntîndu-i pe nas, printre sughituri, întreg drumul. Îi trebuise mult timp să străbată calea de la o crîșmă din orașul de jos, de unde furase animalul, pînă la ultimele case din

apropierea taberei.

Prefăcîndu-se treaz și stăpîn pe sine, era lăsat să treacă cu nedumerire de cei ce-n noaptea aceea vegheaseră îndelung în spatele ușilor ferecate. Rămase nepăsător chiar și atunci cînd străjerii începură să-l încercuiască. Nici nu strigă și nici nu se zbatu. Leneș, atît de leneș încît se lăsa tras de scroafa ce-l smucea, el șonticăise-cu ea ceasuri în șir, bînguindu-i cuvinte tandre pînă ce, în cele din urmă, amuți.

Tăcut, cu capul plecat, merse așa o bună jumătate de ceas, în urma scroafei, de la fîntîna cea mare așezată la poarta orașului pînă la crucifixul de lemn înfipt în fața cimitirului. Mulți gură-cască îl urmau, fără să-ndrăznească a-l opri.

Cînd scroafa se opri pe neașteptate, el se prăbuși peste ea și o răsturnă rostogolindu-se. Nu mai era beat, ci toropit de lene. El fusese singurul pe care-l prinseseră ziua în amiaza mare.

Ziua următoare fusese desemnată pentru inspecția regimentului.

Devreme, în zori, geniștii și toboșarii îi treziră pe soldați. Lovindu-i cu piciorul pe cei cu somnul adînc, maiștrii militari răsturnau adesea și corturile. Apoi împărțiră seu pentru curățatul puștilor, pistoalelor și al cuțitelor.

Se aprinseră cîteva sute de lulele și se unseră cîteva sute de mustăți. Roua îi umezise pe toți, iar prin părul lor ciufulit le rămaseră fire de paie de prin corturi. La prima privire, spre marea surpriză a ofițerilor, semănav cu niște țigani din șatre. Și doar ce începură ungera puștilor, a butoișelor pentru praful de pușcă, a percutoarelor, acelor, țevișoarelor și a tuturor celorlalte blestemate mărunțișuri ruginite pe care și le dădeau unii altora, cu înjurături îngrozitoare, că începură iar și ei să se tînguie cîntînd ... ei.. . ceea ce se revărsă apoi prin tabără, cu un vaiet și un bocet imens.

Ungînd curelele, soldații își întindeau sumanele pe pămînt și rîcîiau noroiul de pe ele cu

unghiile, țesălându-și apoi cușmele ca pe niște oi negre. Nu băgară de seamă nici vîrfurile dealurilor în ceață, nici pădurile înmugurite, nici parfumul matinal al ierbii; nu vedeau nici strădania primelor fișii de lumină de la răsărit, ce se revărsau peste văile înnegurate. Cu picioarele vlăguite, cu voința și conștiința înăbușite, uitîndu-i pe cei de-acasă, posaci și tăcuți, săriră în picioare, aliniindu-se unul după altul pe drumul pe unde treceau ofițerii călare, cu bastonul în mîină. În mijlocul taberei, calul căpitanului Antonovič se sperie și toți se repeziră să-l stăpînească. Între timp, în dreptul ultimelor case din Pecs apăru o caleașcă îndesată cu penele și perucile albe ale ofițerilor Guvernatorului.

Tobele răpăiră și se iscă o adevărată învălmășeală de-a lungul grămăjoarelor de cenușă și jar, ce încă mai fumegau. Soldații se îndreptară de spate și-și sumețiră piepturile.

Li se aduseră trei steaguri, dintre care unul deosebit de mare, imperial, înzorzonat, ca și acești cuirasieri, cu eșarfe, cu jartiere de mătase, banderole și ciucuri.

La intrarea în tabără întinseră o masă lungă, pe care erau așezate suluri mari de liste nominale, din care le citiră nu numai numele, ci și numele taților, ale nevestelor și ale copiilor lor, ceea ce fu un nou motiv de mirare, uimire și de întristare în același timp.

Între timp, în casa Guvernatorului, unde dormise comandantul regimentului, se află de toate peripețiile „pandurilor” din noaptea trecută în Pecs. Curtea pavată era ticsită de slugi ce pregăteau caii și o caleașcă mare, de sărbătoare, de tîrgoveți și meseriași veniți să denunțe furturile și de familii întregi din orașul de jos, care se grăbiră să facă plîngerii. Femeile aduseseră cu ele copii plînși, iar bărbații pe bătrînii lor, drept martori. În toată casa nu se vorbea decît de furturi, incendii, de bătăi și chiar de o siluire.

Încă neîmbrăcat, Guvernatorul deschise geamul de la catul întâi, furios, în vreme ce la un al doilea geam al vechii clădiri se vedea Vuk Isakovič, în cămașă de noapte, și ostașul ce-l uda cu apă și-l spăla pe cap.

Trezindu-se, preacinstitul Isakovič fu mirat la vederea tablourilor agățate deasupra capului, a ceasului care, deși îl înjurase, îi cântase un menuet, a nenumăratelor măsuțe cu picioare subțiri și a cuverturilor de mătase, pe care erau întinse două pisici albe.

Desemnat pentru a-l înlocui pe polcovnic, știa că aici îl vor avansa potpolcovnicul polcului și ținea foarte mult ca astăzi să iasă totul cu bine. Cu atât mai mult cu cât, cu o seară în urmă, Guvernatorul nu pomenise nimic de avansarea lui, vorbindu-i dimpotrivă, pînă noaptea târziu, de prostiile pe care le făcuse pe drum potpolcovnicul Arsenije Vuič și de pagubele săvîrșite de grănicerii de sud sub comanda lui Ivan Horvat. De altfel, pe toată vremea cinei, Guvernatorul îl plictisise pe Isakovič.

Spălat și bărbierit, urmărind ceea ce se petrecea în curte, Isakovič rămase vreme îndelungată în fața oglinzii mari, contemplîndu-și la fel de atent cicatricea lată de pe umărul drept, ca și obrajii lăsați. Deși vroia și trebuia să se grăbească, se agita fără vreo țintă precisă și-și întrepuera îmbrăcatul, observîndu-se îndelung în această oglindă cum nu se văzuse niciodată acasă.

Pieptul și picioarele, ochii-i umflați, gălbejiți, plini de punctulețe negre, și îndeosebi pîntecele lui apărură în oglindă caraghioase și străine. Trăgîndu-și pe el pantalonii de postav, i se păru că pur și simplu se îmbrăca un altul și că un altul va ieși acum împopoțonat din această încăpere, nu el.

Înainte zorilor o visase pe nevastă-sa și se gîndea și acum la ea, privind prin sticla încețoșată la calul său, căruia slugile îi spălau picioarele și încheieturile subțiri.

Amintindu-și însă de copii, el suspina cu

glasul stins, de față cu oșteanul ce-l îmbrăca. Chemarea aceasta la război, așa, pe neașteptate, îi întorsese toate planurile pe dos. În cearta cu fratele lui, care se mutase la Zemun în ciuda hotărîrii comune de a cumpăra o casă mare în orașul Buda, el dorise să recupereze de la acesta cei șapte sute de ducați ai săi și să se mute în Rusia, care i se părea o mare necuprinsă, o poiană verde prin care avea să călătorească.

Copiii i se îmbolnăveau adesea — cea mai mică fetiță avea un fel de furunculoză — în timp ce el, așa, buhăit, greoi ca un butoi, devenea mai ușor ca fulgul, la primul ordin de război primit. Hoinărise mult prin ținutul Rinului; era cît pe-aci să-și piardă capul într-un măcel, lîngă un afluent al Dunării; apoi îl trimiseseră în Italia fără să-i ceară acordul, deși era însurat și avea copii. A încercat să părăsească de mai multe ori meseria armelor pentru o viață sedentară, însă nu o continuase tot așa și atunci, cu grîul? Se mutase la Galați, și-și condusesse șlepurile pînă la Viena, pierzînd toată averea. Pămîntul și vitele sale, boala copiilor, plînsul lor, totul a fost în zadar. Era nevoit să plece în orice clipă acolo unde nu voia.

Așa a fost și atunci cînd s-au mutat cu întreaga gospodărie. Uneori, prin cîte-un ținut, lîngă vreun curs de apă, era liniștit, vară caldă, poame coapte, oameni buni, însă doar ce trecea iarna și iar o luau din loc. Cînd i-a murit tatăl, a vrut să se stabilească undeva. Se înnodase într-un mod ciudat această legătură cu moartea tatălui său; el — cuprins de pace, liniște, iar toată această lume ce-l înconjura nu era decît haos, nebunie și nonsens.

Toți cei în viață de care se îngrijea, această femeie și, mai mult, copiii pe care-i iubea, se mutau în fiecă clipă, din primăvară pînă-n toamnă, din vară-n iarnă, din veselie în plîns, din zi în noapte. Nu putea nici să-i păstreze cu el, nici să-i ajute și nici să-i rețină. Cînd i-a părăsit prima oară, se aflau pe malul înalt al Dunării, între plopi,

într-o casă turcească uriașă, galbenă, în preajma căreia pluteau în jos vasele contrabandiștilor. Când i-a părăsit pentru a doua oară, locuiau într-un han scund, austriac, la periferia Vienei. Când i-a părăsit pentru a treia oară, înainte cu doi ani — cea mică era deja născută — își luase rămas bun de la ei la Slavonski Brod, în casa unui grec, unde urmau să ierneze pînă la întoarcerea fratelui său ce plecase cu treburi la Veneția. Aceste case pe care le-a văzut doar pentru cîteva clipe, noaptea, Isakovič nu și le mai amintea deloc. Își amintea numai de o babă știrbă ce se cutremura de plîns, în timp ce el își lua rămas bun de la nevasta lui. Și-i închipuia acum instalați în casa fratelui, o clădire mare, din grinzi de lemn umplute cu pămînt bătut, la Zemun, în vreme ce în apele Dunării pluteau vase pestrițe, ca niște lebede de lemn cu gîtul încovoiat și pîntecele larg. Nu știa ce soartă vor avea. Nu știa nici dacă îi va mai revedea vreodată.

Vlăguit de durerea de la genunchiul de care nu-i mai păsa, a stat așa, abătut, încă mult timp, fără puterea de a termina să se îmbrace și de a se înarma.

Și deodată alte gînduri îl năpădiră. La fel ca pentru cei mai dragi el își făcea griji și pentru regiment, și pentru biserici, și pentru acest popor ce nu știa nici încotro se îndrepta și nici ce avea de făcut. Își amintea de disputele de acasă, cu popii, foarte aprinse în acea iarnă, de zidirea bisericii pe care o începuse în mijlocul satului, de despădurirea ostrovului unde mai rămîneau buturugile în pămînt, uriașe cît niște stînci — toate acestea se îndeplineau așa cum și-ar fi închipuit și dorit. L-au trimis, chiar înainte de a pleca la război, la Viena, la curtea imperială, cu niște călugări; ce groaznică încurcătură și josnicie găsisse și acolo.

Doar piatra aceea mare de pe dealul în vîrîul căruia ridicase o capelă, unde se odihnea tatăl său, stătea maiestuoasă deasupra holdelor de grîu, care în ultimii ani se întinseseră și-n vale. A păstrat

mereu vie imaginea celor trei plopi ce fremătau în vînt, oriunde s-ar fi aflat. Înțelepciunea și calmul, pacea ce-i stăpînea sufletul porneau de acolo și-l însoțeau în peregrinările sale cînd, călare fiind, ocolea cu ogarii aceste grîne de unde se vedea atît de bine mormîntul tatălui. Și-n vreme ce totul se învîrtea în jurul lui, în dezordine, non-sens și haos, gîndul la părinte îl cuprindea oriunde se afla, pe pantele colinelor, în fața priveliștilor limpezi primăvăratice, ca și aici, deasupra acoperișurilor orașului, orînduindu-se și limpezindu-se toate.

În acest răstimp, Guvernatorul, înzorzonat și îngîlfat sub pene, ca un curcan, roșu în obraji și verde la ceafă, încerca să facă ordine strigînd la ceata ofițerilor, prin încăperi, pe trepte și prin curte, acolo unde se mai putea face ceva. I-a eliberat pe cei ce fuseseră puși în fiare; a ordonat ca, imediat, cei beți să fie băgați cu capul într-un butoi cu apă, cu riscul de a se îneca, și, după caz, a cumpănit, a cîntărit, a înjumătățit și a scăzut pagubele ce aveau să fie plătite, iar cu femeile și bătrînii nu a vrut îndeobște să stea de vorbă. Le-a spus să meargă și să se plîngă lui Dumnezeu. În ceea ce privește acel singur caz de siluire era sceptic, întrucît se așteptase la mai rău.

A ordonat să se degaje repede curtea acoperită cu iederă, de sub geamunle mari ale clădirii întunecoase, baroce. S-a urcat apoi în caleașca împodobită de sărbătoare și, strigînd, a întrebat deja pentru a treia oară unde era comandantul regimentului, Isakovič? Fără să primească răspuns, a sărit iar din caleașcă agitînd brațele în direcția ferestrei deasupra căreia se aflau statui, nuduri de zeițe așezate și demiurghi îngenunchiați, cu ghirlande din lut ars și asaltate de vrăbii. În tot acest timp străjerul de dinaintea ușii, speriat, cu pușca la pieptul îmbățosat, stătea țeapăn și nemișcat, legănîndu-se ușor pe călcîie.

Obsedat de alocuțiunea de bun venit pe care avea s-o rostească, Guvernatorul scotea tot timpul din buzunar un plic deosebit, sigilat cu peceti

mari, roșii, cu instrucțiuni privind tranzitul oștirii, pe care îl trimisese generalul de cavalerie, noul inspector al armatei de război, contele Serbelloni, și pe care, pentru a-și aduce aminte, mîzgălise prima frază din discursul său, singura pe care o știa de altfel pe de rost: „Voi sîrbii, preferați meseria armelor, de aceea .. .”

Neliniștit că uitase continuarea, repeta această frază, în germană, bineînțeles, oricui îi apărea în acea dimineață pe dinaintea ochilor, însă continuarea nu mai venea.

Fiindcă în sîrbă nu știa decît înjurăturile, Guvernatorul le strigă, dînd ordine ofițerilor săi, comentînd însă întîmplările de azi-noapte în germană. Dar cum era neatent, după fiecare înjurătură rostită în sîrbă spunea ordonanței ce-însoțea la fiecare pas: „Auersperg, spune-le asta pe sîrbește .. .”

Apăru în sfîrșit Isakovič, gîfîind, și urcară amîndoi în caleașcă, rușinați și furioși, înconjurați de suita de ofițeri călare.

Pe întregul traseu abia de scoaseră cîteva vorbe, cu excepția frazei din discurs pe care a rostit-o o singură dată Guvernatorul, speriat că nici acum nu-și amintea continuarea; Isakovič era iritat de teama ce-i inspira acest fătălău vîrstnic în straie ostășești, iar Guvernatorul fiindcă Isakovič împovărase caleașca de partea sa, astfel încît, crispat, de-abia își mai ținea echilibrul.

Îi întîmpinară cu salve de tun, steagurile desfășurate. Comenzi, saluturi și rapoarte urlate ...

Soarele nu străpunsese încă norii dar dimineața, deși încețoșată, era caldă.

Sărind din caleașcă, Guvernatorul privi să vadă dacă ploua, apoi se opri în fața soldaților. Toată lumea avea emoții, inclusiv el. Deodată începu să strige: „Voi, sîrbii, preferați meseria armelor și de aceea .. .” Mai departe se opri.

Mușamaliză repede această întrerupere citind rapor-tul marchizului Guadagni, comandantul orașului Osjek. După care se duse la masă, cu pași mari, și începu inspecția.

Înconjurat de mulțimea ofițerilor germani, de cuirasieri, Guvernatorul asuda și examina personal

pușcă după pușcă, om după om, pistol după pistol, vîrîndu-și degetul cel mic în țevile înguste, căutînd să dea de praf și îndepărtîndu-le dinspre pieptul lui. Controlă fiecare înscris din registru, examinînd și părul, cizmele, cuțitele. Desfăcîndu-și sabia de la brîu, întors către ofițerii săi, el repeta din ce în ce mai des, pe măsură ce-i revenea buna dispoziție: „Ce oameni, ce oameni păroși. . .”

Inspectă astfel, pipăi și examinează cîteva sute de oameni, îi trecură prin mîini mii de curele, catarama și pistoale, trimițînd la nevoie ostașii la fierari, armurieri, pe alții la șelari, reținîndu-i lîngă el pe cei pe care voia să-i răsplătească. Era mulțumit, deoarece găsise mai mult de o sută care știau să pronunțe corect „Maria Tereza .. .” și să adauge „Vivat”. În afară de asta, remarcase mulți care știau să execute corect salutul militar din mers. Aprecia că regimentul era excelent și, fiindcă primise dispoziția să fie îngăduitor, s-a hotărît să mușamalizeze evenimentele întîmplate în noaptea trecută.

Mania lui era să pedepsească sub formă de raporturi scrise. Se amuza să inspecteze un regiment fără să spună nimic, apoi să-l denunțe într-un raport redactat personal, scris cu litere aspre și curate, ca niște ace, lăsîndu-i pe alții să scoată castanele din foc. Totuși pentru a-și descărca amărăciunea, Guvernatorul, rumen și asudat sub peruca-i albă, se întoarse spre ofițeri, atîrnîndu-și una din mănușile mari la centură, măsurîndu-i pe toți pe rînd, nemișcați și cu capul descoperit. Cu privirea amabilă, puțin melancolică, pierdută undeva deasupra orașului, deasupra turlor bisericesti în jurul cărora se rotea un stol de porumbei, strecură printre dinți această frază: „Domnule Isakovič, vă felicit, îndeosebi pentru armament, dar și furajul e bun. Toate pedepsele pentru noaptea trecută sînt. . . doar ... acea singură . . . siluirea ... să fie biciuit de întreg regimentul”.

Iată, așa se hotărî ca polcul slavono-dunărean să-și verse sîngele, înainte de a ajunge la Rin,

sîngele omenesc, propriul sînge.

După o tăcere scurtă, confuză, ce trecu prin întreg regimentul ca un fier, se auzira comenzi noi și regimentul depuse armamentul și fu condus în spatele taberei, pentru a se executa pedeapsa menită să fie memorată de toți pentru această noapte de furtișaguri, nesupuneri, orgii și dezmățuri.

Aliniat pe două rînduri, ca la o festivitate, regimentul primi trei sute de nuiete tari, ude și vineții, ce șuierau prin văzduh.

Cu capetele aplecate, soldații își înfipseră picioarele grele în pămînt și se așezară tăcuți, unul lîngă altul.

Privirile piezișe, în dreapta și-n stînga, căzură pe cele două rînduri de picioare uriașe, toate două câte două, și care păreau că se prelungesc pînă la sfîrșitul lumii, înfipse ca niște rădăcini.

Între timp, osînditul a fost adus, legat deasupra coatelor, și aruncat la intrarea în acest culoar prin care trebuia să alerge într-o suflare și în care, în locul copacilor stăteau nemișcați compatrioții săi, din care crescuseră nuietele. Cu mîinile și picioarele legate, răsufliînd greu, cutremurat de spasme, condamnatul aștepta să-l ducă și se zbătea din cînd în cînd, ca berbecii aceia care erau pregătiți cu o zi înainte de tăiere.

În timp ce, sub drapel, în bătaia tobelor, a fost citită osînda redactată pe o foaie de pergament de care atîrnau peceti roșii, mari, condamnatul zăcea la pămînt, îngenunchiat, întunecat la față ca țărîna.

Ofițerii își puseră pe cap tricornurile și încălecară pe cai. Cuprins de o furie neputincioasă, după ce ordonase să fie chemat felcerul și căruța pe care urma să-l încarce mai tîrziu ca pe un leș, își recunoscă oșteanul căci el îl cunoștea personal pe fiecare.

Zguduit la gîndul că peste cîteva clipe acest sărman va fi poate orb sau paralizat, își mîină calul mai aproape. Aplecîndu-se din șa într-atît încît aproape că-și răsturnă bidiviul, recunoscă în

condamnatul care plîngea pe fostul țîrcovnic din satul său. Atunci, cuprins de un lăuntric simțămînt de milă, îi zise blînd: „Iartă-mă Sekula, ce să fac în marea-mi neștiință! Judecă și tu, mă aflu la mare ananghie. Nu vărsa lacrimi! Afla-vom oare eu și polcul calea spre Luceafăr, cel cu lumina lină? Și viața mea lungă se va petrece precum atîtea altele de-o clipă. Oriunde mă îndrept.. . nu văd decît amărăciunea morții...”. Apoi îl conduseră pe osîndit, gol pînă la brîu, pînă la cele două maluri vii, abrupte, de rîu îngust, pe care trupul trebuia să plutească pînă spre capătul îndepărtat al poienii, de asupra căreia se ridicau nuielele precum crengile sălciilor.

Cînd îi dezlegară picioarele, îi scoaseră călușul din gură și-l îndreptară. Acesta gemu, presimți cum îl vor bate cu nuielele, însă asta nu-l ajută cu nimic; în aceeași clipă a fost împins din spate între cele două șiruri de oșteni.

Primul îl lovi neîndemînic, scurt, peste cap. Bățul îi sfișie pielea capului, în așa fel încît i se ivi pe frunte o dîră subțire de sînge. Toboșarii începură să bată toba.

Condamnatul se opri pentru moment, cu ochii larg deschiși, dar un al doilea îl lovi de-a curmezișul feței, astfel încît buzele îi crăpară și împroșcară cu sînge. Abia atunci începu să alerge prin ploaia ce-l biciuia neîndemînic, peste cap, gît, piept și spate.

Urlînd de durere, cu brațele legate, fugea însîngerat cu dificultate, încovoindu-se, răsucindu-se și legănîndu-se astfel că, de departe, din caleașcă, de unde-l urmărea Guvernatorul cu cuirasierii săi, arăta ca o floare rnare, cînd albă, cînd purpurie, ce se răsucea în bătaia vîntului.

Cînd căzu prima dată, îl udară cu apă și-l împinseră mai departe. Pentru o clipă apa i-a redat vederea și forțele și el, ca un nebun, își reluă cursa. Urechile îi atîrnau deja însîngerate și roșii, ca branhiile de pește.

Căzu din nou însîngerat, dar brațele-i legate se împletiră cu picioarele oștenilor. Îi crăpaseră chiar și nările, iar palmele și degetele crăpate și sfișiate

atîrnau ca niște fișii de mîneacă zdrențuită.

Gesticulînd cu mîinile legate și apăsîndu-le pe ochii ce-și pierduseră lumina, condamnatul nu mai alerga, ci se clătina, se împleticea sau se tîra de-a bușilea, plin de șuvițe subțiri și șiroaie de sînge.

Dornici să termine odată, îngrețoșați în a lovi, oștenii se loveau unul pe altul, amestecîndu-se în ghemul de deasupra lui atunci cînd acesta căzu.

La sfîrșit, cînd de pe ceafă și omoplați căzură fișii de carne însîngerată, osînditul, aplecat, leșină de durere. Revenindu-și în fire de cîteva ori, se zvîrcolea prin iarbă din pricina durerilor groaznice.

Totul se sfîrșise în cîteva momente iar felcerul îl spală și-i bandajă rănile așa, leșinat cum era, neputînd să-i mai găsească nici nasul, nici gura, nici ochii și nici urechile.

Nici propria-i mamă, de l-ar fi luat în poală, nu l-ar mai fi recunoscut.

După executarea sentinței, regimentul se întoarse în tabără. Puseră străji întărite nu doar împrejurul taberei, ci și în interiorul acesteia.

Cînd s-a aflat prin oraș cum a fost pedepsit regimentul, o liniște ciudată cuprinse locuitorii acestuia. Se închiseră devreme în seara aceea și ferecară ușile și mai bine decît pînă atunci. Cînd luna lumină ulița, întreg orașul se înfioră de teamă.

Cu toate astea, noaptea a trecut liniștită, doar regimentul a gemut și s-a perpelit ca un cîine bătut.

Se pregăteau ca în zori să pornească mai departe. Următorul loc de tabără era orașul Radkersburg.

În seara aceea ofițerii fuseră însă oaspeți în castelul episcopului de Pecs, care cunoștea limba regimentului căci avea printre enoriași mii de slavi catolici.

Și întrucît Isakovič își petrecu toată ziua în casa Guvernatorului, iar comanda fu preluată de cel mai în vîrstă căpitan, Piščevič, din Șid, ei își fixară întîlnire în fața clădirii negre, în fundul

marelui parc, înaintea porții de-asupra căreia îngerii sculptați purtau blazonul episcopiei.

De undeva răzbătea miros de liliac și lumina difuză a unui felinar. Deasupra capetelor lor cobora un păianjen uriaș, de pe o pânză mare, agățată de un înger, însă ei nu-l observară de sub tricornurile negre, înzorzionate.

La ora fixată intrară în castel, întâmpinați de slugile care-i îndrumară spre capela unde se ținea slujba festivă pentru „viață lungă și victoria armelor Mariei Tereza.

Chipeși și falnici în uniforma lor de gală din stofă de lână, pletoși, plini de argint, făcându-și cruce cu trei degete, privindu-se mirați și nedumeriți când episcopul le dădu binecuvântarea sa și cântă nazal dominus vobiscum, ofițerii asistau la slujbă de parcă ar fi băut măselariță, amețiți de cântecele divine ale orgii și corului, de mirosul de tămâie, de liturghia latină și de chipurile angelice ale copiilor frumoși din cor.

Stînd aplecați în băncile uriașe ale capelei, zdrăngănind cu săbiile lor la fiecare mișcare, luminați de lumina difuză a vitraliilor, ei îngenuncheau în ritmul slujbei, copleșiți și încântați. Urmăreau gesturile măsurate ale preotului, frecvențele îngenuncheri în fața potirului de aur, capetele blonde ale copiilor din cor și minunatele vitralii prin care pătrundea, ca o culoare cerească, lumina zilei.

Aducîndu-și aminte de bisericile lor ciudate, din lemn, în care cânta toată lumea și se scuipa zgomotos, de popii lor înfumurați și sălbatici, ofițerii simțeau un dor surd ce le strîngea inimile, pe care încercau să-l ascundă unul de celălalt, întristați și încântați în același timp de înălțătoarele și luminoasele cantilene, de muzica viorilor, de evoluția somptuoasă, romană, a preoților în jurul episcopului, sub baldachinul de preț. Spre sfîrșitul slujbei, ofițerii erau de-a dreptul întristați și-n același timp parcă și fermecați. Tăceau și nu-și spuneau nici o vorbă. Traversau parcul ca niște fantome, pînă la treptele luminate ale castelului.

După ce sărutaseră mîna episcopului.

Pentru că Isakovič întîrzia să apară, îl așteptau într-o încăpere cu balcon, toată în mătase roșie,

lîngă sala de recepție unde era întinsă masa. Când acesta intră într-un sfîrșit, ei rămaseră consternați.

Înzorzonat, tot în panglici și eșarfe albastre de mătase, cu o pană albă și cu ciucuri de argint pe tricorn, Isakovič semăna cu o sperietoare.

Pantalonii lui de o croială neobișnuită erau întinși atunci cînd ședea, și-i atîrnau ca un sac atunci cînd stătea în picioare. Sub această îmbrăcămintă caraghioasă, carnea-i părea boțită. Părul lui încărunțit, gălbui, aspru ca de porc, și mustața-i zbîrlită încă mai tremurau. Ochii bulbucăți, gata să iasă din orbite, priveau undeva pierduți. Cine știe unde a vrut să meargă și ce să spună, cu gura într-un rictus dureros. Pe fața-i buhăită, în care se vedeau încă întipărite furia și deznădejdea, liniștit și nemișcat îi mai era doar nasul mare, cîrn, și pe acesta două lacrimi.

În zadar se apropiară ofițerii și încercară să-l liniștească, în zadar îl așezară ca pe un butuc pe canapeaua de lîngă perete. Gîfția anevoios și furios.

Știind că Isakovič suferea de astm și de stomac, ofițerii îi desfăcură centura și-l descheiară la piept unde, printre dantelele cămășii, dădură de părul des ca iarba, pe care scînteiau picături mari de sudoare. Ținîndu-se crispat cu mîinile de burtă, se legăna inconștient înainte și înapoi. Când slugile deschiseră ușile batante ale sufrageriei și indicară locurile la masa bogată, Isakovič se smuci și, cu o putere de urs, se ridică în picioare. Pleoapele i se învinețiseră aproape de tot. Făcu semn ofițerilor cu mîna să treacă la masă și le zise încet, în slavonă: „Mergeți și să nu fiți jigniți cu ceva de slăbiciunea mea. Mîntea voastră nu are nevoie de cuvintele mele zadarnice. Dați cinstire Împărătesei care domnește, dar păstrați totuși în tăcerea inimilor voastre nădejdea noastră: dulceața ortodoxiei. Văzînd privirile lor mirate, le făcu din nou semn cu mîna să ia loc și repetă cu o voce mai joasă: „dulceața ortodoxiei”.

Ofițerii nu știau că distinsul maior și

comandant al polcului slavono-dunărean, Vuk Isakovič, avusese o zi cumplită la Pecs, înaintea plecării pe câmpul de luptă. Înghesuit între uriașele supiere de faianță și paharele de Veneția ale episcopului de Pecs, pe care trebuia să fie atent să nu le spargă, și între Guvernator, destul de obosit și cherchelit, mult mai înzorzonat decât el cu eșarfe, panglici de mătase și pene pe care trebuia să eviți să nu te așezi, a fost pus în situația să discute despre teologie, paradis și infern, îngeri și arhangheli, fiindcă, pur și simplu, își băgaseră toți în cap să-l convertească la catolicism.

Guvernatorul mai avea mania de a-și consemna succesele. Își pusese în minte ca, după plecarea detașamentului de elită al polcului slavono-dunărean pe câmpul de luptă, să raporteze în scris, cu literele-i subțiri, ascuțite, că Vuk Isakovič, comandantul acestuia, unul dintre cei mai buni ofețeri de sub comanda-i, luminat de sacrele cuvinte ale episcopului de Pecs, s-a aplecat să sărute papucul Sfântului Părinte și să plece, așa, credincios, drept cel mai fidel erou din „districtul său militar, în război, pe Rin.

Fără să pomenească de avansarea lui Isakovič la gradul de locotenent-colonel, Guvernatorul repeta, de o zi întreagă, aceleași fraze despre împărăteasă, curte, Viena, ce trebuiau să-i argumenteze lui Isakovič ceea ce și așa era clar ca bună ziua, și anume că trebuia să devină catolic.

Așezat cu spatele la peretele tapetat cu mătase galbenă, între două sfeșnice în care ardeau șase lumânări, sub chipul, imortalizat, al Sfintei Ecaterina de Siena, însemnată și cu privirea spre cer, Guvernatorul a încetat în cele din urmă să vorbească. Pălăvrăgise de ajuns o zi întreagă și se gândea că era timpul să lase asta în seama episcopului. Toropit de vin și incomodat de peruca-i grea, cu buza de jos lăsată, devenise palid, ca o babă căreia i s-a făcut rău. Întocmea deja în minte raportul despre insucces, cu aceleași litere curate, ascuțite. Voia, pe lângă asta, să descrie pe larg credința pravoslavnică în „districtul său militar". A găsit, tulbure la minte, și prima frază. „Sârbii preferă cu bucurie meseria armelor și de aceea ..". Obosit să reflecteze,

Isakovicč, acum livid, deveni treptat pentru el ca un fel de tablou îndepărtat.

Guvernatorul aproape că nu mai mișca, clipind des de sub perucă.

Acum, la el acasă era noapte, ca și aici, gândi el, iar cele două pisici dormeau cu siguranță. Mîngîindu-și cu degetul arătător nasul ușor acvilin, aștepta să vadă ce putea să facă episcopul. Â doua zi avea să-i transmită generalului, contelui Serbeloni, două rapoarte. Va primi în astă seară o cămașă de dormit curată, ceea ce era foarte plăcut.

Încăperea era tapetată în galben. în afară de Ecaterina de Siena, pe perete se mai afla și portretul Sfintei Tereza, iar într-un colț Maria, cu piciorul gol, frumos, stînd pe șarpe și pe lună.

Cîte vene avea pe mîini! Vinul prost fără îndoială. Deschise gura să-și strige ordonanța: „Ausperg”, însă de acesta nici urmă. Din sufragerie răzbătea muzica. Prin ușa deschisă, miros de liliac. În geara aceea va primi o cămașă curată.

A început să numere lumînările. Ajunse pînă la unsprezece, mai departe nu mai putu.

Episcopul însă, blînd și surîzător, avea încredere în voința divină.

Poruncise ca pentru ei trei să se așternă în odaia de deasupra capelei, în aripa stîngă a palatului, rezervată de obicei surorii sale și cîtorva mătuși cînd veneau în vizită.

În odaie domnea un miros deosebit, iar tavanul acesteia era pictat cu îngerii. Primăvara, de la ferestrele acesteia se putea vedea minunata priveliște a dealurilor din Jur.

L-a invitat pe Isakovicč să cineze aici, departe de sufragerie, udînd din belșug felurile de mîncare cu un vin nemaipomenit, ce aproape că avea atîția ani cîți aveau toți copiii din corul său din castel la un loc.

I-a lăsat pe cei doi invitați să epuizeze temele abordate cu o seară în urmă și-i aștepta să înceapă discuțiile contradictorii despre ritualurile bisericești, patriarhi, botez, înviere, lucruri despre care nici unul nu rostise vreun cuvînt mai chibzuit, și cîte negliobii au spus pe seama clerului catolic!

În vreme ce prin ușa larg deschisă se precipitau miresmele din grădină, de liliac, salcâmi și castani, iar dealurile vineții și stelele sclipitoare păreau mai aproape, episcopul, ascultând muzica cu capul puțin aplecat spre stînga, demonstra, înainte de toate: că biserica catolică era blîndă, delicată și înțelegătoare. Fără să precizeze în mod clar ce anume ar cîștiga cu asta, episcopul încerca să-l convingă pe Isakovič să se mai gîndească, împreună cu ofițerii, la ce fel de neplăceri îi așteptau pe copiii lor de la oamenii răi ce-i urau pe schismaticii pravoslavnici, iar el unul găsea astfel de oameni răi și la curtea imperială. Din cînd în cînd își așeza mîna lui albă, molatică, pe care strălucea un inel cu o piatră mare, neagră, pe mîna lui Isakovič, care era deja aproape cherchelit.

Astfel, în fundul parcului întunecat, în această aripă a vechii clădiri, cu ferestre mari, luminate, în care se descriau grinzi dispuse sub formă de cruci și umbre pe pereți, Jaakovič și episcopul se luptară îndelung, printre lumînările din sfeșnicele de argint.

Aplecați deasupra mesei abundente în mîncare și vin, obosiți și îngreunați se înfundau tot mai adînc cu vorbele lor în noapte, ca și cînd ar fi trecut pragul ușii albe prin care se ajungea pînă la păduri, dealuri, pînă la sclipirile nesfîrșitului, înstelatului cer de deasupra orașului.

— Trebuie să fie catolic. E posibil oare să nu fie, cînd asta este și împărăteasa? Frumoasa împărăteasă! Cea care a reunit două nume divine, Maria și Tereza. Numele Maria! Maria infailibila, Maria preacurata, raclă de fildeș, steaua de dimineață. Maria divina, Maria născătoarea. O respecta ori o știa vreunul dintre ai lui pe sfînta Tereza? Numele Tereza! Jar, inel de soare ce-ți încing trupui. Flacăra care te mîntuie de dorul unei vieți de apoi, mai frumoase și mai dulci. Tereza. Străpunsă cu spada, albă, cu sîinii neatinși de mîna bărbătească! Și apoi specularea. Isakovič și ofițerii săi trebuie să ofere această strălucire poporului. Iar splendoarea înseamnă catolicism. Cînd soarele apune spre Occident, soarele se și arată, în aceeași clipă, în Orient. în catolicism. Și

ce fel de ostași cred ei să fie, cînd sînt niște schismatici în ochii împărătesei lor? Vor oare ei să-și asume suferința, căreia capăt nu-i va fi niciodată migrarea sufletelor lor, și a copiilor lor, schimbarea veșnică ce, ca varul în mormînt, le va măcina oasele chiar și-n mormînt, pînă se vor afla în această țară din care nu-i vor rmai lăsa să plece?

Maria Tereza. M prima literă a numelui ei are o semnificație tainică, fiindcă înseamnă o mie. M — fiindcă e mamă. A — fiindcă e angelică. R — fiindcă e rodire. I — fiindcă este imaculată. A — fiindcă este încă o dată angelică.

Ea este și Tereza. T — fiindcă e teodică. E — fiindcă este evanghelică. R — fiindcă este pentru a doua oară rodire. E — fiindcă este extatică. Z — fiindcă este zenitală. A — fiindcă este apostolică.

Isakovič, care a simțit după cină obișnuitele-i dureri de stomac, era impresionat puternic de elocința episcopului. Speriat că nu va putea evita faptul de a fi botezat deja aici, la Pecs, și-n disperarea-i cumplită chemă în ajutor, încet, în gînd, pe sfîntul său de botez, sfîntul protector Mrata.

Și sfîntul Mrata îi ajută efectiv, în măsura în care spectacolul, printre atîtea pahare, lumînări arzînd și vin, îi aminti de fratele său, Arhanghel, care avea obiceiul ca, înaintea încheierii unor afaceri cu negustorii din Valahia, Turcia și Ungaria, să-și îmbete partenerii. Aducîndu-și aminte de el, preacinstul Isakovič se hotărî, după pilda fratelui, să se îmbete el însuși.

Credea că dacă vreodată l-ar boteza cu forța, măcar să nu-l cîștige de partea lor treaz"

De aceea porni să bea vîrtos, la care episcopul tăcu, înciudat.

Din ce în ce mai livid, Isakovič ținu în ultimul moment un discurs și dovedi că nu-i era atît de necesar ajutorul Sfîntului Mrata, fiindcă începu să vorbească astfel: Dulcea mea ortodoxie a trăit mulți ani pe cînd mă purta mama în pîntece, în veci va trăi în toți urmașii mei. Dulceața este Rusia noastră. Mă rog Dumnezeuului creator să-mi arate calea și să purced către Rusia. Numele Rusiei! R — fiindcă e rodire. U — fiindcă este Unică. S — fiindca este Slavă. I — fiindcă este a

lui Iisus. .. A — fiindcă este ...

Nu termină deoarece își dădu seama că, în ciuda stării sale de beție avansată, spunea lucruri pe care nu trebuia să le spună. Speriat și întristat, se înclină și încercă să ascundă totul în așa fel că retractă totul. . . deoarecc totul era zadarnic, pulbere, moarte, deșertăciunea deșertăciunilor ... vorbe goale . . . iar cînd se moare, mori ca un cîine. încercă să se ridice și să plece. Nu există suflet. . . cum nu există nici Dumnezeu . . . trăim în zadar . . . pulbere . . . moarte . . . cuvinte goale.

Atunci episcopul își coborî de pe el ochii-i reci și privi înfricoșat, în beznă. Miezul nopții trecuse deja de mult.

Este posibil oare ca totul să nu fie decît neant... ca trecerea noastră să nu fie decît absurditate ... un hău fără sfîrșit.. . în vreme ce noi sîntem confrunțați cu realitatea lucrurilor, ca acesta de pildă, cu această ușă cu fața spre noapte? Cu fața spre aceste cîmpii sub clar de lună, cu fața spre aceste dealuri, acoperișuri, oraș. Cu fața spre acești nori... constelații. . . cer plin de strălucire?

Atunci, preacinstitul Isakovič încercă să-l trezească pe Guvernator și, deja cherchelit de tot, se holba în noaptea înstelată, îmbrățișînd liniștit cu privirea cîmpiile luminate de clarul de lună . . . pădurile îndepărtate . . . munții ... și norii. .. și aplecîndu-se spre episcop, șopti... „Acolo am să plec și eu". .. și izbucni în lacrimi.

III

Ziua și noaptea curgea fluviul larg, molcom.

Iar deasupra lui, umbra ei

Casa lui Arhanghel Isakovič, o construcție mare, pe malul fluviului, la capătul bogatului oraș Zemun, a fost în primăvara lui 1744 din nou tencuită. Vopsită în albastru și galben, înălțându-se deasupra cocioabelor din jur cu acoperișuri de paie, pe care se cuibăriseră berzele, în josul unor locuri pîrjolate de flăcări, ea se vedea de departe, printre sălcii, de pe apă, încît o cunoșteau toți pescarii și corăbierii.

La poalele dealului, răscolit de primăvară, de primele ierburi și cîrțițe, această casă se împlîntase în malul Dunării, printre multele lebede de lemn, zugrăvite în culori țipătoare, luntrii cu gîtul încovoiat. Cu acoperișul de grinzi, ce fusese dat jos de pe un hambar mare, făcut din pămînt bătut, întrecuse în înălțime toate șoproanele și oboarele din jur, așa că părea un fel de arcă de dinainte de potop. Din ea răzbătea mugetul înfundat al boilor și al vacilor, trootul cailor și al cămilelor, behăitui oilor și al caprelor.

Dincolo de gardurile acestei case, prin glodul adînc se încărcau vasele din zori pînă în noapte. Acolo ascunse Arhanghel Isakovič ultimele resturi ale bogăției, pe care strămoșii și le aduseseră părăsind padinile liliachii ale munților Macedoniei și pășunile văii Vardarului.

Pe de-o parte orizontul era plin de apă și de ostroave învăluite-n ceață, deasupra cărora, în albastrul spălăcit al cerului, se albeau minaretele și meterezele Belgradului. De cealaltă parte apa se revărsa într-o mare de noroi care, cu albastrul închis al cerului peste ea, se întindea la nesfîrșit, pînă-n fundul lumii.

Casa era înconjurată de șanțuri adînci, de oboare și de clăi de fîn al căror miros, în soarele de seară, umplea nu numai văzduhul strălucitor, ci pătrundea și prin pereții încălziți din pămînt bătut. În neîntrerupta forfotă și zarvă a păstorilor și a corăbierilor, în larma zilnică a vacilor și a văcarilor, casa rămînea totuși liniștită. Închisă din toate părțile, tencuită proaspăt, avea o singură intrare, scundă. Iar grinzile-i, de care atîrnau piei, deveniseră refugiu pentru porumbei. Seara, cînd ferestrele erau luminate iar ambarcațiunile defilau în jur, casa părea o adevărată corabie, mare,

împotmolită în glod.

În casa aceasta, a fratelui său, Vuk Isakovič își adăpostise nevasta și cele două fetițe, pe care le-a adus cu o caleașcă încărcată cu laibăre, pieptare, cilimuri, cu ace cu perle și bumbi de argint, în mijlocul bocetelor întregii mulțimi de femei și de slugi îmbătrânite.

Deși era mezin, Arhanghel Isakovič se purta față de fratele mai vîrstnic așa cum s-ar fi purtat față de unul mai tînăr. Cînd stăteau în picioare, îl privea de sus cu milă, iar la masă îi ceda cu bunăvoință locul, el care era uscățiv ca un băț, iar celălalt greoi ca un butoi. Cînd îi vorbea, fratele nu i se uita niciodată în ochi, ci peste umeri, surîzînd. Niciodată nu-i răspundea imediat.

Încă de pe vremea cînd fratele fusese în slujba prințului Alexander Wurttemberg, la Belgrad, Arhanghel se obișnuise să-l salveze de datorii, de închisoare după vreo încăierare, de răni și boli după războaie. Bătînd drumurile după tatăl său, care mergea alături de armata austriacă pînă la Țarigrad și Viena, tîrguind cu grîne, vite, tutun și tot mai mult cu argint, el a început să-i împrumute cu bani pe toți, astfel încît, după cîtiva ani, mormăind somnoros înainte de a adormi, nu reușea niciodată să termine de numărat tot ceea ce i se datora. Fratele lui era atît de nepăsător față de aceste griji. Își aducea aminte de el pe drum, ca de un datornic neașteptat, ciudat sub pălăria aceea militară, prin lumea aceea de negustori îmbrăcați în anteriuri, cu fesuri și mătănii, alături de care Arhanghel Isakovič bătea drumurile prin Valahia și Turcia, și asta era tot.

Încercase, de altfel, să-l îndepărteze de armată și să-l inițieze în comerț, însă celuilalt i se făcea repede dor de caii și de săbiile sale. După moartea tatălui lor, cînd se regăsiră pentru mai multă vreme, l-a purtat după el ca pe o ghiulea căci Vuk, care devenise greoi ca un butoi, devenise bețivan, desfrînat, și un bătauș de temut.

Așa-l și însură, tot rugîndu-se pentru el pe la toate comendurile pînă la Viena, mituind aproape întreaga cetate a Osjekului, de unde abia l-a scos să-l ducă la altar. Logodnica i-a găsit-o întîmplător, în urma unei călătorii de afaceri la

Triest, în casa familiei Hristodulos, căreia îi datora opt mii de arginți. Se înțeleseră repede. Îi conveni fata, fiindcă era tânără, înaltă, sănătoasă și fiindcă tăcea cu încăpăținare, cu ochii ei mari și albaștri.

Mereu grăbit, îi cunună la Brod, în casa unui prieten grec. Îi trimise apoi pe socoteala sa, pe Dunăre, de colo-colo, să vîndă vitele. Numai cînd auzi că îi va naște cumnata, mîndru, ca și strămoșii săi Vukovinii și Isakovicii, porni să-i vadă, vlăguit de călătoriile, afacerile și ticăloșiile negoțului cu care se obișnuise. Atunci, cînd o văzu pentru prima oară însărcinată, Arhanghel Isakovič înțelese pe cine anume oferise fratelui.

Coborînd de pe corabie, ea se-ndreptă spre el puternică și dreaptă ca o statuie grecească, cu picioare lungi, cu sîinii ce tresăreau la fiecare pas, de parcă ar fi vrut să-i arate că, deși era tare ca piatra, se mlădia totuși și se legăna ușor. I se păru că nu văzuse niciodată o astfel de femeie.

După cîteva zile a părăsit grăbit casa fratelui și nu a revenit ușor. Îi evita pe amîndoi, ca dracul tămîia, trimițîndu-le daruri scumpe, argintărie, mătase, bijuterii. Cînd totuși era nevoit să-i vadă, venea cu greu, nehotărît, încovoiat și pleca cu sufletul împovărat. Trăind departe de ei, Arhanghel Isakovič deveni un om veștejit înainte de vreme, palid, cu oasele șubrede. Prefera să facă comerț pe apă. Îi plăcea să călătorească cu corăbiile peste tot, nemișcat și îngîndurat. În cîteva ani spatele i se încovoiasă, iar degetele începuseră să-i tremure.

Chinuit, o visa pe cumnată aproape în fiecare noapte.

O vedea în fiecare ungher, oriunde ar fi fost. I se părea că-l învăluie părul ei ușor ca mătasea, cu parfum greu de nuci. Îl atingea cu pletele ei de mai multe ori, cînd se apropia să-i sărute mîna. Se întîmpla uneori ca și el să-i atingă părul. Atunci își înfîșea repede unghiile în punga de tutun. Cînd ea nu se afla de față, ședea adesea îngîndurat ore întregi, cu privirea pierdută, imaginîndu-și fruntea ei înaltă și sprîncenele pe care cei de ai casei le numeau lipitori. Cînd era prezentă, uita de sine și-și fixa ochii spre ea, întotdeauna palidă, cu buzele

puțin răsfărnte și cu genele lungi, ce ascundeau tenebre. Ca să o vadă cum se retrage la culcare, obosită de fumul de tutun și de cafea, era în stare să aștepte ceasuri întregi, sub orice pretext. Atunci ea se ridica, cu umerii înalți și drepti, își cuprindea mijlocul, apoi își scotea de la urechi două perle mari. La acest gest al ei, Arhanghel tremura din tot corpul. Iar de închidea ochii, îi vedea tenul lăptos, sîinii și ochii mari și albaștri, de culoarea cerului de iarnă pur, vesperal, ochi ce nu-l priviseră niciodată tulburi.

Evitînd-o în primul an, așa cum fugi de o năpastă, mormăia iritat: „Pleacă nenorocire”. La fel cum se ferea de caii turbați, de vinurile grele, așa cum fugise odată pe ascuns dintr-un han din Brusa, sperindu-se, tot așa părăsi și casa fratelui. Nici vorbă să-i răpească fratelui soția. I se părea greu să admită că el ar fi descoperit această femeie. Aceste picioare puternice, viguroase, acest legănat, acest rîs. El se temu în prima clipă pentru frate. Văzînd că i-l adusese în casă pe diavol. Această tresărire a pieptului ei, picioarele lungi cu genunchi supli, inhalarea profundă a fumului de tutun. Remarcînd moliciunea pîntecului ei, tălăzuirea taliei de sub stofa fină cînd stătea culcată, Arhanghel o asemui năucit cu toate acele valahe, italience și armence care făceau minuni ca să-i alunge plictiseala, în timp ce făcea negoț. Se temea ca ea să nu cadă în păcat, oriunde noaptea, alături de fratele lui, pentru aceste daruri, coliere, perle, pe care începuse să i le ofere. Se temea de asemenea să n-o surprindă cu vreo slugă, vreun corăbier, sau indiferent cu cine, și preferă să plece.

Însă cînd se întoarse acasă pentru a doua oară și o văzu cu pruncul, numai că nu începu să plîngă, într-atît îi era privirea de senină, de cerească, mîinile și gîtul atît de curate. Compătîmîndu-se, îi descrise în glumă, necugetat, ce viață ar fi dus de-ar fi fost a lui. Îi explică cum ar păzi-o, cum ar duce-o cu el peste tot, cum ar îmbrăca-o. I se părea că viața de pe pămînt era minunată și că, împreună cu ea și cu copilul ei, s-ar scurge frumos, oriunde s-ar duce. Sărutînd copilul ei, îi veniră deodată în minte sute de

micuți valahi, nemți sau unguri, pe ai căror tați îi escrocaseră în afaceri. Își spuse că probabil acești oameni ședea și ei, ca și el de altfel, alături de soțiile și de copiii lor și luă brusc hotărârea să-i lase în pace, să nu-i mai stoarcă de bani, așa cum o făcuse desfătându-se pînă atunci.

În acel moment îndrăzni pentru prima oară să o atingă. Făcu cunoștință, pe ascuns, cu pletele ei, chiar despletite, o sărută o dată pe obraz, după ce o contemplase multă vreme, și, strîngîndu-i inconștient umerii, o ajută să-și încheie corsajul, fără ca ea să i-o fi cerut. Stătea la ea ceasuri întregi, jucîndu-se cu copilul ori cu cîinele, însă pe ea o sorbea din ochi. Nici o clipă nu-i trecu prin minte că ar putea-o dori pe soția fratelui. Dimpotrivă, fratele lui i se părea un om norocos, iar dragostea-i față de această femeie, dragoste neînțeleasă pentru alții, pentru el era pe de-a-ntregul limpede. Trăia doar pentru ei și-și neglija afacerile, fiind preocupat să-i mute și să-i stabilească într-un loc o dată pentru totdeauna.

Își dădu seama că norocul fratelui era întru totul întîmplător, dar că așa trebuia să fie. Ar fi putut și el, din întîmplare, să întîlnească această femeie, iar dacă n-a întîlnit-o înseamnă că nu era pentru el. Fără amărăciune și deznădejde, rămase alături de ei pînă-n primăvară, plimbîndu-se cu trăsura peste pămînturile inundate, supraveghind construcția bisericii pe care fratele începuse să o ridice în satul întemeiat de tatăl lor. Călătoria de asemenea cu treburi bisericesti, în care îl implicase fratele, întorcîndu-se mereu, cu sărutul pregătit pentru această femeie și acest copil, de parcă ar fi fost ai lui. Mulțumit de sine, mergea să vadă grîul ce începea să încolțească în cîmpia mlăștinoasă și, gîndindu-se la ea, urmărea zborul păsărilor, însorindu-se pe corabie, în timpul deselor călătorii la Buda.

Și totuși, după aceste zile liniștite, sub norii albi ai salcîmilor, Arhanghel Isakovič, fără să bage de seamă, începu să facă rău în casa fratelui său. Îi atingea tot mai des mîinile, părul, umerii, chiar și rînjlocul. Tot mai des se apropia să adulmece parfumul din dantelele ei de la gît, ori să se afle în preajmă, pe lîngă atîtea slujnice, la

adormitul copilului seara, ori dimineața, la îmbrăcat. Plecat adesea călare la Varadin să-și instruiască oamenii în săparea tranșelor, a șanțurilor pentru asediarea cetăților ori tocmai pînă la arsenalul de la Mitrovica, fratele nu observa nimic. Iar ceea ce observa și gîndea ea însăși, asta nu se vedea nici pe fața ei și nici în privirea ei. Abia atunci cînd, într-o seară în săptămîna Floriilor, nimeri, tocmai cînd ea se scâldea, în încăperea în care se făcea pîine, cu un cuptor mare, de pămînt, și gîndi să intre acolo, Arhanghel începu să tremure și înțelese ce dorește și ce așteaptă. Apoi plecă, fără a-și lua rămas bun și, mult timp, cu toate rugămințile fratelui, nu reveni și nici nu dădu vreun semn de viață.

Abia cînd se născuse și cea de-a doua fiică și cînd aceasta fu atinsă de furunculoză, Arhanghel trimise vești fratelui, care pleca cu oștenii lui în Italia. A venit la ei la Viena, unde se mutaseră într-un han mic, scund, în spatele unei livezi. Vuk era la fel de corpolent și frumos, deși se îngreunase și încărunțise de tot. Iar ea îl iubea cu o înflăcărare ce lui îi părea animalică și insipidă. Se sărutau de față cu el și se îmbrățișau în fiecare clipă. Noaptea întreagă le auzea șoaptele și gîngureala, în timp ce copilul bolnav se trezea adesea plîngînd. Mai frumoasă ca oricînd, cumnata nu-l mai îmbăta cu mersul, legănările și cu sîinii ei, ca înainte. Cel puțin așa i s-a părut la început. Înainte de a se despărți de soțul ei, era toată umflată de insomnii și agitată de nopțile lungi, de dragoste. Toată plînsă și speriată că nu i se va întoarce bărbatul, îl săruta fără rușine, nesățioasă. Devenise geloasă. îl bănuia că se va încurca cu toate fetele din Friuli și Veneția. Încerca astfel să-i îndulcească despărțirea, să-l facă să-și dorească în fiecare zi întoarcerea.

Încerca prin toate mijloacele; își îmbrăca cele mai frumoase rochii din Triest și Veneția, pline cu dantele transparente, își trăgea ciorapii de mătase și corsajul, schimbîndu-le întruna. Cu toate că nu-i ardea de cîntat și era plînsă, ea cînta și chiar bea, ascunzîndu-se cu soțul ei să-l sărute pe gît, pe piept, pe gură, pe urechi.

Uscățiv și palid, Arhanghel Isakovič trăi

cîteva săptămîni ca într-un adevărat infern. Marele oraș imperial i se păru o adevărată casă de nebuni prin care alergau oșteni, cai, cavaleri trecuți și femei pe jumătate despuiate, ofițeri de curte și meseriași, Dumnezeu știa de ce. Pentru că el cîștigase aproape o mie de taleri vînzînd argintul unui prieten de-al său grec, Dimitrije Kopșa, n-a fost chiar nemulțumit, însă deodată îl cuprinse o plictiseală de nespus. Fratele său, Vuk, pe care, cît fusese copil, îl iubise neînchipuit de mult, fiindcă era mai puternic decît el și fiindcă știa să vorbească țigănește, i-a fost drag și mai tîrziu, ca un amanet al tatălui și ca un soldățoi nebun și violent ce-i purta frică doar lui. Luîndu-i, după moartea tatălui lor, la împărțeală, prin înșelăciune, toată averea, regretă mai tîrziu și, cu fiecare zi mai bogat, îl ajută afectuos și frățește. Acum, pentru prima oară, acest om i se păru un străin.

Plecînd în fiecare zi la comenduire, la curte, fratele său Vuk își îngrijea ținuta: pantalonii și perucile de rigoare, mustața rasă, împopoțonîndu-se cu decorații și cu panglici albastre pe piept, late cît palma, și cu o spadă subțire cît degetul. De cînd patriarhul Sakabent îl însărcinase să ducă mesaje la Curte și lucra cu contele Geisruck la recensămîntul circumscriptiilor militare slavone, devenise preocupat și tăcut, însă și îngîmfat. Oricum, pe Arhanghel Isakovič toate acestea îl plictiseau. Nu mai avea nici un sentiment fratern și nici nu înțelegea de ce ar fi trebuit să simtă ceva pentru acel nas, acei ochi injectați, gălbejiți, pătați, pentru tot acel buhai neîndemînatic, îmbrăcat ca o paparudă. Fumînd tot mai mult, numărînd inconștient și la nesfîrșit mătăniile cît era ziua de lungă, Arhanghel Isakovič trăi cele cîteva săptămîni de dinaintea plecării lui Vuk în zadar. Nici nu-i mai părea rău că fratele pleca din nou, slăbit, rănit de mai multe ori, că putea să moară curînd. Nu regreta nici că el, după cîteva săptămîni, putea să fie singur, fără tată, fără frate, fără nimeni pe lume. La fel vor trece oamenii, corăbiile, la fel urma să tîrguiască, să mănînce, să numere mătăniile. De fapt nici că-i mai păsa de acest frate, de bolile acestuia, și de afacerile lui cu călugării de care-i vorbea adesea și nici chiar de

acești copii ai lui, pe care voia să i-i atârne de gât. I-a și spus-o de altfel.

În ceea ce o privea pe cumnata sa, începuse și ea să-l plictisească pe Arhanghel Isakovič. Nu mai era femeia aceea fermecătoare cu pruncul în brațe, pe care o îmbrățișase tot tremurând de dorință păcătoasă, cuprins de încântare și întristare în același timp. Această femeie îi devenise pur și simplu dezgustătoare. Dimineața o vedea culcată, cu ochii mari, pierduți, încă înfierbântată de zbunguielile dragostei. Seara o auzea prin perete cum vorbea și gîngurea cu soțul ei, ducîndu-l devreme în așternut. Peste zi o vedea tot timpul în lacrimi și țipete, îmbrățișări, schimbări de toalete, atîrnînd de gîtul soțului. La drept vorbind, abia acum era frumoasă, pățimașă, impudică, însă nu erau oare la fel și toate celelalte cu care avusese de-a face? De fapt, ce avea de pizmuit? Acești copii bolnavi și plîngăcioși, această femeie, amețită uneori seara sau pe acest colos pentru cicatricile rănilor, pentru decorațiile sau pentru „gloria” sa? Fie ca fratele să-și rupă gîtul cu calul, pe-acolo, în Italia, însă să nu-și imagineze că-l vor înduioșa pe el, i-a și spus-o.

Iar cînd, mai tîrziu, fratele reveni, Arhanghel Isakovič evită să se ducă la el, purtînd în sine dorința fierbinte, perfidă, după trupul cumnatei sale.

Abia cînd trebui Vuk Isakovič să plece și pentru a patra oară la război, acesta se înduplecă să vină și să-și ia rămas bun.

Avînd drum pe acolo, se duse rmai întîi la Zemun, să vadă casa pe care o cumpăruse pentru a putea mai ușor să facă negoț cu turcii. Apoi, fără să se aștepte la nimic rău, veni la fratele său la fel ca înainte de despărțire, rău voitor, ranchiunos și palid. Fratele îl întîmpină fără entuziasm, îmbătrînit și schimbat.

Însă cînd o privi pe cumnata-sa, se opri parcă lovit de trăznet.

Nu mai era fata aceea înaltă, măritată prea devreme, nici acea tînără fermecătoare cu pruncul la sîn, nici chiar acea femeie împlinită, cu pieptul mare, pe care o auzea prin perete cum se pupa și gemea toată noaptea. Aceasta era o femeie cum nu

mai văzuse niciodată, nicăieri.

Încadrată de plete acum mai întunecate, ca de altfel și sprâncenele, fața ei avea o paloare neobișnuită. Fruntea și pomeții aveau un fel de strălucire aparte, apărându-i ca o albă și mătăsoasă răsărită venețiană. Doar nările erau rozalii în timp ce buzele, mai mici și schimbate, mai palide dar liniștite, erau animate de un surîs ciudat, ce nu dispăru nici atunci când îl privi cu tristețe. Iar această privire cu ochii larg deschiși îl făcu să creadă că a ajuns pe malul unei mări albastre și profunde.

Se purtă ca și cum îi era totul necunoscut și-l întrebă lucruri pe care înainte nu l-ar fi întrebat niciodată. O, dacă ar pieri acum fratele meu în război — gândi el și se îngrozi făcându-și semnul crucii. Comportamentul ei nu mai era atât de senzual; ea stătea în fața lui cu plăcere, înaltă și dreaptă. Planturoasă și fermecătoare, fără să-și imagineze poate că în clipa aceea el tremura. Era mai frumoasă ca oricând. Liniștită și schimbată, îl atingea adesea cu mâna, iar într-o seară, cu ușa deschisă, încît putu să o privească, își schimbă rochia cea nouă, venețiană.

Mințea. O prinse cu minciuna, încă din primele zile. Era calmă și frumoasă chiar când mințea. Mințea în fața soțului, cu un surîs inocent, strălucitor. Stăpînă absolută, ea domnea în casă peste cîmpurile pe care, în acest an, începuseră deja să le are, pe cele din vale, de lîngă smîrcuri, și peste cireadă, peste slugi și păstori, peste întreaga așezare, O urau și se temeau. De surîsu-i.

Pe copii îi dăduse în grija slujnicilor: doar în prezența soțului îi mai ținea în poală. Surîzînd. Într-o dimineață își întrebă cumnatul: nu cumva i se părea că fratele lui a îmbătrînit pe neașteptate? În ziua aceea, Arhanghel Isakovič îi oferii fratelui casa din Zemun și-i propuse să-și adăpostească soția și copiii la el, cît timp lipsea.

Și astfel doamna Dafina se mutase în casa cumnatului ei. Trebuia să rămînă acolo, cu fiicele, cîteva luni, poate chiar și un an, pînă i se întorcea bărbatul din război. Aici trebuia să aștepte cea de-a treia naștere, căci era însărcinată într-a treia

lună, fapt ce i-l revelă soțului abia înaintea plecării acestuia. Însoțită de doua trăsură încărcate cu veșminte, ea veni în casă aproape neobservată de acel întreg Zemun în anterie albastre, cu căciuli negre de blană și cizme, cu pălării nemțești, de ofițer, cu baiadere galbene, de mătase, cu fustanele întinse, ce se adunase în jurul casei lui Arhanghel Isakovič.

Instalându-și copiii și slujnicele într-o încăpere triunghiulară, sub tavanul plin de șoareci ce se lăsa sub greutatea făinii, își alese pentru ea o odaie mare și scundă, plină de cilimuri, pardosită, sprijinită de grinzi, în care era zidit un cuptor mare de pământ. Intrînd aici, cercetă întîi amîndouă ieșirile după care porunci o nouă aranjare a casei. Stătu îndelung la fereastra mare, cu grilaj, ce dădea înspre fluviu, Alese acest loc în primele zile pentru a plînge. Ziua și noaptea curgea aici fluviul larg, molcom. Și-n el, umbra ei.

Cu toate că avea în fiecare zi timp rezervat pentru plîns, reuși ca în cîteva zile să facă să se perinde prin această odaie o jumătate de Zemun. Neveste de ofițeri. Nemțoaice, fete de negustori, mult mai tinere decît ea, grecoaice, toate nevestele cunoscuților cumnatului și ai bărbatului său cu fiicele acestora; o turcoaică prezicătoare, grasă, căreia îi atîrnau pleoapele și care fugise în vremea asediului Belgradului, chiar și două valahe surori cărora nu le cunoaștea nimeni originea și ocupația.

Îmbiindu-le cu cafea, șerbet și narghilele, ea află de la ele bîrfele din Zemun iar acesta de la ele tot ce știa ea. În curînd află că în Zemun casele sînt galbene, albastre, înalte și scunde și care a cui era. Apoi numele mortului în casa din colț și cine s-a îmbolnăvit de vărsat în cea cu dudul acela mare. Știa care negustor dorește să-și însoare fiul și care să-și mărite fiica, pe care cu care și pe care după care. Cînd se vorbea de nașteri, știa deja cine va naște în luna aceea, și cîte în luna viitoare. I se relataseră și cîteva drame întîmplate: cum a murit una, luînd cenușă fiartă cu oțet pentru a avorta, fiindcă mai avea deja șase copii, și cum se arată acum noaptea, zburînd pe un cearșaf alb. Cum și-a adus Dimce Diamanti pe lîngă nevasta dintîi, cea

cu cununie, o ibovnică și cum trăiau acum în trei. Nu lipseau nici bîrfele în ceea ce o privea. Se povestea cum a fost condus soțul ei, căpitanul Vuk Isakovič, din Pecs, legat, în cetatea Timișoarei. Acolo l-a găsit într-o zi baronul Engelshoffen, l-a sărutat, l-a slobozit, așa că în curînd urma să se întoarcă.

Se vor întoarce cu el și cei șapte băieți care au plecat din Zemun. Și, în cele din urmă, cum fiica lui Nikola Panaiotul a adus de la Viena niște jupoane ce ajungeau numai pînă la genunchi. Și că ea șchiopăta cu piciorul stîng.

Zemunul află de la ea că împotriva greții de la fiere un leac excelent era uleiul de măsline fiert cu zahăr și că, de cealaltă parte a fluviului, la Belgrad, se afla o moașă, turcoaică, ce prepara un fel de rachiu care se bea în baie fierbinte, o dată pe lună, provocînd avortul. Apoi că în Germania războiul începuse din plin și că soțul ei, cu oastea lui, nu se mai afla la Pecs, ci trimisese veste cu o săptămîină în urmă dintr-un oraș ce se numea Radkersburg. Și-apoi că ea a văzut la Veneția nu numai jupoane ce ajungeau abia pînă la genunchi, așa cum spuneau ele că a adus din Viena fata lui Nikola Panaiotul, ci și rochii, e-adevărat, doar în față mai scurte, în timp ce în spate ajungeau pînă la pămînt, ca o trenă.

După aceea Zemunul a mai aflat că ea fusese orfană atunci cînd au măritat-o după Isakovič, crezînd că un an de zile el îi va fi ca un tată, pînă ce va naște primul copil, și abia atunci îi va deveni bărbat. În afară de asta, că a fost aproape întotdeauna singură și că a plîns mult în viață. După aceea Zemunul a mai aflat și faptul că Isakovič a trăit cu multe femei rele și perfide, cu valahe, unguroaice, nemțoaice, la fel ca și fratele, Arhanghel, în casa căruia s-a adăpostit, și care frecventa grecoaice, armence și venețience, cărora le înțelegea graiul. După aceea și faptul că pe soțul ei îl plăcea soția prințului Wutemberg, care locuia acolo, în clădirea cea mare, în Belgrad, unde se afla acum pașa. Ba și faptul că ea plîngea acum în fiecare noapte, fiindcă avea vise urîte, în care i se arăta bărbatul sub chipul strașnic al

broaștelor, al sălbăticiunilor și șobolanilor. Iar în ceea ce privește zvonul cum că era șchioapă de piciorul stîng, ea le arăta amîndouă picioarele, din față și din spate, ca să i le vadă.

Așa s-a cunoscut doamna Dafina Isakovič cu Zemunul și Zemunul cu ea. Nu ieșea niciodată și plîngea mult.

Cu toate că raporturile ei cu lumea exterioară erau atît de simple și de firești, pămîntene, relația ei cu cumnatul, ca și cu soțul ei, nu era atît de obișnuită și simplă, ci aproape nepămînteană. Nu așa vorbea cu cumnatul ei. Lui nu i-a spus nimic din toate astea. Față de el nu era defel așa.

Înainte de toate, față de el tăcea plînsă, cu un surîs tainic. Cînd vorbea cu el, vorbea de cu totul alte lucruri. Îi vorbea de noaptea de care se temea, de întunericul care o teroriza cu nălucirile lui, despre tinerețea ei deja trecută, despre viața ei atît de grea. Și, cu ochii înlăcrimați, despre soțul ei care i se părea că nu o mai iubește și care, poate, nici n-a iubit-o vreodată.

În prezența lui Arhanghel Isakovič doamna Dafina era adesea deznădăjduită, cu pieptul în față și cu mîinile-împreunate pe chip. Cînd Arhanghel Isakovič era acolo, doamna Dafina nici nu striga, nici nu trîndăvea, culcată pe cilimul întins pe podea, și nici nu ședea de față cu el cînd avea invitate. Ziua era pentru ele, iar seara era pentru el. Pentru el nu erau acele chicote, bîrfe, nimic din toate acestea. Pentru el avea chiar și un alt glas, o altă privire, era o altă ființă. Și nu numai ea, ci și slujnicele ei se schimbau fără poruncă atunci cînd venea stăpînu) casei. Casa redevenea tăcută, luminile se acopereau cu sticlă, se recrea ambianța ce-i plăcea lui atît de mult.

Fără să creadă, că Arhanghel Isakovič, că era frumoasă fără pereche, Dafina știa însă cît valora. Picioarele ei, de pildă, ce lui i se păreau ca ale unui înger puternic, n-o mulțumeau deloc. Le ascundea sub rochiile de mătase, arătîndu-i doar vîrfurile papucilor săi fini. Cu gambele picioarelor și cu genunchii însă se mîndrea, fiind de aceeași părere cu el, descoperindu-le, punîndu-și întotdeauna, cînd apuca, picior peste picior.

Pornea în întâmpinarea lui cu mersu-i apăsător, legănându-se din șolduri. Mîinile, pe care încă nu și le pusese pe gîtul lui, le lăsa să-l atingă, să-l mîngîie, să se încolăcească la fel ca niște șerpi. Sîinii și-i aducea atît de aproape de el, așa cum în dragoste se apropie obrajii. Însă cel mai mult conta pe ochi. Îl privea pe Arhanghel cu o profundă tristețe.

Ca un bun negustor ce era, Arhanghel Isakovič și-a dat seama despre ce era vorba. A înțeles că femeia aceasta, ca fată, a fost săracă, temătoare, obișnuită cu singurătatea și cu dorințele neîmplinite. Și că asta nu mai era. A înțeles că femeia aceasta devenise un animal robust și bine făcut, ce se alerga cu acel urs prin întineric ca scoasă din minți. Însă ce i se întîmpla acum, asta nu mai putea înțelege Arhanghel Isakovič.

Intrase în panică. Îngrozindu-se din pricina aceluia lucru pe care voia să-l facă, el se grăbea. Nu voia să se gîndească la ce va urma după aceea. Hotărîndu-se să se lanseze într-o aventură cu cumnata lui, nu voia să se mai gîndească la fratele său. Acesta, masiv, greoi, sub povara podoabelor de argint, cu pene albe la tricorn, nu-i ieșea totuși din minte. Chinuit de insomnii și de remușcări, fără să vorbească cuiva despre proiecte, avînd grijă să nu se trădeze cu nici o privire, mișcare ori suspin, el spera, tot atît de mult, că asta se va întîmpla fără știrea nimănui, pe ascuns, ca într-un vis. Și mai ales, fără nici o nenorocire. Consumat de dorință, visînd-o în fiecare noapte pe această femeie, fără rușine, el nu o dorea totuși mult timp. Nu se punea problema s-o ia și să trăiască apoi cu ea, cîtiva ani de zile. Cu capul plecat toată ziua, îi venia chiar în minte și gînduri nebunești: să-i istorisească apoi fratelui, să - o alunge și să se împace, că doar erau frați.

Dorind să capete cît de curînd încuviințarea ei, el o copleșea cu daruri, încercînd cu vorbe cu dublu înțeles și cu amabilități să o determine să-i dea ea prima un semn. Însă acesta nu veni.

Ea îl privea cu ochii ei frumoși, albaștri, de

culoarea cerului de iarnă, seara, curat, liniștit, de parcă deasupra lor străluceau stelele. Cuvintele lui prefăcute le lua drept afectuoase, iar măgulirile lui echivoce, naturale. Debitînd toată ziua fleacuri cu cumetrele ei, seara, în fața lui devenea înțeleaptă și chibzuită.

Dîndu-i mereu tîrcoale, gălbejit de speranțe și așteptări, șters în caftanul său lung, albastru, Arhanghel Isakovič se hotărî să treacă la acțiune. O prindea de mîină tot mai des și-o mîngîia pe păr. Ridicînd-o odată, plînsă, de la patul fiicei bolnave, el o luă de subțioară, și o îmbrățișă, tremurînd din tot corpul.

Chiar și ceea ce era limpede ea transforma în confuz, toate aceste mîngîieri aproape familiare. La fel și propunerile lui, cuvintele lui, le transforma în grijă față de o rudă. Brațele lui ușoare le îndepărta calmă, prefăcîndu-se că nu observă jinduirea. Îl privea chiar și atunci cu ochii-i albaștri, reci și minunați, în care nu era nici o umbră de înflăcărare. Și totuși, Arhanghel Isakovič devenea și mai nebun după ea, pentru că și atunci, în acea privire rece, credea că înțelege dorința ei: de a respecta regulile jocului.

Ca și cînd ar fi tratat o afacere, el voia să-i cîntărească consimțămîntul, însă ea nu și-l lăsa cîntărit. Nici un singur cuvîntel, nici un singur semn, cît de mic. Era de neatîns, absentă, glacială. Părea ca și cum pe lumea asta nu i se va dăruia niciodată. Voia pur și simplu să o ia cu forța.

Fiindcă doamna Dafina, crescută într-o familie de negustori iubitori de arginți, știa foarte bine despre ce era vorba. Ea nu se grăbea. Nici nu dorea să se dăruiască acestui cumnat uscățiv și gălbejit, ce îi amintea de casa și de frații ei. Nu-i plăceau nici mîinile lui cu unghii galbene, nici ciocul lui de călugăr cu mustață rară, nici ochii-i decolorați, melancolici, nasul lui turtit, subțire și dinții lui îngălbeniți de dulciuri. Era pentru ea ca o imagine uscată, o închipuire a bărbatului ei, cu mers și pași aproape neauziți: Dacă a simțit vreodată vreo dorință arzătoare, a simțit-o pentru soțul ei și nu pentru el. Pentru acest soț enorm și greoi, pe care doamna Dafina l-a iubit odinioară și care acum se ramolise rău, îmbătrînise, cu toate că

pe cal părea încă puternic ca un urs.

Cu sîngele înfierbîntat și pătimașă încît o luau durerile de cap, ea rămînea de gheață în această casă unde o instalase soțul ei, după ce o păcălise și o dezonorase înaintea plecării, făcînd-o de rușine înaintea lumii, temîndu-se de lacrimile ei, de țipetele și de leșinurile ei, tribut indispensabil acestor despărțiri. Niciodată pînă atunci n-a fost pradă dorinței arzătoare și nici n-a fost nimeni atît de aproape de ea, cu excepția soțului ei. Dacă ar fi fost atît de hărțuită de-a lungul primilor ani de căsnicie aș cum era acum, ar fi murit de rușine și de teamă și s-ar fi aruncat în acest fluviu liniștit, ce curgea pe sub fereastra ei. Iar de i s-ar fi întîmplat asta anul trecut, ea, cu plînsu-i, cu rugămintele, cu sărutările ei, ar fi reușit să-l liniștească pe Arhanghel, să-l facă să-și revină, să-l determine să renunțe, să nu o atragă după el în infern.

Însă acum? Acum îi suporta calmă răsuflarea și-i vedea lîngă sine umbra, seara, în semiîntuneric, prefăcîndu-se că vorbește ceva lipsit de însemnătate. La fel își privea și propria-i umbră, lîngă geam, în mîlul ce curgea ziua și noaptea.

Se simțea singură. Nici o certitudine că i se va întoarce bărbatul. Plecase atît de departe cu oamenii, caii și cu cîinii lui sălbatici, cu pîntecele lui mare. O treceau fiorii la gîndul că în acel moment poate că el își făcea griji pentru micuțele sale fiice.

Era curioasă să vadă ce va face cumnatul ei cînd, într-o zi, o să-și piardă complet mințile. Dorea să se întîmple asta, simplu, din plictiseală, din pricina golului fără fund în care i se părea că din cînd în cînd atîrna cu capul în jos. Și așa cum se zvîrcolea ea în spasmele dorinței aprinse după soțul ei, sărutîndu-i pieptul, gîtul și urechile, dorea acum să vadă cum o va săruta fratele lui, răsucindu-i-se peste mîini, deasupra genunchilor și a pieptului. Simțea cît era de speriat și de nehotărît Arhanghel, însă și cît de puțin era nevoie ca de pe această suprafață aparent calmă să se arunce violent în acest fluviu tulbure, urlînd. Zîmbi înspăimîntată, fără dorință. S-a îngrozit

simțind cât de aproape era acea zi. Se afla în această casă de trei săptămîni. Și această zi veni.

Așa cum se întîmpla adesea în această țară, după căldura primăvărată gerul și grindina lovira pomii în floare. Pe vîntul ce învolburase ploaia pe rîuri, corabia lui Arhanghel Isakovič, încărcată de cai, ce se îndrepta spre turci, fu luată de apă și răsturnată. Abia îl scoaseră, deja înțepenit.

Cînd l-au adus acasă, au fost atîtea vaiete și tînguiele încît nici nu se mai miră cînd ea, în liniște, cu buzele învinețite, porunci să-l ducă în odaia ei, pe cuptorul mare lîngă care era așternut un pat larg, venețian. Ea tremura de frică să nu moară și să nu o lase aici fără apărare, cu copii mici, în mijlocul acestor slugi ce semănau rai mult cu niște hoți de drumul mare.

În dimineața acelei zile, Vuk Isakovič trecea cu regimentul peste o punte îngustă, lîngă orașul Kremsmunster, în Austria. Se iscase dezordine printre ostașii săi.

Un iepure îi tăie drumul lui Vuk.

— Ah, numai să nu se surpe podul — gîndi el, ori să nu-mi cadă poate încărcătura în rîu. Iar după aceea, îngrijorat, fixînd cu privirea cerul umed ce se înnoirase, își înfrîna calul și-l întrebă pe căpitanul Piščevič, care călărea lîngă el: „Ce vrea să zică, Piščevič, semnul acesta la prînz? Am sosit teferi și sănătoși. Pe drum vîntul a stîrnit praful ca o perdea . . . Trupul fiicei mele, al celei dintîi născute . . . poate că s-a îmbolnăvit”.

Nu-i trecu prin minte să se gîndească la faptul că, acasă, soția era pe cale să îl înșele.

Se duse Vuk Isakovič, iar în urma lui
și Fruška Gora

Arhanghel Isakovič începu să se scufunde în apa rece împreună cu unul din cai, care, zbătându-se cu copitele de dinainte, tulbura apa, cu cele din spate, răscolind nisipul galben.

Cînd se răsturnă luntrea, meterezele cetății Belgradului se dădură cu susul în jos și, într-o străfulgerare, în ochi îi rămase doar cerul cenușiu. Apoi nu văzu timp de o clipită decît fluviul care curgea, dar incredibil de larg; nu-l mai văzuse niciodată astfel, malurile i se părură la aproape două-trei ceasuri depărtare. Îndată după aceea se scufundă cu capul în jos într-un hău gălbui, verzui, ce deveni imediat tenebros și glacial, încâlzindu-se deasupra lui.

Cînd reveni la suprafață, în îmbulzeala cailor turbați de frică, nu putu să scoată nici un țipăt, atît de plină de nisip și de mîl îi era gura. Abisul de sub el însă deveni alunecos și el simți că va fi aspirat, întîi cu picioarele, apoi cu mîinile și cu capul, ca printr-un hău prin care încerci în zadar să te cațeri, să calci, să te tîrăști pe brînci. Cu degetele și unghiile pline de păr de cal, cu care i se umpluse și gura, Arhanghel reuși să se prindă de trestii, apoi de un butuc de pe care-l și trăsese luntrașii, năclăit de glodul ce i se scurgea de pe ochi, urechi și nas.

Tremurînd ca într-un delir în timp ce-l duceau acasă, el își aduse aminte ca de o victorie cum în învălmășeala crupelor, picioarelor și a boturilor de cal, se arătase deasupra apei și capul său. Și chiar de mai multe ori în acea zi i se păru că iar dă din mîini, că se scufundă înecîndu-se în îngrozitoarea învălmășeală de carne, păr de cal și talazuri reci. I se părea că se scufundă din nou, sforțîndu-se zadarnic să oprească rostogolirea, cramponîndu-se, prăvălindu-se iar în tenebre.

Dezbrăcat pînă la piele, frecat cu nisip, apoi

înfășurat în piei de berbec, Arhanghel Isakovič a fost adus pînă acasă, cu ochii dați peste cap, ca un mort. Vînat de frig, el tremura, dar se simțea ușor, purtat de niște păsări de gheață. Întins pe un cilim, i se părea că nu trebuie să se mai miște, fiindcă valurile, trestiile și cerul ar putea iarăși să se închidă deasupra lui, acolo, pe acel cilim, în această casă ce i se părea și ea purtată de valuri.

În timp ce-l duceau acasă în mijlocul vaietelor și filfielii aripilor porumbeilor, croindu-și drum prin glod, peste bușteni, Arhanghel fu cuprins pe neașteptate de dorința nebună de a fi dus în odaia ei. Ca și cum făcea negoț, presimți că a venit timpul să o cucerească.

Astfel, întins pe cuptorul de pămînt, lîngă patul ei, se simți ca și cum se înălța spre cer. Nu-și îndreptă nici un singur gînd spre frate, și nici spre nepoate. Singur în odaie, se simțea ca într-un loc umbros și plăcut. Își interzise să facă cea mai mică comparație cu fratele. Singur-singurel, trebuia s-o aibă pe această femeie, fără intermediul nimănui. Salvat de apă și de mîl, frecționat cu rachiu, i se păru că plutește deasupra unui vulcan, culcat pe acest cuptor larg de pămînt. Cu tavanul deasupra capului și cu patul cumnatei la picioare, închis între cei patru pereți galbeni, Arhanghel se simțea pe deplin rupt de lume. Dacă, din întîmplare, s-ar fi aflat în altă parte, undeva afară, în Zemun, n-ar fi fost același lucru. Aici, înăuntru, în casa sa, se simțea însă în perfectă siguranță. Nimeni nu va afla de asta. Era încredințat că și ea va tăcea. Și totul se va petrece ca într-un vis. Aici, închiși între acești patru pereți puteau să facă liniștiți ce voiau, la fel de liberi și de insesizabili ca și aceste umbre negre ale lor, ce se vedeau pe perete. Înăuntru era cald. Focul duduia. Afară vuia vîntul.

Înfierbîntat de căldură, Arhanghel zăcea pe cuptor pregătindu-și lovitura perfect conștient. Porunci în acest sens servitorilor să fie primenit. Jenată, Dafina se duse la foreastră și nu îndrăzni să-i privească pe servitori în ochi, însă nu ieși. Nici atunci cînd îl așezară pe Arhanghel în patul ei.

Iar el, ca ridicat la cer, simțea că plutește cu

mădularele încă înțepenite. În semiobscuritatea încălzită de foc o simțea foarte aproape de el. Ar fi fost altceva de-ar fi venit în încăperea cineva din afară, din Zemun, să-l întrebe de sănătate. Astfel el presimțea limpede că nu va lăsa să-i scape această seară.

Flacăra opaițului de pe cuptor lumina încăperea, ca de pe vârful unei coline, îngroșând umbrele mobilierului. Întins pe patul alb, primenit și în afara oricărei primejdii, pe de-a-ntregul conștient, Arhanghel Isakovič părea galben și livid în semiobscuritate, de parcă era pe cale de a-și da sufletul. Umbrele mărite ale patului, ale mesei și ale unui scrin negru pentru haine cădeau pe peretele cald, așa cum se vedea vara umbra pomilor. În liniștea deplină a semiîntunericului, doamna Dafina se apropiase de gratiile ferestrei, spre care urca neîntrerupt clipocitul apei ce se scurgea.

Stînd culcat, cu ochii atît de strînși de simțea cum pleoapele acopereau genele inferioare, Arhanghel Isakovič asculta cum se lasă în casă o liniște deplină. Temîndu-se să ceară vreun serviciu, să nu fie chemate slugile, aproape că nici nu se mișca sub plapoma roșie, dintr-ale cărei vâluri, ce lui i se păreau acum nesfîrșit ca marea, abia i se mai vedea capul. Bătăile inimii îi răsuna în cap ca niște lovituri de ciocan. Nemișcat, cu privirea înțepenită și ascunsă, aștepta să se ardă opaițul și să se lase întunericul.

Doamna Dafina, pe un scaun înalt sub care i se vedeau picioarele puternice, în ciorapi portocalii și în papuci de argint, stătea sprijinită cu coatele de fereastră. Era într-o rochie albă, toată cusută numai din fișii de mătase, ce păreau ca niște flori de salcîm, cu tălăzuirea moale, rotundă, a pîntecelui ei, cu capul plecat, surîzătoare în obscuritate, cu buzele răsfrînte.

Încremenită la gîndul că cumnatul ei își va petrece noaptea în patul ei, dăduse totuși drumul slujnicei sale. Punîndu-i pe frunte un prosop înmuiat în oțet, ea-i așeză pe piept, pe sub cămașă, și o icoană micuță a sfîntului Mrata, gîdilîndu-l în trecere cu degetele-i lungi fără să vrea.

Pentru a suta oară Arhanghel Isakovič își

făcea curaj la gândul că nu va afla nimeni nimic. Era încredințat că o să tacș și ea și, pentru că ani de zile i-a lins, în vise, mâinile, umil ca un cățel, ardea acum de dorința lăuntrică să o facă fărîme, să o muște toată, să o sfîșie repede. Nu-și imaginase că se va rezolva așa, pc neașteptate, după o tocmeală atît de lungă. Pe lîngă asta, el care era înainte atît de fricos, acum se simțea în siguranță. Între acești patru pereți galbeni nu exista nimic din toate cele de care se temea. Între acești patru pereți galbeni îndrăznea să facă tot ceea ce voia. I se părea întru totul caraghios că ea era soția fratelui său, acum cînd acesta nu se afla aici și cu atît mai caraghios că nu ar putea deveni și soția lui. I se părea pe deplin ciudat că cineva s-ar putea amesteca în această treabă și să-l întrebe ceva. Înfiorîndu-se la gândul că oricine ar scoate un țipăt văzîndu-i dormind alături, el simți însă cît de liniștit era în semiîntunerul din jurul lor, între acești patru pereți.

Afară bătea vîntul, răzbătea lătrat de cîine, iar sub fereastră clipea apa pe care o auzea neîncetat. Era cald înăuntru și atît de liniștit cu umbrele de pe pereți, de se auziră și șoarecii cum alergau.

Cetatea Belgradului și pestrițul bazar turcesc, caii ce se îneacă în apă, casa lui mare și albastră, glodul și năvoadele, corăbiile și izvoarele, cuptorul spoit i se învîrtiră de mai multe ori în minte, însă de fiecare dată dispărură în liniștea în care ea se vedea limpede lîngă fereastră. Se sufoca de încordare, de îndată ce încerca să-i spună ceva ce-ar fi atras-o pînă la pat.

Simțea deja cum se apropia de el. Vuk, acest frate îndepărtat care deja de trei săptămîni i se părea doar un maldăr de veșminte, împletituri, de țesătură de lînă și de pene, parcă nici nu mai aparținea acestei lumi. Și-l închipuia, voia să și-l închipuie alături de această femeie însă în zadar; nu se afla aici. Pînă și acești copii de care știa că dormeau aici, dincolo de perete, și care plîngeau, se trezeau în beznă și o chemau pe mama lor, parcă nici nu existau. Nu erau acolo.

Această femeie de la fereastră îi revenise lui.

Era absolut convins de asta. Se va culca cu el, pe el îl va săruta și-i va pronunța numele gîngurind. De moare ori nu de dorul celuiilalt, nu-i mai păsa. Aici el nu putea veni, la fel ca apa aceea ce clipocea neconținut sub fereastră, sau ca vîntul acela care sufla afară. Aici nu putea intra nici măcar servitorul lui, bătrînul Ananije, care-i doarme întotdeauna pe prag. Fratele lui, soțul, era departe, și de-parte se afla și tatăl el vitreg, Hristodulos cel spîn, care-i datora și acum bani pentru niște tutun. Nici preotul și nici ortacul său Dimce Diamanti nu-l vor deranja cu sfaturile lor. Tot ce se afla afară, va rămîne afară, iar ea va rămîne aici, lîngă el. Asta nu va afla nimcni. Era încredințat de tăcerea ei.

Se născu în el o bucurie amețitoare. Apa, stufărișul, nisipul, cerul, toate acestea se aflau departe. Chiar și acest Zemun, lacom de bîrfe, și soțul ei, care poate nici nu se va mai întoarce, niciodată.

Ea era aici, aproape. Cei de-ai casei se culcaseră. Au adormit. Nu se mai auzea nimic, în afară de vînt și de lătrat de cîine. Și neîntreruptul clipocit al apei ce curgea.

Ridică mîna și pe perete apăru o umbră îngroșată, Neagră. Era un gest prin care voia s-o invite, s-o momoască în pat, să se dezbrace, să nu se mai ostenească stînd așa, tăcută, îmbrăcată, în fața ferestrei. Voia să-i propună să se culce el pe jos, iar ea în pat, așa, îmbrăcată, să nu se teamă. Ori să stingă el opaițul pînă se dezbracă ea, și să se culce lîngă ea abia cînd va fi ea adormită. Să nu se teamă.

Tocmai în clipa cînd vru să-i vorbească, Dafina se răsturnă de pe scaun, țipînd îngrozită. Agitîndu-și mîinile, era albă la față ca varul, cu ochii bulbucăți și cu gura deschisă, incapabilă să rostească vreun cuvînt.

Epuizată de veghe, obosită și tristă, înfricoșată și îngîndurată, ațipise cînd zări sub geam năluca soțului ei, plin de sînge și ud, dezbrăcat și nepieptănat. Vuk Isaković, mergea pe apă, cu o bîtă uriașă în mînă, ce ajungea pînă la tavan.

S-a trezit când Arhangel a crăpat încet ușa. Pentru un moment ea îl văzu ca și cum ar fi pășit în vis, în rama ușii ce devenea vizibilă. Caftanul albastru, tenul de ceară, nasul turtit, barbișonul, părul rar apărură toate pentru o secundă ca o prelungire a visului, în lumina zorilor, în cadrul ușii. Văzu pentru un moment cerul palid de dimineață, un colț din acoperiș și o creangă, după care fișia de lumină se prelinse iar pe perete și încăperea se cufundă din nou în întuneric.

Transpirată și dezgolită la această neașteptată ridicare a corpului din pat, numai ce nu țipă. Îndepărtându-și părul ce i se revărsase peste față, ea desluși în întuneric albul cuptorului și al perdelei de la fereastră, apoi conturul negru al scrinului cel mare cu veșmintele ei și auzi nesfârșitul clipocit al apei de sub fereastră. Pricepu ceea ce s-a petrecut, strângându-și genunchii și băgându-și mâinile în părul încâlcit.

Își petrecuse noaptea cu cumnatul ei.

În prima clipă nu-și crezu nici sieși. Nu avea senzația clară a lucrurilor ce i se iveau în minte; nu era nici obosită, nici somnoroasă, și nici măcar satisfăcută. A dormit ca de obicei și în primul moment i se păru că a fost într-adevăr singură. Întinzându-se, simți pe trup urmele trecutei nopți de dragoste și se îngrețoșă. Pe neașteptate, cu ură, deși era întuneric, văzu alături de ea, în pat, brațele și gura cumnatului ei, barba lui rară, îi auzi râsul și-i cuprinse cu mâinile înspăimântate gâtul lui subțire.

Dafina, dezgustată, își acoperi fața cu palmele, revenindu-i în memorie tot ceea ce făcuse cu ea, toate scârboșeniile, grozăviile și ciudățeniile. Aproape sărind din pat, i se păru că simte încă o dată cum îi lingea el mâinile și genunchii și se acoperi înfricoșată cu plapuma, de parcă i-ar fi sărit în pat un câine. Izbindu-se cu capul de cuptorul de pământ de lângă pat, îi veni să țipe de frică, să strige în gura mare la acest zid, că nu era nimic adevărat. Cu atât mai mult cu cât Arhangel a fost în acea noapte atât de dezgustător, de amărît și de caraghios.

Incepu să plîngă atât de tare, că aproape îi făcea plă-cere. Dacă soțul ei ar fi fost acolo, ea i-

ar fi spus de ce a făcut asta. I-ar fi spus că a făcut asta pentru că a dez-onorat-o astfel în fața oamenilor, la despărțire, fără să-și ia rămas bun de la ea după buna cuviință.

I-ar fi spus că a făcut asta și pentru că o lasă întotdeauna singură și pentru că plecau și se mutau în fiecare clipă, ca țigani. Și, în sfârșit, pentru că voia să scape de aceste veșnice bălți, ostroave și mlaștini.

Plângând pe pemă, simțea că se crăpa de ziuă și că unele lucruri se distingeau deja mai limpezi din întuneric. Pe sub ușă răzbătea lumina și în încăperea întunecoasă, în spatele perdelelor deja albe, ca un fel de ușă deschisă, ea ghicea gratiile negre.

Trântindu-se pe spate, Dafina își lăsă lacrimile să i se prelingă pe obraz, în voie, întristându-se și mai mult. Nu mai auzi nenumăratele țipete de animale, în noroi, din jurul casei, care o deranjau de altfel în zori și nici nu băgă de seamă că se răcise cuptorul.

Plîngea compătîmîndu-se, cum de altfel o făcea adesea de un timp, de cînd i se șubrezise bărbatul pe neașteptate. Se înduioșa de propria-i viață nemăsurat. Viața ei de fată i se părea întru totul mizerabilă, la fel ca viața unei slujnice. Chiar și acest soț ce o lăsase acum, și viața cu el, i se păreau ca o nenorocire profundă, căreia încerca zadarnic să-i găsească o ieșire.

Plângând și mai tare, își aduse aminte de chipul soțului ei și, lăsîndu-și capul pe pernă, începu să-l sărute în gînd. Era frumos Vuk Isakovič cînd a luat-o, cu pielea răcoroasă, netedă, fiind pentru ea cel mai profund izvor de bucurie. Privirea lui galbenă, cu pupilele negre, nu se stinsese încă atunci și ea își mai amintea încă de strălucirea acesteia sub genele lungi, așa cum nu se uită ploaia aurită a serii, văzută la liziera unei pădurici. Nu putea să uite nici părul moale și mătăsos ce începuse să încărunțească, nici buzele lui rozalii ce fremătau ușor atunci cînd surîdea. Se povestea că bătea oamenii și animalele cu pumnul în cap, că sărea pe mese cînd se îmbăta, și toate acele bîrfe despre negoțul cu femeii valahe și unguroaice. Ea îl știa cu totul altfel. Cu ea, el și-a

trăit viața lui tainică de la început. După o căsătorie neprevăzută și fără dragoste, aproape doi ani el s-a purtat față de ea ca un străin, curtenitor, sărutînd-o tandru și cu grijă ca nu cumva să o spargă și să o frîngă așa, înaltă, frumoasă și slabă cum era pe atunci. Sărind în timpul zilei cu ofițerii săi tineri tranșeele și învățîndu-i pe proaspeții recruți să arunce butoiașe întregi de pulbere în tranșee, asudat și înnegrit de praful de pușcă, venea abia spre seară să se schimbe și să-și ducă nevasta indiferent unde, călărind cu ea, uneori o noapte întreagă, pe cîmp, prin crînguri, pe dealuri și prin stele.

Neștiind în primele luni nici să se înțeleagă cu soția, fiindcă ea nu știa nemțește, iar el nici grecește sau venețiana, Vuk suplinea această lipsă cu cîntec, dans, priviri și sărutări. Deoarece o putea duce mai rar la balurile din Brod și din cetatea Osjekului, o ducea mai des la vînătoare de vulpi. De altfel, asta fusese singura distracție a Dafinei, luni de-a rîndul.

Cu moliciunea pămîntului umed și a ierbii, cu parfumul lăstărișului ce-n aprilie începuse să înmugurească, cu padinile verzi ale dealurilor și cu cerul strălucitor de primăvară și-a respirat, pentru prima oară atunci, tînăra femeie, ca vrăjită, bărbatul. Nici pentru toate comorile din lume, nici sub toate biciurile și amenințările cu tortura, chiar și cea a gropii cu șerpi n-ar fi renunțat la acest bărbat și la zîmbetul lui straniu, cum n-a văzut niciodată pînă atunci pe chipul tatălui ei vitreg ori pe cele ale fraților ei greci.

Și-l amintea rezemat de vreun copac, din vârful unui deal, culcat în iarba înaltă, obosit de dragoste, sub rămurișul des, își amintea de chipul lui pur, cu toate că era vlăguit de viața pe care nu i-o înțelegea, nici nu o știa pînă ce nu i-o povestise Arhanghel Isakovič. Astfel era îndeajuns ca doamna Dafina să se gîndească la primii ani de căsnicie și să i se înalțe în fața ochilor dealuri, ramuri înmugurite, întinsele văi din Slavonia și dansul norilor bezna din pădure, de arbuști cu rod sălbatic, roșiatic, de bezna din pădure, de arbuști cu rod sălbatic, roșiatic, de susurul apelor și îndeosebi de strălucirea cerului, a

stelilor și a constelațiilor ce defilau în fața ei de îndată ce-și aducea aminte de primii ani de căsnicie. Și așa i se păru că prin perdeaua de lacrimi îl identifica pe Vuk Isaković, pielea și ochii, gura lui, cu ierburile și constelațiile, de neuitat pentru ea, pînă cînd i se arată în minte așa cum era și acum: crăcănat, umflat și greu, ca un butoi.

Încetă să mai plîngă și începu să tremure toată la gîndul repeziciunii cu care i-au trecut toți acești ani frumoși, care se sfîrșiseră la prima lui plecare la război, și la prima ei maternitate. Din război se întorsese îngrășat și capricios. Nu mai mergeau la baluri în cetate și nici nu mai călărea atît de des cu ea. Întemeiase cu tatăl său un întreg sat lîngă orașul Varadin și, primăvara, umbla desculț prin noroiul pînă la genunchi, conducîndu-și oamenii prin mlaștini, să are. În plictiseala fără margini a aceluia an, în timp ce-și alăpta copilul, simți pentru prima dată cum o privește soțul cu ochii lui galbeni, strălucitori, ca pe o mobilă din casă, ca pe un pat, ca pe scrinul ei de veșminte. Pentru toate acestea era de vină tatăl lui. Acesta îl căra cu el peste tot.

Cînd plecă din armată, chipurile, bolnav, și începu să facă negoț, viața ei deveni întru totul fără rost. Făcînd afaceri de la Galați la Viena, o lăsa totdeauna singură pe corabie, mereu fără bani, în sărăcie; nici cînd se întorcea acasă nu o întreba nimic. După reintrarea în armată, trăiră pentru scurt timp foarte veseli, însă mai tîrziu o lăsă din nou singură, plecînd pentru a doua oară la război. Atunci el începuse să frecventeze călugării și se schimbă și mai mult. Se întoarse tăcut, indiferent și gras.

Cînd a plecat pentru a treia oară, Dafina nu a mai făcut nici o tentativă sinceră să-l rețină. Nesinceră și mincinoasă, se prefăcea că-l iubește cu patimă, însă lacrimile cu care-și uda săruturile nu mai erau amare. La fel cum nici ochii lui nu mai erau strălucitori.

Geloasă și plesnind de sănătate, încerca totuși să profite de iubirea lui, să se adape cu patima lui, trecînd cu vederea că alta era realitatea.

Presimțirea că el nu o mai iubea și că nu se va

mai întoarce viu din război o chinuia adesea. Iar când s-a întors, era schimbat de tot, șubrezit înainte de vreme și ciudat. Înălță o biserică în mijlocul satului. După cum arăta, și după ani, putea să-i fie nu soț, ci tată. Și totuși, încă și atunci dăinuiau între ei legături de tainică voluptate, ce-i uneau invizibil și de nepătruns. Straniu și trist, Vuk avea pentru ea o privire pe care n-o avea pentru nimeni altul. Plăcerea ce i-o provoca dragostea lui era pentru ea încă neasemuită și minunată, în ciuda neajunsurilor. Chipul lui, glasul, numele, gândul la el, atingerea lor ar fi aprins însă în ea, întotdeauna, focul. În urma lor totul era doar o întindere de necuprins a unei zăpezi murdare, nesfârșite.

Așa gândea doamna Dafina despre soț, istovită de plîns, pe cale să ațipească iar.

S-a dezmeticit abia de la frigul ce i se strecura în așternut. Când își deschise, în sfârșit, ochii plînși, văzu că se luminase de mult și că afară era oricum o zi răcoroasă, ploioasă și posomorîță.

Erau în viața doamnei Dafina Isakovič destule zile triste și fără noroc, ca de altfel în viața tuturor femeilor, însă nici una n-a fost atît de tristă și grea precum această primă zi de adulter, o zi umedă, rece, cu cerul cenușiu.

Doamna Dafina avusese ocazia și înainte să-și dea seama ce creatură nefericită era femeia, o jucărie, o mobilă în casă, și-și privea viața golită de sens, însă niciodată nu i s-a părut că tot ceea ce le face Dumnezeu creaturilor era atît de strașnic ca în ziua aceea, a adulterului, în casa cumnatului ei. Casa tatălui, cu depozitele de tutun, saten și alte mărfuri, odaia mătușii sale, plină de icoane și de candelă, în care a fost pețită, și toate celelate case și odăi în care a trăit cu soțul ei îi veniră în minte, triste și ne semnificative. Totuși, într-o oarecare măsură, au fost plăcute, însă acești patru pereți galbeni, clipocitul fluviului, umbra patului ei și a cuptorului erau groaznice în nesfârșirea, nemișcarea și încremenirea lor.

Fără remușcări — de altfel de ce să se căiască

— ea își dăduse seama de ceea ce făcuse? Nu s-a gândit mult la modalitatea cum va ascunde acest fapt. Îi era indiferent dacă va afla într-un fel clar și soțul ei, acolo departe, în lume. Începu să plîngă numai la gândul că va naște din nou.

La urma urmei, asta a și vrut acest soț. Nu era prima dată că pleca și o lăsa așa cum își lăsa caii și slujnicele. Fără tandrețe, fără vreo mîhnire deosebită, fără rost. Pleca la război, o afacere pe de-a-ntregul neînțeleasă și oribilă pentru mintea doamnei Dafina, pe care numai gândul la acea teribilă cicatrice de sabie o apuca greața. Și, de altfel, ce sens avea faptul că-i era nevestă? Oare nu se temea mai mult pentru biserici, oșteni și cai decît pentru ea? Și copiii și-i iubea, pe ea însă o nesocotea. Dincolo de asta, cîte femei n-a avut în afară de ea?

Astfel judecînd, se simți mai ușurată. Cel de al doilea i se păru totuși cu atît mai bun, cu cît știa că va trăi în opulență, ca o adevărată burgheză, fără să se mai mute de colo-colo. Soțul ei, gîndea, nu se poate întoarce. Nu, de data asta nu se va mai întoarce. Din cînd în cînd, el i se va mai arăta în memorie pe vreun deal, în vreo pădure, în vis, frumos ca un cerb în amurgul de primăvară, însă vor exista și zile cînd îi va fi respingător, ca un urs în duhoarea unei peșteri. Și porni iar să plîngă. Fiindcă iubirea era atît de nenorocită, se va lipsi de ea și va trăi fără dragoste lîngă acest om uscățiv, gălbejit, care cîntărea argint pe cîntar și care-i lungea mîinile, umil ca un cățel. Viața i se va scurge așa, liniștită și plăcută, fără acele oribile bătăi, strigăte și neliniști, ce se iscau de cum se întorcea soțul ei.

Gîndindu-se la Arhanghel Isakovič, acesta i se păru mai puțin respingător decît astă-noapte, ba chiar, aducîndu-și aminte de cîteva detalii, se gîndi la ele cu plăcere și un surîs desfrînat îi lumină chipul. În primul moment, anumite lucruri pe care cu soțul ei nu le trăise niciodată, i se păruseră mult mai fade decît acum cînd și le amintea din nou. Cumnatul ei nu era chiar

nematurizat așa cum l-a crezut de la început. În sfârșit, poate după celălalt, care era primul ei bărbat, violent și dur, a trebuit să vină acesta care, chiar dacă nu-i era drag, a știut să fie deosebit de iscusit s-o lingusească și să se facă plăcut. Se hotărî să nu-i reproșeze nimic, dar să-și silească să o ia de nevastă.

Cînd slujnicele se înfățișară, în prima clipă ea se tulbură și se sperie, amintindu-și de ceea ce făcuse, însă sub privirea liniștită a acestor femei se calmă singură. Lăsîndu-și saboții la ușă, ele se apropiară fără vorbă, așteptînd ordinele. La fel de scumpă la vorbă ca și ele și fără să le privească în față, Dafina le anunță doar că-și va petrece ziua în pat, căci avea migrenă. Însă cînd află că Kir Arhanghel plecase la turci, la Belgrad, să ducă acei cai vînduți, ea tresări puțin și-și exprimă dorința să i se pregătească apa, să-și facă toaleta.

Astfel se scurse această zi, cu nimicuri, iar ea se păzi să nu trădeze prin vreun gest secretul nopții trecute. Slujnicele băgară de seamă doar că e tare plînsă și acest detaliu se răspîndi în toată casa. Bătrînul Ananije, care dormea în fiecare noapte pe prag, cu un hanger mare și ruginit sub căpății, povestea chiar că a auzit-o o dată pe doamna cum a strigat și a țipat. Pe urmă se răspîndi prin casă zvonul cum că Vuk i se arătase fratelui și nevastei sale tot însîngerat, cu fața rănită, cu capul tăiat, călărind pe o broască uriașă și umblînd pe apă. „De aceea”, își ziseră atunci, „au urlat cîinii atît de îngrozitor, în noaptea asta”. De altfel, așa cu capul tăiat, se arătase și răposatul Lazar Isakovič, o toamnă întregă, în urmă cu opt ani, de parcă tîrguia cu muniție prin văzduh, asta fiindcă după moartea sa fiul nu-i străpunsese inima cu acul.

Doamnei Dafina Isakovič prima zi de adulter i s-a părut într-adevăr neînsemnată. Spre seară, se simți vlăguită să tot aștepte să se întîmple ceva neobișnuit.

Dimineața și-o petrecuse plîngînd, meditînd și încercînd rochii și bijuterii iar după-amiaza, în așteptarea lui Kir Arhanghel, plecat la Belgrad să livreze turcilor caii cu care fusese pe cale să se înece în Dunăre.

Trecu dar și această după-amiază în casa aceea mare, galbenă, plină de făină ca o moară, atât de monotonă ca și clipocitul apei ce curgea; încet doamnei Dafina îi venea să strige, să spargă cu glasul liniștea care o înăbușea, cu mirosul stătut și praful grâului și al secarei.

Nu-i părea rău că-și înșelase bărbatul, însă se scîrbise văzînd cum, cu toate astea, nu se schimba nimic în viața ei. Noaptea și-o petrecuse cu propriu-i cumnat, însă acest fapt nu rnișcă din loc nici un bob de ovăz din pod, deasupra capetelor lor. Simțînd ca și înainte, cu toată autoritatea sa, că în ciuda noii situații zace prin casă ca un obiect ocolit cu indiferență, Dafina dorea acum să răstoarne casa, iar obiectele neînsuflețite, din jurul ei, o tulburară și o neliniștiră și mai mult. Dorea întoarcerea cumnatului, care să-i promită înainte de toate căsătoria și că o va duce de aici în casa aceea nouă de la Buda.

Porunci slujnicilor să-i aducă copiii, însă nici asta nu o ajută. Fata mai mică, plină de cruste, zăcea înfășurată în leagăn, ca un prunc. Cu ochii ei galbeni, pătați, sugîndu-și degetul mare, se holba la tavan, încrucișîndu-și picioarele. Își fixa ochii larg deschiși în tavan, fără să bage de seamă că fusese mutată în altă încăpere. Cea mare se aruncă din prima clipă în brațele mamei, cu o bucurie năvalnică, pentru ca s-o părăsească la fel de repede, jucîndu-se de-a v-ați ascunselea printre rochiile colorate agățate după cuptor. Doamna Dafina își dădu repede seama că nu avea ce să le spună acestor copiii, ba, mai mult, nici nu are de ce să-i privească. Urrnărindu-i, i se părură stupizi și străini, cu atât mai mult cu cît, în tot acest timp, copiii nici nu o luară în seamă. Cîrpele colorate atîrnate, gratiile de la fereastră și îndeosebi cuptorul aprins, cu jarul roșu, au atras mai mult privirile copiilor decît suferința ei și ochii plînși.

Chiar de se aflau în poala ei, fetițele întindeau mîinile către lucrurile mai îndepărtate lor, ca spre un alt mal, după care se luptau țipînd ca să scape

ca din mîna vreunui uriaș. Astfel că, în cele din urmă, le expedie împreună cu slujnicele și căței.

Porunci să fie chemată soția lui Dimce Diamanti, cea legitimă: un fel de coadă de mătură, neagră, care ziua-ntreagă ștergea praful prin casă, ascunsă sub văluri, Această femeie știa să dea în cărți, dar îi plăcea să și povestească, ciupindu-și în același tirop, îngîndurată, mereu același neg. Însă și aceasta a fost în zadar. Doamna Finka Diamanti povesti doar cum un cal, unul din cei care se înecaseră, s-a năpustit pe mal asupra soțului ei ce fugise să-i salveze pe cei ce se înecau și îndeosebi pe ortacul său, Arhanghel Isakovič, întîmplare despre care povestea întreg Zemunul. Imediat după asta, plecă.

Astfel, cînd se întunecase, doamna Dafina rămase din nou singură. O cuprinse groaza la gîndul acestei zile, plictisitoare și umede, de la care se așteptase atît de mult.

Totul i se părea lipsit de sens. Și ceea ce a făcut, dar și ceea ce n-a făcut. Toate cele de care-i vorbise cumnatul ei, Arhanghel, săptămîni de-a rîndul, i se păreau acum adevărate. Cu toate că-și mai aducea aminte cu limpezime de această noapte de dragoste, simți că putea să o și uite la fel de repede și să nu și-o mai amintească niciodată. Îndeosebi dacă soțul ei s-ar întoarce pe neașteptate. Simțea de asemenea că adulterul nu-i va aduce bucurii deosebite și că putea să facă asta cu oricine altul, mîine chiar, și să nu însemne ceva anume. De aceea începu să se gîndească și să se consoleze cu bogăția în care urma să trăiască, de acum, dacă se va mărita cu cumnatul ei. Se gîndi imediat ce fel de rochii își va comanda și simți deja mătasea mîngîindu-i corpul. Fără s-o copleșească totuși în mod deosebit, aceste gînduri plăcute îi produsera tristețe. Îi era indiferent dacă aparținea unuia dintre frați ori celuilalt, iar în ceea ce o privea i se păru în după-amiaza aceea că ar fi acceptat să aparțină amîndorura. Mai mult, chiar și unui al treilea.

Pe fereastră se vedea crepusculul, imens, iar deasupra apelor revărsate, cerul rece, cenușiu. Rîul era tulbure și galben, plin de mîl, iar sălciile, ce începuseră deja să înmugurească, înghețaseră în frigul ultimelor zile, neașteptat de reci. Deasupra ostroavelor însă, pe fundalul cerului, se deschise un albastru luminos, în care se iviră limpede, din seara luminoasă și umedă, minaretele și meterezele Belgradului. În jurul casei începu să se audă orăcăitul broaștelor.

Un petec mare și strălucitor de cer luminase și un perete din odaia în care se perpelea de plictiseală și de deznădejde doamna Dafina, aproape plîngînd, că-și rătăcise după cuptor unul din papucii brodați cu aur, iar pe celălalt la ușă. Culcată sub vechea icoană a lui Cristos, îi veni să stingă opaițul, dar frica de întunericul ce se lăsa o oprise. Neîndrăznind să-și caute papucii, rămase întinsă pe perne. Fără să se miște, în fumul insuportabil, de tutun. Cu capul greu, ea abia acum băgă de seamă că în odaie era aproape întuneric.

Pereții și lucrurile din încăpere fuseseră deja cuprinse de beznă, doar în fața cuptorului, pe un perete, cădea lumina cenușie a ultimelor licăriri de seară de pe rîu, pierzîndu-se în spatele perdelelor patului. Scrinul mare și negru, cu veșmintele ei, se înălța ca o piatră de mormînt înaltă.

În fumul tutunului turcesc, doamna Dafina privea lumina ferestrei așa cum privești în noapte clarul de lună. Epuizată de gînduri, doamna Dafina, culcată fiind, auzi deodată în spatele ei cum alergau șoarecii, semn că în odaie era întuneric beznă. Vru să strige, însă strigătul i se opri în gîtlej.

Cu ochii larg deschiși, abia acum înțelese că nu s-a salvat la timp de beznă ce o înconjură și de care se temea atît de mult. În afară de cuptorul alb pe care se usca un cearșaf, ca o stafie, și de cadrul luminos al ferestrei, toate celelalte lucruri din încăpere se scufundară într-o beznă adîncă, de unde nu răzbătea decît clipocitul apei. Nici masa,

nici patul și nici ușa nu se mai vedeau și ea, înspăimântată, observă că nu mai putea să mai distingă de pe cilim nici chiar papucii ei. Afară, cîinii urlau.

Sufocată de beznă, Dafina nu putea să strige, moartă de frică, nici să se miște. Se cutremura de frisoane și simțea cum o ia la picioare o răceală de gheață. Simțind cum i se înțepenesc toate degetele de la picior, nu putea să-și urnească piciorul și, în ciuda dorinței de a se scula și de a fugi, simți cum, dimpotrivă, se înfundă tot mai mult sub perne.

I se păru că se ridică cerșaful de pe cuptor și că, prin perdea, vine spre pat o răsuflare rece. Chircită, cu ochii holbați, dați peste cap, tremurînd toată, văzu cum în scrinul mare și negru, în care se aflau veșmintele ei, mișunau șoarecii. Cu țipătul în gîtlej, îndoită de mijloc, zări în jurul acestui scrin broaște, șerpi, melci, învălmășiți, cum se striveau, se călcau, viermuiau, în glod.

Cu ochii ieșiți din orbite, ea văzu cum se apropia tot mai mult de ea cearșaful alb de pe cuptor. În aceeași clipă simți că cineva stătea în spatele perdelelor, în întuneric și, înspăimântată, îndepărtîndu-și părul de pe față, cu mîinile tremurînde, zări cum din întuneric se ivește o mîină.

Degetele, atbe ca varul, ale acestei mîini, se tîrau fiecare de unul singur, chircindu-se, tot mai aproape. Coborîse de pe peretele luminat, ca o pisică albă, tîrîndu-se apoi peste mobilă și peste cuptor. În acest moment, doamna Dafina observă și cea de a doua mîină, care-i trecuse prin spate și care apuca și-i mototolea rochiile, împrăștiindu-le pe jos. Țipînd în cele din urmă înăbușit, desluși în fața perdelei și un pîntec, pîntecul uriaș al soțului ei, gura și ochii lui, și nasul, întreg chipul lui însîngerat pe cerșaful alb, cu gîtul tăiat și cu pălăria neagră ce plutea deasupra acestei năluci.

Cînd începu să se legene peretele, Dafina văzu din-colo de această nălucire holde de grîu, cu spic de aur, și dealuri ce se revărsau prin perete, laolaltă cu talazurile de grîu, de secară și de ovăz

din pod. Îi scînteiară apoi dinaintea ochilor cercuri întregi de stele, albastre, violete și galbene și se revărsară peste ea ape călduțe, neobișnuite, deasupra cărora curgeau și cerurile. Țipînd îngrozită și sărind din pat, ea se găsi față în față cu Vuk Isakovič, însîngerat și oribil, în plină descompunere. Așa se întîmplă în vis cînd te afli față-n față cu un urs strașnic și ești urmărit prin pădure, de lupi, căutînd refugiul în prima peșteră întîlnită.

Așa căzu și doamna Dafina, agitînd mîinile în beznă, imediat în prima zi de adulter, vătămînd pruncul ce-l purta.

Astfel doamna Dafina a compromis pacea casei lui Arhanghel Isakovič cu viziunile de minte bolnavă, cu frica, cu hăurile și nălucirile de seară, cu întunericul și presimțirea ei, în această primăvară care, după atîtea înghețuri tîrzii și ciudate, a explodat caldă peste măsură.

Doamna Dafina a fost găsită zăcînd leșinată într-o băltoacă de sînge, în întuneric. Timp de două săptămîni a curs din ea sîngele și nici o moașă chemată la căpătîi nu-i găsi leacul. Cu umerii lăsați, palidă și slăbită, toată numai piele și os, abia de putea să facă cei patru pași de la pat la fereastra cu gratii, unde o așezau pe perini.

De aici putea să contemple de dimineață pînă la lăsarea serii curgerea fluviului, ostroavele-n floare și schimbările cerului.

În fiecare dimineață ea consacra o oră unui bătrîn tămăduitor turc din Belgrad, pe care-l aducea cu vasul însuși Kir Arhanghel și care o trata cu niște buruieni pe care trebuia să le bea în baia fierbinte; miercurea seara primea un doctor, ce venea tocmai din Osjek și care la fiecare drum primea cîte un ducat și care vindeca cu niște țevi de fier, culcînd-o un ceas întreg, în așa fel că stătea aproape în cap. În restul timpului Dafina era liberă și toți o lăsau în pace, cu alte cuvinte, o părăseau: slujnicele, de frică, vecinele, fiindcă se făcuse atît de galbenă că arăta ca o muribundă, iar

Kir Arhanghel fiindcă-l dezgusta.

Însăși bolnava era liniștită și silențioasă. Din seara aceea strașnică îi rămăseseră ochii mari, holbați, dați peste cap, vineți, se schimbaseră de altfel toată, se uscase, îmbătrânise. Cu năframa din dantelă venețiană în mână, ședea lângă fereastră aproape nemișcată. După țipetele îngrozitoare din noaptea aceea, după ce o treziră din leșin, urma o liniște deplină.

Schimbarea a fost atât de bruscă și de îngrozitoare, încât aproape că-și pierdu mințile. Bogăția, viața plină de distracții de la Buda, iubirea înjositoare a cumnatului ei cu tenul ca și ceara, tinerețea pe care abia aum dorise să și-o trăiască, toate acestea se scurgeau, o dată cu sângele ei dureros. Și-a dat imediat seama că se va urîți, că se va smochini, că în câteva zile se va tîrî ca o umbră. Nu se miră nici cînd servitorii începură s-o neglijeze și nici cînd cumnatul ei începu să fugă de acasă. Tăcea cu îndîrjire, petrecînd zi după zi la fereastră, deasupra apei.

Afară, cu excepția unor corăbii rare și colorate, ce plecau și veneau, nu se schimba nimic și nu se auzea nimic cu excepția sirenelor vaselor și a glasului adînc al marinarilor. În acel an, rîndunelele începură să sosească, să se rotească în zboruri joase deasupra fluviului, mult mai tîrziu.

În fiecare zi, Dafina găsea în același loc, deasupra ferestrei, un roi de musculițe, strălucitoare ca nisipul răscolit, țăruii mrejelor pescărești, ce ieșeau deasupra mlaștinii, desișurile de sălcii, care zi după zi erau tot mai dese și mai întunecoase, ostroavele verzi și stufărișurile unduitoare, iar dincolo de fluviu, dealul galben al fortărețelor. Apele întinse le cunoștea deja, ca și minaretele albe ce pluteau la amiază prin văzduhul cald, deasupra Belgradului.

Se obișnuia astfel să observe schimbările mărunte ale acestei lumi văzute și nevăzute. Deja după câteva zile știa, după culoarea apei, și a desișurilor de sălcii, cît era ceasul zilei. Știa seara,

după culoarea cerului și după forma norilor, să prevestească vremea pentru ziua de mâine. Descoperi un banc de nisip ce se ivise din fluviu, înaintea unui ostrov care, în curînd, fu populat de păsări, printre care recunoscuseră berzele cu picioare roșii, lungi.

În curînd, prevedea aproape perfect cînd apunea soarele, cît și fenomenele de la răsăritul lui, pe care le surprindea ca prin vis, trecînd la fereastra sa, din cînd în cînd, imediat după miezul nopții, chinată de insomnii, sperînd slujnicele care nu mai îndrăzneau să o lase singură.

Scîrbindu-se de sine însăși, Dafina nu credea nicidecum că i se apropia moartea și că orele acestea petrecute la fereastră constituiau o moarte lentă. Întinzînd mîna în văzduhul cald, printre gratii, simțea că poate să coboare și cu trupu-i pînă la suprafața călduță a fluviului ce curgea, ghicea nisipul și trestiiile ostrovului, și crengiile sălciilor ce, în mare, înmuguriseră, și căldura, după vîrfurile sălciilor, iar seara, la dezbrăcare și culcare, albastrul mare, de necuprins al cerului între stelele însingurate și constelațiile ce veneau pe rînd în rama ferestrei ei și un timp stăteau acolo și sclipeau.

Credea, cu o tăcere stăruitoare, că doctorii o vor salva și că se va pune pe picioare, presimțind că nu va mai fi așa de frumoasă și că în mijlocul trupului îi va rămîne această rană deschisă, oribilă.

Nu fără multe lacrimi, a smuls de la kir Arhanghel promisiunea că va merge la patriarhul Șakabent și-l va ruga pe profet s-o dezlege de unul din frați și s-o cunune cu celălalt.

De copii nu-i păsa prea mult și nu dorea să-i vadă des. Îi părea rău doar că amîndouă erau fete și că și ele, cînd vor fi ca ea, femeii, vor suferi la fel. Fiindcă în aceste zile, cînd a stat ca paralizată, unicul simțămînt ce-o cuprindea fusese o nemărginită pizmă pe cei doi bărbați pe care-i iubea și-i ura, și-un nemăsurat dispreț pentru sine

însăși.

Lipsurile, singurătatea, boala, toate astea i se păreau soarta femeii, la fel ca și această așteptare zilnică, mizerabilă a celor dragi, când pe unii, când pe alții. Își aminti deodată de casa părintească din Triest, unde fusese când păpușă îmbrăcată peștiș, când slujnică ce dimineața și seara își dezbrăca și-și îmbrăca frații și bătrînul tată vitreg, frecînd în fiecare sîmbătă cîntarele și băncile de piatră din jurul tejghelei. Își aminti și de primii ani ai căsniciei ei, când fusese atît de fericită.

A născut copii, s-a tot mutat, fără să știe niciodată nici de ce și nici încotro. Bucuriile și tristețile ei veneau numai și numai întîmplător, cel mai puțin prin voința ei. Și acest adulter, această plăcere tainică cu un nou și alt fel de bărbat a venit fără voia ei, ci după vrerea altuia, implacabilă. Era un lucru, un obiect, așa cum vor fi și fiicele ei, luate în căsătorie și abandonate, și părăsite, mîngîiate și bătute, fără ca nimic din toate astea să aibă rost. Toată această dragoste față de ea n-a fost în fond o simplă distracție pentru acești doi bărbați?

Totuși, dacă ar fi fost Vuk Isakovič acasă, el nu s-ar fi dezgustat de ea. Căldura primăverii și apele fluviului i-ar fi adus aminte de tinerețea ei. Și chiar așa, gălbejită, urîțită, îmbătrînită, lui i-ar fi părut încă frumoasă. Ar fi dus-o pe brațe de la pat pînă la fereastră. Își iubea copiii și i-ar fi sărutat. Pe ea ar fi instalat-o aici, sub streășină, la adăpost de soare. Ea ar fi închis atunci ochii și ar fi văzut pădurile argintate, stropite cu clar de lună, cîmpurile de zăpadă dincolo de cetatea Osjek, urmele vulpilor, pe ei călare, răsuflarea lor, trecutul ca o ceață. Poate că Vuk nici n-ar mai fi părăsit-o. I-ar fi pus mîna lui plată pe pîntec și durerile ar fi încetat.

Lăcrimînd însă, la capătul tuturor acestor visări, doamna Dafina intui că-l prefera mai mult pe acesta, al doilea, cu care își petrecuse doar o noapte la început atît de lipsită de însemnătate,

respingătoare, oribilă, ca și acea mînă galbenă și netedă a lui, dură precum chihlimbarul, la început atît de temătoare, în întuneric.

Vuk Isakovič plecase, însă cu el dispăruseră și imagini din viața sa trecută, deja tulburi ca și acele coline pe care le văzuse ultima dată, în ziua despărțirii lor.

Îi rămase numai Arhanghel Isakovič, cu mîinile lui ciudate, cărora se abandonase o oră din plictiseală, însă de care acum își aducea aminte cu plăcere, cu fiecare zi tot mai mult. Dar simțea că totul era în zadar. O aduseseră, ca pe un obiect și tot ca pe un obiect o vor scoate din casă ca să facă loc alteia, pe care, la fel, o vor linguși cu vorbe, o vor copleși cu cadouri, o vor ruga umili și o vor săruta trefnindu-se. De aceea dori să fie măcar cununată, și asta cît mai repede.

În ceea ce-l privește pe Arhanghel Isakovič, i se părea că-și va pierde mințile.

Nimeni nu i-a prezis una ca asta și nici el nu prevăzuse așa ceva. Un întreg castel, frumos, imaginat, de cărți, plin de succese negustorești ieșite din comun, se prăbușeau asupra lui. În dorința-i animalică, ce ani de zile îi tulburase viața și care-l cuprindea noaptea în vise încântătoare, se obișnuise puțin cîte puțin să prevadă sfîrșitul dragostei față de cumnată, dar într-o cu totul altă manieră. În patima pe care a înăbușit-o ani de zile și cu care a dus-o atît de mult, se obișnuise cu o imagine agreabilă a sfîrșitului acestei boli, acestei afaceri, fără nici un fel de nenorocire.

Și dacă, din cînd în cînd neliniștit, cu nările dilatate, spera că patima asta păcătoasă va fi înăbușită imediat ce-și va petrece cîteva nopți cu cumnata; și dacă, din cînd în cînd, se gîndea, cu amărăciune, chiar și la faptul ca, după ce o va poseda, să o repudieze așa cum își repudia slujnicele tinere, el totuși, înlăuntrul ființei sale, simțea că nu va fi așa și că dorea să găsească în cumnată un țarm de liniște pentru mult timp, pentru mult, mult timp.

Mutându-se de colo-colo, încă de pe cînd trăia tatăl, supraveghindu-și în permanență fratele năbădăios, pentru Arhanghel Isakovič viața familiei, a neamurilor și a tuturor acestor oameni ce migraseră din Serbia și apoi se mutaseră din nou în Serbia, i se părea ca o adevărată nebunie. Văzînd peste tot în juru-i mlaștini și noroi, oameni care trăiau prin bordeiele săpate în pămînt pentru ca, o dată cu primăvara, ori înainte de prima zăpadă, să plece mai departe, Arhanghel Isakovič simțea nevoia sălbatică să pună capăt tuturor acestor lucruri, să se fixeze undeva și să-i silească și pe alții s-o facă.

În dese dispute avute cu tatăl, care mergea alături de oastea austriacă, cît și cu fratele, care avansa rapid în grad, Arhanghel Isakovič i-a urît și pe ceilalți, care migrau cu ei. Făcînd negoț cu corăbiile strident colorate, se obișnuise să lase totul și să disprețuiască totul. Schimbările de locuri, de locuințe și de fețe ale oamenilor cu care se întâlnea îl făcuseră încrezător în sine și orgolios, fiindcă el, gălbejit, pămîntiu, cu mîinile uscate, fizic mai slab decît alții, nu se schimba și rămînea același.

Simțea o anumită putere supranaturală și în talerii săi, deoarece acolo unde-i scotea din pungă, acolo se opreau corăbiile și casele deveneau ale lui. Talerii circulau după dorința și imaginația lui și, în curînd, i se păru că și ploile cad, și primăverile se nasc atunci cînd voia și cum voia el. Urînd îndeosebi oștenii simpli ce, la ordinul ofițerilor senili și ridicol de împopoțonați mergeau să fie tăiați de turci, francezi, prusaci, unguri, își propuse să distrugă pe oricine voia să-și părăsească țara. Cînd începu fratele să vorbească cu unul dintre prieteni despre migrarea în Rusia, în primul moment începu să-i denunțe autorităților militare și să fabrice acuzații false împotriva lor la episcopul catolic.

Tot acest popor, care se obișnuise cu o viață de țigani, Arhanghel Isakovič voia să-l integreze

în negoț. Îi detesta mai ales pe căpitani, care i-au dus pe oameni la război, dar și mai mult pe acei oameni care-și antrenau adesea și familiile cu ei. Bani împrumuta doar negustorilor și meseriașilor ce se instalaseră în amonte de Dunăre și nu țineau să se întoarcă în Serbia ocupată, pe unde trecea adesea făcând negoț.

Cu bani, cu argint, în neîntreruptele migrări ale familiei și ale rudelor, el punea piedici și-i silea să se așeze în orașele de lângă fluviu, în orașe la alegerea sa. Într-o neîntreruptă mișcare cu turmele și cu pungile cu argint pe care le lăsa ca împrumut, își alegea locurile unde cumpăra cu îndârjire case, de preferință în jurul bisericilor, apoi oboare, grădini de zarzavat și hanuri, de la debitori pe un preț de nimic.

Așa cumpărase nu de mult o casă și în Pozun, și în orașul Buda. O construcție mare, uriașă, din piatra, cu magazii și pivnițe în mal, deasupra apei. Nici nu mai voica să audă de întoarcerea în Turcia, cu atât mai puțin de vreo migrație în Rusia.

În căutarea pentru stabilire și fixare, soarta îi îndeplinise pe neașteptate și dorința să posede trupul cumnatei, pe care o visa și o iubea, după atâtea nenumărate femei ce i se aduceau atunci când înnopta ori stătea o zi-două, târguind.

Înlăuntrul vieții, Arhanghel avea deja de ani de zile, ca pe fundul fluviului pe care călătorea, un trup ce bloca ca o piatră grea corăbiile, bogățiile, afacerile, și gândurile, un trup minunat, de o albeață de saten și de care voia să se atașeze pentru mult, mult timp.

Dar acest corp părea că vrea să-l urmeze pe Vuk Isakovič și să nu-i lase lui, Arhanghel, decât această scurgere groaznică, îmbibată cu sânge ce curgea de două săptămâni, neîntrerupt, pe creier.

V

Plecările și migrațiile îi făcură tulburi și trecători, ca fumul după bătălie

În vreme ce doamna Dafina cădea în brațele cumnatului ei, Vuk Isakovič începuse să traverseze cu oamenii săi regiunea Steier.

După inspecția de la Pecs, polcul slavonodunărean plecă la luptă ca un câine bătut, supus și tăcut. Cu rîndurile rupte, sinuoase, ridica praful ca o turmă, ocolind satele și bălțile, călcînd de dimineața pînă seara nisipul, livezile și glodul. Dormind pe iarbă, la umbrele întunecoase, mari, ale pădurilor, regimentul se trezea în zori ca beat, rebegit de frig, cu promoroacă pe plete și pe mustăți și începea să urle și să cînte tărăgănat. . . ei, ei. . . ca imediat după aceea să amuțească punîndu-și armamentul, constatînd că nu mai știa nici unde se afla, și nici încotro se îndrepta.

Ajunseră pînă la hotarul pămîntului cunoscut din poveștile auzite în satele și prin bordeiele lor, dar lumea de dincolo era necunoscută, o lume nesigură, din care știa că se va întoarce dar cu mulți morți.

Strîngîndu-și rîndurile, se mișca mai departe ca o turmă, cu capetele tot mai aplecate, traversînd cîmpii și așezări fără ca măcar să le privească. La fiecare trecere peste pod se iscau îmbulzeli și larmă, încrîncenate și fără noimă. Puștile lungi, ferecate în aramă și-n argint, pe care polcul le ducea ca pe niște ciomege, le-au zdrelit după cîteva zile de marș forțat pielea pe umărul drept. Pistoalele, cuțitele, cartușele în legăturile de la brîu atîrnau de grumazurile omenești în așa fel, încît regimentul mergea tot răsfirat, de parcă i s-ar

fi legat de tur buturugi noduroase.

Colbul, sudoarea și musculițele li se lipiseră de nări și de pleoape. Între dinți le scrișnea nisipul.

Cîntăreții, așezați în fruntea regimentului, amuțiră. După cîinii de vînătoare ai ofițerilor ce călăreau în fața regimentului, scoțînd fum din lulele, alergau o mulțime de cîini ciobănești care, pierzînd urma de întoarcere, mergeau printre picioarele oștenilor, cu cozile lăsate și cu limbile atîrnate. Întregul polc puțea de departe a seu.

Deja după cîteva zile erau complet îndobitociți de marșuri neîntrerupte, purtați ca de un torent tot mai departe, neștiind încotro se duc.

Astfel, fără să privească în jur, polcul se uita din cînd în cînd în sus, de parcă pleca de pe pămînt. Atunci îl cuprindea frica de necunoscut și de ceva întru totul nebunesc.

Oprindu-se în mijlocul satelor neștiute, îmbulzindu-se pe poduri lui neobișnuite, ori înnoptînd adesea lîngă fîntîni nevăzute noaptea, nu putea nicidecum să priceapă cum de se aventurase pe un asemenea drum.

În timp ce se afla încă în vecinătatea Pecsului, rudele din satele părăsite îi aduceau pîini. Înainte de a se întoarce, cîte-o femeie mergea după fratele ei cîte cincisprezece zile de marș forțat. Flămînd seara și rebegit dimineața, în ciuda stogurilor de fîn aprinse, polcul începu abia acum să-și dea seama de ceea ce făcuse. Lăsîndu-și satele, lăsase tot ceea ce fusese pentru el clar și inteligibil, pentru a intra în această lume neînțeleasă și de neatins.

Țăranii pe care-i văzură în trecere, pe cîmpuri, arau călări. Doar oile și cîte-un cal murg ce le mai aminteau de casele lor.

De altfel, se răspîndi și zvonul prin întreg polcul că nu mai merg împotriva turcilor, ca înainte, și deodată ținutul spre care se îndreptau li se păru într-adevăr tainic și necunoscut. Aceasta îi descurajă și mai mult.

Viziunea pământului natal începu să se șteargă din amintirea lor, așa cum se destrămase ca un fum și cea a lui Vuk. Privind în față cum se înșirau tot mai multe dealuri și munți tot mai înalți, câmpia mlăștinoasă de unde plecaseră li se păru un vis, cu toate fântînile și oboarele sale. Ca și cețurile ce pluteau deasupra poienilor și se pierdeau în urma lor, imaginea femeilor și copiilor lor li se destrămă în minte

Cînd își schimbară copacii înfățișarea, întîi la limita orizontului, pe urmă și în jurul lor, cînd și țărîna de sub picioare se schimbă iar văzduhul deveni luminos și rece, ei se întristară brusc. Multe se schimbau pe cer, văzînd cu ochii: pădurile dese, în care mistreții rupeau tufele și rîmau prin apa de ploaie, se prelungeau de-a lungul rîului, la infinit, ereții se roteau deasupra capetelor lor și-i însoțeau pînă la poalele munților, pe care ei începură să urce neputincioși.

Ca și în sufletul lui Isakovici, și în sufletele lor se ivi pustiul. Uitară deja casele și locurile natale, nu se mai gîndeau la femei și copii, iar chinul și sudoarea le simțeau tot mai mult. Le era silă să trăiască și silă să-și aducă aminte de ai lor de-acasă. Nu credeau că se vor mai întoarce vreodată. Mințile li se abrutizaseră și nici chipurile celor mai dragi nu mai erau în stare să le privească cu ochii lor închiși, sub pleoapele lăsate, înfierbîntate, cu fața chinuită mai mult de aceste dureri și suferințe lăuntrice decît de mers și de oboseală. Cei neînsurați rîdeau de cei căsătoriți, iar veteranii își povesteau faptele de vitejie în liniștea regimentului, prădînd noaptea, în drum, tot ce le pica în mînă.

După odihna din orașul Radkersburg, Isakovič începu să-i instruiască cu exerciții dure, în mers forțat. Îi învăța să alerge cu pistolul în mînă și cuțitul între dinți. Exersîndu-se pentru atac, trăgeau în trunchiurile copacilor și tăiau cu cuțitele crengile, urlînd la unison și în același ritm numele Mariei Tereza. De cum ajungea cu ei pe înălțimi, oprea coloana și-i așeza în dispozitiv să alerge la vale și, cum ajungea cu ei în vale, îi oprea și-i obliga să urce, cu ordin de a trage în

vîrf, unde se ridica repede drapelul în fața lor. La poduri îi împărțea în două tabere inamice și el însuși îi conducea unii împotriva altora, în așa fel că la mijlocul podului se izbeau și-i învălmășea învîrtindu-se el însuși, turbat, pe cal, printre hangerele scînteietoare, în fum de praf de pușcă, printre acești oameni dezorientați, ce urlau întăritați și sîngeroși.

La instalarea taberei, îi chinuia cu săpatul tranșeelor, lîngă care trebuiau să rămîna culcați pînă se dădea foc butoaielor pline cu pulbere, plasate în acestea.

Epuizați de exerciții, își continuară totuși mersul forțat prin munți și văi. Erau zile cînd traversau de cinci ori pe zi Mura, care șerpua. Erau istoviți de aceste schimbări.

Umblau prin munți, în urma căroră, jos, rămaseră arăturile, satele, bisericile, viile, pe care le priveau de la înălțime ca păsările de pradă, nu ca oamenii. Treceau pe sub stînci uriașe, de pe care susurau nenumărate pîraie limpezi, iar cerul curat le pătrundea în piept ca un cuțit. Mulți se îmbolnăviră. Înmărmuriră la vederea cetăților din piatră, a podurilor ciudate, a instrumentelor a căror întrebuintare nu o cunoșteau, munți de coase puse una peste alta, vîndute negustorilor ruși. Auzeau o muzică pe care nu și-o puteau explica de unde vine, deoarece ieșea din zidurile caselor. Pe acoperișul unei case zăriră într-o luni un fierar care, cu mîini de fier, ridica un ciocan și lovea într-o nicovală. Unii își făcură cruce și rămaseră uluiți, în vreme ce alții, scoțîndu-și lulelele dintre dinți, scuiپau cu indignare, convinși că era vorba de o farsă. Aerul îi îmbătase.

Țara în care locuiau, întinsă, mlăștinoasă, cu cețuri și aburiri fierbinți, cu păduri de necuprins, cu undiri de trestii și de sălcii, cu bordeie și oboare înfundate în glod, cu bisericuțe de lemn, dispărea tot mai mult din amintirea lor. Această țară nouă, verde și răcoroasă, cu păduri întunecoase și luminișuri deasupra căroră sclipea cerul ca un lac adînc și transparent, le-o scotea din suflet pe cealaltă, țara vînturilor. Cu capetele aplecate, respirau și adușmeau acești munți neobișnuiți pe care, în depărtare, zăriseră zăpadă,

nevenindu-le să-și creadă ochilor. Murdari și nenorociți, treceau prin ogrăzi pietruite, țărănești, pline cu fîn și animale și simțiră cât de lucie era sărăcia lor și cât fără de margini noroiul satelor unde se născuseră.

Intuiră uriașa deosebire dintre suferința lor continuă și veselia altora când îi întâmpinară prin sate cu ospățuri, țapi la grătar, fripți, dangăte de clopote bisericești și căldări pline cu vin. Li se arăta tot mai rar în minte țara lor ca din vis, cu rîurile ei molcome, tulburi, cu ostroavele năpădite de măselariță, soc și maci de cîmp, cu plopi și orăcăit de broaște ca un vuiet subpămîntean. În imagini înnoirite și groaznice țîșneau în amintire lor cei pe care îi lăsaseră acasă și pentru întîia oară unii declarară cum că se gîndeau să nu se mai întoarcă.

Ocolind satele, soldații trecură pe lîngă cuptoare și turnătorii de fier uriașe, din care alergau lucrătorii să-i vadă, îmbrăcați în șorțuri de piele, plini de funingine și negri ca niște draci. Seara, flăcările din topitorii iluminau munții și, luminînd tabăra, provocau coșmaruri cu fiare ciudate, roșii, ape în flăcări, bivoli arzînd și flăcări în iad.

Aroganți la plecare, acum trebuiau să-și țină gura pe măsură ce înaintau prin această țară stranie. Nu mai aveau putere să frîngă și să smulgă tot ce le apărea în cale și nu mai îndrăzneau să se atingă de femei. Strînși la grămadă în mijlocul satului, timizi, se împrieteneau cu oricine li se apropia, temători și umili. Niciodată nu trecuseră pe-acolo soldați mai blînzi ca ei.

Pe lîngă toate suferințele lor, comandantul îi ostenea în fiecare zi cu exerciții prin păduri și cîmpii. Astfel, după ospățuri în pripă și beții scurte, cu picioarele pline de răni, frînți de oboseală și înfomețați, intrară în orașul Graz, îngălbeniți, numai piele și oase, cu ochii injectați și cu privirea tulbure. Îi uimiră totuși pe locuitori prin strălucirea armamentului lor anume curățit cu acest prilej, cu pasul de defilare și cu strigătele lor într-un glas: „Vivat die Kaserin!”. La plecarea lor din Graz, împărătesei i-a fost trimis un răvaș.

Obosit să-și tot antreneze oștenii, Isakovič a intrat cu ei în Austria suferind de dureri la stomac. De aceea cobora tot mai des din șa. Își părăsea ofițerii care, cîntînd, călăreau în fruntea regimentului, și stătea într-o căruță ce-l scutura ca pe-un leș în spatele norului de praf ridicat de regiment.

Urmîndu-și astfel regimentul, Isakovič, rubicond ca un burduf uriaș de vin, privea ca într-un vis lumea ce-i trecea pe alături.

Războindu-se ani de-a rîndul, el se obișnuise de mult să ajungă pînă la cîmpul de bătaie în căruță, fără rost, după o regulă orînduită de o voință ce nu-i aparținea, în țări ce nu erau ale lui.

Deși nu avea pe nimeni și nimic în străinătate, Isakovič dădea totuși adesea peste urme de-ale oștenilor proprii, și chiar peste ale sale. Regăsea orașe cunoscute, în care chefuisse pînă-n zori ori se plimbase noaptea prin parcuri solitare, pe sub zidurile uriașe, luminate de lună, ca o umbră.

Îi revedea pe contrabandiști și pe podari, ori femeile uitate, pe care le avusese el sau prietenii lui, dădea peste arnintirile bețiilor și nenorocirilor. Uneori, umblînd așa, prin cu totul alte locuri, în lumina zilei, somnolent, vlăguit de durerile din stomac, i se arătau închipuiri, vechi amintiri, grajduri, cătune în carantină, răniți văicărindu-se și nopți ploioase.

Nu mai era îngrijorat, fiindcă era ca rănit de moarte, de turbare și deznădejde. Nu numai din pricina umilinței pe care trebuise s-o suporte regimentul la Pecs, ci și pentru că nu-l avansaseră polcovnic, recompensă pe care, la vîrsta lui, o sperase și care-i fusese promisă încă la Varadin.

Simțea că ruperea de familie era deplină, în ciuda tuturor gîndurilor și amintirilor ce-l însoțeau. De i-ar fi șoptit careva că nu mai avea nici soție, nici copii, el ar fi crezut imediat, atît de mare îi era singurătatea în această căruță în care abia de putea să se întindă din pricina pălăriei, a fireturilor, căldărilor și șeilor. Aducîndu-și aminte de ai lui, își dădu seama cît de mult depindea de străinii care-l scuturau așa, împodobit și împopoțonat, împreună cu acest regiment căruia, în norul de praf, îi vedea doar picioarele în pas de

cadență.

Lăsînd să treacă pe lîngă el crînguri, văi și rariști, scuturîndu-se în căruță, lui Vuk Isakovič i se părea că stă pe loc și că toate aceste peisaje se succed fără țel și ordine. De departe, în fața lui, auzea ritmul pasului forțat, zdrăngănitul armelor și repetarea într-un glas a silabelor: Ma-ri-a Te-re-za, Ma-ri-a Te-re-za.

Îl mîngîia o pală de aer cald, la răscrucea drumurilor, și o umbră binefăcătoare la intrarea în pădure. Jos, pe padini și pe curmături se vedeau cătunele, iar în vîrfurile munților clopotnițele bisericilor, în lumina pe care o împrăștia vîntul ca pe o ploaie.

Cu toate că prevăzuse exact nevoile intendenței pînă pe cîmpul de luptă, hrana și banii începură totuși să nu-i ajungă, iar oamenii să se îmbolnăvească, victime ale dizenteriei. Îi piznuia pe ofițerii care călăreau fără grijă, dar și mai mult pe oștenii care nu știau nici încotro mergeau. Astfel, sfîrși prin a crede în tînguirile și prevestirile ce-i însoțiseră plecarea, întrebîndu-se dacă asta nu va fi cumva și ultima lui călătorie și dacă nu va muri cumva în acest război.

De aceea își schimba pe neașteptate starea sufletească și capriciile în acea zi. Astfel, după ce călărea cu ofițerii în fruntea regimentului, trăgînd furn din lulea, se arunca pe neașteptate în căruța ce se hurduca în urma regimentului. Alteori, cu pălăria într-o parte, bătea vesel măsura vreunui cîntec, pentru ca brusc să descalece și să-și lovească pe neașteptate calul cu cizma în burtă, continuîndu-și apoi taciturn drumul. Gemînd de durere în căruță, i se părea că aude cum plouă o ploaie fără sfîrșit, ștergîndu-i din memorie nu numai soția și copiii, ci și întreaga-i viață și experiență. Urrnărind din căruță cum plutesc norii pe deasupra munților, i se părea că aceștia se scurg în vale, ca pîrîurile de pe versanții înzăpeziți ce-ți luau ochii și pe care stîncile își proiectau umbra lor neagră.

Căruța lui își croia drum prin brădet, în spatele regimentului, lăsînd în urmă satele și valea. Scîrțîitul regulat al butucului osiei îl

adormea la fel ca foșnetul neîntrerupt de sub căruță al crenguțelor și al acelor de brad căzute, ce acopereau ca niște mușchi muntele și în care roțile se înfundau de-o palmă.

Într-o tăcere pe care nici trecerea regimentului nu o putea tulbura, crestele munților se ofereau în nemișcarea lor privirii lui Isakovič atât de limpede, încât zile-ntregi nu-și lua ochii de pe ele. Asemănătoare unor valuri uriașe, acestea se apropiau tot mai mult, dezvăluindu-și prăpastiile înzăpezite, scînteind în văi și în padini întunecate și umbroase, pe care se revărsau păduri de brad, păduri sub care se întindeau, ca o apă cînd inundă, ierburile înalte, crescute peste buturugi, pietre, pîraie.

Presimțindu-și de data asta moartea, Vuk Isakovič, ca toți oamenii grași și sănătoși, se necăjea ușor și acum se întristă pentru o nimica toată. Solid ca o stîncă, își descoperea slăbiciuni și șubrezenii posibile, zăcînd în căruța ce înainta încet în urma regimentului; el cădea tot mai mult pradă tristeții, văzîndu-și existența scurgîndu-i-se atât de absurd.

Cu privirea pierdută spre aceste creste uriașe, a căror umbră se învinețea în zăpadă, călătorea cu căruța în cursul zilelor acestea calde, de primăvară, trecînd în revistă aproape toată viața lui. Pe deasupra capului — brazi înalți, cu crengi asemănătoare unor aripi desfăcute, la picioare — povîrnișuri adînci, toată această aglomerare cumplită de munți ce-l înconjurau i se părea pregătită să-și ia zborul.

Simțindu-se foarte slăbit, oprea adesea căruța, pentru a se lungi pe lîngă drum, printre buturugi bătrîne, expunîndu-și la soare stomacul holnav, urmărea ceasuri întregi, cu pălăria trasă pe ochi, furnicile ce foiau în jurul lui.

Întristat, cufundat complet în gînduri, i se părea din cînd în cînd că-și vedea propria-i persoană culcată pe paie din căruță, ori așezată la propriile-i picioare, sub brazii înalți, și-și vedea cizmele mari și coapsele întinse, precum și pieptul dezgolit și păros, dantelele cămășii și găitanele de argint, precum și obrazii grași, atîrnînd și nasul turtit. Alteori părea că se privește în ochii săi

mari, umflați și gălbejiți, cu punctulețe la marginea pupilelor, în care își vedea mantaua neagră cu care-l înveleau. I se părea că-și vorbea sieși.

Tinerețea nu-i mai revenea în memorie și atunci, când dorea să-și amintească de ea, ștergea din amintire și se sustrăgea întotdeauna în fața acelorași imagini ale soției și ale copiilor. Chiar și-n vremurile de glorie ale războaielor turcești această amintire era tulbure, amestecându-se permanent cu aducerile aminte despre diferite locuri, în care trăise cu soția și în care i se născuseră copiii. Și toate astea erau atât de fără de sens, văzute astfel, de departe.

Această femeie de care i se făcuse lehamite, și acești copii ce erau ai lui, îl urmăreau ca o umbră, dar mereu de departe. De s-ar întoarce ori ba la ei, sentimentul că s-a rupt definitiv de familie știa că-l va avea pe conștiință. Și la ce-i servea această familie, când nu avea nici atîta putere să acționeze cum se aștepta de la el pentru că era obligat, cu ei sau fără ei, să se rotească după bunul plac al altora, ca o giruetă, în vînt? Astfel, împopoțonat și cu capul mare, nu aparținea oare altora și nu acestei femei, nici acestor copii care plîngeau în urma lui? Altora, care ridicau doar un deget și el trebuia să alerge, peste dealuri, peste văi, insensibil la durerea ce și-o provoca, la ororile ce le lăsa în urmă, la nebunia în care se angajase.

Trăind neîndurător după voia altuia această viață cumplită, nu lăsa oare, ca răstignit, părți din ființa-i proprie uitate prin diferite case, prin locuri unde piciorul lui nu va călca niciodată? Nu se obișnuise el oare să vadă nevăzutul și să nu vadă ceea ce era vizibil, să treacă pe acolo pe unde cu drag ar fi rămas și să rămînă acolo de unde cu drag ar fi plecat? Nu numai că după moarte nu va mai putea reveni acolo unde i-a fost bine și unde era întotdeauna binevenit, dar nici acum, în timpul vieții, nu putea să se reîntoarcă în locurile unde trăise mai mulți ani la rînd și unde dorise să și rămînă. De simțea ori ba bucuria celei mai suave primăveri, în urmă cu douăzeci de ani, când locuia sub cetatea Osjekului, ori cea mai tihnită seară din orașul Varadin unde se mutase, nu l-a întrebat

nimeni. Drumul său nu mai ducea spre nici unul din aceste orașe, ci în cu totul altă parte, după vrerea altora. Cu rana aceea groaznică, ce i se întindea de la gât pînă la umărul drept, n-a zăcut oare în zadar cu lunile, nemișcat, aproape de gura Dunării, suspendat între viață și moarte, orbit de lumina galbenă a apei revărsate, a nisipului și a freamătului ploilor? După trei ani, cînd a trecut din nou pe-acolo, nu-și mai amintea nimeni de numele lui, nici măcar o valahă, pe care a iubit-o cel mai mult și pe care a plătit-o bine, nu l-a mai recunoscut.

Întins sub brazi, în iarbă, Vuk Isakovič, așa vlăguit, aproape adormit de aerul rarefiat și rece, se chinuia să-și aducă aminte de orice din viață ce l-ar fi mîngîiat în această stare de osteneală ciudată și în presimțirea morții, care îl obseda din ce în ce mai mult. Cînd, cu căruța greoaie ajungea din urmă regimentul, ce făcea halte prin sate și aproape pe poduri, ori ofițerii, ce căutau să se distreze vîndînd în goana cîinilor ori plecînd noaptea la baluri organizate în cinstea lor, Vuk Isakovič alegea de obicei locuri de înnoptare pe cîte-un platou învecinat, de unde putea supraveghea tabăra din vale dar și oștenii care, risipiți în jurul mai multor focuri, în pădure, luminați de flăcări sau culcați în iarbă, păreau niște sălbăticiuni. Atunci drumul dispărea în întunericul ce urca blînd tot mai mult către înălțimi, mult timp încă luminate de zi.

Satul, în care putea să coboare, se întrezărea în curînd, în vale, doar ca o grămadă de pietre într-o albie luscată, de pîrîu. Pădurea deasă arunca umbre uriașe în buruieni și spre pășunea din fața satului.

Deasupra satului încastrat în stîncă se întindeau poieni ce rămîneau mult timp vizibile, întretăiate de rînduri de copaci și de pîrîuri. În aceste poieni, dinaintea pădurii, Vuk mai deslușea cîte-o casă însingurată, ca un butuc, sau cîte-un copac ieșit în luminiș, mare și greu, ca un urs. Mai

presus, pădurea devenea stufoasă, iar în urma ei, ca niște perdele de piatră uriașe, stînci, vîrfuri, ziduri în ruină, acoperite cu iarbă. Deasupra era senin, pînă aproape de miezul nopții, presărat cu stele palide, mari, ce se micșorau înaintea zorilor, dar străluceau încă sclipind.

Uneori, după ce înnopta la umbra vreunui brad înalt, Vuk Isakovič întîrzia adesea să se culce, înconjurat de cîinii săi, mormăind, în timp ce regimentul dormea deja de mult. întors cu spatele la foc, se încălzea, treaz, în noaptea de primăvară, încercînd deja de cîtova zile să-și vindece stomacul postind cu vin și rachiu, învelindu-se cu piei de berbec, după sfatul servitorului său. Totul era liniștit în jur, soldații dormeau în fînul împrăștiat lînga caii ce loveau înfundat cu copita în pămînt, în somn. Cîinii, strînși ciudat, uimitor, în jurul lui, fiindcă el veghea, gîfîiau de sete și de foame, după ce vagabondaseră peste zi pînă în cealaltă parte a muntelui. Obosit de hurducăiala căruței și epuizat de neîntrerupta meditație despre viața lui trecută, despre soție și copii, Isakovič urmărea cu atenție, picotind, pietrele care, pe drumul lui din care se vedea numai o bucată, se albeau, ca niște melci, toate în aceeași direcție, nu departe una de alta.

Așa se înșirau tot mai departe, în aceeași direcție, la mică distanță unul de altul, și parii unui gard împletit din nuiele. Un brad mare, cu unul mai mic lîngă el, se aplecau întunecat, atingînd cu crengile lor iarba înaltă prin care bătea un vînt rece, abia perceptibil. În pădurea ce se afla în dreapta sa, la cîtiva pași, era o beznă deplină el văzu totuși distinse numeroase crenguțe ușoare ca niște pene. Deasupra prăpăstiilor tenebroase, privirea i se oprea iar la straturile groase de nea ce se transformau în pîraie albe, prin rîpe pline de pietre, deasupra cărora piscurile nu mai țineau de domeniul realității, ci de al visului. Strălucirea curată a cerului albastru îi lua ochii; rămînea astfel îndelung nemișcat, cu privirea pierdută.

În zilele acelea, la fel ca și oamenii lui, resimți pentru întîia oară dorința arzătoare să nu se mai

întorcă. Pe lângă intuirea morții, pe care o simțea acum pentru prima dată, i se alătura și acel plictis etern, atât de cunoscut, ce-l însoțea întotdeauna, pînă la primele lupte. Numărînd în gînd bolnavii și caii ce șchiopătau, se gîndea de asemenea cu un nesfîrșit dispreț și la ceilalți, sănătoși, pregătiți să-și continue drumul și să se bată. Calmul și încrederea în sine nu-l împiedicau însă să se ocărăscă întîi pe sine, apoi și pe alții. Antrenamentul neîtrerupt și deseale campanii făcuseră din el un maestru în arta de conducere a oamenilor în bătălii; era în stare să prevadă fiecare eveniment pînă în cele mai mici detalii. Dacă i se întîmpla uneori să se înșele privitor la vreun cal valah, năvălaș, ori la vreo iapă grea, nemțească, la boli și capricii imprevizibile, niciodată nu i s-a întîmplat să greșească în alegerea căruțelor, a roților ori a oamenilor. Lipsa hranei și a armelor nu-l revolta prea tare, — trebuiau să se hrănească și să se înarmeze singuri —, însă acum această situație îl agasa mai mult ca oricînd. Știa că important e să-i ducă acolo, unde va cădea poate primul atins de gloanțe, însă un dispreț amestecat cu milă îi strîngea inima mai mult ca oricînd.

Să nu se mai întorcă acasă, să nu se mai frămîntecu soldații, i se părea în neputința-i un lucru deosebit și imposibil, ce nu-l va realiza niciodată. Să înceteze să-și îndrepte aceste picioare uriașe, care nu voiau ori nu știau să meargă la pas. Să nu mai lovească în spate, în burți, ca să se îndrepte cînd țin pușca la piept, va reuși oare vreodată? Să nu-și mai bată oamenii de fiecare dată cînd privesc prostește la butoaiele cu pulbere, pe care trebuie să le aprindă? Să nu-i mai lovească peste față, peste cap, peste genunchi? Și mai ales să nu se mai întorcă cu ei în sat. Să nu mai vadă acea zarvă, acel plînset, acea văicăreală, bocetul, tînguirile după morți.

Pentru Vuk Isakovič, întreg acest ținut de unde venise, în care și-a lăsat familia, începuse să-l dezguste. O dată cu misiunea de a-și învăța oamenii să sape tranșee de asalt, primea și ordinul de a le arăta cum să sece mlaștinile, iar în timpul în care îi învăța să tragă un foc de salvă — lucru pe care n-a reușit să-i învețe niciodată — le arăta

cum se bat zidurile de pământ la marginea mlaștinilor și a desișurilor de sălcii, acolo unde ei preferau să trăiască în măracini, în lăstăriș, sub copaci, ba chiar și în bordeie și colibe, și unde mureau pe vine. De acest ținut stupid, cu adevărat stupid, mlăștinos și neted, i se făcuse lehamite și, de-ar fi putut, l-ar fi părăsit bucuros, deja de mult, ca să nu se mai întoarcă aici niciodată.

Pe măsură ce se perfecționa în meseria armelor, Isakovič învățase de asemenea s-o și disprețuiască, dar și mai mult îi disprețuia pe acești oameni care, acasă, semănau cu țigani, ca și satele lor, cu șetrele. Și asta nu cu șetrele de prin Valahia, pe care prea cinstitul Isakovič le păstrase în închipuire și pe care, gândindu-se la țigăncușe, le mirosea din când în când, în amintire, ca pe niște trandafiri, ci cu șetrele mizerabile, năpăstuite, hoinare de prin Turcia, răspândite în jurul gunoaielor. În furia sa, întreg acest ținut prin care l-au dus tatăl și fratele, tîrguind, mai degrabă ar fi poruncit să fie ars sau vîndut la o licitație, laolaltă cu toți oamenii aceia pe care chiar el îi instalase pe lîngă Varadin și care-l divinizau.

Alteori, de-l cuprindea mila, și mila îl cuprindea la fel de repede ca și mînia, atunci dorea să plece undeva cu ei, departe de viața aceea și de acel ținut.

În haosul deznădăjduit al gîndurilor, cu toate că-i era recunoscător pentru grija pe care o avea pentru nevasta și copiii săi, Isakovič își amintea atunci de acel frate, pipernicit, cu furia pe care o resimțea față de cei absenți.

Toată meschinăria și modul acestuia i se păreau caraghioase. A trebuit ca înainte de plecare să se împace cu el, fără să-și recupereze nici banii, nici talerii nevastei, suportînd mereu ironia fratelui, referitoare la gîndul de a migra din nou, poate chiar în Rusia.

Viața pe care o ducea acasă nu era făcută pentru Vuk Isakovič; adevărata viață era pentru el altundeva, minunată și însemnată. Acasă nu era decît glod și suferință, un veșnic dute-vino comercial înghesuindu-se prin locuri mizerabile, locuri care, după spusele lui Arhanghel Isakovič, valorau greutatea lor în aur, deși nu erau decît

zîmbete amabile și tocmeli ce n-aveau sfîrșit. Toate astea Vuk Isakovič nu le învrednicea cu nici o privire; cu atît mai puțin Turcia, unde unii se reîntorceau; Turcia pe care Vuk Isakovič o ura și nu-i admira niciodată curțile pietruite, fîntînile arteziene, podurile frumoase și minunatele minarete ca sulite, înalte, seculare.

Să plece undeva și să trăiască fără griji, luîndu-și oamenii cu sine și să împartă cu ei această viață plăcută, i se părea lui Vuk Isakovič atît de posibil. Undeva trebuia să existe un colț luminos, interesant și trebuia să ajungă acolo. Privind mulțimea întunecată de soldați culcați în iarbă în jurul căruțelor luminate de foc, se gîndi din nou, sprijinit de roată, că trebuie să-i ducă undeva mai departe. Uitînd pentru o clipă unde se afla și încotro mergea, cu privirea pierdută pe pereții înalți ai stîncilor deasupra cărora strălucea clar un cer senin, Vuk Isakovič adormise laolaltă cu oamenii regimentului slavono-dunărean.

Toți dormeau. Cînd i se potoliră durerile, ațipi și el, mîngîindu-și din cînd în cînd cîinii ce i se gudurau și i se vîrau pe sub blănurile de berbec, care se încălziseră pe el. Sub brazi, în spatele căruțelor auzea cum rumegau vițeei aduși din Graz pentru el și pentru ofițeri, în vreme ce greierii țîrîiau de zor.

A demonstra că itinerarul propus de el pentru a ajunge în Bavaria era mult mai logic decît cel impus de generalul de cavalerie, contele Serbeloni, era pentru moment preocuparea-i de căpătîi. De aceea, în zori, profitînd de calmarea durerilor la stomac, se decise să trezească regimentul înainte de vreme și să reia în grabă călătoria pînă la Dunăre. Coborînd în văile, livezile, cîmpiile mănoase ale Austriei de Sus, regimentul mergea cu voie bună pentru că era mai bine hrănit și, rmai ales din pricina grabei, mai puțin supus la antrenamente.

Zilele se scurgeau în marș neîntrerupt, în două rînduri strînse, iar nopțile în sforăit. În cinstea sîrbilor care treceau erau organizate prin sate hore, iar pe la proprie-tarii mai bogați baluri mascate. Peste puțin timp regimen-tul își reveni din mahmureală și începu din nou să cînte, îndeosebi

de cînd treceau prin orașe în care se afla vin bun din belșug. își reveniră atunci și mulți bolnavi, ce erau purtați în căruțe. Plecînd din Kremstmünster, pe lîngă Dunărea ce le era dragă tuturor, regimentul a început să alerge iar, ca din Srem pînă la Pécs, strigînd și rupînd gardurile din drumul lor.

Însă și această defilare se potoli, atunci cînd intrară în Bavaria sărăcită și înfometată.

Vuk Isakovič conducea din nou oamenii călărind în fața lor împreună cu servitorul lui cel leneș și obez, Arkadije, cunoscut în întreg polcul ca bețiv și cîntăreț, și urmat de ofițerii care fumau lulele și cîntau, în vreme ce în spatele lor regimentul murmura, exclama și dezacorda cîntecul prin sunete discordante, trudindu-se să lungească și să coboare cît mai mult posibil tonul ultimului sunet interminabil: e . . . ei. . . e . . . ei.

Abia scoțîndu-și picioarele din pămîntul lipicios, regimentul se tîra de bine de rău în întregime, cu toate căruțele, pînă la Engelstadt, lîngă Dunăre, unde avea să se întîlnească cu marea parte a armatei austriece, pe punctul de a pleca spre Rin, și cu compatrioții lor de pe graniță.

Ajungînd în zori, dinspre riazăzi, în fața cetății situate pe celălalt mal al Dunării, regimentul se opri în mlaștini să-și tragă sufletul, înainte de a traversa fluviul pentru prada din oraș. Însă abia ce se luminase de ziuă, că de cealaltă parte a fluviului începură să se audă și să răsune deasupra apei glasuri de oameni beți, care gesticulau și proferau înjurături necunoscute în acea țară. Aceștia erau, abia treziți, în izmene, oamenii potpolcovnicului Arsenije Vujič, care întîlnise deja armata austriacă cu cele două regimente ale lui. Li se păru ca și cum s-ar fi regăsit acasă și se înveseliră.

Grănicerii, pe care i-a adus căpitanul Ivan Horvat, nu ajunseseră încă la întîlnire. Despre ei se auzise doar că încă mai provoacă teroare și scandal undeva prin Bavaria de Jos.

Două săptămîni a rămas Isakovič cu tabăra la marginea orașului Engelstadt, alături de regimentele lui Vujič, mult mai rele decît ale lui. După cele două săptămîni de odihnă, cornandanții

regimentelor porniră spre Rin fiecare separat, urmînd un drum dinainte stabilit.

Isakovič hotărîse să-i lase să treacă toți, ca pe ultima bucată de drum să-i întreacă. Domolindu-și din nou regimentul întăritat fiindcă era la urmă, mai ales cu exerciții de treceri forțate peste cursuri de apă, a reușit să-și concentreze oștenii în vederea clipei supreme, pentru care-i pregătise cu grijă: măcelul și moartea.

Spate în spate, în forma unui pătrat, diferite detașamente ale regimentului trăgeau și înaintau ca vrăjite de strigătele lui tot mai puternice, tot mai dure, tot mai groaznice. În ultimele două zile împrumutase de la regimentele vecine cavaleria și-i dădea drumul spre regiment, cu săbiile trase, caii turbați, de se cutremura pămîntul sub copitele lor. Cu o bîtă în mîină se îndrepta, călare, înspre oștenii care ezitau ori care băteau în retragere.

Astfel reuși să defileze și el prin Engelstadt mîndru, fără nici un bolnav și fără nici o căruță defectă. După Bavaria, considerată drept o țară ostilă, regimentul a intrat în Württembergul în floare, cu păduri mirositoare și dealuri multe, căutînd un loc prielnic pentru depozitare, unde ar fi descărcat toate aceste piei, mantale, pături, pe care le căra și le ducea pe umeri încă de acasă. Primăvara se instalase cu toată puterea, anunțînd o vară caldă.

Înnopțînd în iarba ce nu mai era udă, în ciuda brumei scînteietoare, de primăvară, care atingea ușor în zori livezile înflorite, regimentul mărșăluia acum fără întrerupere, prînzînd în tîrguri mici, povîrnite și cinînd deja departe, în vreun sat de munte, întunecos unde, pe lîngă toată oboseala, se dansa sub clar de lună. Miroseau salcîmii și bîzîiau gîngăniile toată noaptea.

După ce-i dresase, Isakovič le lăsa acum oamenilor, înainte de moarte, ceva libertate. Străjile nu mai erau noaptea atît de aspre; chiar de-l mai prindeau pe cîte unul în zori lipsind la apel, acesta scăpa doar cu cîteva ciomege. Abia cînd începură țărani să-i aducă morți de beți chiar și pe veteranii din războaiele turcești, și cînd dispăru într-o noapte și servitorul lui, Arkadije,

găsit abia a treia zi, îmbrăcat în fustanele, Isakovič se răzgîndi. De atunci, regimentul dormea ziua și mărșăluia noaptea pe lună plină.

Două săptămîni petrecute la Engelstadt, lîngă regimentele lui Vujič, au fost îndeajuns să-l posomorască și altfel. Aflase că avansarea lui în grad de polcovnic nu mai era pe ordinea de zi, că autoritățile militare erau în general foarte nemulțumite de ei, că în Consiliul de război s-a pus chiar problema integrării lor în regimentele de rînd. Cuirasierii, care purtau cu toții perucă, îi primiră foarte rece, iar unul din ofițeri, căpitanul Antonovič, a reușit doar cu sabia să-și păstreze masa dintr-un han într-o seară, unde aduseseră aceștia două actrițe italiene, să joace teatru.

În ochii tuturor acestor ofițeri imperiali, pomădați și împopoțonați, nația lor era ținta oricărei batjocuri și, de altfel, o realitate incertă, de neconceput, oricît ar fi argumentat ei că erau privilegiați de împărăteasă.

Hrana ce le era distribuită era acum cea mai proastă din toată oștirea. Zadarnic protesta Vujič cu reclamații la Viena, pentru că într-o zi îi luară toți caii, ba chiar și căruța cu pulbere, cumpărată cu banii pe care-i avuseseră regimentele de la graniță. Și pentru ca batjocura să fie completă, li se ceru lui Isakovič și lui Vujič să pună străji în jurul întregii tabere, încît mai mult de jumătate din oamenii lor făceau de pază, zi și noapte, în timp ce ceilalți erau scutiți și se plimbau liberi în oraș.

Scrîșnind din dinți, Isakovič simțea, ca de altfel și compatrioții lui, că era tras pe sfoară. Își avea propriile păreri despre această oaste, spre care se înghesuiseră dar pentru care ei, toți cei ieșiți din acel glod, constituiau o cantitate neglijabilă laolaltă cu jalbele lor, cu călugării, soboarele, cu cîntecele de jale și cu „dulcea lor ortodoxie”. La apropierea de cîmpul de luptă, Isakovič presimțea că lucrurile nu se vor ameliora și că nu numai oamenii lui vor fi integrați prin regimente de rînd, ci că-l vor repartiza și acasă, în patrie, între boierii de la sate și cei din orașe, ca pe o marfă, ca pe niște slugi, ca pe niște sclavi. N-o să le permită să rămînă oșteni, nici să aibă bisericile lor, așa cum nu le vor permite să-și

numească ținutul lor Noua Serbie.

De aceea, pe neașteptate, în ultima parte a călătoriei, deveni mai blînd cu oștenii. Fără să le vorbească, le observa mersul, fețele, cît și praful ce se ridica pe drum, dar care în curînd urma să se destrame și să se risipească. Îi observa zile întregi taciturn, îi menaja știind că în curînd nu vor mai fi, ci vor pieri, ca fumul după bătălie.

Cu gîndurile și tristețile sale, acum, cînd se găsea înconjurat de mulțimi mai mari de astfel de oameni, cum erau și cei pe care-i ducea el la moarte, Vuk Isakovič se gîndea și-i jelea nu numai pe oamenii lui, ci și pe cei ai lui Vujič, adunați și aleși din ținutul Savei și al Dravei și de pe Pakar. Senzația de zădărnicie, de deșertăciune a tuturor lucrurilor fie că era vorba de carieră, familie, cmin, întoarcere, sau de tot ceea ce erau pe cale să în-deplinească creștea cu cît îi privea pe cei mulți, atît de departe de țara lor, în străinătatea prin care mergeau ca niște surzi și muți, neștiind măcar încotro îi duc. Sătul de umilințe, îngenunchiat de boli, avea slăbiciuni dese datorate fierii bolnave și clocotirii sîngelui ce urca la creier. Vorbind de unul singur, mișcînd numai din mustăți, nu se simțea în largul lui în șa și nu era încîntat de primăvara frumoasă, precum erau cei din fața lui, ce se opreau mereu înaintea fiecărei cîrciumi, a fiecărei livezi înflorite și în fața fiecărui castel cu porți de fier și cu ziduri acoperite cu iederă, cu salcîmi albi și măceși roz, spinoși, ci se simțea asemenea unui bolnav ciudat, rătăcit, galben, urnflat, cu burta mare și cu capul plecat. În mintea-i confuză se amestecau scrisorile patriarhului Šakabent, jalbele pe care le ducea cîndva la Curte, certurile cu fratele lui, Arhanghel, și toate reproșurile pe care și le adresaseră în momente de amărăciune și deznădejde. Și, astfel, nu lua în seamă pomii înfloriți ce năpădiseră dealuri întregi, de pe care începuseră să cadă, ca ploile mirositoare, petalele, nici acea lume ce se repezea pe ulițe și la ferestre, să-l admire pe calul lui greu, uriaș și să-i aplaude ofițerii plini de sine, care-și scosuseră săbiile și le duceau pe genunchi, îmbrăcați cu ciudate straie țărănești, însă de

același fel.

Dar dacă soarta a vrut să-i chinuie sufletul în această plecare la război mai mult ca oricând înainte, întîmplarea a vrut să-i umilească și trupul, cîndva simțitor la fiecare semn al primăverii și pregătit la fiecare prilej de încîntare. Vuk Isakovič trecea prin Württemberg cu amintiri de care nu vorbea niciodată și pe care doar ofițerii mai vîrstnici le bănuiau.

Prin principatul Württemberg, despre care se știa că poate deveni ușor cîmp de luptă, se răspîndi vestea trecerii oștirii Mariei Tereza. Așteptînd să vină francezii, despre care se vorbea îndeosebi printre femei, mulți oameni alergară să-i vadă și pe aceștia, despre care credeau că în curînd vor fi înfrînți și dezonoși. De aceea nu trecea nici măcar o zi fără ca, în cinstea oștirii ce mergea spre Rin, să nu se organizeze baluri, unde se bea bere din abundență, ori serate în piețele din fața bisericilor, lîngă felinare, unde se îmbuibau pînă la leșin.

Încă în prima zi după trecerea graniței s-a prezentat la Isakovič un curier, cu ordinul prințului de Württemberg, Karl Eugen, ca să meargă în urma lui Vujič, fiindcă înălțimea sa, prințul, trebuia să apară în fața oștirii să-i vadă pe acei sîrbi ce au slujit cu atîta credință sub tatăl lui, răposatul, slăvitul Karl Alexander, feldmareșal împărătesc, învingător la Timișoara, guvernatorul Serbiei ș.a.m.d., ș.a.m.d. Ordinul sublinia că pe acești sîrbi vrea să-i vadă încă o dată și prințesa mamă care, după moartea soțului, trăia retrasă la fiul ei.

În ziua următoare a venit un mesaj și de la potpolcovnicul Arsenije Vujič, care, cu cele două regimente ale lui, îl devansase¹ pe Isakovič la două zile de mers, informîndu-l pe acesta că își instalase tabăra și că-l aștepta, fiindcă prințesa mamă urma să vină în campania fiului ei, să-i vadă la inspecția militară.

Pentru cei din regiment, aceste vești însemnau bucurie, deoarece presupuneau că vor fi boi la frigare, bere și somn, măcar pentru două zile. Pentru Vuk Isakovič însă, ele însemnau o agitație cumplită, neașteptată și ciudată chiar. Înnoptînd în

seara aceea lângă un râu, pe lângă care mărşăluiseră de dimineaţă, a rămas pînă tîrziu noaptea gîrbovit pe o şa, privind la apele licăritoare. Era atît de surprins, de parcă ar fi fost un pescar ce, scoţînd în acea zi plasa, văzuse că era plină de peşti, ce se zbăteau stranii, argintii, roşii, verzi, de necrezut.

La gîndul de ce-l aştepta zilele următoare, avea ameţeli şi i se întuneca vederea.

Acasă, avea un portret cu Alexander Württemberg, ornat în argint, email şi turmalin, primit în dar pe vremea cînd fusese în slujba prinţului, în cetatea Belgrad. Aducîndu-şi aminte de acest dar nepreţuit, avu viziunea clară a acelu portret în miniatură susţinut de un Hercule baroc, cu o măciucă în mîină, şi de un Marte ţinînd un scut pe care urla capul Meduzei, în timp ce deasupra lor plutea o Victorie înaripată, cu nişte sîni deosebiţi, rozalii, suflînd în trompetă. În faţa prinţului, cu o înfăţişare importantă, îmbrăcat în armură, cu o perucă pe cap, stăteau culcate steaguri cu semilună, tobe, buzdugane, topoare, cozi de cal. Imediat după această imagine, în mintea lui Isakovič începură să se înşire şi altele, vii, de pe timpul cînd polcul dunărean lupta împotriva turcilor şi îşi avea tabăra în cetatea Belgradului. Cel mai tînăr din regiment, Isakovič, era şi cel mai îndrăgit la curtea prinţului şi deseori chemat în slujba lui. De altfel, această sluibă nu era întotdeauna uşoară, căci adesea avea şi un caracter intim pe lângă prinţ, trecînd de la alcovurile prinţului şi pînă la oficine ale grecilor şi ale ovreilor care, toţi la un loc, nu putuseră să-i potolească prinţului setea de bani, trecînd pe lângă mesele de joc ale acestuia, unde el, Isakovič, trebuia să ştie mai ales martingala. De fapt, această slujbă n-a fost uşoară, cu toate că în aparenţă nu se cerea decît puțină discreţie: să fie cu ochii în patru şi să ţină lumînarea.

Aducerile aminte despre toate astea, pe Isakovič, așa cum era acum, corpolent şi neglijent, nu l-au descurajat cîtuşi de puţin, dar nici nu l-au făcut să se umfle în pene. Îşi amintea de prinţ ca de o ciudăţenie de caricatură, ce avea obiceiul ca, în timpul discuţiei, să-l apuce de cîte-un nasture

de la uniformă și să-l țină așa, suflându-i în față.

Alte amintiri în schimb, privind-o pe prințesa-mamă, îl tulburară pe Vuk Isakovič, chiar și așa când avea părul plin de praf, buze lăsate și pantaloni ce-l făceau să se simtă prost. Văduva răposatului Karl Alexander era în acea perioadă o femeie tânără, cu tocurile din mătase, înalte de o palmă întregă și cu pieptul descoperit și rozaliu, semănând cu acele Victorii de pe portretul prințului, de care-și aducea Isakovič aminte.

VI

Trecutul e îngrozitor, tulbure, prăpăstios;
ceea ce se duce în bezna aceasta nu mai
există și nici n-a existat vreodată

Nu, Isakovič n-a fost ibovnicul soției lui Alexander, de Württemberg. De altfel, ea nici n-a avut ibovnici în cetatea Belgradului.

Observând frumoasa statură și tinerețea acestui bărbat în fața ușii soțului, prințesa îi remarcă în curînd privirea în același timp timidă, admirativă și plină de dorință. O privea de parcă ea ar fi coborît din cer. I se păru amuzantă situația și de aceea începu, la rîndu-i, să-l cerceteze, așa cum iscodește pisiul, dintr-un ungher ascuns, când i se aruncă ghemul de ață. Soțului i-a spus că-l considera copil, chiar dacă, în haine ostășești, nemișcat, Isakovič arăta ca un butuc de-un stînjien.

Apoi prințesa a început să-i treacă mai des pe dinainte și să se învîrtă cu rochiile ei în sala de gardă, găsind întotdeauna cîte ceva de îndepărtat, vreun fulg, vreun fir de praf, de pe trena rochiei

sale, lucruri nevăzute pentru alții. Stătea adesea în prezența lui la fereastră, deasupra meterezelor și a apelor revărsate, privind ca un înger la cerul vesperal. Cu coada ochiului îl vedea și atunci, și-l cerceta, continuând să le vorbească doamnelor de onoare și suitei despre orice, fără însemnătate.

I se arăta astfel sublimă și de neatins. Cu toate că avea deja un fiu mare, se amuza ca tînărul acesta sălbatic, dintr-un popor ciudat, s-o creadă o fecioară inaccesibilă. Și a reușit. De cum venea dimineața la slujbă, ea, ca din întâmplare, trecea pe acolo fără perucă, cu părul scurt, buclat, negru ca de diavoliță, cu pieptul dezgolit, privindu-l prin lornion în așa fel încît el tresărea încremenit de spaimă, ca imediat după aceea să pălească, și, fără să clipească, s-o fixeze cu ochii mari, cu privirea pierdută.

Cînd era chemat la masă seara la prinț, nici nu-l băga în seamă și nici nu-i adresa vreun cuvînt, în timp ce el se chinuia să-și ascundă tremurul mîinilor.

Astfel se legă ceva tainic între ei, toată primăvara, în primul an al șederii ei la Belgrad.

În tainele amorului, a ceea ce le plăcea femeilor, pe Isakovič îl inițiaseră mai multe femei și îndeosebi o franțuzoaică, dintr-o trupă de teatru, în Timișoara, astfel încît știa ce se cădea să facă, însă îi lipsea curajul. I se părea că ea era cu totul altfel decît celelalte, sublimă, minunată, supranaturală. Nici unul din prietenii lui n-ar fi îndrăznit nici să se gîndească să-i facă curte, asta în ciuda reputației de amanți faimoși dobîndită la palat. Îi vedea tocurile înalte, de mătase, și ciorapii brodați cu flori de aur, umerii și chiar genunchii, de culoarea piersicii, cînd o ajuta să urce pe cal, dar își spunea că toate astea nu erau ca la alte femei și că ea ar muri cu siguranță de rușine de i-ar citi gîndurile. Și ceilalți sîrbi, care aveau cinstea să cineze din cînd în cînd la masa ei, erau de aceeași părere.

Jucînd aproape în fiecare seară cărți la masa prințesei, era fericit că-i putea atinge neobservat mînușile aruncate, ori să-i mîngîie pelerina. Deși,

la fel ca și ceilalți prieteni ai lui a trebuit să învețe să danseze și dansa foarte bine, nu l-a ales niciodată și el trebuia să se încline și mai mult, în sunetul duios al violelor, câte unei bătrîne doamne de companie din suita ei, caro-l diviniza. După aceste serate, el și prietenii săi aveau obiceiul să organizeze beții pînă-n zori, urlînd în sunetul guzlei, debordînd de elocință și de virilitate.

Se uscase, așa, de dragoste și de dorință, suferind într-atît că începură și alții să bage de seamă. Îndeplinindu-și slujba ireproșabil, cunoscut prin curajul său, la rugămintea specială a prințului a fost însărcinat să-i împlînzească și să-i dreseze acestuia mai mulți cai valahi. Astfel, Vuk Isakovič, cel mai tînăr din regiment, fiul celui mai bun negustor al prințului de Württemberg, se obișnuie în cîteva luni să sufere totul în tăcere: și singurătatea lîngă iatacul prințesei, ascultîndu-i pașii, și nopțile albe petrecute în fața ușii ei, observînd spectacolul slujnicilor ce scoteau și aduceau rochiile și cămășile ei, și mirosul îmbătător al ierbii și al pămîntului scurmat de copitele cailor cînd călăreau a doua zi împreună.

Taina lor devenea totuși din ce în ce mai insuportabilă, mai ales de cînd ea începu să-i permită să o vadă aproape pe toată durata serviciului lui, îndeosebi dimineața, cînd îi trecea pe alături, încă fierbinte de somn, vibrînd de o voluptate arzătoare, nouă, pe care o descoperea neașteptat, în vise. În ele își continua, noaptea, viața-i de fiecare zi, cu toate că o știa a fi doar provizorie, ca și cea de la Timișoara. Într-o zi, simulînd o cădere de pe cal, ea i se ghemui la piept atunci cînd el veni în fugă s-o ajute. Atunci, pentru întîia oară, tot înfiorat, îndrăzni să o atingă cu bună știință.

Supus, neîndemînic, umilit, Isakovič a trăit astfel, aproape o jumătate de an, ca într-un adevărat infern, dezinteresat de orice altă femeie în afară de aceasta, de un rang atît de înalt, neobișnuită, înmiresmată. La începutul toamnei, ca pe jar și scos din minți, a primit ca pe un mesaj din cer vestea că se pregătește un atac asupra turcilor și că prințesa va călători la Timișoara.

Fără să îndrăznească să facă vreun gest sau să spună vreun cuvânt pentru a-i mărturisi pasiunea, încercă totuși un sentiment de bucurie că suferințele sale zilnice vor lua sfârșit. Prințesa a fost prima și adevărata sa iubire, tocmai când tatăl său dorea să-l însoare.

Înspăimântat totuși la gândul că poate nu o va mai revedea niciodată, își dilata într-atît pupilele privind-o atît de trist, încît ea începu să-și piardă sentimentul de superioritate, neștiind ce să facă cu el în aceste ultime zile. Știind că pleacă în curînd, văzîndu-l în fiecare zi, i se părea tot mai mult că a întrecut măsura și că trebuia să-i ofere o favoare. Era convinsă că tînărul ofițer al soțului ei, pe care adesea și-l închipuia drept conducător de tîlhari prin munți, era îndrăgostit de moarte de ea. Însă cu toate că îi părea rău, prilejurile nu mai existau.

De aceea, într-o zi de septembrie, spre amiază,

cînd plecase spre soțul ei, care tocmai îi plătea pe niște greci, strigînd atît de tare că se auzea prin două săli, văzîndu pe Isakovič s-a oprit și s-a întors să-și scoată peruca și să-și aranjeze părul. După aceea trecu iar pe lîngă ofițerul mustăcios de pe culoar, care o salută coborînd pușca spre pămînt și intră în sala de gardă trîntind ușa în urmă-i. Isakovič tresări.

În cadrul ferestrei deschise se strînsese un roi de musculițe, ce se roteau deasupra meterezelor acoperite de mușchi verde. Înspre nord se întindea iarba nesfîrșită și trestia de-a lungul apei în care se vedeau cîteva vase de război, cu vele mari, verzi. Cîte un tun căsca din umbra lor. Ca o pînză uriașă, udă, atîrna și cerul înnourat deasupra apei călduțe.

Jucîndu-se cu o cruciuliță de aur, ce-i atrase privirile în valea rozalie și întunecată a sînilor săi, ea-l întrebă dacă nu era pregătită caleașca ei de călătorie împreună cu contele Patașič, care o va însoți pînă la Timișoara? Apoi, apropiindu-se și mai mult de el, îl privi pentru întîia oară adînc în ochi, și-l întrebă dacă va veni cu slujba la Timișoara, unde era mult mai comod și mai plăcut, ori la Viena, unde-și va petrece ea iarna, ori chiar la Württemberg, unde ar fi avut ocazia

să-i mulțumească pentru devotamentul său în serviciul soțului ei. Rîse pe neașteptate, atît de libertin, încît lui Isakovič i se tăiară picioarele. Apoi, ca din întîmplare, se aplecă pe fereastră, deasupra abisului meterezelor și al șanțurilor. Și tot din întîmplare îi căzu atunci din mîină lăntișorul și ea țipă ușor.

Isakovič veni numaidecît și ea-i spuse să se aplece fără jenă deasupra-i, pentru a localiza lăntișorul căzut în iară. În același timp ascultă cu atenție, pentru a se asigura dacă nu cumva venea cineva. Știa că de salonul soțului ei îi despart două săli.

Fiindcă fereastra era îngustă, el se lipi de zid, neputincios, ca și cînd ar fi fost îmbrăcat cu o cuirasă, evitînd să atingă prințesa. Între timp, aceasta, aplecată în continuare, îi porunci încă o dată să se aplece, prinzîndu-l de mîina înghețată, ca de mort. Își întoarse puțin capul, atingîndu-l cu sîinii astfel încît să-i simtă apropierea, înțelegînd abia atunci ce-a avut și ce-a pierdut. Era frumos Vuk Isakovič în clipa aceea cu ochii săi febrili, de culoarea aurului vechi, și cu buzele-i livide sub mustățile șerpuitoare, negre ca tăciunele, atît de neobișnuite pentru ea. Pălise de moarte, crispat ca niciodată.

În ziua aceea, prințesa nici n-a mai ieșit din odăile ei, necăjită și înlăcrimată. Înspre seară i se transmisese că i-a sosit caleașca și că poimîine va pleca la drum.

Trezindu-se a doua zi, într-o dimineață caldă și zărind în curte o caleașcă mare de călătorie, aproape că se îmbolnăvi de supărare. Acum, cînd totul era pregătit, nu mai voia să plece și dorea să rămîină măcar atît cît să poată petrece cu el o dată, în liniște, un ceas. În desfrîul cu care se obișnuise, ea simți cum înnebunește și cum, bucuroasă, ar rămîine mai mult sub acest albastru cer oriental, atît de plictisitor înainte, la fel ca meterezele acestea, ori acest glod și aceiași pești serviți la masă și mereu aceleași discuții. Isakovič era într-atît de diferit de soțul el și de toți amanții de pînă atunci, atît de oacheș, tăcut, cu sufletul dar și cu trupul, mai smerit și mai serios!

Chinuindu-se astfel pînă la amiază cu

dorințele, încercă agitată să-l includă în suită, ori în strajă, ori să-l mute la Timișoara, răsucindu-se ca o viperă în fața ofițerilor vîrstnici și a soțului. La urmă, spre prînz, se lăsă păgubașă și se predă sortii, plîngînd tulburător, în vreme ce doamnele de onoare și slujnicele o udau cu apă, o masau, o îmbrăcau, o pregăteau pentru călătoria de a doua zi, aducîndu-i mesaje de la tînărul conte Patașič, despre care se vorbea că era foarte frumos și care cerea politicos instrucțiuni despre modul de călătorie, pe cal, sau, poate, făcîndu-i companie, în caleașcă?

În cele din urmă, aducîndu-și aminte de ceea ce se întîmplase cu o zi în urmă, se pierdu cu firea, toată arzînd de dorință, de vanitate și de ciudă, și-l îndepărtă întîi pe ofițerul de dinaintea ușii lui Isakovič. După aceea năvăli în odaia în care în ziua aceea era mult praf stătut și în care Isakovič se uita la una din șeile prințului, cumpărată de la turci.

Pînă ce s-a ridicat el, negru de nesomn, uluit, ea, cu un surîs obraznic, îi porunci să deschidă fereastra. Trecînd pe lîngă el aproape de tot, se găsi, ca și cu o zi înainte, deasupra meterezelor și a apei, privindu-l drept în ochii ce erau tulburi și profunzi. Îl întrebă apoi dacă i-au găsit oștenii lăntișorul?

Ziua era mai caldă decît cea de ieri, fierbinte, înăbușitoare, înnourată, prevestitoare de ploaie.

Întrebîndu-l dacă vede acum ceva jos, în iarbă, ea se apropie și mai mult. Își îmbrăcase hainele de călărie, din fuste ușoare, moi, astfel că-i simți, la atingere, genunchii și coapsele.

După ce rămăsese cîteva clipe, în această poziție, aplecată deasupra ierburilor și a apelor înăbușitor de mirositoare și aburitoare, în care se aflau plante mature, îl împinse ușor spre zid. Era o liniște deplină. Aplecîndu-se, chipurile, să vadă jos, în iarbă, podoaba pierdută, se îndoii și în cele din urmă își acoperi fața cu palmele, simțind cum se apleacă și el deasupra ei și cum tremură. Apropiindu-se tot mai mult de el, simți cum o cuprinde încet plăcerea și cum începe să tremure. Avea amețeli.

Și atunci cînd vru să se întoarcă, fără suflu, cu

gura întredeschisă, răsuflînd din greu, și să-i spună ceva, simți cum tot ceea ce simțurile îi sensibilizează se amplifică așa, ca un ceva imaterial și atît de minunat, că vru cu uimire să deschidă ochii și să vadă ce era. Cu mintea îngreunată de parfumul ierbii încinse, prințesa se lăsă în jos, încet, cu șovăială, cu genunchii strînși pierdută, într-un leșin euforic.

Iată ce-i frămînta de ani de zile memoria lui Vuk Isakovič oriunde ar fi fost, aducîndu-și aminte de toate acestea, de diferitele locuri ale vieții sale, pînă ce nu uita.

Și pe această femeie de care, iată, își amintea ca și de cetatea aceea de pe Dunăre, ca și de prietenii din vechiul polc din ținutul Dunării, ca și de toamna aceea, de tinerețe, cu o admirație nemăsurată și nepieritoare, cu toate că nu o văzuse de aproape treizeci de ani, trebuia să o vadă acum, cu toate că nu o căutase. Îl aștepta într-un orașel, pe unde se știa că va trece oastea.

Urma să-i facă o vizită, în acea țară străină dar uimitor de apropiată, gîndindu-se de mai multe ori să se dea la o parte, oprindu-se mereu din drum cu presimțirea că nu putea să ocolească această din urmă farsă, pe care i-o juca soarta.

Între timp îi sosea polcului ulac după ulac, aducînd mesaje și invitații de la prinț și de la prințesa mamă, care călătoreau în întîmpinarea lor.

„Nu v-aș fi recunoscut”, i-a vorbit în cele din urmă, după recepția somptuoasă, mama lui Karl Eugen de Württemberg unui Vuk Isacovič, țepăn, împopoțonat, cu panglicele lui albastre, cu mănușile albe, uriașe, ce-i ajungeau pînă la coate, cu pantalonii roșii ce-i atîrnau în față și în spate ca un sac — „într-atît v-ați schimbat și ați îmbătrînit”.

Zîmbind încurcat, de parcă se simțea vinovat pentru ceva, Vuk Isakovič era cu atît mai stingherit, cu cît se vedea în oglindă, plasat în spatele prințesei cu întregul grup de ofițeri sîrbi, aranjați în spatele său și care ascultau nemișcați

cuvintele stăpînei respirînd atît de profund încît îi auzea, iar răsufarea lor îi ridica firele de păr de pe ceafă.

Dezamăgit, Isakovič își plimbă privirea în oglinda mare cît o poartă pe pereții de un alb lăptos, pe tavanul auriu plin de înger albi și de păstorițe cu fustele săltate și prinse dezvelind genunchii trandafirii, pe candelabrele masive de aramă cu frunze forjate și îngerăși, pline cu nenumărate lumînări, înainte de a și-o fixa pe spatele prințesei.

Se îmbrăcase ca o fată tînără. Avea pe cap o coafură înaltă, stufoasă, legată cu o panglică albă și atîrnînd în spate ca o coadă de cal. Umerii dezgoliți îi străluceau ca niște oseminte, dezvelind o piele zbîrcită, cu adînciturile ridurilor pline de pudră. Spatele-i era țeapăn și strîns într-un corset de mătase iar talia tare și rotundă, ca trunchiul unui păr bătrîn, părea că avea menirea doar de a susține fuste de mătase, largi și întinse ca un cort brodat cu flori și rămurele, sub care nu era nimic. Cu privirea pierdută la această Venus decăzută, chiar și prietenii săi ofițerii nemișcați, cu părul lor uns, cu epoleta din împletitură de aur și cu pălăriile pe piept, în fața unui ceasornic, de lemn, a cărui pendulă se clătina în colo-încoace galbenă și strălucitoare ca soarele, i se părură în oglindă niște paparude. Pentru o clipă își pierduse conștiința și n-a mai știut unde se află.

Privind-o apoi uluit și din față, Isakovič rămase încremenit în fața acestei toalete din dantele trandafirii și albe, cu două rînduri de broderii uriașe pe plept și pe mîneci, adevărate fuste de la cot. Avea în păr un pămătuf mare din pene, prins cu perle, iar sub bărbie o fundă lată, albastră. Pe umărul stîng își pusese un buchet de flori, gîtul îi era tot ridat, iar în partea stîngă a decolteului i se vedea o venă lungă, vînată, fină, șerpuitoare. Sîniile foarte mari o deranjau și de aceea își încorsetase bustul, care avea încă un aspect atrăgător. Flutura neconținut un evantai decorat cu păsărele și miei, într-al cărui mîner era încrustat un ceas mic. Degetele îi erau noduroase

și mîinile întretăiate de vene groase.

La toate astea Vuk Isakovič se uita cu ochii mari, cu privirea fixată pe fața-i îmbătrînită, cu bărbie dublă, ridată, mică și cu piele ce-i atîrna sub urechi, cu pomeți roșii ce se vedeau sub pudra albă, presărată peste toată fața plină de alunițe negre, false. Nasul îi era alcătuit din trei părți rotunde: vîrfurile și două nări îngroșate, iar sprîncenele din două linii curbe și prost vopsite. Doar ochii mari ascundeau rămășițele unei frumuseți întunecate, însă și aceștia se adînciseră în orbite înconjurate de punji, pete, umflături și tot felul de impurități.

Observîndu-l cu un surîs disprețuitor, era și ea uimită de statura lui încovoiată, de buzele și mustățile ce-i atîrnau și de privirea lui dezamăgită, însă ceea ce o deranja cel mai mult era că se muta fără încetare de pe un picior pe celălalt. Și ei, ca și altora de altfel, îi semăna cu o butie goală, care-ai îmbrăcat-o.

Cu toate că voia să fie amabilă ducîndu-și mîna sub nasul tuturor acestor oșteni, dintre care îl cunoștea personal numai pe Isakovič, cel mai în vîrstă din polcul dunărean ce i-a slujit răposatului ei soț în cetatea Belgradului, era zeflemitoare și ironică.

În vreme ce toți ceilalți se apropiau să-i ofere omagiile, ea-l mai privi de cîteva ori, surîzătoare, cu o expresie acră de nemulțumire și de mirare în același timp.

În timp ce conducea și-i prezenta pe ofițeri tulburat, cu un simțămînt groaznic, de vid interior, ascultînd înghețat glasul și rîsul liniștit al femeii, ea-l măsura încă de cîteva ori, din creștet pînă-n tălpi, pe Isakovič, a cărui frunte era îmbrobonată de sudoare.

Adresîndu-i-se între timp fiului, prințul Karl-Eugen, care stătea admirativ în spatele mamei și înaintea suitei doamnelor de onoare, a curtenilor și a cuirasierilor, și el cu o perucă pudrată, legată cu o fundă neagră, tot din dantele, cu armură de războinic, prințesa mamă zise cu voce tare: „Priviți-i pe acești domni. Sînt oameni cinstiți și loiali. Au slujit sub comanda răposatului meu soț și, așa cum îi erau întotdeauna devotați și fideli,

tot așa le-a dăruit și el iubirea și stima sa.

Prințul, jucându-se cu mîna stîngă cu lanțul de la ceas, examinînd miniaturile, amorașii, zeițele mitologice ori florile, ridică cu dreapta pulpana hainei sale, dîndu-și seama că prințesa-mamă l-a adus într-o situație delicată și că trebuie să spună ceva. Toate privirile erau fixate asupra lui, dar el nu putu să rostească nici un cuvînt.

Din fericire prințesa-mamă și-a întrerupt doar pentru o clipă discursul, pentru ca imediat să continue, privindu-i emoționată pe sîrbi: „Socotesc această zi printre cele mai fericite din viața mea, fiindcă am avut prilejul să-i mai văd o dată pe cei care ne-au fost întotdeauna și în toate împrejurările fideli și credincioși". După care a început să lăcrimeze. Nu putu să-și rețină lacrimile, gîndindu-se la vremea aceea petrecută în Serbia, alături de soț.

Obișnuiți să-l imite întru totul pe comandant, ofițerii își întoarseră privirile spre Isakovič, cu atît mai mult cu cît se șușotea prin regiment despre această idilă a sa. Nici situația lor nu era de invidiat: împodobiiți, periați, dați cu briantină, încinși în curele noi, scîrțiau la fiecare pas. Sub strălucirea a sute și sute de lumînări, li se părea imposibil să șteargă urmele tuturor ploilor dc pînă atunci, a nopților petrecute în sate sub căruțe, a săptămînilor întregi de noroi, mizerie și neglijență. Nesiguri pe parchetul lustruit, arătau intimidăți de statuile pe jumătate nude, așezate chiar în colțurile unde se gîndeau și ei să se refugieze. Curtenii, politicoși, parfumați, cu peruci, ciorapi de mătase, lungi jachete din catifea, cu săbii subțiri ca o nuia, le propuneau partide de cărți ca să-i amuze, însă aceștia le păreau ofițerilor tot atît de bizari ca și doamnele de curte care-i întrebau cum își petrec nopțile sub clar de lună. Doamnele aveau păr bogat, împodobit cu flori și pene, chipuri fardate, piepturi decoltate și rochii atît de largi încît, apropiindu-se, trebuiau să se ferească, să nu cumva să răstoarne gheridoanele cu vase de alabastru.

Pentru ofițeri, încorsetați în uniformă lor și asudați, neîndemînatici ca și căpetenia lor, serata fu lungă și apăsătoare. Ținîndu-se laolaltă unul

lîngă celălalt, făceau reverențe, surîdeau, răspundeau îmbujorați și serviabili la întrebări privind războiul, gata în orice clipă s-o ia la fugă. Multe prietenii legate în regiment s-au întărit atunci, după încordarea aceea în comun.

Cu consimțămîntul tînărului prinț, curtenii încercau să le tălmăcească ofițerilor poziția delicată și neplăcută a principatului Württemberg în toată această încurcătură belicoasă vizavi de tronul Vienei, tron ocupat pe lîngă asta de o femeie; încercau să le ridice moralul pentru luptă, glorificînd prietenia dintre Württemberg și Serbia pecetluită cu sînge și însemnată din mai multe motive, îndeosebi fiindcă avea să-i facă pe sîrbi celebri în lumea întreagă și fiindcă asta era voia lui Dumnezeu. Pregătindu-se să joace jocuri de noroc, ofițerii lui Isakovič nu erau însă cîtuși de puțin încîntați de toate aceste tămîieri. Căpitanul Antonovič, cel mai bogat dintre ei, pentru care cărțile de joc nu aveau taine, își punea în gardă confrății împotriva trișării la cărți, atrăgîndu-le atenția să se păzească îndeosebi de femeile care li se vor așeza pe genunchi. Și astfel, multe femei frumoase, care așteptau cu totul altceva de la ei, și-au pierdut timpul în zadar, curtenitoare în societatea lor, ascunzîndu-și cochet surîsul în spatele evantaielor și clipind des din ochi, fiindcă ei le întîmpinară glacial, chiar cu o mîină ascunzîndu-și crispați cărțile, iar cu cealaltă pungile cu bani, schimbînd între ei, în sîrbă, glume pe socoteala acestora, convinși că nimeni nu-i putea înțelege și înșela. Iar în ceea ce privește legăturile dintre Württemberg și Serbia, despre asta aveau părerea lor bine stabilită, înjurînd printre dinți și Württemberg și tot ce se afla în acesta.

Și totuși, au fost atît de orbiți în cursul seratei de flăcările tremurătoare și fantomatice ale lumînărilor din sfeșnicele de argint, de sclipirile oglinzilor și ale măsuțelor de joc negre, lăcuite, ale gravurilor, șemineurilor de marmură și ale canapelelor de mătase, încît le era indiferent dacă pierdeau la cărți, copleșiți și exaltați în mijlocul acestui fast, al acestei busculade înmiresmate de femei decoltate, cuprinși brusc de dorința de a se

evidenția, de a părea foarte bogați, îngăduitori și amabili, strălucitori și importanți. Începură să supraliciteze, cufundați în pudră și parfum, lăsară doamnele frumoase să cîștige la cărți în vreme ce ei se îndopau cu dulciuri și-și îndesau buzunarele cu batiste și șuvițe de păr primite pe sub masă drept amintire. Zadarnic îi atenționa căpitanul Antonovič împărțind cărțile și adunînd galbenii, căci ofițerii se destinseseră și se binedispuseseră împingînd măsuțele și legănîndu-se pe fotoliile ce scîrțiau ca niște nuci.

Cînd se deschiseră ușile și cînd zăriră în grădină umbrele alungite din parc ce atingeau treptele terasei, după ce bezna înghițise șirurile de arbuști tunși, aleile lungi și pustii și cîteva coloane albe, ei se răcoriră cu o briză ce abia se simțea, plăcută și ușoară, și cu un cer care era tot de o singură culoare de acuarelă. Delicați ca sticla aceea de la ușa de intrare, lîngă mesele lor, vulnerabili și gata să se spargă sub apăsarea neașteptată a coatelor, bastoanelor, săbiilor și a mobilei, nici unul dintre ei nu se gîndea la apropiata lor moarte ori că în cîteva zile poate nu vor rmai fi pe lumea aceasta, scoși din uz la fel ca podoabele colorate din hîrtie poleită, din flori și sticlă, aninate în palat în cinstea lor.

Nici unul dintre ei nu se gîndea că nu lăsau în urmă nimic veșnic și frumos, precum această sală ce plutea deasupra grădinii unde tot ce avea viață urma să se trezească în zori, ci doar o piele păroasă și un leș împutit, ca și acești ogari din fața lor, iar acolo, acasă, în glod și sărăcie, niște rubedenii care îi vor pomeni o vreme. Cînd le făcu Isakovič semn să-și ia rămas bun de la doamne, fu întîmpinat cu un protest general. Sub strălucirea oglinzilor, lor li se păru că erau în ceruri, printre galaxii și căi lactee, într-un dulce balans. După drumul lor nebunesc, după praful ce le umpluse gîtlejurile, nasul și gura, fixîndu-se în ridurile chipurilor lor, după marșul neînterupt peste munți și fluvii, mlaștini și garduri, cătune și livezi, curți și pîrloage, li se păru acum că se aflau într-o altă lume, înveliți în mătăsurii, nemișcați timp de veacuri, contemplînd crepuscule și grădini, fîntîni minunate și femei deosebite, seducătoare,

parfumate, desfășurându-se în săli decorate cu mobilă trandafirie, mătase și pietre prețioase, și că era deajuns ca să ai un cer blînd de seară, cele mai frumoase podoabe, cele mai divine rotunjimi de sîn, liniște, uitare și să întinzi mîna printre aceste oglinzi scäldate de clarul lunii.

Pierzînd la cărți, asaltați de femei, orgolioși de a fi în centrul atenției, ofițerii uitară pentru o clipă drumul lor întreg și toate greutatele lor. De parcă nu intraseră în această lume numai pentru cîteva ceasuri, care-i despărțea poate de moarte; de parcă totul le aparținea, iar toți ceilalți nimeriseră acolo din purș întîmplare. Dar erau fericiți. Au încîntat suita lui Karl Eugen cu risipa lor de bani, cu frumusețea și veselia lor, asta după primele ezitări și bruscări din clipa cînd au luat loc la mesele de joc.

Unii dintre cuirasierii din Württemberg începură să-i trișeze la cărți, iar cîteva doamne încercară să-i convingă să le însoțească în parc. La despărțire, buna dispoziție era deosebită iar prințesa-mamă satisfăcută de protejării ei. Și totuși, în ciuda vorbăriei zgomotoase și a șoptelor libertine, ofițerii, jucînd zaruri, rîzînd în hohote, îl căutau aproape cu toții din priviri pe Isakovič și-i urmăreau gesturile prin sala în care călca cu grijă în urma trenei prințesei mame.

Știau că erau vestiți prin virilitatea lor, fiind orgolioși să-și etaleze această glorie și-n împărăția nemțească. Ofițerii știau că Isakovič era, ca și întreg polcul dunărean, preferat la curtea lui Alexander Württemberg, și așteptau acum cu toții, ca pe o minune, să vadă dacă lăsase prințesei o amintire de neuitat? Ar fi regretat dacă nu li se împlineau așoptările. Necăjiți că trebuiau să părăsească o societate atît de plăcută, ei îi purtau pică comandantului, fiind însă în același timp satisfăcuți să vadă cum se ferea prințesa de el și cum acesta devenea tot mai greoi și mai tăcut, mai obosit.

De fapt, chiar și Vuk Isakovič o evita pe prințesa mamă, cu toate că nici ea nu-i căuta compania. Se ferea pentru a nu fi nevoit s-o privească în față și să-i stea în apropiere. Deosebirea dintre femeia amintirii lui și cea de

acum era atît de groaznică, încît toată seara s-a plimbat de colo-colo prin sală, cu ochii holbați, ca un om smintit, deznădăjduit, care a fost nevoit să suporte așa ceva, dorind ca toate astea să se termine cît mai iute. De aceea, la plecare, a făcut o reverență prințesei oarecum indiferent.

Prințesa mamă anunță însă pe neașteptate că ar dori să viziteze tabăra și Vuk Isakovič îi promisese că a doua zi de dimineață totul va fi pregătit și că putea să vină. Cu un zîmbet obosit, impregnat de malițiozități, ea îi repetă că-i va trimite cîtiva berbeci și vite și cîteva butoaie de bere pentru oșteni, iar pentru ofițeri, pui, vin și măcriș, întinzîndu-i încă o dată sub nas, pentru sărut, mîna-i noduroasă.

Și astfel a purces Isakovič la ultima etapă a marșului său, pînă la micul orașel Sthückstadt, pe Rin, unde-l aștepta deja în tabără feldmareșalul locotenent Johann Leopold Behrenklau, comandantul întregii ariergarde.

Pe malul drept al fluviului erau avanposturile francezilor, de unde, peste zi, însă îndeosebi noaptea, se trăgea neîncetat.

Cea mai mare parte a austriecilor se adunaseră pe Rin în primăvara anului 1744, după ce traversaseră cu viteză de melc Bavaria cea ostilă și Gornja Falačka, Württembergul cel nedecis, Badenul și Hesenu, pentru a ataca Franța, fără să uite că în spate se afla temuta Prusie de fier.

Comandantul curții vieneze, Karl von Lotharingen, nu se grăbea să comande acestor armate. El le mîna de colo-colo, ca pe niște cirezi mari, hotărît să recupereze orice oaie rătăcită și să arate o față amabilă oricui dorea să pactizeze, fie acesta și-un sat obișnuit, ori vreun oraș. Cu toate că era născut pe malul celălalt al Rinului, țara strămoșilor săi, el se obișnuise într-atît să gîndească în modul austriac, încît nu simțea nici o nostalgie după locurile de vînătoare, după stelele și chiar tronul strămoșilor săi. Era mulțumit de căsătoria fratelui său Francisc cu Maria Tereza și prevedea, drept ceva sigur, că acesta va purta și coroana imperială într-o bună zi.

Pentru toate aceste motive nu vedea nici un inconvenient să-i lase pe francezi și englezi să se

bată între ei, iar pe bavarezi cu contra-împăratul lor, pe saxoni și pe toți ceilalți îi ura din inimă, încă din războaiele trecute. Se temea sincer doar de prusaci, care l-au bătut de câteva ori, cu toate că se considera drept un conducător de oști mai bun decât Friedrich, mai puțin norocos poate, dar mai fin, cu sarcini mai complexe și câmpuri de bătaie mai mari, de la Rin pînă în Silezia, pe care avea de altfel să le presare cu oasele oștenilor atît de diferiți ca neam, atît de neștiutori, de proști, încît îl cuprindea melancolia gîndindu-se nu la moartea acestora, ci la depărtarea față de cei dragi.

Ostenindu-se așa, cu călătoriile, pe drumurile proaste de la tabăra de pe Rin la Viena și înapoi, era întotdeauna satisfăcut în a-și găsi odihna lîngă baletul italian, ori lîngă comedia franceză, legînd pe drum cunoștințe și prietenii, împăcînd și învrăjbind micile castele, prinții, țările și orașele, cu scrisori, daruri, cu amenințări și mișcări de trupe executate cu multă nonșalanță.

Îmbogățit cu aceste experiențe, Karl von Lotharingen se amuza să declare în particular că nu existau nici un fel de deosebiri între actrițele de la curtea lui și aceste castele și națiuni, pe care le frecventa. Cînd vreun prinț își oferea alianța, el declara suitei sale că a început un joc de dragoste cu principatul cutare sau cutare, care se gudură deja pentru a-i place mai mult: cînd vorbea la dineu, înainte de a juca jocuri de noroc, de exemplu, despre tratativele cu Saxonia, pomenea asta pe un ton convingător, ca și cum Saxonia era deja pe cale de a fi înfrîntă, iar dacă generalii îi atrăgeau atenția asupra situației delicate la frontul din nord, cu posibile surprize în Westfalia, recunoștea că afacerea se complica și că, din păcate, aceasta va trebui să-și piardă fecioria ca și Nassau. Din cînd în cînd numai, privind pe neașteptate din caleașcă la Bavaria cea aservită, nenorocită, sărăcită, la satele, săracii și bolile sale, lumea îi devenea inexprimabil de plictisitoare.

Punînd pe același plan statele cu dansatoarele și capricioasele lui actrițe, Karl von Lotharingen avea grijă să iasă pînă în primăvară fără să se angajeze mai mult în război, mai ales că din informațiile sale de la Versailles aflase că Prusia

avea succes la curtea franceză, că se pregătea alianța și că anul nu va trece fără atacul prusac.

La Viena, erau tot mai nerăbdători să atace și spre sfârșitul primăverii el cedă, pregătit să înfrunte dușmanul, să vadă câmpul de luptă, morți, ulițe încediate, femei spintecate, ploii, păduri, munți, livezi, la fel ca și oștenii săi, însă tot ca în teatrul lui, neatingînd nimic cu mîinile-i albe, păstrînd tonul de veselie și prudența față de Curte, temîndu-se mai presus de orice că i se va impune în calitate de adjunct grosolanul și arțăgosul conte Batthyány, setos de sînge și de glorie.

Nevoit, după cum se exprimase, să înceapă să joace faraon cu regele Franței și să traverseze Rinul pentru a-i ațîța pe francezi, fapt prostesc și inutil după părerea sa, Karl von Lotharingen, la mijlocul balului și al recepției pe care o oferise înainte de plecare, își concepu expediția ca pe o piesă din teatrul lui, un joc în care, de fapt, nici el, nici armata sa nu erau actori, ci doar o grămadă de nebuni și disperați, care nu erau buni la nimic altceva.

Mișcîndu-și trupele treptat, se gîndi să așeze în fața acestora avangarda, ca pe scenă, luînd poziție în munți, câmpii și nori, și ei să se lupte cum vor putea, în timp ce el va urmări această piesă de pe înălțimile ce dominau fluviul, menajîndu-și forțele pentru celălalt, pentru adevăratul adversar, care îi otrăvea viața și care-l aștepta la întîlnirea din Silezia îndepărtată.

Astfel că oastea generalului feldmareșal baronul Johann Leopold von Behrenklau, temutul învingător al Bavariei, ales în mod special de către Karl von Lotharingen pentru incursiuni de atac, își instalează tabăra în pădurile rare de pe malul drept al Rinului, în aval de Mainz și Worms. Pregătită să atace, această oaste era alcătuită din regimente de cavalerie croate, maghiare și sîrbești, cărora li se adăuga infanteria de elită, formată din grăniceri, panduri și haiduci, pentru intervenții excepționale, și regimentul de „tîlhari”, recrutat de prin pădurile slavone, proprietatea baronului Trenk.

Karl von Lotharingen a trebuit să facă apel la respectivele regimente fiindcă așa era voința Vienei, însă cu această oaste slavonă nu avea ce

face. Înainte de toate pentru că putea, apoi pentru că era prost echipată și cu neputință de strunit. Se puneau în mișcare după niște legi proprii, pe care nu putea nicidecum să le stabilească. Ajungea când mai devreme, când mai târziu la locurile de adunare, generându-i greutăți imprevizibile. Pornea la asalt acolo unde nu voia el și o lua la fugă acolo unde nu se aștepta. Trăgea prost, se retrăgea prost. Se îmbolnăveau cu toții odată, se îmbătau împreună, jefuiau oriunde ajungeau. În sfârșit, această armată se lăsa decimată atât de orbește, încât niciodată nu o putea coordona cu alte forțe, de teamă că o dată cu ea piereau și erau capturate regimentele sale cele mai pregătite și mai scumpe.

Dacă Karl von Lotharingen nu avea ce face cu această armată, baronul von Behrenklau o îngrijea bine, căci cu ea distrusese Bavaria, supunând țara rivală Mariei Tereza, devenind astfel favoritul împărătesei.

Baronului i se întâmpla ca atunci când se afla înconjurat de acești oșteni teribil de mustăcioși, sălbatici, slinoși și păroși, să se dezguste de meseria sa și să-și piardă răbdarea din pricina încăierărilor, a bețiilor și a epidemiilor frecvente, însă le trecea cu vederea toate acestea fiindcă îi conveneau mai mult decât toți ceilalți. Ei nu pretindeau îngrijiri deosebite, mai ales în ceea ce privea intenția. Dormeau în noroi, traversau râurile până la brâu și mășăluiau până se prăbușeau. Ba mai mult, ignorau motivele războiului și-l scuteau pe baron de explicații. Baronului nu numai că nu i se păreau nesupuși, ci dimpotrivă, când pleca cu ei avea întotdeauna impresia că mergea la vânătoare cu câini încercați și credincioși, pe care putea să-i asmută împotriva oricui voia el. Baronul era crud și nemilos cu ei, nu pentru că meritau un asemenea tratament, ci pentru că voia să facă minuni sub comanda sa. Știind din limba lor doar câteva cuvinte, le ghicea gândurile. Îi chinuia nu numai pe oșteni, ci și pe ofițeri, chiar dacă se împăca evident cu ei. Epuizați, îi trimitea în bătăliile cele mai pustiitoare, tolerându-le apoi năzbîtiile și bețiile. Nu numai că nu-i pricinuiam greutăți

imprevizibile, ci, dimpotrivă, ei erau aproape singurii pe care putea conta în orice condiții. Erau întotdeauna acolo unde trebuia și mureau când trebuia. Departe de a fi jefuitori, nestăpâniți și desfrânați, lui i se păreau timorați, modești, și chiar triști.

Neîndemînatici, deși cu o statură zveltă, nu erau oameni cu care baronul să se afișeze la parade. Îi pricinuiau multe tracasări la inspecții și, totuși, de fiecare dată îi cerea din nou sub comanda sa. Fiindcă ceea ce prețuia cel mai mult la ei, ca de altfel și la toți ofițerii care slujeau sub el, și chiar la Isakovič, era sălbăticia cu care luptau. Ștrangulau. Înjunghiau. Prindeau de piept, doborau și înjunghiau, înfingându-și mâna în gîtleje, despiciind pielea și carnea ca pe niște cîrpe, sfărîmînd cu pușca mâini, coaste și genunchi, spărgînd capete ca pe niște dovleci seci.

Iată de ce Behrenklau răspundea la Curte, cu atîta trufie, la interpelările zeflemitoare: „Și pandurii tăi?” „Da, pandurii mei!”

Pe fața zbîrcită, ca de popă, a feldmareșalului baron Behrenklau, era o paloare veșnică. Acest chip nu surîdea niciodată, marcat de pecetea a tot ceea ce văzuse cu ochii săi mergînd nu în urma acestor oșteni slavoni, ci cu ei, în primele rînduri, cu spada în mîină.

Ei l-au făcut vestit în război prin înjunghieri și scandaluri. Iubea războiul de aproape, iar acesta îi pria doar printre ei. Sincer sau nesincer, după caz, era amabil cu ei, și la retragere, și la atac, călărind tăcut. Sărbătorit la curte, după luni de zile fără muzică, saloane de dans și patul său, nu-și putea închipui războiul altfel decît așa, cu omoruri fără de număr, cu grozăvii și chinuri pe care le privea în față. Dispărîndu-i teama, a început să creadă că trebuia să învingă oriunde apărea și de aceea nu mai ținea cont de consiliile de război, de indicațiile comandantului suprem și de scrisorile de la curte. Era îndeajuns să înceapă ploi sau furtuni, ori nopți întunecoase și să o ia din loc. Noaptea a devenit pentru el vremea obișnuită a luptelor și pornea în ea fără multe mișcări de trupe anterioare, într-o tăcere deplină, cu ordinul să se înjunghie fără nici un fel de

milă.

Tot piele și oase, de nesomn și nemîncat, se usca tot mai mult din picioare, încît i se scoflciseră obrajii osoși și-i ieșiseră în evidență, iar ochii îi fulgerau ca la un pustnic. În războaie, toată fața i se alungise sub fruntea uriașă, brăzdată de riduri, și sub sprîncenele ridicate ca niște streșini deasupra ochilor mari, glaciali. În pielea zbîrcită în straturi, gura îi era, ca și dinții, atît de strîmbă, ca un fierăstrău ce scîrțîia. Întotdeauna răgușit, striga totuși tare și clar iar oștenii, care-l porecliseră „bătrîna babă”, se temeau de el ca de o vrăjitoare. Avea mîini groaznice, numai din oase, cu care-i prindea, și se îmbrăca aproape numai în mătase neagră și în catifea brodată cu fir de aur, obișnuindu-se, exagerat, să apară peste tot cu cizme grele, de călărie, și în armură.

Acel om îl aștepta deci plasînd regimentele lui Vujič, Horvat, Vencel prin pădurile rare, deasupra Stückstadtului, unde le inspecta, antrena și chinuia, trimițînd în fiecare noapte cercetași dincolo, pe malul celălalt, și îndeosebi la Mainz. Isakovič nu numai că nu i-a depășit pe ceilalți, în ultima parte a drumului, ci chiar a întîrziat trei zile. Despre el Behrenklau avea recomandări deosebite și din Engelstadt, și din Graz și din Pécs, de la Guvernator, care întocmise despre regimentul dunărean, cu litere aspre și cifrate, un raport lung, foarte lung, și detaliat. Despre ofițeri, oameni, înarmare, rezerve, pomenind îndeosebi de problema pravoslavismului, a acestor schismatici și de credința și loialitatea lor față de împărăteasa, cu posibilele încîlceli în toate acestea.

Elev al iezuiților, cu o părere disprețuitoare pe care o căpătase în armată despre clerul schismatic, baronul Behrenklau a citit superficial raportul. Considera că toate aceste probleme se vor rezolva mai tîrziu, iar aici, dimpotrivă, socotea că aveau nevoie de încă vreo cîțiva călugări. Să le fie la îndemîină după lupte și la iernat, unde mureau mulți, cu atît mai mult cu cît a observat la acest popor o adîncă nevoie de a-l cînta pe Dumnezeu și de a-și boci morții, petrecîndu-și după lupte nopți întregi în tabără, în suferință și beții, lîngă foc.

De altfel, Isakovič, apreciat în armată, i-a

adus trei sute de oșteni de elită, pe care voia să-i folosească cu precădere la asedii, și Behrenklau nu se gîndea să-i refuze gradul de potpolcovnic, dacă acesta nu pieria.

Planul de atac, pe care Karl von Lotharingen îl considera drept al său, Behrenklau îl avea în întregime. Cu o incursiune imposibilă în flanc, luînd Mainzul, voia să ia, de-a lungul Rinului, Wormsul și Steierul, și fortul Saint Louis, și Strasbourgul, și să atace de aici adînc, în Lotharingia, unde Karl von Lotharingen putea să-l urmeze încet, cu trupele sale.

Ajungînd, în cele din urmă, Isakovič înnoptă în prima noapte cu regimentul său într-o pădure din care se vedea orașelul Stuckstadt și Rinul cu un braț, pe care Behrenklau îl alesese drept loc unde urma să aibă loc prima confruntare. Iar în spatele acestora, în depărtare, se vedeau munții.

Regimentul răsuflă ușurat și se prăbuși să doarmă, după atîtea zile de marș neîntrerupt, în noaptea de vară, caldă, plină de stele.

I se părea ca și cum ar fi ajuns acasă. Aceași cîmpie, același rîu, aceleași mlaștini, nisip, sălcii, iar în spatele lor munții albaștri. Din trestii își luară zborul berzele, iar broaștele orăcăiră toată noaptea.

Dar de abia ce se crăpă de ziuă, că lîngă ei apăru călare Behrenklau, ca un vrăjitor și ordonă să-i trezească și să-i ducă în spatele pădurii, sub niște dealuri, pentru inspecție.

Zorile durau și aici îndelung, ca și acasă la ei, coborîndu-se de pe munții înalți și întunecați peste cîmpia năpădită de o iarbă deasă. Pe ape se lumina liniștit, încrețindu-se doar suprafața rîului. Pe această suprafață stătută, acoperită cu o pînză de păianjen, zburau abia vizibile libelule verzi și musculițe.

În mijlocul Rinului se aflau niște crengi vizibile, purtate de ape, în vreme ce malul celălalt abia se întrezărea.

Printre copacii lui deși se aflau șanțurile francezilor, cu două tunuri.

În fața acestui mal se zărea o insulă întunecată, acoperită de pădure, pe care Behrenklau voia să o lege de pozițiile lui cu un

pod și pe care voia să trimită, noaptea, câțiva oameni să sape o redută. De altfel, malul din fața pădurii era o întindere nisipoasă, unde nu se puteau ascunde de gloanțe.

Scrutînd dinspre pădure malul opus, soldații nu deslușeau nimic în afară de copaci, iar dincolo de aceștia, beznă profundă și misterioasă. Nespălați pe față, căci nu se mai încumetau să avanseze spre apă, ei și ungeau curelele și muniția, roțile căruțelor și-și bandajau picioarele frînte de atîta marș. Fără obișnuita zarvă se aliniau acum în apropierea dușmanului, în rînduri lungi, pentru a ieși din pădure: adormiți pe jumătate, cu mersul nesigur, încopciindu-se unul pe altul din spate, împiedicîndu-se în semiîntuneric de trunchiurile căzute, fixînd baionetele lungi la puști.

Cînd se luminează de ziuă dincolo de dealuri, sub niște vii tăiate, prin care alergau popîndăii, soldații se înșirară într-o liniște deplină, la comenzile înăbușite ale comandanților lor, chiar dacă de aici nici strigătul lor nu s-ar fi deslușit dincolo pe celălalt mal.

Ascultau ciocîrliile, cu privirile țintuite de acoperișurile neobișnuite ale Stuckstadtului, cu puștile îndreptate spre pămînt, fără să mai îndrăznească să-și schimbe poziția, de teamă să nu intre praful în țevile de curînd unse. Înainte de sosirea lui Isakovič, ofițerii le inspectară echipamentul, le cercetară armele, hangerele, pistoalele. Cînd descălecă Isakovič, ofițerii își luară locurile în fața infanteriei. Isakovič era în haine nou-nouțe, din stofă de lînă roșie, buhăit sub tricornul său imens. În acea dimineață, sluga lui, Arkadije, l-a bărbierit la sînge. Nesigur pe calul său care se învîrtea tot timpul, nedormit și mahmur, Arkadije îi ducea un alt cal, unul alb, cu care se certa grăjdarul mereu,

Isakovič îi alinie chinuindu-se un ceas întreg, călărind printre rînduri, pînă ce obținu în cele din urmă două rînduri drepte, cu fața spre steag. Atunci le ordonă să nu se mai miște și le permise doar să-și întindă din cînd în cînd câte-un picior. Astfel au stat și au așteptat nemișcați aproape patru ceasuri inspecția ce fusese fixată în zori.

Soarele era deja de mult pe cer, însă Behrenklau nu sosise încă. Acesta, călărind de-a lungul apei, cerceta malul opus.

Se arată în cele din urmă pe neșteptate, scuturându-se pe cal, însoțit de câțiva generali, ofițeri și mușchetari și, abia salutându-l pe Isakovič, ordonă ca regimentul să înceapă exercițiile de rutină. Isakovič aclamă numele Mariei Tereza, apoi dădu onorul lui Behrenklau salutând steagul și menționându-i toate titlurile. Oștenii, în ciuda pedepselor aplicate, deformată numele feldmareșalului în Renbeklau, pronuțându-l cu un „vivat” tunător.

Isakovič lansă după aceea regimentul în pas alergător, cu cuțitul între dinți, ceea ce înspăimântă generalii și-l făcu pe Behrenklau să freamăte de plăcere. Ca încheiere, Isakovič ordonă să se execute diferite mișcări și să se descarce apoi armele.

Călare, cu picioarele atât de lungi încât părea că îmbrățișa cu ele calul pe după gât, feldmareșalul baron Johann Leopold von Behrenklau trecu în revistă cu atenție soldații, întrebându-și suita despre cutare sau cutare bătălie, ceea ce la el era semn de bună dispoziție. Apoi îl rugă pe Isakovič să se prezinte în după-amiaza aceea la cartierul general, întrebându-l dacă oamenii săi știau să víslească. Apoi plecă, salutând drapelul.

Însă chiar atunci când, spre marea ușurare a lui Isakovič, Behrenklau vru să părăsească mulțumit regimentul ce stătuse nemișcat și încremenit, feldmareșalul se întoarse pe neșteptate și se încruntă, făcându-l pe Isakovič să tresară.

Arkadije, care avea în grijă caii suitei lui Behrenklau și care trebuia să-i urmeze la distanță pe feldmareșal și pe ofițerii acestuia, începu să-i depășească deodată și să-i înconjoare, clătinându-se în așa fel încât, în imobilitatea generală, nu putea trece neobservat. „Ce naiba face acest om”? își zise Behrenklau, care ținea ca inspecția aceasta să fie cât mai grandioasă cu putință, privindu-l pe servitor fără să clipească. Isakovič, care, de asemenea, era interesat ca inspecția să treacă cât mai bine, nu răspunse, ci amuți.

Arkadije, zgâlțînd din cînd în cînd calul alb, văzu chipul încruntat al feldmareșalului și încercă să liniștească bidiviul căruia, de obicei, îi șoptea cuvinte tandre și-l mîngîia. Simți că alunecă de pe șa, ținîndu-se disperat de coamă. Se îmbătase ca în fiecare noapte, să-și înece tristețea pentru viitoarea moarte a camarazilor săi din regiment, și abia acum, de chin și de frică, se trezea din bețic.

Cînd țipă Behrenklau la el, i se întunecă în fața ochilor și se înfricoșă văzînd cît rău pricinuia și cum el însuși îi nenorocește pe toți. Treaz de-a binelea, răsucindu-se de durere, reuși cu ajutorul călcîielor să nu cadă din șaua a cărei chingă se lăsase, prinzîndu-se în cele din urmă de coada calului care se învîrtea neliniștit.

Behrenklau îl privea furios, neștiind că servitorului îi intrase în carne vie scărița de fier deasupra gleznei, și-și mîna astfel calul în galop prin fața generalilor, a ofițerilor și a mușchetarilor.

Întrucît trebuia să-l urmeze pe Isakovič, care-l însoțea pe comandant, Arkadije porni la trap, nesigur pe calul ce-l putea arunca în orice moment. Îl trecuse o sudoare rece pînă ce reuși cu greu să se îndrepte în șa, în timp ce îmbrățișa cu privirea colinele și desigurile din împrejurimi. Apoi, năuc, încercînd să priceapă ce-i strigase Behrenklau pe nemțește, privi cu tristețe la acești generali și ofițeri nemți, înjurîndu-i de tată, în gînd.

Regimentul însă, nepăsător și obosit, se întorcea în tabăra din pădure.

Dar cînd feldmareșalul cu suita lui trecură călare printre două povîrnișuri, observară pe neașteptate malul opus al Rinului, tot luminat de soare, cu silueta Wormsului în depărtare, la poalele munților. În clipa aceea francezii deschiseră foc și ei dădură pîteni cailor, cu excepția lui Arkadije care auzi șuieratul gloanțelor, însă rămase pe calul care tremura, cu privirea ațintită spre orizontul larg și însoțit de dincolo de fluviu.

Totuși, la următoarele împușcături, descălecă pentru a-și liniști calul și pentru a-l pune la adăpost, fiindcă acesta se oprise încremenit.

Văzînd că e singur pe deal, cu caii, el începu să-i șoptească ceva unuia, zgîlțîindu-l din cînd în cînd pe celălalt pentru a-și face curaj, privind cu coada ochiului malul opus, de unde se vedeau avanposturile franceze. În dorința de a salva caii, se gîndi să se întoarcă sub celălalt povîrniș și să se ascundă în tufiș, de unde urma să vadă ce și cum.

O luă cu caii la fugă, dar cînd îl asaltară iar gloanțele, lovind în pămîntul din jurul lui, se culcă iar. Se mira de aceste tiruri neașteptate și se minuna că era descoperit.

Așa, mahmur, supărat, cu același arțag, se ridică să-i vadă pe ceilalți, de cealaltă parte a fluviului, și-i înjură, în gînd, de mamă, pe francezi.

Astfel și pieri, ridicîndu-se pentru a patra oară să salveze caii. Cu pîntecele ciuruit, se prinse de centură murmurînd dureros, aproape inconștient: „O, Doamne, o, Doamne!”

Încă în aceeași noapte, Behrenklau ordonă să se ridice podul pînă la insulă, unde mai pieriră încă unsprezece soldați iar șapte fură răniți.

Astfel începu să piară și să se stingă polcul dunărean pe Rin, fără atenționări prealabile, neștiind nici de ce, nici cum.

VII

Au orbecăit, ca muștele fără cap; au
mîncat, au băut, au dormit, ca în cele din
urmă să piară în pas alergător, pășind în gol,
după voia și după socoteala altora

Toată campania prin Lorena, în care, în fruntea oștirii, s-a luptat și nobilul Vuk Isakovič, cu cel trei sute de oșteni ai săi, s-a terminat în cîteva săptămîni. Comandantul avangardei, feldmareșalul locotenentului Johan Leopold von

Behrenklau, a pus stăpînire printr-un atac surpriză pe tranșeele din jurul Mainzului, ca după asta să i se predea și orașul. Karl von Lothringen trecu atunci Rinul cu restul armatei. După trei zile, schimbînd numai cîteva gloanțe de pistol cu husarii francezi, soldații lui Isacovič intrau în Worms, iar apoi, pe ploaie, în averse, fără să tragă vreun foc de pușcă, în Speyer. După cîteva zile de odihnă, au ocupat poziții la marginea orașului Saint Louis, și aici s-a îngroșat gluma. Canonada a durat zile întregi, bombele cădeau în tabără; francezii au ridicat un baraj pe rîu și acesta se revărsă și inundă casele, caii, tunurile, de-i înecă aproape în glod. Întrucît la asalt n-au reușit să cucerească orașul, ei îl ocoliră și, după un marș forțat, sosiră sub Strasbourg în același timp cu regele Franței.

Aici se înfăptui armistițiul, însă nu pentru mult timp, că începură iar să se lupte cu cavaleria franceză și primiră ordin să pătrundă mai adînc în Alsacia. Atacără Zaberryul și săvîrșiră masacre atroce pe ulițele orașului, în vreme ce Trenk cu pandurii săi croați stăteau la pîndă prin pădurile din apropiere, capturînd și ștrangulînd ofițeri și oșteni dușmani cuprinși de panică.

Dar îndată ce regimentul pornise, mai adînc, în țara dușmană, fu respins. Se retraseră în grabă în marș forțat pe Rin și-l trecură în dreptul satului Dainheim, aruncînd în aer podurile în urma lor. Karl von Lothringen se grăbea spre Boemia, deoarece Prusia începuse efectiv războiul.

La atac, în prima linie, regimentul asigura ariergarda iar oamenii epuizați și bolnavi se tîrîră pînă la Sherding, pe Dunăre, unde afluă că vor ierna în Palatinatul de Sus și unde auziră că mulți dintre compatrioții lor, nași, unchi s-au stins din viață în cealaltă armată, în Boemia, în taberele cneazului Atanasije Raškovič, polcovnic din Vara-din.

Toată această campanie trecu atît de confuză, încît lui Vuk Isakovič i se părea că este

constant dublat de un alt Vuk Isaković; unul care călărește, urlă, flutură cu sabia, aleargă prin învălmășeală, ori înspre zidurile fortărețelor lui Louis, ce se conturau clar deasupra apei, în timp ce morții se prăbușeau la pământ. Și altul care, liniștit, ca o umbră, pășește pe lângă el, îl observă și tace.

Întrucât nu cunoștea intențiile feldmaresalului, Isaković trăia și-și antrena oștenii de azi pe mâine, astfel că nopțile ploioase îl surprindeau adesea fără echipament, adăpost, corturi și haine de schimb.

I se cerea sfatul doar în ultima clipă, înainte de luptă, fără să i se spună ce oraș va ataca, nici încotro vor pleca apoi. Neștiind de ce, cu cine, și pentru cine se bat, fără să se gândească la asta, Isaković călca pe câmpurile de luptă de parcă mergea pe drumul mare, greoi, impozant, incapabil să înțeleagă ceva. Și când nici după primele victorii nu-i dădura gradul de potpolcovnic, încetă să se mai bărbierească și să se aranjeze, astfel că-i crescuseră unghiile iar la Strasbourg se prezentă în fața lui Karl von Lothringen ca un adevărat urs sălbătic.

Amărăciunea din suflet, ce i se urcase în gât, i se revărsa prin tot trupul bolnav, chinându-se și plângându-și soarta. Crăcănat, obișnuit să călărească, pica din picioare, imediat, la primele lupte. Picioarele i se umflau, fluierale lor i se înnodurau, iar genunchiul, unde-l lovise calul înainte de plecare, îi înțepenise de tot. Pîntecele i se dezumflase, obraji i se scoflăciseră, iar ochii i se însîngeraseră. De mult timp cărunți, la început doar atît cît le plăcea femeilor, începea acum să-și piardă și părul; în zori, făcîndu-și toaleta, când își scotea capul din găleată, îi rămîneau şuvițe pe degete. Cu buzele învinețite, a început să respire mai greu, iar durerile de stomac le îndura ca pe un rău inevitabil după fiecare masă. Mîinile începuseră să-i tremure și, caraghios de trist ca un gîscan în ogradă, stătea adesea

printre corturile albe, în poiană, cu picioarele îndepărtate, cu capul înclinat și cu ochii privind la cer.

După cele petrecute la Württemberg, Isakovič se închisese în sine, abia de mai vorbea cu ai săi, dar și atunci limitându-se la câteva cuvinte.

„În cinstea și slava polcului nostru voi oferi hrană săracilor, să fie întru pomenirea numelui meu” — îi spuse în intimitate căpitanului Antonovič, trimițându-l în recunoaștere în oraș cu câțiva călăreți. Acesta însă, văzându-l șubrezit și îngrijorat, întunecat la față, crezând că îi va face plăcere, îi zise: „Sînt dator și eu la rîndul meu să fac acte de caritate întru gloria numelui împărătesei. . .”

Isakovič îl întrerupse mînios, strigînd: „Fericirea bogăției, îți îndreaptă mintea, Antonovič, către deșertăciunea deșertăciunilor. Toate comorile de pe pămînt și gloria împăraților sînt efemere. Și dacă cu fiecare zi, amărîtul de mine, sînt mai aproape de mormînt, vinovată nu este măriia sa împărăteasa, ci pîntecele meu bolnav. Și acum pleacă!” — strigă la el, întorcîndu-i spatele.

Uneori Isakovič avea impresia că ieșea dintr-un vis, ce dura de mai mult de zece ani, un vis în care era neputincios și inutil, dar în care lua cunoștință de el însuși.

Ignorînd strategia lui Karl von Lothringen, ca de altfel și cauzele războiului, el nu întreba nici de numele generalilor ce apăreau în front și se întorceau apoi în spatele armatei, nici de numele orașelor ce se arătau în zori, luminoase, în fața lor, ori pradă flăcărilor, după lupte. Situa la fel de prost Prusia, în spatele său ca și Lorena în fața sa. Va reuși oare Maria Tereza, după victoriile lor, să-și încoroneze soțul în Germania? era ultima lui grijă, la fel ca și avansarea lui la gradul de potpolcovnic pentru ei. Din războiul la care participa, reținea doar acest vagabondaj absurd, ca

o bîjbîială prin nopțile fierbinți, de vară, și zilele ploioase, neluînd în seamă nici starea fortificațiilor, nici poziția orașelor ori amplasarea armateior dușmanului, ci numai padinile munților, malurile râurilor, salcîmii, capriciile vremii și ale anotimpurilor. Cu senzația acută de a visa treaz, trecuse prin toate aceste țări străine pînă la Rin, întorcîndu-se, toamna tîrziu, la Dunăre, cu același simțămînt al trecerii deșarte și zadarnice. Se bucură la vestea că va trece munții, în Boemia, să se bată împotriva prusacilor, în jurul Hebului, de unde mutase Raškovič, nu de mult, corpul neînsuflețit al despotului George Brankovič, schingiuit și, după zvonurile care circulau prin regiment, otrăvit.

Compătîmîndu-și mai mult ca niciodată oștenii, Isakovič nu avea asupra cui să-și descarce furia și amărăciunea ce-l cuprinseseră în întregime. Așteptase luni de zile atît de febril gradul de potpolcovnic, încît nu remarcase decît acum mizeria generală ce-l înconjura: zdrențele oștenilor săi, duhoarea răniților ce nu erau evacuați ci, după voia lui, rămîneau la polc, alături de camarazii lor, cu care oamenii erau trimiși la moarte. De-a lungui întregului mal al Rinului, pînă la unitățile lui Ivan Horvart, fusese afectat un singur medic militar. Potpolcovnicul Arsenije Vujič, cel ce conducea două regimente, îi trimitea în fiecare clipă ofițerii să-l împrumute cu bani, fiindcă-l jefuiau furnizorii, iar în vremea armistițiului începură să le spînzure oșteni pentru furtul unei singure căpățîni de varză de pe cîmp.

Deziluzia lui Isakovič îi cuprinse și pe ofițeri, ba chiar și pe oșteni, care se simțiră atinși de un soi de slăbiciune, astfel că se clătinau pe picioare după lupte, ca prin vis. Nu știau unde și pentru ce se luptă, nu știau să pronunțe corect pentru paradă nici numele comandantului lor, cu toate că erau constrînși să-l repete chiar și-n timpul marșurilor. Două mii de gîtlejuri răcneau, cînd îi rînduiau în careu, în ciuda loviturilor de

baston primite în tot timpul războiului, repetând după ofițeri: „feldmareșal locotenent, feldmareșal locotenent, baron, baron, Johann, Leopold, Leopold Behrenklau, Renbeklau, Behrenklau, Renbeklau”.

Chiar și bătăliile se întipăriseră în mintea lui Isakovič, ca niște întâmplări fără noimă. Își amintea astfel și de noaptea de dinaintea traversării Rinului. Trei zile a orbecăit Behrenklau cu ei prin pădurile de deasupra Stückstadtului, pentru a ajunge la fluviu. Sosit în tabără, a îmbrăcat uniforma de simplu oștean și i-a condus, de-a lungul malului, prin tufișuri, în pădure. I-a condus în noapte ca pe niște sălbăticiuni și a stat culcat cu ei în nisip, sub frunze și crengi. Cu urechea la pîndă, Behrenklau spiona malul opus, de unde se auzeau zarva și strigătele francezilor. Noaptele calde, de vară, erau pline de gândaci, ce rnișunau pe ei, și de ierburi care le pricinuiau mîncărime în nas și în urechi. Mîinile și cămășile erau, în zori, pătate de poamele sălbătice, zdrobite. În beznă, se întîmpla ca unii dintre ei să calce pe neașteptate în gropi pline cu apă ori să se înfunde în băltoace pline cu broaște, pe fondul rîsului înfundat al celorlalți. Le cădeau melci pe după gît și li se lipeau de obraji și de mîini, în timp ce dormeau.

Sub clar de lună, după miezul nopții, trebuiau să stea nemișcați, să nu se dea de gol, suflîndu-și unul altuia în opincile înglodate și în baionetele ascuțite, fără să-și miște capul. În această poziție puteau să observe în voie fluviul clipocitor ce curgea liniștit rostogolind și învîrtind bușteni și crengi, aruncîndu-le din cînd în cînd pe celălalt mal, unde francezii le întîmpinau cu focuri de armă.

Deasupra pădurilor scăldate de clarul de lună liniștea era atît de deplină, încît se putea auzi lătratul îndepărtat al cîinilor tocmai din Mainz. În zori, umezi, înghețați, lipiți de glod, ascultau cum bat clocăniturile deasupra lor.

Ei distingeau acum limpede oștenii inamici, în tranșee, pe malul celălalt al Rinului.

Din cînd în cînd, Behrenklau ordona soldaților să facă zarvă, să aprindă focuri, ici-colo să strige cît îi țineau gura și să bată tobele, ca să-i facă pe francezi să creadă că-și mută tabăra.

În cele din urmă, crezînd că l-a tulburat îndeajuns pe dușman, Behrenklau așteptă o noapte mai întunecoasă și se apropie cu ei de Rin, nu departe de Mainz. În zori, punînd la punct cu Isakovič planul de atac prin surprindere, el se grăbi să găsească luntrele.

În timp ce oștenii erau culcați în boscheți, Isakovič avansa pe malul nisipos din fața lor. Observă cerul înstelat, pădurile de pe malul celălalt și cele două ostroave mici ca două puncte negre în mijlocul fluviului. Era o liniște deplină. Simțea cum îi pătrunde umezeala pînă la degete, în cizmele sale grele de călărie. Cu o mișcare de umăr, obosită dar plăcută, lepădă mantaua ce-l apăsa și constată că era și mai frig. Ridicîndu-și pistolul la înălțimea ochilor, verifică încă o dată încărcătura, înțepeni piedica pipăindu-și cartușele; apoi scoase sabia, aruncînd teaca departe, în direcția oștenilor.

Nemișcat, cu capul ridicat, își suflecă mîneca dreaptă cu un gest lent; simți cu delectare mîngîierea frigului pe brațu-i păros dezvelit pînă aproape de cot, contrastînd cu fierbințeala trupului.

Aceasta reprezenta clipa supremă din viața lui Vuk Isakovič, clipa pentru care era blestemat. I se părea atunci că nici o forță din lume nu era capabilă să-i separe mîna de mînerul sabiei, pe care degetele sale crispate o strîngeau puternic. Aceasta era împlinirea trupului, mai dulce decît toate trăirile, cînd i se părea că încetează toate durerile și toate bolile și că se înalță într-atît încît ar putea să înfrunte zeii, să oprească fluviile, să smulgă copacii, să despice norii.

Auzi cum un oștean se apropie tiptil, pînă la

mantaua lui, și acum o ridică; zări apoi luntrele cum veneau de după micul ostrov. Întorcându-se la oșteni, Isacovič îi conduse în grabă prin pădurea rară, în josul apei, pînă la Behrenklau, care-l aștepta la luntrii.

Nu scoase nimeni nici o vorbă.

Erau douăsprezece luntrii mari, cu vîsle, și Behrenklau sări numaidecît în prima.

După ultimul oștean îmbarcat, luntrele porniră în josul rîului, lăsîndu-se purtate de curent, acostînd curînd pe insula din mijlocul fluviului.

Începuse să se lumineze de ziuă și încă nu se vedea mai departe de cincizeci de pași.

Ambarcațiunile doar ce atinseră ușor crengile ostrovului și se afluă pe neașteptate în mijlocul Rinului, prinse într-un vârtej. Primele două luntrii eșuară pe nisip. Isakovič avu încă timp să-l zărească pe Behrenklau curn se ridica în luntrea sa și cum oștenii săreau în apă, după care se cufundară în întuneric, văzînd că erau aproape de malul inamic.

Zece luntrii eșuară abia auzit, în nisip, și oștenii debarcară cu puștile în mînă, verificînd grăbiți praful de pușcă și fitilele, luîndu-și apoi cuțitele în dinți.

Pînă atunci, francezii nu-i reperaseră.

Abia cînd se arătă Isakovič cu cîțiva oșteni pe dunele de nisip, unul din soldații inamici scoase, speriat, un prim strigăt de alarmă. În aceeași clipă ajunse și Behrenklau cu acele luntrii rămase în urmă și-n noapte se auzi un urlet ritmat: Ma-ri-a, Te-re-za.

Începu o salvă violentă de focuri; răpăitul nebunesc al pistoalelor și-al puștilor se amestecă cu strigătele înspăimîntătoare și urletele de război asurzitoare. Oștenii lui Isakovič începură să sară în tranșeele dușmanilor, cu cuțitul între dinți, crăpîndu-le capetele cu patul puștii.

După o jumătate de ceas mai tîrziu, în timp ce în jurul lui cădeau răniții la pămînt și se

răsuceau de durere murind, Isakovič pătrunse împreună cu câțiva oșteni pe strada mare a orașului, cu ochii însîngerăți, asudat, fără suflare, proptindu-se de zidurile caselor, sprijinindu-se de sabia-i însîngerată, în vreme ce în jurul lui oștenii trăgeau cu puștile în ulița întunecoasă și pustie, deasupra căreia aproape că se atingeau cele două rînduri de acoperișuri negre, afumate, ascuțite, părăsite și nemișcate, printre care se vedea o fișie de cer albăstrit și, pe el, Luceafărul.

Astfel fără vreo bucurie deosebită, însă și fără tristețe, Isakovič a lăsat să treacă, după această încăierare, pe lîngă el solia ce-l căuta pe baronul Behrenklau pentru a-i preda cheile orașului, și o căruță în care erau încărcăți morții, ale căror membre se balansau în voia zdruncinăturilor.

Cu aceeași indiferență află că armata lui Karl von Lothringen trecea Rinul și că podul era deja terminat. Trei zile, pînă și-a trecut acesta armata, și le-a petrecut dormind, ca să se trezească din beție.

Chipurile celor doi soldați inamici, pe care-i tăiasse cu propria-i mîină, îi reveneau mereu în minte. Apoi cele două capete dispărură din amintiri, pentru a se refugia cîteva zile mai tîrziu în străfundurile conștiinței. Dispărute cu totul din gânduri, acestea se arătară pentru ultima oară, rotunde și neclare, ca niște pepeni verzi cu care, tăiați în jumătate, se hrăniseră în aceste zile el și oștenii.

Citat pentru atacul asupra Mainzului, Isakovič se află în continuare în fața ariergardei, în fața Wormsului împotmolit în noroaie. Pentru fiecare oștean de-al lui ucis a primit de la Karl von Lothringen cîte un florin de argint. Banii i-a împărțit oștenilor, ținînd cu această ocazie o cuvîntare pioasă despre marele mucenic, țarul Lazar.

Cîteva zile mai tîrziu veni în ajutorul armatei care asedia fortăreața Saint-Louis, unde-

aștepta o misiune specială: să atace meterezele cetății din tranșeele de ase-diu. Era genul de luptă pe care-l repeta adesea acasă, la Varadin.

Orașul Saint-Louis se găsea în, cîmpie, năpădit de ierburi, în mijlocul unui teren mlăștinos. Pe de-o parte era apărat de cursul larg al Rinului și de un braț al acestuia înfundat, iar de cealaltă de meterezele masive și de șanțurile camuflate, pline cu apă.

Noaptea era o zăpușeală îngrozitoare în aceste noroaie pline de țințari, iar ziua — o liniște deplină domnea în ierburile deasupra cărora se vedea rar câte-un uliu, ori câte-un stol de vrăbii. De n-ar fi fost ghiulele de tun, oștenii lui Isakovič s-ar fi crezut la ei acasă, făcînd exerciții de luptă sub meterezele Varadinului.

Cu spatele sprijinit de escarpele de pămînt de pe marginea tranșeelor, ei se tînguiau în noapte în acordurile guslelor: pămîntul li se strecura pe după gît, iar ei își legănav picioarele în apă, printre trestiile prin care săreau broaștele.

Își plîngeau morții și viii, pe cei bolnavi de asemenea cu cîntece tărăgănate de bocitoare, ce durau atît de mult, că în vremea aceasta dușmanul trăgea tot mai rar, pentru ca în cele din urmă să înceteze complet.

Între timp Vuk Isakovič își ridicase o colibă din răchită și trestie, lîngă o tranșee adîncă, proaspăt săpată, în care, cu multă greutate, amplasaseră două tunuri. Coliba era atît de scundă, încît nu putea intra în ea decît de-a bușilea, însă, odată întins pe un strat de pămînt și acoperit cu o pătură, putea să vadă printre trestii aproape toate împrejurimile orașului, toate meterezele acestuia, și toate șanțurile din jur.

Avea într-adevăr peste zi și la ce să se uite. În momentele de acalmie, soldații săi hoinăreau, din plictiseală, prin șanțuri, căzînd adesea în apă. Cărau din șanț în șanț căpățîni de varză, dovleci, saci cu fasole, pînă ce artileriștii francezi reîncepeau să-i hărțuiască cu ghiulele. Atunci ei

începeau să alerge în zig-zag, se fereau să cadă prin șanț, în noroaie, făcându-și drum ca porceii, prin mocirla în care loveau ghiulele. Uneori pentru căpățînile de varză pierdute erau în stare să alerge prin multe tranșee.

În tăcerea întreruptă de salvele, tirurile și tunetele sporadice ale tunurilor, Isakovič privea din nou, ca în vis, spre trestii de necuprins, bălți și metereze.

Se dedubla, retrăindu-și în gând întreaga viață anterioară, petrecînd astfel cîteva zile liniștite. Coliba i se scufundase cu totul în tufișuri și mătasea broaștei, ascunsă între trestiile foșnitoare.

Într-o stare de semiconștiență, ce i se părea deja ca o moarte lentă, primea ofițerii și curtenii de la Behrenklau cu ordine și vești despre asediu. Deși era un excelent comandant, Isakovič se dezinteresă pînă la urmă de treburile armatei, fiindcă numirea sa în gradul de potpolcovnic întîrzia. Astfel că nu participă la nici un atac de noapte și nici nu tăie vreun dușman, chiar pe cel mai apropiat; pe scurt, lupta asupra meterezelor din Saint-Louis a fost un eșec. Se părea că se săturase de războaie.

Cînd inundară francezii, într-o noapte, brațul întunecat al Rinului și deschiseră ecluzele în tranșeele de asediu, de se înecară caii, se rupseră căruțele, se împotmoliră tunurile, Isakovič dormea adînc în coliba lui. Visa că-și mărita fata, care avea frumusețea și silueta prințesei Alexandra de Württemberg de pe timpul cînd era tînără și nu așa cum o văzuse el nu de mult. Pe fiică o urma, în vis, prințul Ștefan Stilijanovič, cel mai drag sfînt al lui Isakovič, căruia el și fratele lui, Arhanghel, voiau să-i ridice o capelă deasupra mormîntului tatălui lor. Prințul sfînt îl privi blînd, oprindu-se în măreția sa și-i vorbi:

„Văd clipa petrecerii tale și poarta deschisă a morții, Isakovič. Femeia ta se va sfîrși și viermii o vor mînce. Amărăciunea sufletului tău va

dispare. După o viață lungă, urmașii tăi vor regăsi cale spre cer și spre Sfînta Fecioară".

Dormind așa tun și stînd la taifas cu sfinți și cu îngerii, sforăind chiar, nu s-a trezit nici atunci cînd îi năvăli apa în colibă și-o răsturnă. Unul din brațele înfundate ale Rinului își revărsase puhoiul peste întreaga cîmpie, sub fortificații.

În acea noapte, toată armata se lupta cu apa, bălăcindu-se în noroi, salvîndu-și cu greu tunurile. Abia după cîteva zile taberele austriece au încercuit cetatea, însă departe de ziduri, pentru ca în cele din urmă să ridice asediul și să se-ndrepte spre Strasbourg.

În fața cetății Strاسبourgului, Isakovič a fost și mai somnolent. Husarii francezi se avîntau pînă la corturile lor, trăgînd sub nasul lui, din pistoalele lor lungi, în vreme ce oamenii lui nu reușiră să ucidă decît cîteva străjeri din avanposturi.

În fiecare dimineață îi apăreau în fața ochilor parcă plutind, în marea de iarbă, luminată de soare, fortificațiile și zidurile orașului înconjurat cu copaci plantați. Cu privirea ațintită spre clopotnițele înalte și ascuțite, pe fondul unui cer violet, ud de ploaie, Isakovič remarca în depărtare, pe linia orizontului, marile rozete albastre. Cînd într-o seară îi predară călăreții niște prizonieri, îi interogă amănunțit, prin tălmăci, despre ofițerii lor, despre ierarhia lor militară, îndeosebi despre potpolcovnic și polcovnic, din pricina furiei neputincioase.

Între timp, Behrenklau, disperat prin felul de a se război al lui Karl von Lothringen, își desfășurase avanposturile pînă sub zidurile orașului: îi porunci lui Isakovič, prin Vujič, să încerce o operațiune nocturnă, printr-un atac asupra turnului de pază ale cărui porți erau deschise toată ziua. Astfel, într-o noapte, fără entuziasm, Isakovič își trezi ofițerii din tabăra mare și le ordonă să-i trezească în liniște și pe oșteni, dintre care o mare parte mai fugeau din

tabără pentru a fura varză și pepeni, sub zidurile orașului. Și în timp ce aceștia ieșeau din corturi ciufuliți, posaci, îngrămădiți, ca niște oi negre, Isakovič le arăta ofițerilor turnul de pază în liniștea profundă a zorilor zilei, ce părea ca o stîncă îndepărtată. Cu luneta se distingeau deja bine străjerii de pe ziduri, casele și coroanele verzi ale copacilor. Deasupra câmpiei plutea o ceață lăptoasă, care le ajungea cailor pînă la genunchi. În tabără, nimeni nu avea nici cea mai vagă idee despre ceea ce se pregătea. Santinelele, postate în spatele corturilor, căruțelor, ale stogurilor rnari de fîn și de paie dormeau în picioare, sprijinite de puști, aidoma păstorilor de bîtele lor, lăsîndu-l să treacă pe Isakovič.

Isakovič ieși călare din tabără, în dimineața pustie, înstelată, strivind iarba verde, încălzindu-se la aburii calului, conducîndu-l pînă la un boschet apropiat, spre a cerceta drumul de atac pe care voia să meargă. Pe fundalul câmpurilor verzi, întinse, în liniștea îndepărtatelor redute de pămînt, întrezărea zidul pe care voia să se arunce cu urlete furioase înainte de primele raze ale soarelui. Lăsînd hățurile, el se întoarse în șa și, în întunericul dimineții, văzu cum se adună oștenii în pîrloagă, în jurul ofițerilor, încărcîndu-și puștile și pistoalele.

Scuturat de calul ce-și întorcea mereu capul și se trăgea speriat înapoi, Isakovič simți din nou acea voluptate de dinainte de atac, plăcere ce-i era mai dragă decît toate celelalte. O bucurie reținută îi cuprinse tot corpul, ca un fior. Iși lovi calul cu pîntenii și se îndreptă în galop, legănîndu-se pe șa, spre oșteni pentru a se așeza în fața lor. Salturile calului făcură să-i dispară durerile ce-l chinuseră din pîntece și încheieturi și, respirînd iarba, roua, căldura calului și mirosul metalic al armelor sale, lepădă într-o singură clipă febra nocturnă, abureala vinului, deznădejdea, gîndurile triste și lansă oștenilor, cît îl ținură puterile, diferite ordine, rotindu-și calul în cerc, înaintea lor, încît

aceștia se dădeau înapoi. Avu intenția, ca de obicei, să le țină un discurs înainte de a înfrunța moartea și se gândi să le pomenească numele prințului sfânt Ștefan Stiljanovič, dojenindu-i mai întâi pentru că fugeau noaptea din tabără să fure de prin gospodăriile țărănești din jur. Atunci, pe neașteptate, din depărtare, porniră să răsune goarnel frantuzești.

Regele Franței voia ca în trecere, pentru câteva ore, să viziteze Strasbourgul asediat, ca să-și vadă oastea. Sosi chiar în aceeași zi când, înainte de a se lumina, Vuk Isakovič se pregătea, la ordinul baronului Behrenklau, să cucerească prin asalt, cu polcul său dunărean, turnul de pază al orașului, neglijent apărat, în fața căruia străjile nici măcar nu săpaseră tranșee.

Pe lângă răsunetul neașteptat al goarnelor din acea dimineață, din oraș începură să iasă regimente frantuzești cu cavaleria lor și să se adune în fața redutelor, aproape în bătaia puștilor taberei austriece, să se așeze pe drum, în fața corturilor rnari ale avanposturilor lor, în rînduri de paradă militară, în spatele cărora năvăliră curînd și locuitorii orașului ce alergau, strigau și-și agitau pălăriile.

Călăreții goneau peste izlaz să-l vadă pe tînărul rege;

ofițeri din garnizoanele din apropiere veneau și ei în fugă, sute și sute de mușchetari și jandarmi din garda regală se vînturau sus-jos, între cele două ziduri vii ale companiilor nemișcate. Caleașca regală, la care erau înhămați opt cai albi, trecu printre ei, escortată de grosul gărzii, care, cu săbiile trase, abia își stăpînea caii, și care se întorcea și căuta să zărească în depărtare avanposturile austriece, albe și colorate.

Turnurile din oraș traseră salve de trei sute de ori în cinstea regelui, iar oastea îi prezentă onorul cu trei salve.

Lui Isakovič și ofițerilor săi, care puteau să vadă toate astea fie cu luneta, fie cu ochiul liber,

ascunși prin boschete, nu le rămase nimic altceva decât să nu se amestece în aceste treburi. Descălecînd și culcîndu-se pe burtă, ei rămaseră cu privirile ațintite, observînd în tăcere și așteptînd noi ordine de la Behrenklau.

Între timp însă Karl von Lothringen încheiase deja un armistițiu și sîrbii își începură prin tabere, încă în aceeași zi, tînguirileacompaniate de sunetul guzelor și tropăiturile sîrbelor năvalnice. Răpăiau tobele, iar heralzii le transmiteau oștenilor ordine: de a se păzi de furt pe vremea armistițiului, fiindcă și cel mai mic furt de alimente de prin grădinile și satele din apropiere va fi plătit cu capul.

Iată, astfel polcul dunărean se cufundă iar în zarvă și țipete, printre corturi, presărînd, în părul lor încîlcit, firele paie și fîn, mirosind a seu și pulbere, ungîndu-și de dimineață pînă seara cuțitele, puștile, cartușele, curelele.

Apoi își reluară exercițiile: dimineața trăgînd salve de pușcă, în trei rînduri, iar după-amiaza urmînd parada pentru onor comandantului suprem, la care întreg regimentul urla corect doar latinescul „vivat”, în timp ce numele comandantului era deformat în mii de feluri: Kalorus, dux, dus, iar Lothringen în Lotragingen.

De altfel, de cum cădea întunericul, regimentul se împrăștia, în ciuda tuturor străjilor și bătăilor primite, prin satele din jur, căutînd să înfulece orice, chinuit și înfometat. Isakovič se gîndea că ar fi înnebunit, dacă un astfel de război ar mai fi durat mult. Ca și Vujič, Markovič și alți comandanți, și el aștepta cu răbdare, în fața cortului intendentului general, să facă rost de puțin grîu.

Cu corturile sfîșiate din tabără, cu cîteva căruțe pline de cîini sălbăticiți, se rușina față de oșteni. Prin avanposturile franțuzești putea să vadă și cu ochiul liber copacii plantați ordonat și tunurile din oraș îndreptate spre ei, turmele ce pășteau în fața zidurilor cetății și sătenii care

scuturau din pomi ultimile poame.

Deja de-a doua zi spânzurară doi oșteni de-ai lui Vujič, pentru furt de mere. Un detașament de călăreți nemți, un popă și un călău inspectau împrejurimile și spânzurau pe loc. Popa îi spovedea înainte de execuție.

Stingher, Isakovič își schimbă de câteva ori cortul și porunci să i se sape un adăpost care să-i fie acoperit cu iarbă și crengi, însă în așa fel încât să se și poată vedea bine orașul. Prin deschizătură vedea tabăra oamenilor săi, plină de paie împrăștiate și putrede și de cîini. Cîinii se vînturau jucîndu-se, aruncînd cu botul paietele în sus. Nehotărît, nu se încumeta să părăsească tabăra așteptînd ordinele lui Behrenklau, în timp ce ofițerii săi vizitau nu numai alte regimente, ci mergeau și la vînătoare ori prin lanurile din apropiere, după fete.

La sfîrșitul verii, într-o căldură înăbușitoare, Isakovič ducea, astfel, o viață grea, de azi pe mîine, convins pur și simplu că din acest război nu va ieși nevătămat. Tăcut, observa tot ceea ce se întîmpla în jur și se căia amarnic că ceruse avansarea în grad. Era limpede că timpurile războaielor turcești nu se vor mai întoarce și că regimentul lui, ca și acela al lui Vujič și al lui Horvat sînt pentru Karl von Lothringen a cincea roată de la căruță.

Țara necunoscută în care se lupta îl epuizase și avea și mulți morți. Întîlnirea cu prințesa cea bătrînă îi rodea creierul ca un vierme, iar cîteva zile la rînd îi păruse nespuse de rău pentru sluga sa, Arkadije, al cărui cadavru nu fusese găsit, și nici cadavrele celor doi cai ai săi. Probabil că sătenii găsiseră și jefuiseră mortul, luaseră caii iar leșul îl aruncaseră în Rin.

Isakovič, cel puțin așa gîndea el, își termina viața aici, în fața Strasbourgului asediat. Cizmele lui grele își pierduseră orice culoare, iar pantalonii îi atîrnau în spate ca un sac îi peticea singur. Din pricina marșurilor, a vînturilor și a soarelui, se

făcuse la față ca arama, cu pielea întinsă, strălucitoare, iar eforturile îl întăriseră și înăspriseră. Semăna din nou cu un butoi plin, greu, cu burta lui mare. În ciuda îmbătrînirii înainte de vrerne și a amărăciunii, începuse iarăși, după două zile de somn și odihnă să măsoare cu coada ochiului țărâncile care treceau. Gîndind că va muri curînd, se îmblînzise, însă caii îi lovea în continuare cu pumnul.

Nu se mai bărbiera defel și de aceea chipul îi devenise senin, cu o expresie aproape blîndă. Abia cînd i se atribui și regimentului său un preot catolic, ochii lui galbeni, cu puncte mici, negre, primiră o strălucire febrilă, pe care n-o avusese niciodată de-a lungul acestei aventuri. Vorbind altfel decît toți ofițerii săi, patriarhal, ca un popă, făcu selecția în acele zile a oamenilor pe care considera că trebuia să-i trimită pe la casele lor.

„Citiți asta cu patimă — îi spuse căpitanului Antonovič, predîndu-i lista cu cei aleși — și corecțați-mă de greșesc. Scrieți, de asemenea: acești oameni au traversat Lorena ca războinici, aici s-au luptat; ei sînt trimiși la vatră, unde vor primi alte misiuni militare.”

De fapt, Isakovič regreta că, trimițîndu-și oamenii în Varadin, nu putea să-și pună semnătura lui înflorită pe un pașaport colectiv cu destinația Rusiei.

Chinuit de boala pe care prefera s-o neglijeze, dezamăgit în așteptarea unei avansări în grad, adus pînă la nebunie de greutatea de aprovizionare a soldaților cu făină și carne, preacinstitul Isakovič, zăcînd în vizuina sa, în vremea armistițiului de la Strasbourg, sfîrși prin a înțelege că devenise caraghios și inutil, ca un popă bătrîn, îngrășat, care doar predica, însă în realitate nu mai era bun de nimic. Așa cum se întîmplă frecvent în pragul bătrîneții, în fața lui se căscă clar hăul nesfîrșit.

Plecase la război, ca să înfrunte pentru a patra oară moartea, cu speranța că de data aceasta

va fi bine și că se va realiza în sfârșit ceva, fără să știe exact ce, însă care, iată, nu se realiza deloc. Lăsînd frîu liber imaginației, Isakovič credea că va veni o zi cînd el și oamenii săi, înrolați într-o armată extraordinară, se vor acoperi de glorie într-o bătălie sălbatică și vor primi o recompensă, fără să știe exact care, pe care și-o imagina însă drept ceva deosebit de plăcut și important. Plecarea îl eliberase de grijile care, în primăvara aceea a lui 1744, îl apăsaseră rmai mult ca oricînd: cearta cu fratele privind zestrea soției, furunculoza fiicei celei mai mici, plîngerile nevestei pe care nu le mai putea potoli, în sfârșit tot acel sat înnămolit de la periferia Varadinului, care începuse să-și ridice case din chirpici, apelînd neîncetat la el pentru hrană, pentru procurarea buștenilor și a grinzilor de construcție, pentru primirea la oaste, ceea ce nu-i împiedica pe locuitori, cînd li se ivea ocazia, s-o șteargă în satele vecine mai bogate și mai bine administrate. Chinuindu-se în ultimile zile înainte de a porni la săpatul fîntînilor pentru apă potabilă și la ridicarea bisericii din mijlocul satului, Isakovič plecase bucuros. Era încredințat că toate acestea erau nenorociri neînsemnate, iar ceea ce-l aștepta în război era măreție și strălucire și se puteau termina cu ceva minunat, și pentru el, și pentru toți acești oameni ai lui.

Pe vremea aceea, mizeria și deznădejdea pe care le întîlnea în casa, în cabanele și oboarele sale și în toate împrejurimile satului, de-a lungul rîului, pînă la Varadin, îi otrăveau viața tot atît ca și neplăcerile ce le avea cu marchizul Guadagni, comandantul Osjekului. În calitate de ajutor al acestuia, lucra la noua împărțire a satelor slavone, amestecat în același timp în rugăminți și petiții către patriarhul Șakabent. Astfel i se părea că toți, aidoma lui, simt zădărnicia existenței lor, pentru că se tot mută, că bîjbîie, că se tînguie și se înmulțesc aici, de-a lungul Dunării. Pentru a scăpa de această aburire cețoasă a bălților și a noroaielor, de această suferință reînnoită zi de zi

prin migrații, de înecul animalelor, aratul în mlaștini și slatini, i se părea că era de ajuns să călărească pînă-n vârful unui munte înalt, într-o dimineață caldă de primăvară, unde va primi ceva ce le va ajuta tuturor și-i va înveseli pe toți. Presimțind că nu va mai reveni aici, se gîndea totuși că la întoarcere, cînd vor coborî dincolo de acel munte imaginar, vor călători cu toții spre casă mulțumiți, găsind totul schimbat și vesel. Își lăsase soția și copiii în casa fratelui și în această privință se simțea liniștit, iar în ceea ce privea satul și pe cei rămași acolo i se părea că poate va avea cineva grijă de ei; la întoarcere îi va găsi pe toți în grîul înalt ce răsărise deja și în cîmpie, eliberați de epidemii. Se gîndea că va uita de furturile și omorurile pe care, acasă, era nevoit să le judece în fiecare zi, iar deasupra oștenilor săi și a căruțelor, de-a lungul întregului drum pe cîmpul de luptă, spera că va veghea o mîină dumnezeiască ori împărătească. De aceea ținea în mod deosebit să se scrie citeț numele și starea anumitor detașamente în listele pe care avea să le trimită printr-un curier special Consiliului de Război, la Viena.

Crescut în umbra unui tată care-i vindea prințului de Savoya animale și care-și îndemnase toți copiii, frații, finii și cunoscuții să se înroleze în oastea austriacă, ce-i respingea pe turci, a dus în tinerețe, în această oaste, o viață chiar frumoasă. Răsfățat și adesea răsplătit, el purta în sine un sentiment vag, însă profund, de fericire, susținut fiind de speranța că toate aceste războaie se vor sfîrși printr-o pace generală, ocazie cu care el și conașionalii săi vor fi îmbrăcați în veșminte sărbătorești și, astfel împodobiți, făcînd înconjurul cîmpurilor de luptă și al imperiului, vor defila în văzul întregii lumi, care va exclama: Uite sîrbii!

Influențat de promisiunile tatălui său, care-i împuia capul cu întoarcerea inevitabilă în Serbia cea incendiată, masacrată, pustiită, Isakovič trăia în armată și-n toate cele trei războaie cu un

sentiment de liniște, fără griji și mulțumit, așteptînd ceva plăcut, ce li se va întîmpla tuturor. Abia după moartea tatălui, angajîndu-se tot mai mult în această viață militară, în colonizări, recensăminte, alcătuiți de liste, adunări de animale și oameni în cetăți și-n satele strategice, Isakovič își dădu seama că nu se întîmpla nimic bun și abia acum observă în jur noroaiele și bălțile, mizeria oamenilor, viața de zi cu zi amărîtă din sate și din tranșee, din case, colibe și oboare, din adăposturile săpate în pămînt.

Astfel suportă în acești ultimi ani toate neplăcerile migrării și ale slujbei, și toate dezamăgirile privind superiorii săi, în treburile militare. Acest război totuși, de la plecarea din Pécs, nu i-a adus ușurarea sperată. Umilit intenționat, credea el, a traversat Rinul observîndu-și de sus faptele ca și cum erau ale altuia, călcînd ca într-un vis printre leșuri prin ulițe în flăcări.

Și, abia aici, în perioada armistițiului acestuia insuportabil, în fața Strasbourgului, resimți în cele din urmă acest vid groaznic, amețitor.

Zăcînd zile întregi în arșița strașnică, în coliba joasă, acoperită cu iarbă uscată ce mirosea îmbătător, el rămase aproape singur, cu un ulcior de apă, mutîndu-se pe partea unde era răcoare, alungînd furnicile ce se adunaseră în jurul lui. Cu pîntecele bolnav, ce-l supăra mai puțin de cînd începură luptele, zăcea în această vizuină ca într-un mormînt, ferindu-se ziua întreagă să iasă în tabăra ce era ridicată pe izlaz, între căruțe. O adevărată șatră, în care se urla la marginea focului, mai mult de foame decît de băutură. Picotind astfel, cu picioarele întinse și brațele desfăcute, lui Isakovič i se păru că putea să atingă cu picioarele redutele orașului iar cu brațele, corturile lui Behrenklau, în așa fel încît ar fi reușit cu călcîiele să împingă fortificațiile, iar cu palmele să strîngă de gît mai mulți Behrenklau

deodată. Astfel adormi de mai multe ori, furios și dezamăgit, trezindu-se seara, din pricina cântecelor oștenilor și a ropotelor tobelor.

Cu fața umflată de somn, luînd din nou în greutate, Isakovič se plimbă atunci, în liniște și-n amurg, prin vacarmul și rumoarea taberei, prin loviturile de copite, prin tălănguirea animalelor, prin zgomotele nicovalelor fierarilor, prin liniștitul și nesfîrșitul țîrîit al greierilor, peste toată această poiană largă, în această nimicnicie și acest hău fără de fund pe care, pe neașteptate însă, în pragul bătrîneții, le zărise. Temîndu-se să nu-l deranjeze cu grijile, însă și cu petrecerile lor, nu întreba de ofițeri abținîndu-se chiar să-l viziteze pe Behrenklau, în cortul căruia se jucau de regulă jocuri de noroc și se petrecea. În singurătate, avînd drept orizont doar cîteva căruțe nenorocite și nemișcate, de care atîrnau talmeș-balmeș hamurile și frînghiile, și întinderile cîmpului încins sub un cer strălucitor, Isakovič se scutură în mare grabă de toate speranțele de pînă atunci. Pentru gradul lui de potpolcovnic se resemnase și-l detronase în admirația-i pe baronul Behrenklau, cît și pe un șir întreg de comandanți împopoțonați cu peruci.

Toată oastea asta pe care Behrenklau o trăgea după el, pe cînd oamenii săi deschideau drum cu prețul măcelurilor lor, i se păru că era ultima grijă a acestuia iar propriul trecut i se părea ca o nebunie fără de margini. Nu mai spera în nimic, nici măcar în întoarcere, și tot poporul pe care-l instalase acolo jos, în noroaie, îl văzu schimbat, trist și înșelat.

Gîndurile, care-l îndepărtau și care-l făceau să disprețuiască toată această armată, se întinseră în cele din urmă asupra soției și a fetițelor sale, pentru care cheltuia atît de mult și care nu erau aici niciodată să-l vadă, să-l atingă, să-l ajute, și asupra noroaielor în care trebuia să se întoarcă ducînd o viață absurdă și zadarnică, și asupra afacerilor rămase neterminate.

Vizuina unde se ascunsese în seara aceea se scufundase în noapte și-ntr-un vid infinit, ducând cu sine toată viața lui. Aceasta îl despuiase așa cum, odinioară, își scotea și el veșmintele împletite cu fir de argint, înaintea femeilor, chiocotind beat. Imaginea bătrânei prințese se substituise cu cea a primei iubiri, iar hăul făcu loc târgurilor unde a trăit, a făcut negoț ori a săpat tranșee, a tras în porumbei și a ciomăgit oameni.

Făcând bilanțul vieții sale, singurele puncte luminoase, care-i rămaseră în minte și acum, erau acele stele curate și strălucitoare, și potecile din pădure argintate, deasupra cărora se lasă ceața de aprilie, în care călărise cu soția în primii ani ai căsătoriei, trăind o viață monotonă, într-o mică garnizoană slavonă, vînând vulpi, visînd o Rusie înzăpezită, nemărginită, unde gîndea să se mute ca să trăiască mai bine și unde spera să-și găsească, în sfîrșit, liniștea.

Ieșind în seara aceea din colibă, Isakovič se simțea departe de caii împiedicați, de bolnavii împrăștiați pe paie, departe de corturi, de puști și de butoaiele cu pulbere, departe de străjerii care-l salutau. Scrutînd tabăra, mișunînd de oameni și încinsă de căldură, privi și spre orizont. Se părea că arșița insuportabilă nu va înceta nicicînd. Pe cerul înstelat nu era nici un nor. Munții ce se înălțau în depărtare, ierburile arse, livezile, totul mirosea a praf și a zăpușeală.

În spatele clopotnițelor sătești din depărtare se întindeau șiruri lungi de copaci și tufișuri, de-a lungul râului, iar pe înălțimile și fortificațiile francezilor contemplă stoguri mari de fîn și coloritul holdelor cosite și arse, în culori aurii și de aramă. Dincolo de cîmpii, de slatini și de bălți pline cu buruieni, se ridicau livezile și movilele în care erau ascunse tunurile. Orașul, scînteind de dogoare și căldură, părea suspendat în aer, în timp ce drumurile ce-l străbăteau erau negre de șirurile lungi de călăreți și de căruțe.

Sprijinindu-se cu spatele de colibă, așa,

sumar îmbrăcat, Isakovič primi raportul căpitanului Antonovič, care își lua în primire serviciul în tabără pentru noaptea aceea, și parola trimisă de Behrenklau prin care îl invita la prînz a doua zi. Întinzîndu-și picioarele, călcă ierburile ce i se băgaseră în față cu spicele lor uscate, în care sunau semințele, și se culcă pe spate, să se răcorească, sub tufa ce se înălțase deasupra colibei, cercetînd, fără să clipească, fîșiile de lumină din praful ce plutea deasupra redutelor din depărtare. Desfăcîndu-se la cămașă, Isakovič îl expedie repede pe căpitan, ordonîndu-i sec ca noaptea să nu fie arestat nimeni care fugea din tabără, iar la întoarcere, în zori, să nu fie predat străjilor. De-abia dacă privea la oșteanul care, mai departe, îngenuncheat pe fîn, îi curăța pistoalele, că-și și fixă privirea spre înălțimile nemărginite.

Aștepta lăsarea serii în tabără, inspirînd mirosul fumului ierburilor aprinse grămadă printre corturile oștenilor. Pe lîngă lătratul cîinilor, peste poiană se lăsa și întunericul. Primele focuri de după redute luminară chipurile oștenilor în depărtare; aceștia, stînd pe vine, curățau și tăiau mărunț cartofi și dovleci, zdrobindu-i în cazane ori prăjindu-i deasupra focului. Cerul se lăsase peste livezi și apoi imediat se răcori, plăcut. Bocetele, cîntecele guslei și rumoarea începură din nou și se auzi chiar și-un fluier. Peste tot parcă se întindea liniștea laolaltă cu amurgul. În curînd, în tabără se lăsă întunericul, praful fin cuprinse tot, în afară de vîrfurile pomilor din livezile îndepărtate și Isakovič ațipi.

Neantul era viitorul lui și deșertăciunea trecutul. N-a reușit nimic, nici în acest război, asemenea celorlalți, și toate rătăcirile astea și migrările se continuau numai la fel... Simțea însă că nu e posibil ca toate astea să treacă doar așa, iar o voce interioară îl împingea înainte, promițîndu-i ceva deosebit, la sfîrșit.

La marginea prăpastiei fără fund a hăului nebunesc, pînă la care a ajuns Isakovič, își dădu

seama că viața lui trecuse irevocabil și că nu și-o mai putea reface, și nici soarta nefastă a tuturor acelor ce-l urmaseră și care, dacă nu muriseră pînă atunci, se vor întoarce acolo, în noroaie, după vrerea și socoteala altora. Renunțînd la orice speranță, el simțea totuși că exista ceva deasupra sa, aidoma celui cer care răcorea seara de vară.

Plimbîndu-și privirea în noaptea albastră pe întinsele cîmpii pustii ce se întindeau pînă la fluviu și de cealaltă parte pînă la munții vineții, Isakovič simți că în această țară îndepărtată nu era nici el născut pentru toată această inexprimabilă, sfîșietoare plictiseală și hăul în care se găsea. Undeva, un colț de cer poate că-i era rezervat și lui, asemenea luminii boltei înstelate și strălucitoare deasupra orașelor, a livezilor sau asemenea acestor acoperișuri oferite păsărilor cufundate în întunericul nopții. O viață dulce, seninătate, întîmplări ce se scurg precum undele limpezi și reci ale unei cascade plăcute și înspumate, trebuiau să existe undeva pentru oamenii lui și pentru el însuși. De aceea trebuia să emigreze, să plece undeva unde să găsească liniștea lîngă un loc curat, limpede, neted ca suprafața lacurilor adînci de munte, gîndea Isakovič, în vreme ce, asudat, stătea culcat pe pămînt lîngă cîinii care prindeau muște gîfîind, întinși pe paie. Da, să plece cu ceilalți, cu patriarhul lor, departe de acele noroaie, de repetatele războaie, slujbe și îndatoriri. Să trăiești în voie, fără acest haos cumplit, să-ți urmezi cursul vieții, cea pentru care ești născut, să te îndrepti spre ceva deosebit, care, asemenea cerului, cuprindea și desăvîrșea totul. Atunci, trecutul nu i-ar mai părea atît de absurd și de zadarnic, viitorul ar deveni palpabil iar așteptarea deșartă și cumplită a liniștii ar lua sfîrșit.

Aplecat asupra acestei fîntîni cumplite a disperării, epuizat de atîtea săptămîni de eforturi și de marșuri, Vuk Isakovič aspiră mai mult ca oricînd după ceva vesel, luminos, care să se

întîmple datorită lui și să trăiască bucuria împreună cu ceilalți; atunci n-ar mai părăsi lumea pămînteană ca un om amărît, îmbătrînit și fără suflet. Prea cinstitul Isakovič nu și-a imaginat niciodată cu cîtă bucurie ar asculta vreo șoaptă, prin acest cer înstelat, care să-i dezvăluie trecerea în fruntea polcului, ce i se păru acum mai drag decît orice pe lume, și cel mai curajos: niciodată înainte nu i se părură cei care rămăseseră acasă atît de vrednici să le răsară o zi mai bună. După ceva suprapămîntean tînjea Vuk Isakovič în acea noapte, nu numai pentru sine, ci și pentru toți ai lui, adormind în coliba din fața Strasbourgului, în zăpușeala nopții, simțind că era înșelat, umilit și că el fusese născut pentru ceva curat, luminos, ieșit din comun și durabil, ca și aceste petice de cer argintii și albastre ce pluteau întreaga noapte sub constelații minunate, deasupra acoperișurilor orașului, a ierburilor, a dealurilor și rîurilor, de-a lungul cărora licăreau focurile de tabără ale oștirii peste care, ca o ploaie liniștită, de vară, se cernea clarul de lună.

A doua zi de dimineață, doar ce se sculase, Isakovič află că în zorii zilei fuseseră spînzurați trei oșteni pentm furt dintr-un sat apropiat.

În raportul său, prost redactat, căpitanul Antonovič sublinia în mod deosebit că șeful companiei de dragoni era un cuirasier bețiv, un bou care-și bătea oamenii cu mînerul sabiei peste nas, fără să-i interogheze or să-i asculte, spînzurîndu-i de primul copac. Pe lîngă asta, un preot catolic atașat companiei îi spovedea chiar și pe pravoslavnici, care plîngeau, în timp ce-i spînzurau, că nu se pot ruga în legea lor și că n-aveau cui să și-i încredințeze pe cei dragi, rămași în îndepărtata lor patrie. În cele din urmă, după ce-i lăsase pe cei spînzurați să atîrne trei ceasuri ca exemplu, căpitanul Antonovič ceru voie să-i predea pentru înmormîntare polcovnicului Arsenije Vujič, deoarece se părea că în ultima clipă oamenii dăduseră declarații false și nu erau

din polcul lui.

Cufundându-și capul în găleată, făcându-și toaleta în fața colibei, Isakovič era livid la față de amărăciune și furie. În timp ce apa îi picura de pe barbă pe pieptul gol, își simți inima bătând neliniștită. Ordonă să i se răspundă lui Antonovič să trimită de urgență călugări la cei morți, să-l prevină pe Behrenklau și să informeze regimentul ca nimeni să nu iasă din tabără fără baionetă. Apoi, îmbrăcându-se, aruncă o privire în spatele colibei spre drumurile prăfuite, barate de căruțele francezilor, spre câmpiile deasupra cărora zburau la firul ierbii ciocîrliile, spre avanposturi, tranșee și metereze, și văzu la capătul orizontului un șir de salcîmi și de pomi fructiferi, în fața unui cătun, și gîndi că acolo atîrnau, probabil, cei trei amărîți.

Se aplecă și-și dezmoști toate încheieturile, în vreme ce i se pregătea calul, fixînd insistent cu privirea cîmpul deschis cu șanțuri năpădite de spini și urzici, deasupra căruia se cobora cerul cenușiu, tulbure, prevestitor de ploaie.

Calul, care păștea liniștit fornăind în pleavă, se smuci cînd se apropie. În timp ce soldații îl țineau de frîu, animalul începu să se rotească, privindu-l neliniștit cu ochii săi negri, mari. Însă cînd îl lovi cu pumnul, începu să tremure și se opri, iar el se urcă în șa, convins că încă mai poate să încalece ca un tînăr, apoi porni peste cîmp strîngîndu-și centironul.

Se avîntă în galop în această dimineață sufocantă, înăbușitoare și întunecoasă, trecînd pe lîngă herghelia lui Behrenklau, pe lîngă stivele de oiști și roți, pe lîngă sacii și stogurile de fîn, pe lîngă tunurile îngropate în pămînt, coborînd pe o pantă domoală peste gardurile dărîmate și livezile tăiate.

Fără a clipi, cu privirea așintită la salcîmii aceia, la acoperișurile din depărtare, avu impresia că nu va ajunge niciodată. În verdele întins al cîmpului, la capătul orizontului, i se păreau toate cu atît mai nemișcate cu cît îl scutura mai tare

calul în cursa sa, fornăind cu turbare și sărind deasupra tufelor de urzici, deasupra hârtoapelor și grădinilor arate, poticnindu-se și lovindu-și copitele.

Era o zi tulbure și caldă, iar el asudă tot pînă ajunsese la țintă. Încă de departe, reperase, de-a lungul unui pîrîu molcom, bostănării și cînepă înaltă, apoi case, vaci și chiar o holdă nesecată încă, plină de maci roșii de cîmp. Nu departe de un stog mare de fîn, în jurul căruia cîrîiau niște orătării, se adunaseră în jurul unei căruțe o mulțime de alte căruțe, de țărănci și copii. În fața lor, ținîndu-și caii de frîie, stăteau doi dragoni, vizibil satisfăcuți. Din rumoarea care se auzea, din felul cum își întindeau picioarele și-și ștergeau grumazurile, Isakovič înțelese că dansau.

În clipa în care urma să fie zărit, Isakovič sări cu calul peste un șanț, se întoarse în spatele caselor și al cîmpului cu cînepă, căutînd să iasă prin gardurile șubrede în cealaltă parte a bostănăriei unde, de-a lungul pîrîului molcom, erau înșirați opt salcîmi. Pe față îi căzură cîteva picături de ploaie caldă și el opri calul. Auzi o coțofană deasupra capului și, imediat după aceea, ciorile.

În aceeași clipă, smucindu-se, se dădu înapoi și se opri ca împietrit, cu picioarele tremurînde.

După cîmpul de cînepă, Isakovič văzu două ciocîrlii țopăind prin holda secerată ce se întindea înspre o colină care acoperea o bună parte a Strasbourgului; smucind calul de frîie, la cîteva pași în dreapta sa, la capătul bostănăriei, zări livada și trei sperietori spînzurate de primii trei peri, care se bălăngăneau liniștite, deasupra ierbii.

Erau spînzurați atît de jos, încît aproape că atingeau dovecii și lubenițele. Întrucît nu le legaseră genunchii atunci cînd le dăduseră jos opincile, picioarele lor erau îndepărtate, de parcă fuseseră așezați pe ceva înalt în ițarii lor strîmți, suri. Tălpile le erau cu totul vinete, ca și cum ar fi

fost înghețate și umflate. Văzînd aceste șase picioare chircite, ca șase miei jupuiți, Isakovič abia de cuteză să privească mai sus.

Spînzurații aveau mîinile legate la spate și, pentru că nimeni nu se îngrijise să le acopere fețele, roiuri de muște zburau în jurul ochilor și al nasului. Spînzurați de trunchiurile pomilor, aproape de pămînt, acolo unde se bifurcau ramurile, ei atîrnav nemișcați, cu capetele înclinate de parcă ar fi făcut un salt nebun, cu copacii pe spate, deasupra acelu șanț plin cu apă stătută, de-a lungul bostănăriei. În spatele lor, de la un stog de paie la altul zburau stoluri de vrăbii gureșe.

Cel mai apropiat era spînzurat de un păr, pe care încă se mai aflau destule poame coapte și, cu toate că animalul nu mai voia să se apropie nici măcar un pas, Isakovič, mîhnit, îl văzu foarte distinct. Era un om scund și gras și probabil că se apăraser și se opusese multă vreme din moment ce cămașa, și hainele, îi fuseseră sfișiate.

Capul îi alunecase spre stînga, ciufulit, cu gușa toată umflată, vineție și plină de sînge, acoperind frînghia, pînă la care atîrna o limbă deja învinețită.

Cel din mijloc era un om puternic, cu mustăți lungi; un picior îi era ridicat, îndoit și încrucișat peste celălalt, care aproape că atîngea pămîntul. Creanga de care fusese spînzurat aproape că se frînsese în timp ce se mai zbătuse, horcăind; căzuseră și cîteva pere. În lupta cumplită împotriva ștrangulării, gîtul său de taur se umflase de tot, pentru că încercase probabil să apuce funia cu dinții galbeni, uriași, iar falca îi rămăsese deschisă și însîngerată. Atîrna congestionat, cu capul pe spate, și ochii dați peste cap spre cer.

Doar celui de-al treilea călăul reușise să-i frîngă șira spinării, astfel că atîrna ca o masă amorfă cu capul plecat, încît nici fața nu i se vedea, ci numai părul și mustățile brumării, de pe

care picura sîngele.

Abia după trei ceasuri, cînd șiroia deja ploaia, dragonii i-au desprins și i-au pus în căruța ce aștepta în fața caselor, lîngă care nefericiții fuseseră prinși și legați. Isakovič trimise pe cei doi călugări din regimentele lui Vujič să officieze în normîntarea. În coliba lui se prelingea apa. În seara aceea a dormit sub o căruță tremurînd de frig, în liniștea deplină a taberei înecate de ploaie, în care amuțiseră pînă și cîinii.

Doar ce se trezi a doua zi de dimineață, că-l și anunțară că doi oșteni de-ai săi zăceau bătuți crunt, la straja principală a taberei și că un al treilea, un veteran, care ducea în boccea o căpățîină de varză, susținînd că o cumpărase, reușise să scape din mîinile dragonilor și să fugă cu baioneta în mîină.

În aceeași dimineață Isakovič a fost audiat de generalul de serviciu iar înspre seară fusese deja condus la Karl von Lothringen personal, care se temea ca fugarul să nu treacă la inamic. În timp ce el vorbea, acesta se uita cu lornionul, mirat, la Isakovič, bărbos și fierbînd de mînie.

Din ziua aceea n-a mai fost spînzurat nimeni. Îi ciomăgeau doar pe cei pe care-i prindeau furînd, iar fugarul lui Isakovič apăru în tabără spre seară și fu răsplătit cu cinci galbeni cînd îi arătă lui Karl von Lothringen trupul brăzdat de răni în timpul războaielor turcești.

După două zile, husarii francezi încălcară armistițiul și regimentele slavone plecară spre Zaber, unde Behrenklau concepuse pentru Trenk și pentru cavaleria lui Markovič o ambuscadă la ieșirea din oraș, în care căzu statul major al garnizoanei, după ce-și predă toate comandamentele.

Isakovič sosi pe neașteptate, somnoros, la o aruncătură de băț, în fața orașului, la picioarele dealului, într-un țarc plin cu oi. Spionul austriac, care-l conducea, l-a adus neobservat pînă la avanposturile franțuzești. Culcat prin iarba înaltă,

polcul lui Isakovič mai avu încă o dată timp să mănince bine, înainte de a se cățăra pe deal, în patru labe, de unde soldații puteau observa livezile și primele case ale orașului, atât de aproape încât îi orbea strălucirea ferestrelor. Cu pălăriile lor negre, înalte, care țîșneau în vârful colinei, din iarba înaltă, păreau ca o turmă de oi negre ce a scăpat dintr-un țarc. Francezii îi observară și deschiseră foc asupra lor, parat însă de salvele aprite din toate părțile.

Coborînd panta dealului în dezordine, oamenii lui Isakovič se avîntară la atac spre primele case, incendiate, ca și porțile orașului, de proiectilele tunurilor. La fiecare oprire, așezați pînă la gît în iarbă, își furnau pipele părăind ca niște coșuri nenumărate ce mergeau în iarbă, apropiindu-se din ce în ce mai mult de oraș.

Din vârful dealului orașul părea pustiu, mort și ardea în două locuri. Pe drumul ce ducea în partea de sus a orașului, unde se aflau fortificațiile, se distingea, printr-o perdea deasă de praf, pedestrima și artileria inamică ce bătea în retragere. Regimentele lui Vujič, pornite dinspre vest, se loveau între ele, în retragerea lor în genunchi și în picioare, în două rînduri, în fața unei pădurici, de unde primeau ordine de la un ofițer călare; strigau și repetau comenzile, atât de tare încît se auzeau distinct unele cuvinte pînă-n celălalt capăt al orașului înșorit și încă liniștit.

Isakovič, după ce coborîse panta atât de repede încît se sprijinise adesea cu mîna dreaptă de pămînt, țîșni cu ordonanțele sale în drumul ce șerpuia prin livezi și zări, la intrarea în oraș, lîngă turnurile de pază în flăcări, cîțiva husari care, de cum îi observară, își întoarseră caii și o luară la goană.

Cotind înspre casele în flăcări, Isakovič mai avu timp să vadă cum dispar husarii printre case și, imediat după asta, o stradă pustie, largă, unde erau închise și astupate toate geamurile. Oștenii săi, văzîndu-l în oraș, începură să-i alerge în

întâmpinare prin iarba înaltă.

În spatele lor, pe același drum, observă caleașca lui Behrenklau și pe feldmareșalul-locotenent în uniforma de simplu oștean, cum pășea grăbit lângă caleașcă, înconjurat de ofițeri, strigându-i ceva de departe și dînd din mâini.

Oștenii lui Isakovič au trecut în fugă, deplasîndu-se spre oraș, umplînd străzile cu strigătele și cursa lor nebună, întorcînd adesea capul să observe consemnele comandantului lor. Pentru o clipă doar, privi și el în jur și văzu copacii, drumul parcurs, tunurile de care se apropiau și mulțimea de oșteni care se năpustise din cele două părți ale drumului. Apoi, după ce privi acoperișurile, ferestrele cu ghivecele de flori și cîinii care urlau a moarte în mijlocul străzii, lăsă să treacă în față caii conduși de rîndași, dintre care unul, pe neașteptate, se prăbuși pe caldarîm, lovit de un glonț rătăcit.

Angajîndu-se grăbit în labirintul străzilor, din pricina vacarmului și a împușcăturilor, Isakovič nu mai auzi ce i se strigă. Văzu doar, înainte, la marginea orașului, cum oștenii se prăbușesc, cum sar și cum, pentru o clipă, golesc strada, lipindu-se de zidurile caselor. Băgă după aceea de seamă cum cădeau și-n jurul lui. Salvele franțuzești tunau acum foarte aproape.

În retragere, toată mulțimea aceea de soldați francezi încercau să ajungă la ieșire, la celălalt capăt al orașului, lângă fortificațiile de pe deal, să fugă către păduri, unde sperau să se salveze, fără să bănuiască că tocmai acolo îi aștepta Trenk cu pandurii lui croați și cu „tîlharii" slavoni. Barînd ieșirea din oraș, francezii trăgeau, cu toții, salvă după salvă, în vreme ce caldarîrnul larg se umplu cu morți, de pe capetele cărora se rostogoleau pălăriile negre.

În acest iad, de-a lungul zidurilor afumate, lăsînd să treacă caii, pe care împușcăturile nu-i mai speriau, întorcînd cu atenție morții, în căutarea regimentului lor, fiindcă unitățile se

amestecaseră, mergea Isakovič cu cîinii lui, ce adulmecau mirați praful de pușcă.

Observă, în cele din urmă, că în vacarmul asurzitor al urltelor și al împușcăturilor se trăgea și-n el dinspre geamurile astupate și de după porțile zăvorâte și se opri. Se adăposti sub o poartă mare cu două canaturi, a cărei boltă avea o fereastră ieșită în afară și era împodobită cu un cocoș mare, albastru, din lemn; rămase așa cîteva minute suspendat între viață și moarte, care erau acolo absurd de aproape una de alta. Putea la fel de bine să rămînă în această lume cu ierburi înalte, cu dealuri înverzite, în această stradă pustie unde zăceau cei morți ca niște păpuși colorate iar cei răniți gemeau în chinuri, ori să alunece în lumea cealaltă, printre umbrele tăcute.

Cînd gloanțele începură să ciuruiască zidul deasupra capului său, el se aplecă și mai mult și-și desfăcu centura, păstrînd doar sabia. Deodată, de după zid, la cîteva pași înaintea lui, apărură doi oșteni inamici, vizibil dezorientați. Înainte de a se dezmetici, ordonanțele lui Isakovič îi ciuruiră atît de repede cu puștile și cu baionetele, încît aceștia abia avură timp să-și dea duhul.

Oștenii săi îl găsiră în cele din urmă și, aplecați printre împușcături, îl informară de toți cei ce pieriseră; Fumul era atît de des, încît abia mai putea să-i deosebească în capătul uliței, printre case, pe oștenii care se hărțuiau trăgînd salve la împlinire, la o distanță de numai cîteva zeci de pași. Văzînd că în urmă iar se arată, poticnindu-se prin caldarîmul răscolit de proiectile, caleașca cea mare a lui Behrenklau, Isakovič ordonă oștenilor să tragă în geamurile și-n porțile caselor.

Apoi, lepădîndu-și pălăria, asmuțindu-si cîinii, ieși în mijlocul uliței, cu sabia în mînă, postîndu-se în fruntea oștenilor care, învăluiți de fum, trăgeau în poziția culcat salve la ordinele: „încarcă, foc, încarcă, foc”; Isakovič le ordonă să se ridice de pe caldarîm și să-l urmeze, apoi,

fluturînd sabia deasupra capului, urlă de plăcere grupelor de veterani, căroro cei mai tineri le încărcău puștile: „Sîrbi — pentru contele Valis! Sîrbi — pentru contele Valis!" Din cînd în cînd privea în urmă cu grijă — demnitatea te obligă — să nu-l nimerească vreun glonț din spate.

Astfel a fost decimat în acea seară, pînă la lăsarea întinericului, polcul slavono-dunărean, prin ulițele șerpuitoare ale Zaberului, înghesuind inamicul în ambuscadele lui Trenk, care atunci îl făcu una cu pămîntul.

Timp de șase zile, baronul von Behrenklau a locuit în cea mai bună casă, în piața orașului, dormind iar în cămașa-i lungă, de mătase, într-un pat, în timp ce polcul dunărean al lui Isakovič își îngropă timp de două zile morții, printre care se aflau și cîțiva ofițeri.

Cucerirea Zaberului deschise poarta Alsaciei, însă rămase ultima bătălie a regimentului în această campanie. După șase zile, Karl von Lothringen porni cu toată armata spre Rin, trecînd peste podurile în flăcări, în dreptul satului Deinheim.

Dacă la traversarea fluviului polcul lui Isakovič a fost primul, acum, la întoarcere, soldații lui au fost ultimii care alergau peste trunchiurile aprinse.

Nu lăsară în urmă, de cealaltă parte a Rinului, decît mirosul prafului de pușcă și fumul ce se împrăștie la fel de repede, de cum venise.

Ceea ce urmă apoi n-a fost decît mizerie și amărăciune: foamea și setea și marșurile, marșurile neîntrerupte prin Bavaria ostilă, jefuită, pustie, pînă în Boemia.

Toamna venise mai devreme decît de obicei; vremea era ploioasă, Isakovič dormea sub căruță, ros de boală, de griji și chinuri. Lipsit mult timp de vești despre soția și fratele său, aproape că-i uitase.

În regiment se vorbea că urmau să ierneze în Oberpfalz și că celelalte regimente slavone se

băteau deja cu prusacii. Se mai vorbea și că soldații vor fi trimiși acasă, pentru a fi apoi încorporați celorlalte regimente imperiale. Și pe deasupra lui Isakovič i se repartiză și doi ofițeri nemți în regiment. La două săptămîni după asta, îl puseră pe căpitanul Piščevič în lanțuri și-l duseră să-l judece, chipurile pentru instigare la revoltă. Karl von Lothringen plecase la Viena, iar comanda supremă o preluă Bacsyányi.

Încartiruindu-se apoi în fața cetății Sherding, lângă râul Inn, polcul dunărean dispăru în cețurile de toamnă și-n ploi. Isakovič dormea sub căruță cît era ziua de lungă.

Într-o zi auzi că-l caută cineva în oraș, un negustor se interesa de el și aducea vești de la fratele lui, printr-un comerciant vienez pe numele Dimitri Konša.

De aceea coborî Isakovič spre seară la rîu, așteptînd să apară din partea cealaltă omul după care trimisese un oștean. Întrucît era o zi rece, cu vînt, el, stînd pe un debarcader vechi, sub malul stîncos, între tufișuri înalte, întunecoase, abia de putu să deslușească în beznă bacul și oamenii care veneau spre el.

Întunericul se lăsa în mlaștina din față și, fiindcă ploaia bura acoperind orizontul, Isakovič abia așteptă să se scoale și să avanseze mai aproape de apa ce curgea pe dinaintea buștenilor pe care stătea. Zărind bacul ce se apropia, îl strigă nerăbdător pe oșteanul lui, pe care-l trimisese în oraș, apoi, în germană, și pe negustor.

Un om îmbrăcat cu o manta militară pe umeri se ridică atunci de pe bac, strigîndu-i peste apă că-i aduce vești de la frate și de la soție.

Isakovič văzu cum se apropie bacul mare și negru, cum podarul îl întoarce pentru a lua firul apei, complet neagră, pîn[spre niște copaci, în spatele cărora se ghiceau licăririle orașului. Neauzit, după ultimile lovituri de vîslele, bacul se apropie și el îl apucă, trăgîndu-l încet spre mal. Atunci, un bărbat voinic, pe care oșteanul lui îl

ținu să nu cadă, se prezentă: îi spuse că se numește Ioachim Riegel, că e negustor în Sherding și că, cu trei săptămîni în urmă a fost la Viena, unde Dimitri Konša, negustor, l-a rugat ca prin prietenii lui să-l caute pe Vuk Isakovič în, Engelstadt, în armată, căci nu răspundea la nici un fel de scrisori adresate, și să-i transmită că copiii și fratele îi sînt sănătoși, însă că soția, doamna Dafina, murise.

VIII

**Îndurerată de pustiul lăsat de durerile
facerii, ea își dădu seama că sufletul ei nu va
lăsa nici o urmă, nici măcar în copii ei și,
ademenită de plăceri, muri cu regretul de a
nu-și fi putut satisface măcar trupul**

Ziua în care i-a venit sorocul doamnei Dafina a fost o zi caldă, de vară, la sfîrșitul lui august, după o secetă de trei săptămîni.

Sîngerarea pîntecelui ei, care se oprise un timp, poate datorată leacurilor unui tămăduitor turc, cu băile sale, ori doctorului din Osjek, cu tuburile lui metalice, începu din nou.

Din sîngele ei începu apoi să se răspîndească o duhoare cumplită, de s-au adunat în jur babele din casă invocînd toți sfinții, făcîndu-și semnul crucii și descîntîndu-i.

Ultima noapte înainte de moarte și-a petrecut-o în fierbințeli, implorîndu-și neîncetat cumnatul să meargă la patriarh, să-l roage pentru învoirea

de a o putea duce la mănăstire. Încă mai trăgea nădejde că doar acolo se va tămădui. S-a liniștit abia în zori, când auzi cum stropeau cu gălețile caleașca lui Arhanghel Isakovič și-i pregăteau caii. Cumnatul ei pleca cu adevărat. În cele din urmă, după atâtea săptămîni de tărăgănări, el se hotărîse să meargă la patriarh și să vorbească îndeobște popii despre sfînta taină a cununiei, despre căsătoria pe care o încheiase odinioară pentru fratele lui și pe care, acum, chiar el o năruia.

Ultimii zori din viața ei deci, doamna Dafina nici nu-i văzu, nici nu-i auzi.

Chinuită de febră, ea adormi epuizată și nemișcată, cu ochii profund înfundați în orbite. Sub pielea-i străvezie se vedea fiecare os, fiecare venă și vinișoară.

Scăldată de o sudoare rece, cum e roua de dimineată, ce i se prelungea peste pleoape în picături mari, ea nu se mai mișca, nici nu mai deschidea ochii, atingînd cu buzele învinețite și cu nările livide lumina zilei, la fel de discret ca și cuptorul de lîngă patul ei, ca și scaunul ei, cu perini, de la fereastra cu zăbrele, ca și ușa ce era, în semiîntuneric, încadrată de o fișie de lumină.

Cufundată în delir, Dafina nu observă nici schimbarea culorilor obiectelor și nici umbrele tot mai clare ale zăbrelelor de fier ale ferestrei, de după perdea, pe care, de altfel, se obișnuise să le privească în fiecare dimineată. Nici zborul muștelor mari pe sub tavanul văruit, însoțit de zumzetul liniștit, pe care le privea și le asculta, de cînd se îmbolnăvisese, de cum se trezea. Nu mai auzea nici clipocitul fluviului ce curgea pe sub această casă, toată mirosind a făină, clipocit ce o neliniștea atît de mult la început, însă care mai tîrziu o adormea. Nu mai auzea nici zgomotul morilor de apă, pe care-l auzise foarte slab, de departe.

Nu văzu nici strălucirea soarelui cum se scurgea de pe dealuri în desigurile de sălcii și în stufărișurile inundate și-n băltoace, pe deasupra cărora zburau cocostîrcii și nagîții, pe care obișnuia să-i urmărească stînd la fereastră, și nici

turmele liniștite, pe mal, ce se oglindeau în apă. Nu s-a deșteptat nici când dispăru de pe cer secera argintie a lunii pe care, în ultimile zile, stînd la fereastră de dimineața devreme, speriată de starea sa, îi făcea plăcere s-o regăsească pe bolta cerească.

Pîlcul îndepărtat de castani era tot acolo la locul lui, pe deal, și devenea vizibil abia atunci când soarele inunda toată cîmpia, fenomen remarcat de atîta timp. Aștepta cu nerăbdare această clipă, fiindcă razele soarelui ar fi alungat și aburii rău mirositori ai bălților și ai noroiului, de sub fereastra ei. Soarele o încălzea atunci, inertă și înțepenită, în scaunul ei, de la picioare pînă la brîu, atît de plăcut, încît i se părea că se va înzdrăveni.

Nu s-a deșteptat nici atunci când s-a sculat toată casa în jurul ei: corăbii, marinari, văcari, porcari, scîrțîind cumpenele și mugind în jurul jgheaburilor. Nu se trezi nici atunci când slujnicele priviră pe furiș prin ușa ușor întredeschisă și, văzînd-o că doarme, se apropiau pe vîrfurile degetelor de sipetul ei cu veșminte noi, pe care le rînduise și le cususe în ultimile zile.

Inconștientă, cu buzele tremurînde, clănțănind din dinți, cu spumă la gură, nu mai întorcea capul după acele imagini închipuite, ori reale, ce se iveau în fiecare dimineață înaintea ochilor ei: mlaștini și noroaie traversate de soțul ei la întoarcerea acasă, cu trupul mutilat, cu burta spintecată, deschisă, cu ochii scurși și țeasta spartă, cu brațele desfăcute s-o cuprindă și s-o sugrume, în vreme ce ea, asemenea unei umbre, reușea să scape; coloane de soldați ce pășeau drept spre ea, accelerîndu-și pasul, în care ea își recunoștea, pentru a zecea oară, soțul, înspăimîntător, cu capul mare, însîngerat; orașe îndepărtate, pe ale căror ulițe în pantă alerga ea gîfîind, cu soțul ei, în timp ce se trăgea după ei, și îndeosebi după ea, nu doar de către soldați, ci și din arme ce pluteau prin văzduh și atîrnau de copaci; cumnatul ei, Arhanghel, pe care în boala ei îl visa adesea și cu plăcere cum o sărută sub subțioară și cum o gîdilă.

Din leșin în leșin, ea rupse în acea dimineață orice contact cu lumea aceasta ori cu cealaltă. Zăcea în pat nemișcată, asudată, neagră ca un cadavru.

Și totuși, spre amiază își reveni. Privi obosită, cu ochii săi mari, văzu tavanul deasupra capului și grinda groasă, văruiată, în care erau adânc săpate cele patru litere ale lui Hristos. Venindu-și în fire, își recunosc camera, așternută cu cearșafuri îmbibate cu oțet, cât și pe cele două bătrâne care se îngrijeau neîncetat de ea, ștergându-i gura și ochii, făcându-și semnul crucii. Surprinsă, Dafina își dădu seama că era pe moarte.

Atunci, de spaimă, vru să sară din pat și să țipe de groază, răsucindu-se în plapumă și clătinându-și capul pe perine pînă ce o calmară bătrânele. Țipătul ei abia se auzi pînă în curte, cu toate că ei i se părea că strigă atît de tare, încît ar fi putut să fie auzită și de pe malul celălalt al Dunării. Apoi, cu multă greutate, își reveni cu ajutorul slujnicilor. Această slăbiciune, atît de neașteptată, față de care vigoarea ei cu o zi în urmă i se părea de necrezut, o înfricoșă atît de mult, că începu să plîngă în hohote. Plînsul și țipătul femeilor se întinse prin toata casa. Ridicată pe perne, bolborosind ca ieșită din minți, ea încerca să se apuce de ceva cu mîinile, în timp ce i stergeau sudoarea și părul de pe față. Se liniști abia cînd îi aduseră copiii.

Cu capul ridicat, cu ochii larg deschiși, gîfîind, își plimba neîncetat privirea de la un perete la altul.

Își revenise în simțiri, însă uita în fiecare clipă unde se afla. Astfel, închizînd și deschizînd în permanență ochii, pierzîndu-și auzul, ca după aceea să audă iar și cea mai potolită vorbă, bîiguind, ca după aceea să înceapă să vorbească iar, încet, însă întru totul deslușit, se cufundă într-o agonie care dură pînă în noapte.

Cuprinsă de o deznădejde absurdă, Dafina dori să-și revadă încă o dată soțul cu toate că, în deplină conștiință, știa că Vuk Isakovič era plecat.

Temîndu-se ani în șir pentru viața lui și fiindu-i frică să nu-l ormoare careva, ea, îngrozită de această idee, se obișnuise cu gândul morții lui, ori al mutilării acestuia, cu atît mai mult cu cît el singur vorbea adesea despre asta. Acum i se părea de neconceput ca ea să moară înaintea lui și, mai mult decît atît, ca ea să se prăpădească în absența lui. I se părea că simpla prezență a lui ar fi îndeajuns ca să-i alunge moartea, sau cel puțin să i-o ușureze. Nu-i veni în minte gândul că, poate, prin necredința ei, îl îndepărtase. Dimpotrivă, se gîndea că i-ar fi povestit și aceasta, ca și de celelalte suferințe ale ei, în vremea absenței lui. Importantă era prezența lui, lîngă ea, iar ea era încredințată că el ar fi venit, dacă ar fi știut că se afla pe moarte.

De patru ori în acea zi i s-a năzărit că-i intră soțul în cameră și de patru ori a întrebat de el și a vorbit de el, ca despre cineva de față, astfel încît bătrînelor, dar îndeosebi bătrînului Ananije, li s-a părut că ar fi intrat necuratul în casă.

Insistența pe care o exprimase de-a lungul întregii zile cumplite de a-și revedea soțul, nu o împiedică să-l aștepte nerăbdătoare pe cumnatul Arhanghel. A întrebat de el, ciulind urechile să-i ghicească pașii, ori glasul. În timpul bolii, atunci cînd se simțea mai bine, nu numai că nu i se mai părea că era livid și dezgustător ci, tot mai mult, ei îi părea totul din chihlimbar, îndeosebi atunci cînd îi cuprindea genunchii cu brațele-i nervoase.

Viața cu soțul ei îi revenea în memorie în această ultimă zi, asemenea unui lucru dispersat în ceață și fragmentar. Dimpotrivă, viața cu cumnatul ei, care o dezgustase în noaptea cînd o posedase și pe care nu l-a îndrăgit decît mai tîrziu, viața cu el i se părea minunată. Minunată, fiindcă abia acum știa să trăiască, așa cum înainte nici nu bănuise că se poate trăi.

Nehotărîtă în gândurile sale, Dafina simțea înlăuntrul ei că era la fel de șovăitoare atît în afacerile mari cît și-n cele mărunte. Simțea doar că femeile acelea, turcoaica și cele două surori

valahe, de care înainte nu-i păsa, însă care îi veneau în casă aproape în fiecare zi, să-i povestească minunile pe care le făceau ele cu bărbații, aveau dreptate fiindcă măcar știau pentru ce trăiseră. Ea le pizmuia pentru viața destrăbălată și pentru desfătărilor peste măsură și în gândurile ei febrile își închipuia scene din viața lor furtunoasă. Sub influența amintirilor privind felul cum făcea dragoste cumnatul ei, ea vru, ca și-n-ultima zi a vieții sale, să se convingă că a pornit spre o viață agreabilă, cutremurător de plăcută, care o aștepta lângă Arhanghel Isakovič. Pe scurt, o viață fără de care viața-i anterioară se dovedise a fi fost nu numai nefericită, ci și zadarnică, cumplit de zadarnică, cu copilăria la: un tată vitreg, cu adolescența la o mătușă, cu măritișul, nașterile și trecerea timpului, care, în lipsuri și mutări,, fusese atât de monotona și de mărginită.

Răsufând sacadat și scurt, ridicată pe perne, Dafina trecu fugitiv încă o dată în minte viața ei pustie, de femeia care, ca și aceste grinzi umplute cu pământ, ca și acel grâu din pod, sub care se lăsa tavanul, ca și veșmintele ei ce se aflau aruncate prin sipet, fusese supusă presiunilor și capriciilor celor doi bărbați cărora li se supusese, ca o nebună.

Cu privirea încremenită de spaimă, Dafina ceru să i se aducă oglinda, fixată într-o ramă din flori de fier, aceeași pe care i-o puseseră bătrânele mai devreme sub nas, să vadă dacă mai răsufă. Văzându-și ochii înfundați în orbite, fruntea înfricoșătoare și gâtul descarnat, nu mai îndrăzni să privească restul și izbucni în lacrimi.

În vreme ce acești bărbați vor continua să trăiască și să petreacă, îmbătrâniți, fără îndoială însă în viață, fără sîngerări, ea știa că va fi aruncată din casă, ca o cîrpă. Zărindu-și fetițele după un cearșaf întins ca o perdea, cu o privire în care era mai multă repulsie decît jale, își întoarse ochii de la cea mai mică, chelboasă, și-o observă pe cea mai vîrstnică ce, ținînd de mîna o slujnică, o întreba mereu cîte ceva; își dădu seama că și acest copil nu va păstra decît o imagine confuză a mamei. Pe drept cuvînt, acest lucru n-ar fi trebuit s-o afecteze atât pentru că nu cu mult timp în

urmă, când își imagina recăsătoria cu bogatul Arhanghel, în cazul în care soțul ei ar fi fost ucis, judeca de parcă n-ar fi avut copii, așa de tare o plictiseau. Nu putea să le poarte de grijă și nimeni nici nu-i cerea asta. Conștientă de moartea-i apropiată, Dafina le părăsea cu același sentiment de neputință de a le reține alături, ca și pe celelate obiecte ce i se dădeau pentru scurt timp, ca și cum îi aparțineau, ca după aceea să i se ia din nou. Astfel se despuia de toate fără ca asta să-i aducă fericire, recunoștință, viitor: n-avea decât un pînțec deschis, înspăimîntător, din care emana o miasmă apăsătoare de leș în putrefacție, în timp ce se zvîrcolea în dureri și chinuri.

Spre seară, doamna Dafina își venea în simțiri, pradă febrei, la intervale din ce în ce mai lungi.

Vedea atunci, ca pe niște umbre, siluete necunoscute apropiindu-se de patul luminat de o candelă. O jumătate din Zemunul cel bogat în arginți i se înghesuia la căpăți.

În jur de ora cinci s-a trezit și, aducîndu-și aminte de caii pe care i-i dăruise Arhanghel, porunci cu un glas slab să li se dea zahăr. În același timp vorbea despre cumnatul ei elogiîndu-l, scoțînd în evidență faptul că se va muta curînd cu el la Buda.

Puțin mai tîrziu Dafina privi iar în jur cu ochii-i mari, vineții, de culoarea cerului de iarnă, liniștit și curat. Era pe deplin în simțiri. Întrebă de soț și, imediat după asta, își aminti de primul an al căsniciei. I se păru că numai vara aceea a fost adevărată, cu ierburile înalte și cu frunzișul mîngîietor, cu insectele și cu furnicile, cu pădurile argintate noaptea. Meditînd la viața ei cu Vuk Isakovič, fratele acestuia, cu îmbrățișările lui, acum i se păru de-a dreptul caraghios, într-atît acela, primul și începutul căsniciei ei i se păreau minunate. Ca și cum se revedea împodobită în mătăsurile albastre, galbene, verzi pe care le iubea odinioară, cu picioarele puternice și cu umerii drepți, ochii i se umplură de jale. Era și acum încă însetată de iubire în starea sa, nu remarcă că afară apunea soarele, că vremea era apăsătoare cu un crepuscul pe care praful îl făcea opac. Nu mai știa

nici unde erau dealurile, desișurile de sălcii, ostroavele. Nu mai auzea clipocitul apei și nici preotul dintr-un colț al încăperii, care murmură neîncetat rugăciuni în greacă.

Pe la șapte ceru să i se dea la o parte perdelele pentru a lăsa să intre aerul serii de vară, când totul se liniștise: corăbiile și turmele, caravanele lungi de căfri încărcăți cu mărfuri ce soseau și zornăiau cu clopoței lor. Din așternut, scăldată în sudoare, văzu deja într-un fel de ceață, în care se amestecau povârnișurile dealurilor, lărgimea nemăsurată a apelor, crestele noroaielor iar de departe, meterezele Belgradului. În chinuri, adunându-și ultimele puteri, ceru să i se facă toaleta, spre uimirea slujnicilor plînse și începu să-și rînduiască părul, poruncind să i se vopsească unghiile. Acoperindu-și capul cu o năframă de mătase, pe care o alese ezitînd, Dafina scoase o pungă cu bani, ținută sub pernă, și o dădu bătrînului slujitor al cumnatului ei. Pe urmă își așinti privirea către ușă, de parcă aștepta să intre cineva.

A zăcut apoi, așa spălată și pieptănată, liniștită, răsuflînd din greu, cu ochii larg deschiși, încît nimeni nu îndrăznea să se apropie, neștiind de-i vie ori moartă.

În vreme ce cumnata sa era în agonie, Arhanghel Isakovič se scutura pe drum în caleașcă, convins că ea va muri în curînd.

Doctorii îl preveniseră de mult că nu mai exista nici o speranță: erau convinși că bolnava încercase să se lepede de sarcină înghițind o licoare fatală. Prevăzîndu-i moartea, îl încredințau pe Arhanghel că sfîrșitul se apropiase. Turcul era de părere că pîntecele îi putrezește și de aceea sîngerează, iar celălalt, dimpotrivă, că pîntecele îi sîngerează și de aceea putrezește. Erau convinși însă amîndoi că cumnata lui va muri.

Arhanghel Isakovič era însă încredințat că nu putea fi vorba de desfacerea căsătoriei și că nu

exista un astfel de preot sau patriarh care s-o ia de la fratele lui și să i-o predea lui. Cu toate acestea, îi promitea în fiecare zi cumnatei că se va duce la patriarh.

Din ziua când a găsit-o vătămată, Arhanghel Isakovič păru ca scos din minți. Își contramandase toate plecările. În primele zile încă mai ajungea pînă la Osjek și Kovin cu corăbiile și cu turmele sale, grăbit mereu, navigînd și noaptea, tăcut, abia scoțînd cîte-o vorbă, însă pe Dunărea de sus, la Viena și Buda, unde avea multe stive de piei prelucrate și harnașamente pentru cai, zadarnic va fi așteptat în această vară, pînă toamna tîrziu. După o săptămînă sau două puse capăt acestor călătorii și nu mai plecă nici pînă la Petrovaradin ori Belgrad, la turci, de cealaltă parte a Dunării. Verde de furie din pricina importantelor pierderi, umbla încolo-șincoace neauzit prin încăperile casei sale mari, de pe malul apei, privindu-și atent cumnata adormită și o săruta de cum îi era mai bine. Scîrbit de boala Dafinei, era poate însă singurul care mai admira urmele acestei frumuseți deosebite, atît de brusc ofilită. Pentru a nu o lăsa singură, adunase corăbiile în jurul casei și al oboarelor, în mlaștină, își scoase și banii din Turcia și Valahia, trimițîndu-i în nord. Nu mai voia, ca înainte, să o mai părăsească, nici nu mai voia să facă comerț în sud, cu animale, ci se gîndea să negocieze exclusiv cu argint, însă tot atît de nebunește, de curajos, de riscant și prădalnic. Totuși, cea mai mare parte a zilei o petrecea lîngă ea, neputincios să-i reproșeze direct cîtă pagubă îi producea în negoț, însă dîndu-i asta de înțeles de fiecare dată, pe căi ocolite, făcînd caz, în același timp, de marea lui iubire față de ea, ca și cum ea trebuia să-i fie recunoscătoare.

Așezat pe patul ei, în caftanul său albastru, încins cu brîul de mătase, colorat, îi strîngea umerii cu brațele-i gălbejite, care nu mai erau nici așa de puternici, nici atît de frumoși ca înainte: se lîngușea cu ochii-i gălbejiți și nasul coroiat, gîdilînd-o cu bărbuța lui rară, tot împingînd-o cîte puțin cu capul în piept, ca un țap supus.

Simțînd că Dafina, la toate acestea, rămînea rece și că pe el îl credea cauza suferinței și-a bolii

ei, el îi aducea aminte, de obicei amănunțit, de noaptea aceea îngrozitoare când o posedase. Cu gura, care-i mirosea a tutun de preț, și era dulce de la zaharicalele turcești, Arhanghel îi aducea aminte de scenele lor de dragoste, nu înceta cu laudele pentru mișcările ei, pentru frumusețea trupului ei, pentru felul ei de a se dăruia, descriind totul pînă în detaliu, cu privirea aprinsă și cu șoapte înăbușite, sărutînd-o la nesfîrșit, ca un nebun.

Doamnei Dafina, care de la soțul ei nu auzise niciodată astfel de lucruri, fiindcă Vuk Isakovič tăcea aproape tot timpul în prezența ei, chiar și în timpul focurilor amoroase, nu-i păsa de această gîngureală, de această vorbărie a cumnatului după amor. Era mai degrabă dezgustată. întorcîndu-și capul, crispată de durere, suporta însă săruturile lui năvalnice, cu un zîmbet ambiguu, ca și-n noaptea aceea nefastă, fără să lase să se ghicească cu adevărat, dacă-i făcea plăcere sau nu.

Arhanghel Isakovič, care la începutul bolii ei se scîrbise într-atît, încît pleca adesea de acasă, a cedat pînă la urmă, speriat și aiurit, devenind atent pe tot parcursul bolii acesteia. Avea socotelile lui. în zilele în care starea femeii se îmbunătățea, venea lîngă ea și o săruta. Cînd i se făcuse rău de tot, nu numai că nu plecă, ci se instalează definitiv la căpătîiul ei de boală. Ore întregi o ținea în brațe și o legăna, ca într-o exaltare plăcută.

Ea își pierduse vigoarea, însă el nu-i putea uita genunchii.

Nu mai era nici pătimașă, însă glasul îi era încă plăcut și, îmbrățișînd-o, încă îl mai treceau fiorii dorinței. Nu numai că nu se mai gîndea la alta, dar îi și repeta mereu, cum fusese în noaptea aceea și cum ea, numai ea, era altfel decît toate celelalte femei. Parcă vrăjit, el îi descria insistent farmecele ei trupești, care nu mai existau, ceea ce o făcea să plîngă cu lacrimi fierbinți.

Boala nu numai că nu l-a îndepărtat, ci l-a legat și mai mult de ea. Reținerea lui de la început se transformă într-un fel de așteptare, pentru el

neobișnuită și extraordinară. Viața lui trecută i se păru un infern populat de nenumărate femei. Cu ea i se părea că se va urca la cer. Privind-o fix în ochi, a început chiar să se resemneze cu seninătate la ideea că ea putea muri, cu atât mai mult cu cât o legătură pe viață cu dînsa i se părea și acum o adevărată nebunie.

Obișnuit cu desfrîul în cursul călătoriilor de afaceri și al deselor mutări, Arhanghel Isakovič se îndrăgosti de cumnată la apropierea morții acesteia, cu un sentiment curat și sincer de care fugise și de care pînă atunci nu avusese habar. Luptînd cu el însuși, simți că într-însul se-întîmplă ceva ce înainte nu știuse că se poate întîmpla. Scuturîndu-se și sărind în caleașca cu care alerga ca scos din minți, pe drumurile cele mai scurte, către Fruška Gora, Arhanghel arăta ca o sperietoare, printre crînguri și tufișuri și lunci cosite, țipînd furios la slugi. Tulburat, gata de orice de la jaf la tocmeli, ca în treburile-i negustorești, voia să obțină cît se poate de mult, de la preoți și dacă era nevoie, să ceară chiar și desfacerea căsătoriei. Nu știa nici el singur de ce voia acum să mărturisească totul unor oameni străini, de ce aștepta ajutorul acestor preoți, de vreme ce considerase întotdeauna spovedania o nebunie și o absurditate. Singurul lucru clar îi era că trebuia să-i facă pe plac, să-i dea tot ceea ce ea cerea. Și chiar de-o va alunga pînă la urmă, era gata să o despartă de fratele lui și să o accepte, cu copii cu tot. Deși o bănuia interesată de talerii lui, el se hotărîse să o facă moștenitoarea averii sale și să-i dăruiască corăbii, oboare și case. Ca pe o iubită de preț, voia ca înainte de toate să o plătească bine, cu atât mai mult cu cât viața ei era în pericol. De altfel, numai la gîndul că el putea să-i refuze vreo dorință, ea i se ridica în față, cumplită ca o vrăjitoare amenințînd, astfel încît lui, de cum își amintea că femeia poate începe să se vaiete și să-i reproșeze, viața-i devenea hidoasă.

Că toate astea în legătură cu Dafina nu le prevăzuse, prevăzînd însă orice altceva, acesta era lucrul cel mai cumplit. Îl rodea faptul că-și rînduise toate afacerile, însă pe aceasta nu era în stare.

Toată primăvara avusese un noroc chior în vînzarea animalelor și storsese bani de la o mulțime de valahi, astfel că, după plecarea fratelui, se așteptase să trăiască cu cumnată-sa fericit peste măsură și lipsit de orice griji. Ar fi fost o viață de plăceri, dezmățuri, ascunși de ochii lumii, în casa lui de pe malul apei, răsplătind-o apoi generos, păstrînd-o lîngă el în casă, pînă la întoarcerea fratelui, și chiar dacă acesta nu se mai întorcea. După ce cunoscuse în viață atîtea femei, Arhanghel Isakovič își dorea acum o plăcere care să nu fie stînjinită de capricii feminine, clevetiri și veșnice văicăreli privind cadourile derizorii. Visa să trăiască din plin, ca sub o apă de culoarea turcoazului, adîncă, în care lumina zilei să pătrundă blînd în care el: să plutească precum într-un vis, în care să se poată întinde, purtat de curenți, ușor, neuzit ca pe corăbiile lui, cînd nu era vînt.

Un vis cu totul contrar aceleuia cînd era să se înece cu caii și să înghită nisip, zbătîndu-se în mîl, imagini pe care nu le putea nicidecum șterge din minte. O dorise pe cumnată-sa pentru frumusețea ei nevăzută, pentru vigoarea trupului ei, conțînd că păcatul acesta va rămîne ascuns de lume și nu va avea nici un fel de griji și neplăceri, așa cum le avea cu alte femei. Și în locul cerului curat și al deliciilor trupești, ca un pașă în grădina lui înconjurat de flori albe, trebuia să înfrunte acest chin cumplit, cum niciodată nu s-ar fi așteptat. Asta l-a zguduit cel mai mult, l-a tulburat, l-a frînt, ca la urmă să-l întristeze pînă în străfundul sufletului.

Îngălbenit și înverzit de furie și deznădejde, voia cu încăpățînire să spere chiar și atunci cînd și-a dat seama că totul era sfîrșit. Fără să se gîndească la frate, nici pentru o clipă, fără să-l aștepte ori să se teamă de el, fără să-i pese îndeobște de el, fără nici un fel de muștrări de conștiință, Arhanghel se lăsă totuși abătut de

năpasta ce-i căzuse pe cap. Niciodată n-a încercat să revadă femeile pe care le cunoscuse. Nici prin minte nu-i trecea s-o revadă pe vreuna dintre ele. Cu atît mai mult nu înțelegea de ce o lovise nenorocirea pe cumnata sa, de ce se urîțise tocmai acum, cînd devenise a lui.

I se părea imposibil ca ea, atît de frumoasă odinioară, să nu rămînă minunată, cu sîinii ei, cu umerii, cu șoldurile, cu genunchii ei, măcar pînă ce el nu se va topi de plăcere, pînă ce nu se va sătura de delectare. I se părea imposibil ca frumusețea Dafinei, atîta frumusețe a trupului să dispară pentru totdeauna. Cînd ea urla de durere și el pleca de-acasă, ori cînd se ducea după doctor, avea în permanență această frumusețe în fața ochilor săi. De îndată ce începu să se refacă ușor, n-a mai părăsit-o zile întregi așezat la căpățîiul ei, admirînd fruntea ei luminoasă, buzele ei dureros de surîzătoare; gleznelor ei albe redeveniseră frumoase. Salvarea ei, ca și a lui, devenise un imperativ pentru Arhanghel, care nu se resemna la gîndul că aceste timpuri, minunate, fără griji, pe care voia să le trăiască cu cumnata sa, pot să treacă astfel, la fel ca și cu alte femei, în întîmplări neplăcute și plicticoase, ba chiar și în suferințe și-n spaime; la asta nu voia nicidecum să se gîndească. Credea că de această dată va cunoaște ceva inedit ce nu cunoscuse cu celelalte femei și credea că trebuie să existe în viața lui un timp al fericirii, al raiului pe pămînt, așa cum credea fratele său Vuk că trebuie să existe undeva o țară bună și minunată, unde trebuiau cu toții să se mute.

Văzînd că ea murea cu adevărat, Arhanghel Isakovič fu atît de tulburat, încît gîndurile și dorințele îi deveniră mai incerte decît cele ale Dafinei și decît ale fratelui său, care hoinărea pe cîmpul de luptă. Înăbușindu-și simțămîntul de nerăbdare, Arhanghel Isakovič socotea că moartea ei va pune capăt tuturor suferințelor. Păcatul lui va rămîne o taină, nimeni nu o va mai poseda, iar această unică iubire din viața lui se va sfîrși într-o aură de lumină fără de care, asta și simțea, suferințele și chinurile întunecoase ar fi fost de

nesuportat. Moartea Dafinei i se părea uneori inevitabilă, ca o consecință a înflăcărării impetuoase a trupului ei dezgolit, neobișnuit și pătimaș. Apoi imediat tresărea spunându-și că nu avea de ce se teme, nici dacă ea rămânea în viață; moartea ei i se părea atunci, la capătul acestei îndelungate așteptări, atât de cumplită, încât credea că o să se scufunde și el cu ea, că se va prăvăli undeva de-a berbeleacul, țipând, în apă, iritat, deznădăjduit, rușinat, înșelat, neputând să trăiască fără ea, în această casă, cu acești copii, așteptându-și fratele. Să supraviețuiască Dafinei nu i se părea posibil decât dacă ar putea să rămână singur pe lume și să tacă, să se împietrească.

La Karlovci a pornit numai cât să-i liniștească pe cei de-acasă și pentru a-i face plăcere Dafinei, și să-l aducă pe preot.

Gonind peste câmpii, mlaștini și păduri defrișate, el știa că a purces la drum în zadar, însă totuși se grăbea.

Strivea cu caleașca rădăcinile plopilor și ale salcîmilor, ale căror crengi se agățau răzbunătoare, lovindu-i fața.

Din întinderi umbrite cobora spre câmpiile însorite mult mai insensibil la toate aceste schimbări decât fratele-său, și nu catadicsea să se uite la cîinii care alergau obosiți în urma caleștii, gonind din iarbă ciocîrliile. Strigînd la servitori, care trebuiau să stea ridicați și drepți și riscau să cadă în orice clipă între cai, și nu îndrăzneau să se întorcă, el nu vedea nici pășunile, nici noile așezări, gonind tot înainte, în picioare, cu dinții încleștați, cu privirea pierdută, gîndindu-se la viața sa și la casa unde-i murea cumnata.

Abia cînd a pornit caleașca încet înspre vama de la Karlovci, Arhanghel Isakovič căzu în cele din urmă obosit pe capra caleștii și închise ochii, epuizat, cu fața înroșită de soare. Simți atunci că trecea pe sub umbra plăcută a crîngurilor de stejari, apoi pe lîngă podgoriile mirositoare, peste pîrîurile ce susurau de-a lungul livezilor de pruni

de pe care fructele, la trecerea caleștii, cădeau în urma lui, pe pământ.

Încă de la primele case din Karlovci, în vreme ce urca, dînd cu roțile în gropi săpate de ploii trecute, înclinată atît de tare că părea că se va răsturna la vale în fiecare clipă, caleașca lui Arhanghel Isakovič pricinuia mare agitație și zarvă prin case și oboare și mai ales prin bordeiele noilor veniți. Aceștia sosiseră din Serbia cu patriarhul, cu șapte ani în urmă. Pe tatăl lui Arhanghel, Lazar Isakovič, îl știa cu toții bine, căci fuseseră văcari la el și-i vînduseră vitele armatei austriece, pe care o însoțiseră apoi în lupta cu turcii.

Încă de departe, cu vopseaua proaspătă și cu clopoței ei, caleașca lui Arhanghel Isakovič atrăgea gloata țăranilor care o așteptau legănîndu-se dedesubtul și deasupra colinelor din jur, ca o corabie. Servitorii, care călăreau în față și cei ce stăteau în spatele caleștii nemișcați și drepți, pocneau din bice și-i înjurau pe toți cei ce răsăriseră în jurul caleștii, oprindu-se doar atunci cînd Arhanghel Isakovič arunca prin iarbă și spini, în urma sa, ori în sus, printre crengi, un pumn de bani, ațîțîndu-și de fiecare dată cîinii cu această mișcare a mîinii, care săreau la oameni.

Tolănit pe perne, în caleașcă, îngîndurat, nici nu se uita la această mulțime din jurul lui ci la vite, la porci și la acoperișurile bordeielor, ridicate abia cu două-trei palme deasupra pămîntului. În sinea lui, vindea totul și cumpăra, mormăind.

Cînd începea să coboare caleașca, vedea doar crupele încordate și burțile cailor, brăzdate de venele umflate din pricina efortului, iar apoi își ațîntea privirile, ca într-un vis, asupra slugilor, care săreau regulat din caleașcă, cînd în dreapta, cînd în stînga, să pună bușteni sub roți, să le înțepenească.

Coborînd înspre centrul orașului, Arhanghel Isakovič purta după caleașcă un întreg cortegiu de curioși, imposibil de alungat. Obișnuit să fie asaltat de sărmani, care să-l roage și să cerșească,

îi tolera și acum să-i sărute mîna și-i suporta liniștit și pe cei ce alergau după caleașcă și-l prindeau de mîneacă, plîngînd. Oprindu-se la o cișmea, la umbra unor pruni, porni pe jos, însoțit de o grămadă de gură-cască prin podgoriile săpate și prin tufișurile pline de spini, pînă la casa unde se mutase, în acea vară, patriarhul.

Ivindu-se în fața porții, în hainele-i ciudate, împopoțonat și parfumat, numărîndu-și mătăniile, în timp ce în jurul lui se strîngeau și se împingeau. săracii, Arhanghel Isakovič înțelese și singur că așa, împodobit, înconjurat de cîini, nu arăta defel a pelerin. Văzu apoi cum îl urmăreau. toți de prin gernulețele întunecate ale caselor din jur.

După ce a așteptat un timp în fața porții uriașe, pe care erau cioplite două cruci, și s-a săturat să privească la casele și acoperișurile din jur, i s-a dat drumul înăuntru, însă doar cu o slugă.

Sub bolta grea a clădirii prin care erau agățate nenumărate icoane, Arhanghel Isakovič, în întuneric și răcoare, după căldura și lumina de afară, își înclină capul și spuse călugărilor cine era.

Pășind nesigur, peste scîndurile puse pe pămînt, se apropie de o bancă zidită și se așeză, mirat să-i vadă cît de tulburați îl priveau, în loc să-l ducă la patriarh. Casa în care intrase era o clădire veche, zidită din toate părțile, cu curte și grajduri, înaintea cărora era așternut un rambleu acoperit cu o vegetație abundentă. Deasupra acestei movilițe se ridicaseră cîteva meri rodnici, ale căror crengi se îndoiu pînă la pămînt, pline de poarne coapte.

De jur-împrejur, deasupra văzu tinde de lemn, prin care treceau călugării ca niște umbre negre, pe sub candelarele mari, iar în fundul curții, după pomi, un turn-clopotniță din bușteni, pe care se așezaseră în vîrf cîteva ciori. De clopotniță atîrna o funie lungă, ciudată, căzută la pămînt ca un șarpe gros, alb și încolăcit. În curte era o liniște deplină. Între zidurile înalte se vedea un petic îngust de cer, albastru și pur.

Arhanghel Isakovič resimți acum toată oboseala călătoriei, care-i apăsa pe umeri, și înțelese că, de fapt, de această întâlnire a lui cu patriarhul depindea viața ei, ori stingerea ei calmă.

Zidurile și galeriile din jurul lui erau atât de liniștite, călugării treceau pe lângă el atât de încet și tăcut, încât în prima clipă i se păru că a vorbi aici era îndeobște fără sens și că totul se va rezolva de la sine.

Cînd se întoarseră călugării și-i spuseră că patriarhul nu-l putea primi, fiindcă sosise în acea zi, în vizită, sora sa, doamna polcovnicului Raškovič, cu fiicele ei, Arhanghel Isakovič se ridică jignit de pe bancă și, cu toate că era de talie mijlocie și deosebit de ușor, păru mai înalt și mai orgolios, cu fața lui suptă, galbenă și întunecată. Atunci unul din călugări, coborîndu-și ochii, adăugă că, de altfel, de mai multe zile patriarhul avea probleme cu vederea și că de cîteva zile zăcea într-o chilie întunecoasă, întins, cu pleoapele acoperite, și se ruga lui Dumnezeu, fără să vorbească cu nimeni.

Arhanghel Isakovič își desfăcu vesta și-și umflă pieptul, sub mătășurile colorate, încins cu podoabe de preț. Cu un glas suav și amabil, de o falsă modestie, repetă călugărilor cine era, amintind în treacăt de fratele său Vuk, declarînd că voia să vorbească personal cu patriarhul, cu care avusese cîntea în iarna trecută să discute mai mult timp, de două ori.

Auzind numele fratelui său, Vuk, călugării parcă se luminară. Porniră să laude și să binecuvînteze curajul ostășesc al acestuia, atașamentul lui pentru ortodoxism și dărnicia față de biserică. După părerea lor, Vuk Isakovič lua alura unui sfînt creștin, protector al bieților călugări și al tuturor fugarilor din însîngerata Serbie, care va face încă mult bine, cînd se va întoarce din război.

Arhanghel Isakovič aștepta, apoi îl trimise din nou la patriarh cu sluga lui, ce înțepenise lângă

poartă. „Să nu mă ia cumva drept un desfrînat?” — „Să nu fi aflat ceva?” — se gîndea, cu privirea pierdută la clopotniță și la arborii din curte. Regreta că a venit, văzînd că nu-l pot ajuta și că ei, oricum, îi cunoșteau viața pe care o petrecuse pe corăbii și în străinătate. I se părea, cu toate că era și el darnic față de biserică, că îl disprețuiau. Pentru o clipă i se păru că, la unul din geamurile de la etaj, vede fața patriarhului, cu barba crescută și cu ochii vicleni. Băgă de seamă că-l cercetau și-l urmăreau de la alte geamuri. Atunci, în mînia și rușinea lui, își încrucișă picioarele pe banca de piatră și începu să furneze și să stea ca un turc.

Călugării reveniră, anunțîndu-l că patriarhul nu-l putea primi la el, însă că bolnavei doamne Dafina i se va trimite un călugăr special. De altfel, îl sfătuia să se ducă la episcopul Nenadovič, pe care îl cunoștea, și să discute cu el despre această problemă importantă.

Atunci, pierzîndu-și răbdarea, Arhanghel Isakovič începu să le spună tot ce avea pe suflet, cu un surîs acru și amar. Deodată, le reproșă că erau mai răi decît acei oșteni care nu știau decît să verse sînge și să trăiască ca niște țigani, oriunde. Le reproșă că ei erau de vină că poporul migra și că el, negustorii și meșteșugarii nu se puteau stabili niciunde. Iar în ceea ce-l privea pe fratele lui, Vuk, pe care îl lăudau atît, era regele țiganilor, care-și ascundea ștregăriile și trîndaviile cu veșnice promisiuni că vor emigra în Rusia, unde totul va fi mai bine. Atacîndu-l după aceea pe patriarh, le zise călugărilor înspăimîntați multe lucruri, pe care nu trebuia să le spună. Pe fostul arhiepiscop de Pecs și patriarh al sîrbilor din Ungaria, Serbia, Bulgaria, Bosnia, Grecia, Dalmația, Croația, Slavonia și al întregii Ilirii l-a făcut un josnic zgîrie-brînză, care va mai avea trebuință de banii lui. De îndată își arătă banii, răsturnînd în poală două pungi de ducați. Apoi începu să-i numere, precizînd că avea intenția să dăruiască atît și atît pentru zidirea catedralei, atît

și atît pentru clopotniță, atît și atît pentru repararea mănăstirii pentru fresca răposatului țar Uros Nejaki și, în cele din urmă, atît și atît pentru trebuințele personale ale călugărilor patriarhului. Arhanghel completa această tiradă cu suspine adînci, în timp ce călugării miroseau tot mai des busuiocul.

În treacăt, adăugă atunci la sfîrșit că nici el, Arhanghel Isakovič, chiar dacă era doar negustor, nu este mai puțin merituos decît fratele lui, Vuk, căruia i s-a dus vestea prin soboare cu divagațiile și promisiunile lui zadarnice, căci el într-adevăr făcea comerț, vindea și cumpăra, iar ceea ce cumpăra știa să și păstreze. Dacă într-o bună zi își vor schimba părerea în ceea ce-l privea pe fratele lui, Vuk, care îi va pune pe drumuri prin șesuri, munți, bălți și păduri, pînă la acea necunoscută și îndepărtată Rusie, vor vedea atunci cine era el, Arhanghel Isakovič, sătul de hoinăreală și care va rămîne aici, orice s-ar întîmpla. Și nu numai că va rămîne, ci va și cumpăra totul, ca să dea bisericii o parte, așa cum dădea și altora, meșteșugarilor și corăbierilor, mult mai mult decît fratele lui. Jignit, în picioare sub bolta portalului de parcă i s-ar fi turnat un ciubăr de apă rece în cap, Arhanghel Isakovič își întindea negustorește mînele largi, își înălța capul și se îndrepta întruna spre poartă, ca și cînd voia să plece, derutînd călugării care erau tulburați și nehotărîți, neștiind ce să facă, fiindcă nu înțelegeau motivele acestei mîinii. Arhanghel continuă spunînd că știe el, de altfel, că gurile rele bîrfeau cum că cumnata sa trăiește în casa lui, la Zemun. Adevărul era însă că fratele lui se găsea la război și că cineva a trebuit să-i primească pe acei copii fără ocrotire, dar era tot atît de adevărat că ea se afla pe patul de moarte și că el despre asta voia să vorbească cu patriarhul, fiindcă aici avea și patriarhul ceva de spus.

Fără să-i lase pe călugări să scoată vreun cuvînt, cu toate că unul din ei se oferă să se mai ducă o dată pînă sus și să solicite din nou audiență

la patriarh, Arhanghel, fără să se stăpânească, cu un glas șuierător, începu, înainte de plecare, să se laude. Pentru că era negustor, știa că ceea ce e în mână nu-i minciună. Cu ce bani s-a arătat fratele său atât de generos față de biserică dacă nu cu ai lui, și cine altul le va păstra lor tot ceea ce vor primi dacă nu el și oamenii-i, care se stabilesc de-a lungul fluviului nu pentru a emigra, ci pentru a rămâne.

Toate bunurile aparțin celui care se află în apropiere și nu celui ce vagabondează ca țigani, acelora care au suportat pieirea vitelor lor, fără strigăte și țipăte. Aceștia vor ști să înfrunte viitorul și nu vor pleca; cine l-a văzut pe el, Arhanghel Isakovič, că s-ar fi văicărit atunci când i s-au scufundat corăbiile ori când i s-au jefuit turmele? Dacă a căpătat o reputație de desfrînat și dacă se bîrfea deja de mult că-și comercializa amorul, nu era exclus ca într-o bună zi să le fie ctitor, iar mai târziu să devină chiar și un sfînt adevărat. Imediat ce se va întoarce la Zemun, promise că le va trimite o căruță plină de icoane, mai frumoase decît cele agățate pe boltă, iar în ceea ce privea clopotnița din fundul curții, la care se uita cu dispreț, nu se compara cu cea din orașul lui care era mai înaltă, făcută din bușteni mai groși și cu fundație de piatră. Să-i spună toate astea patriarhului.

Astfel, cu privirea pierdută spre clopotnița de lemn de care atîrna nemișcat clopotul, spre livada de meri bogată în roade, spre grajduri, galerii și ferestre de unde dispăruse orice urmă de viață, Arhanghel își dădu seama deodată, sub umbra răcoroasă a bolții, sub icoane și candelă, că vorbea prea tare, ca și când s-ar fi certat cu cineva, stupid, într-un loc ce nu era făcut pentru așa ceva. Tăcînd dintr-o dată, porni în grabă spre poartă, apărînd din nou în fața mulțimii, copleșit de rușine, strigînd la slugi, strănutînd în zăpușeală, înconjurat de călugării care acum făceau totul, ca să-l rețină.

Mulțimea adunată afară, printre care erau acum și câțiva țigani în zdrențe aproape despuiți, cerșind de pomană, nu auzise nimic din ceea ce se întâmplase în spatele porții. În ciuda bicelor și a slugilor, mulțimea îl urmă pe Arhanghel Isakovič pînă la caleașcă, entuziasmată pînă la absurd.

Arhanghel Isakovič își continuă grăbit călătoria, escaladînd dealuri, rîpe și livezi, de parcă ar fi mers peste acoperișurile caselor ce rămăseseră în vale, cu streșinile lor de paie și trestie, cu oboarele și cocinile lor săpate în pămînt, sub trunchiurile și rădăcinile stejarilor și ale salcîmilor. În urma lor, printre copaci, pe deal, mai fugeau doar câțiva cerșetori, ceilalți rămăseseră în urmă. De pe deal se vedea întreg orașul, presărat de bălți și trestie, iar mai departe, pădurile defrișate și, mai departe, fluviul larg, mărginit de trestii și smîrcuri, în spatele cărora se zărea șesul nesfîrșit.

Soarele dogorea atît de cumplit încît caleașca, ținută parcă în fiare încinse, se clătina încoace și încolo, printre rîpe și copaci, însoțită de cîinii vlăguiți, pînă la livada episcopului Nenadovič, care ridicase în acea vară o bisericuță din lemn lîngă casă și adunase în juru-i câțiva călugări. Aceștia acceptaseră de bunăvoie să renunțe la viața lor de pustnici prin păduri și podgorii, pentru a se constitui în confrerii, în mănăstirile din Fruška Gora.

Scuturat în caleașcă, îndreptîndu-se spre aceste livezi, Arhanghel Isakovič se hotărî să nu pomenească episcopului de audiența ratată de la patriarh, nici de divorțul cumnatei, ci să-i ceară simplu un serviciu pentru a ușura chinurile Dafinei pe patul de moarte. Gîndindu-se la ea, el se decise să ceară un călugăr care să plece cu el la Zemun și pe care să-l prezinte Dafinei drept trimis al patriarhului, numai pentru a potoli acel țipăt groaznic al ei și acea șoaptă fără noimă, cu care-l implorase înainte de plecare. Astfel, tot asudat, el se simțea cu mințile rătăcite în această zi

caniculară deasupra caselor, a livezilor, a trestiiilor, în caleașca ce-și făcea greu drum prin iarba înaltă și deasă, de la un arbore la altul. Își aduse apoi aminte că nu făcuse nici o afacere de câteva săptămîni și-și dădu seama că de acuma încolo viața lui nu mai putea fi ca înainte, veselă, plăcută, și că după moartea ei nu-i va mai păsa de nimic. Tolănit, la aceste gînduri, în caleașcă, pe perini, el își rememora cu pizmă viața anterioară departe de această cumnată și decizia sa, atît de fermă la început, de a nu-și satisface plăcerile cu ea, decît de două-trei ori.

Între timp, caleașca lui trecu prin albia unui curs de apă ce secase spre un pod din bușteni, ascuns de crengi și tufișuri. Caii se încordau, simțind sub copite cum se surpa pămîntul și se frîngeau crengi, iar slugile aveau mult de furcă în a-i stăpîni, pentru a nu răsturna caleașca.

Arhanghel Isakovič se ridică și văzu un șir de salcîmi bătrîni, împlețiți de liane ce împiedicau trecerea. Puhoaiele de primăvară adunaseră pe acest gard viu ierburi și plante care acum, uscate și putrede, duhneau greu. După livada aflată pe deal, cu cîțiva pruni copti, se profila o casă mare, galbenă și acoperișul unei bisericuțe de lemn, umbrită de stejari înalți încadrînd un peisaj mărginit în depărtare de păduri dese. Întrucît nu știa unde se află intrarea, Arhanghel Isakovič era pe cale să poruncească slugilor să străpungă gardul, cînd privirea îi fu atrasă de o siluetă ciudată, ce se deslușea după arbori.

Sub un salcîm, pe iarbă, ședea un tînăr călugăr aplecat, nemișcat, cu pieptul dezgolit, vizibil adîncit în rugăciune.

În fața lui pămîntul era nivelat pînă la curmătura dealului, de unde putea să urmărească foarte departe cursul Dunării și să îmbrățișeze cu privirea toată cîmpia. Un par ascuțit și decojit, făcut dintr-un salcîm tînăr, fusese înfipt în fața sa în pămînt, astfel că era aproape de necrezut cum putea, fără să urle de durere, să se sprijine pe el cu pieptul și cu pîntecele și cu spatele. Rupt de lume, surd, orb și mut ca un monstru, omul își făcea semnul crucii neîncetat și se înclina fără glas. Își

ridica brațele spre cer, se prosterna și abia într-un târziu Arhanghel Isakovič observă că plîngea.

În timp ce slugile se ocupau de cai și încercau să pornească roțile din spate, Arhanghel, în picioare, se cutremură tot, simțind ca pe trupul său înțepătura lemnului pe care cel din față părea că n-o simte. Cuprinzînd cu o privire mirată cerul fierbinte, imaculat, pădurile și padinile munților, și spectacolul ce i se oferea, Arhanghel Isakovič avu un moment de recul, întrebîndu-se ce făcea acest om pe iarbă, în arșiță și zăpușeală, cu gesturi de nebun. Aplecările și contorsionările călugărului în mantie neagră, sfîșiată, deasupra lemnului ascuțit, i se părură atît de absurde încît îi venea să țipe. Și cînd țipă cu adevărat, de se smuciră caii, fu surprins de propriul glas, iar monahul tresări, de parcă l-ar fi plesnit cineva cu biciul.

Atunci zări Arhanghel înalta statură a omului desculț, într-o mantie neagră, cu pieptul însîngerat. Avea o față descărnată, cu ochii mari, cu o privire febrilă și încețoșată. Monahul se apropie de caleașcă, arătînd cu un gest iritat că trebuiau să ocolească pe după arbori, unde se afla intrarea spre casa episcopului.

După ce slugile au reușit să tragă în spate caleașca, porniră repede spre portalul din piatră, din spatele salcîmilor.

Arhanghel Isakovič, stînd în picioare în caleașcă, înconjurat de pomi fructiferi, munți verzi, padini și de fluviul larg, pe de o parte, iar pe de altă parte, de acoperișuri de trestie, de tufe și clopotnițe de lemn — nu-și putea detașa privirea de la această ființă rătăcită ce se apleca neîncetat peste par, îndoindu-se de durere, rupt de restul lumii, indiferent la ziua caniculară de vară, la toate celelalte ce se puteau vedea de la înălțime: ierburile înalte, gospodăriile, bălțile, clădirile de piatră pe care erau fixați cocoși de fier. Copleșit de vizibila dorință de a se împunge, omul continua să se aplece și să se îndoie deasupra parului, de parcă îl îmbrățișa.

După ce a intrat caleașca pe poartă, pe aleea largă ce ducea spre bisericuță și casa episcopului, sub stejarii bătrâni, în fața lui Arhanghel Isakovič ieși în întâmpinare un egumen bătrîn, care-l liniști de îndată, spunîndu-i că episcopul era acasă, pe undeva prin grădină. Cel ce se contorsiona lîngă par era ieromonahul Panteleimon, venit recent din Serbia. În ziua aceea se împlineau șapte ani de cînd, sub privirea lui, întreaga-i familie fusese trasă în țepă în timpul bejeniei. De atunci și-a pierdut capul. Turcii îi smulseseră limba și el scăpase singur din acest masacru. De altfel, nu trebuia să se teamă de el, era liniștit și blînd, doar că plîngea.

În vreme ce-l conduceau în casă, din tinda înaltă de lemn Arhanghel contemplă în depărtare fluviul și soarele care aprinsese trestiile și stufărișul, de unde se ridica un fum gros și negru. După ce îl lăsară pentru o clipă singur, într-o încăpere unde nu se afla nimic în afară de o frescă, a Sfîntului Ioan Pustnicul, remarcă sub geam trei călugări, dintre care unul uriaș și gras, care dormea pe burtă, cu capul înfundat în iarbă.

Ceilalți doi, unul frumos și tandru ca o fată, cu un păr castaniu iar al doilea, brunet și bărbos, erau sprijiniți unul de altul. Fredonau stînd în iarbă, apucîndu-se unul pe altul peste umeri, de gît, chicotind. În această parte a casei, pădurea se afla la cîțiva pași.

Obosit și flămînd, transpirat, Arhanghel simți, sprijinit de zid, răcoarea ce îi pătrundea în oase; auzi atunci pași pe culoar. Crezînd că era episcopul, pe care-l cunoștea încă de la Buda, își zise: „Îi voi spune că i-am adus zece ducați pentru mănăstiri și zece pentru odăjdii. Îi voi spune să-i permită Dafinei intrarea la călugărițe, în Jazak: acolo, poate, se va lecu la băi. Îi voi spune că i-am răpit-o fratelui meu, că a rămas însărcinată cu mine și nu vreau să mă despart de ea". Numărîndu-și fără încetare mătăniile, murmură neîncetat aceste cuvinte absent, aproape inconștient.

I-a mărturisit, oare, toate astea episcopului, pe care-l știa încă de pe vremea cînd Nenadovič

fusese pisar, în magistratura de la Buda? Cum a decurs îndeobște această vizită în această reședință de vară a episcopiei, unde domnea o viață austeră? Arhanghel Isakovič n-a povestit niciodată, nici mai târziu, la adînci bătrînețe, cînd a devenit un zgîrcit cumplit, cu un suflet cînesc, renumit în împrejurimi.

Cînd l-au dus în seara aceea slugile acasă, beat, ceea ce nu i se întîmpla des, au auzit doar atît că toată averea sa o lăsa prin testament bisericii, ceea ce de altfel trebuiau și ei, înainte de moarte, să facă, fiindcă viața cea mai frumoasă era în ceruri și că, imediat mîine, o va duce pe doamna Dafina la Jazak, unde se găsea un izvor tămăduitor, cu care sigur se va lecu. Cînd va fi bătrîn, mormăia Arhanghel în timp ce caleașca trecea de vama din Karlovci, unde oștenii au alergat crezînd că trecea vreun general din Petrovaradih, se va face călugăr și va trăi în colibă; aici își va găsi odihna și nu va mai face negoț cu valahii cei blestemați și cu grecii cei șchiopi. Acolo va fi, în cele din urmă, mulțumit, rămînînd culcat și cîntînd cît îi va face plăcere. Dacă ar pofti vin, își va procura și vin, iar cînd va trece vreo țarancă dolofană, îi va pune piedică cu toiagul său de călugăr și ea se va opri. Lăudîndu-l pe episcop, era totuși împotriva conviețuirii între călugări, fiindcă voia să fie singur cu Dumnezeu; cît despre călugări, vorbea de parcă și-ar fi petrecut un veac printre ei. Își încredința slugile că se afla cu monahii care păzeau moaștele sfinte ale despotului Brankovič în relații de prietenie mai strînse decît fratele său, Vuk, și că i s-a explicat și i s-a iertat păcatul.

Slugile lui, cu care de altfel nu vorbise niciodată, nu numai că nu-l ascultau cu atenție, ci se trudeau efectiv să nu-l audă, privindu-se surprinși. Intuiau bine că, atunci cînd se va trezi din beție, va regreta amarnic că le vorbise pe un ton familiar și că-i va chinui pentru asta, ci-i săptămînile, pînă va uita.

Și într-adevăr, de cum îl răcori briza de seară, deveni reținut și tăcut. Privea tăcut cum se cobora caleașca spre mlaștinile de pe lîngă Dunăre și cum

rămîn în urma lor pe dealuri, casele din Karlovci, încă luminate de soare.

În timp ce caleașca traversa sub umbra deasă a crîngurilor trestiiile aprinse și ierburile mari, el asculta în depărtare lătratul cîinilor săi, care speriau ciocîrliile și vîneau prepelițele.

La intrarea într-o pădure, echipajul făcu o haltă pentru a verifica și a încărca puștile și pistoalele, fiindcă drumul nu era sigur în regiune; în acest răstimp, Arhanghel, cuprins iarăși de ceața vinului, nu mai stătea locului schimbîndu-și mereu jilțul, cățărîndu-se pentru a sta pe podoabele înalte, de fier, ale caleștii.

Trebuie să fi auzit ceva vesel și plăcut la episcop, fiindcă îl lăuda neîncetat și repeta întruna o arie învățată acolo.

Deoarece țipa, i se părea că mai nou cînta mai tare decît de obicei, iar servitorii îl ascultau dezgustați.

Aerul de seară îl cufundă din nou în aburii alcoolului și reîncepu iar cu declarațiile că se va face călugăr. Plînse apoi pentru martiriul familiei lui Panteleimon, trași în țeapă de turci și pronunța cu năduf numele tuturor sfinților cărora le dăruise cîte-un ducat drept ofrandă. Credea cu tărie că izvorul de la mănăstire o va lecui pe cumnată, care va putea din nou să nască. Se va împăca astfel și cu fratele, care fusese întotdeauna mai norocos decît el, și de ce să nu se împăce, la urma urmei, că doar erau frați.

Gîndul că Dafina încă mai putea fi salvată și că apropiata ei moarte era rodul declarațiilor doctorilor acelora proști, îl bucură atît de mult, că puțin a lipsit să nu înceapă să danseze în caleașcă. Întinzîndu-și brațele spre seara răcoroasă și frămîntîndu-și creierul în zadar cu toate cele spuse călugărilor și cu răspunsurile lor, Arhanghel se bucura pentru cumnată. Niciodată nu-i merseseră afacerile atît de prost, precum cea cu Dafina. Resimțea toate aceste evenimente atît de neprevăzute ca o înfrîngere, sentiment ce-l

înăbușea. Într-un mod mai acut decât fratele lui, Arhanghel Isakovič simțea toată oroarea absurdității și a caracterului efemer al lucrurilor ce-l înconjurau, pentru că nu se întâmplau după voia și nădejdiile lui. Să se împace cu fratele era dorința lui cea mai mare și să se avînte amîndoi în această țară nouă, mlăștinoasă și întinsă, însă mirositoare și cerească, în care au început să se fixeze după atîtea hoinăreli. Nebun de dorința arzătoare după trupul cumnatei, Arhanghel Isakovič nu și-ar fi imaginat vreodată, la început, că dorința aceasta s-ar putea împlini.

De asta suferea acum, căci ea se afla pe patul de moarte în casa lui. Planul său primitiv de la început de a-și satisface numai plăcerile cu ea, pe ascuns, ca apoi să i-o lase fratelui, acum i se păru jalnic. Aducîndu-și aminte de trupul de-a dreptul extraordinar al femeii, de picioarele reci și de rnișcărilor ei unduitoare, însuși gîndul s-o înapoieze acum fratelui i se păru aberant. Simțea că n-ar putea lăsa pe nimeni altul să se apropie de ea.

De cealaltă parte a fluviului, i se părea că ar fi rămas toate femeile, atîtea femei cu care s-a zbunguit, gîfîit, asu-dat, adesea și băut, cu părul roșcat, cu sîinii bogați, ce respirau profund și se smiorcăiau înăbușit în îmbrățișarea lui, iar de partea asta, întinsă ca moartă, în caleașcă, nu era decât această unică, parfumată femeie, care nu i-a fost niciodată dezagreabilă, cu ochii de culoarea cerului senin, iarna.

De-ar naște totuși copilul, în loc să moară, ceea ce lui Arhanghel Isakovič, beat, nu i se păru deloc imposibil, atunci toate nenorocirile lor s-ar încheia cu bine și el, în acest caz, ar fi iubit de Dafina, de fratele lui, de toată lumea.

Să o vadă încă o dată sănătoasă, să înnebunească de plăcere, să-și frîngă degetele în coapsele ei, să se învîrtă în jurul ei, chiar de ar sta ea rece ca o piatră, ca în acea primă noapte, i se părea în beția lui o nălucire atît de minunată, încît

se scufundă de tot într-o sminteală cețoasă, care-l făcea să creadă că mergea în rai, peste câmpii sub clar de lună.

În realitate tot ceea ce făcuse în acea zi a fost în zadar. Trebuia să ascundă totul și să tacă, fiindcă pe ei nu-i mai putea ajuta nimeni.

Traversînd o câmpie întinsă, în întunericul care punea stăpînire pe dealurile din Karlovci ce rămîneau în urmă, dezmeticit de răcoarea serii ce urca dinspre ape și felurite plante, Arhanghel Isakovič se posomorî constatînd că se îndrepta spre casă, fără să știe dacă Dafina mai era în viață. Înfiorat de răcoarea nopții, fumînd, ședea cu capul plecat și hotărî să ia asupra-i toată durerea acestei nefericite întîmplări. O văzu în minte cu genunchii ei viguroși și picioarele angelice, nemuritoare, și o văzu cum, din clipa în care i-a devenit ibovnică, s-a încovoiat, s-a împușinat încinsă cu un brîu în jurul taliei.

Faptul că el era cauza atîtor nenorociri, atîtor suferințe neașteptate, îl făcea să-și piardă mințile.

Drumul pînă acasă va dura o noapte întregă. Mai avea încă ore întregi de mers. Simțea în stînga răcoarea mlaștinilor care, după o secetă îndelungată, secaseră iar trestiile, luminate de clarul de lună, se vedeau ca nălucile. În jurul lor, foșnea stufărișul des. În depărtare se deslușea fluviul ce părea că nu mai curge, nemișcat între desișurile de sălcii. De fiecare dată cînd ajungea caleașca în cîte un crîng, era întîmpinat de strălucirea licuricilor. Pămîntul era atît de tare din pricina secetei, încît zgomotul copitelor se auzea înfundat, de parcă ar fi traversat un pod din lemn. Mersul și pasul cadențat al cailor urma să le privească pînă a doua zi, în lumina fantomatică a felinarului agățat de oiștea sub care se vedeau și cîinii de mult epuizați de alergatul după caleașcă.

În dreapta sa, se întindeau la infinit ierburi înalte, printre care ghicea rarele așezări după lătratul cîinilor, în vreme ce în depărtare totul se scufunda în întunericul unde, dacă te rătăceai,

moartea era sigură. Și-n vreme ce deasupra apelor cerul era întunecat, nesfârșit și opac, la dreapta, deasupra câmpiei și a ierburilor dese, învăluite în tenebre, lucea un cer albastru, senin, înalt și înstelat.

La clinchetul clopoștelor de la caleașcă, sub scînteierea cerului de noapte, înalt și senin, pe un drum din care nu zărea decît capătul luminat de felinar, înconjurat de siluetele fantomatice, drepte și nemișcate, care poate nici nu mai erau slugile lui — nu le mai vedea fețele — Arhanghel Isakovič, trezindu-se din buimăceala vinului, își veni în simțiri, devenind un alt om.

Plecarea la patriarh pentru a i se spovedi, demers dictat de prietenia pe care tatăl lui i-o datora mitropolitului Jovanovič, i se părea din ce în ce mai mult o acțiune nebunească. Spovedindu-se la episcopul Nenadovič, care l-a liniștit și a băut cu el după ce a primit și o pungă cu ducați pentru repararea mănăstirii, toate acestea i se păreau că aparțineau unei alte lumi.

Clopotnițele de lemn ale bisericilor, icoanele mănăstirești ce-l chemau cu o șoaptă superstițioasă, asemănătoare acelei voci interioare la momentul plecării, se goleau de puterea lor supranaturală și se dezvăluiau a fi la fel de neputincioase ca orice obiect profan văzut în acea zi. Singur în caleașcă, traversînd câmpiile în plină noapte, Arhanghel se lepădă de iluzii și se întorcea acasă convins că ar fi trebuit să tacă.

Ca și fratele lui la război, și el se eliberă pe neașteptate, datorită acestei femei, de ghiuleaua vieții trecute, pentru a înfrunța singur viitorul pînă la moarte.

Ceea ce i-a fost lui Arhanghel Isakovič cel mai drag pe lume, să se gîndească la stivele de piei și tutun, la arginții lui, la datornicii lui, i se părea în această noapte pentru totdeauna pierdut. Intinzîndu-și brațul ce-i atîrna în afara caleștii, se gîndi că toate casele lui, toate oboarele, toate bogățiile lui laolaltă nu ar fi avut atîta importanță cît simpla atingere cu un fir de pai pe braț. Neguțătoria lui, banii lui investiți într-o mulțime de locuri, orgoliul lui i se păreau, acum, de prisos și fără preț pentru el, care-și continua drumul de-a

lungul acestor mlaștini mari, secate, a căror crustă cu aspect lunar lucea încă. Cutremurat la gândul că o va găsi moartă și că va trăi în durere ani întregi, simți, ca și fratele lui, Vuk, că tot ceea ce făcea era un vis. Nerisipind degeaba, niciodată în viața lui vreun galben, cu excepția mărunțișului pe care-l arunca, binedispus, de sărbători săracilor, simți acum că i-ar face plăcere să-și răspîndească galbenii, pe care-i pipăia la brîu. Înfiorîndu-se de durere și de plăcere în același timp, întinse mîna afară din caleașcă la înălțimea ierburilor mari și-și strînse în așa fel pumnul, că-i ieșeau ducații printre degete, scurgîndu-se neauzit în iarbă.

Să o atingă pe Dafina altfel decît ca pe o umbră, așa cum o făcea în odaia aceea blestemată a casei lui, să o scoată în lume — ar fi trebuit să-și dea seama imediat că nu era cu puțință să-i rostească numele, fără ca episcopul să tresară. Trebuia să fi tăcut.

Căci viața sa, pe care o crezuse pînă atunci că era rezistent construită, alcătuită din cifre, socoteli, înșelăciuni și cîștiguri, viața în care a umblat, a călătorit, a jefuit și s-a simțit bine cu atîtea femei, dispărea acum. Crezînd că va putea în viață să orînduiască totul după propria-i voință și că va izbuti să se ascundă cu plăcerile sale prin toate cotloanele acesteia, a înșelat oamenii, i-a chinuit și, chicotind, i-a disprețuit din străfundul sufletului. Și totuși în această viață alerga și el acum ca un imbecil, tot rugîndu-se în nenorocirea lui dar disprețuit de alții.

Exista totuși o altă viață, nevăzută și neînțeleasă, în care el nu putea să aranjeze nici cele mai mici detalii, dar a cărei esență forma un tot la fel de minunat ca și clarul de lună pe drum, din fața caleștii, ce se încurca precum ațele unui ghem, de la cer la pămînt și de la pămînt la cer. Deși în lumea asta paralelă totul se derula după o logică neașteptată, surprinzătoare, ciudată, licărea totul de întîmplări cu semnificații astrale, toate nemaipomenite pentru trup și pentru suflet. În acest univers clandestin și fortuit, el și cumnata sa au crezut, tulburați de o senzualitate cutremurătoare, că sînt la adăpost de lume. După care venise singurătatea.

În noaptea aceea, pe drumul de întoarcere, ca și când ar fi plătit prețul îndeplinirii celei mai scumpe dorințe din viață, Arhanghel a îmbătrînit în cîteva ceasuri cît alții în zece ani, la fel ca și fratele lui, Vuk, pe cîmpul de luptă din țări îndepărtate.

Înainte de ivirea zorilor, Zemunul apăru la orizont iar el zăcea în caleașcă, zdrobit de călătoria nocturnă, palid, îmbătrînit, ca un țap bătrîn cu barba tremurătoare. Nu mai observa stelele ce se stingeau, nici lumina zorilor ce se iveau. Cînd zări în depărtare clopotnițele orașului, îi înjură pentru ultima dată pe servitorii ce adormiseră și caii care erau sleiți de oboseală. Privi nepăsător, ridicîndu-se în caleașcă, la acoperișurile îndepărtate și la morile de apă de pe fluviu. Presimțea că toată existența pînă în acea dimineață fusese un vis și că de acum înainte va începe o viață cu totul diferită.

Ajungînd acasă, zîmbind amabil și îndurerat la lumea ce se adunase pe pod, înaintea casei lui, își dădu seama, văzînd mulțimea îndurerată, că ea murise.

A fost îndeajuns ca să apară în poartă mîna lui galbenă și mîneca binecunoscută, să-i zărească doar o parte a feței, ca să se pornească toți în vaiete și plînsete, lovindu-se în piept de parcă băteau în tobe. În casă domnea un miros greu de lumînări.

Doamna Dafina zăcea curată și liniștită, cu ochii mari deschiși, cu brațele întinse, acoperită cu mătăsuri, ca o nălucă pe fondul alb al zidului proaspăt văruiț.

Se uita la ușă cu o privire aspră, cumplită. Arhanghel Isakovič alungă toate bătrînele, pentru ca răposata să nu le mai vadă. Nu știa că ea îl privea fără să-l mai vadă, că nu-l mai recunoștea și că-și dădea sufletul chiar în clipa în care el, apropiindu-se, o luă în brațe.

Îmbrățișînd-o cu perna ei cu tot, el o ridică și o legănă, plîngînd. Cu privirea pierdută pe fața și pe pleoapele ei, ce se învinețiseră, el se răsucea și se frîngea fără încetare. Îndepărtîndu-i pe toți de lîngă el, aplecat deasupra ei, nu-i dădu drumul nici atunci cînd bătrînele au vrut să-i închidă ochii.

Lumînarea, pe care i-o strecuraseră în mîini, i-a căzut pe spate și a început să-l ardă. Era ca un nebun. Umbra lui de pe zid semăna cu călugărul acela negru pe care, cu o zi înainte, îl privise neîncrezător cum se răsucea deasupra parului fixat în pămînt,

Se opri abia atunci cînd privi mai adînc în ochii doamnei Dafina, care-și dădea sufletul, în două cercuri albastre, de culoarea cerului de iarnă, rece și pur, atît de mici de departe, însă care de aproape creșteau și-l cuprindeau în întregime.

Îi mai rămînea doar acea privire, și culoarea acesteia pe care nu o va putea uita niciodată. În ultimele suspine ale cumnatei sale, care nu mai putea să vorbească, lui i se păru că descoperă cerul. Ca și, fratele său, în vis, și el vedea, aplecat deasupra ei, tulburat de teamă și durere, un cerc albastru și-n el, steaua.

Culoarea ochilor ei devenise diafană și el își pierdea conștiința deasupra trupului ei, mormăind nebunește rugăciuni, spunîndu-i: „Dafinița mea, Dafiniță!”— în vreme ce adăuga pentru el: „Arhanghel, micuțul meu înger!”, behăind ca un țap. Zadarnic se tînguiau bătrînele și încercau să i-o smulgă din mîini.

Doamna Dafina însă, fără să vadă și fără să audă toate acestea, acoperită de un șir de picături mici, perlate, de sudoarea morții pe frunte, privea, în strălucirea supranaturală, în vînturarea fulgilor de zăpadă și a flăcărilor șerpuitoare deasupra pădurilor slavone și a constelațiilor cerești, chipul lui Vuk Isakovič.

IX

Unul dintre ei, cel mai nenorocit, și-a păstrat și după moarte strălucirea ființei sale, astfel

că putu să se întoarcă și să se arate, la
intrarea în sat, pe drumul unde înfloresc
primăvara salcîmii

Pînă-n toamnă, prin satele slavone, nu s-a mai
auzit nimic despre cei ce pleaseră la război.
Pleaseră de parcă ar fi dispărut, undeva, în nori.

Înainte, cînd se tăiau cu turcii, oamenii vedeau
sate incendiate și corăbii turcești încărcate de
sclavi; mănăstirilor li se dădea foc, femeile erau
violatate, iar pruncii aruncați în sus și prinși în
vîrfurile iataganelor. Acum însă, nu mai era nimic
din toate acestea.

Cei ce pleaseră, se războiau pe undeva,
Dumnezeu știe unde, în țări cărora nu le știau nici
numele, cu oștiri pe care nu le văzuseră vreodată.
Spaima pune stăpînire pe oameni atunci cînd
povesteau în jurul vetrei, dovedindu-se mai
înfrișătoare decît cea provocată de veștile
despre măcelurile și masacrele de pe vremea
turcilor. De cîte ori priveau în direcția spre care
plecase Vuk Isakovič cu oastea lui, nu vedeau
decît fluviul adînc și sălciile stufoase aplecate pe
fondul unui cer plumburiu și ploios.

Vestea, confirmată mai tîrziu, cum că un
contingent de oșteni se îndrepta asupra Franței, în
vreme ce un altul, de prin jurul Varadinului,
mergea spre Prusia, produse un efect de stupeoare.
Se tînguiau de frică și de jale, că nu-i vor lăsa nici
măcar să moară împreună. Vor fi veșnic împărțiți
și mutați de colo-colo.

Comentariile se făceau într-o mare confuzie,
iar noutățile care le parveneau erau cel puțin
bizare. Ostașii trebuiau să se lupte cu felurite
popoare, să traverseze țări cu clime deosebite,
păduri și ape ciudate și obiceiuri și mai curioase.
Trebuiau să rămînă acolo ani în șir. Cînd au ajuns
primele vești despre ei, s-a zvonit că se însuraseră
toți pe acolo, apoi că hotărîseră să nu se mai

întoarce în țară și, în sfârșit, că aveau chiar și copii.

Din toamnă începură femeile măritate să se tînguiască și să blesteme.

Prima veste sigură că lui Sekula, pe care-l știau cu toții fiindcă era omul lui Isakovič și era și un fel de paznic al clopotniței de lemn și al biseriței, i s-a tras o bătaie soră cu moartea, le-a tăiat răsuflarea. Se zvonea că va fi trimis acasă și că i s-ar fi scurs un ochi, că avea urechile smulse și fața îi era despuiată ca o căpățînă de berbec jupuit, cu oasele ieșite în afară. La aceste nenorociri se adăugară și cele ale țăranilor.

Singura țară unde au dorit să se împămîntenească și care s-a dovedit a fi în vara aceea îmbelșugată și blîndă, prin secarea mlaștinilor, îi aduse din nou în pragul disperării toamna, obligîndu-i să-și ia lumea-n cap din pricina ploilor și inundațiilor repetate care le înecară vitele, le alteraseră fîntînile, le luară gardurile și oboarele, aducînd în sate trunchiuri frînte, iarbă cosită, lăsînd în urma lor straturi groase de mîl și glod prin gospodării, pe drumuri și pe acoperișurile caselor din pămînt bătut, în colibe și bordeie. Curînd se răspîndise grabnic vestea și-n cele mai îndepărtate cătune a aducerii rămășițelor pămîntești, din străinătate, în Fruška Gora, ale despotului Đurđe Brankovič. Întreaga suflare fremăta într-un neastîmpăr ce emana o bucurie luminoasă în acest sfârșit de toamnă ploioasă, care se arătase atît de avară în zile înșorite.

Apoi se succedară asupra lor alte vești îngrozitoare, necontrolabile și adesea incomplete, ce ajungeau pînă la aceste sate slavone îmbibate de ploi, confundînd nume și inversînd cauzele cu efectele evenimentelor. Nimeni nu se mai indoia că regimentul lui Isakovič a fost decimat, însă veștile care circulau prin satele din care-și recrutase Vujič ostașii erau și mai înfricoșătoare. Cînd se află de soarta celor care se luptau în

Boemia sub ordinele colonelului Raškovič, bocetele și vaietele răsunară în câmpii, întinzându-se pe celălalt mal al fluviului.

Tot acest pământ, pe care-l câștigaseră defrișând păduri, înaintînd prin mlaștini pînă spre pantele însorite și rodnice, se dovedi încă o dată același, cum îl găsiseră la sosire.

Ceața ce învăluia deșeurile de sălcii se transforma în vapori zi de zi, iar norii se involburau tot mai jos. Albia pe unde curgea fluviul era tulbure și de netrecut. Pământul era întunecat, nevăzut și ploios.

În beznă fremătau și vuiiau mlaștinile, care reflectau strălucirea clarului de lună, înainte de a se pierde în nopte și-n sălciile înconjurate de mărăcini cît vedeai cu ochii.

De ploi și inundații în acea toamnă a suferit mai ales ținutul acela pe care Lazar Isakovič îl colonizase construind cîteva case pe curmătura dealului și de unde pornise Vuk Isakovič cu oamenii lui la război.

Din zi în zi, dealul se surpa; apa de ploaie a cărat gardurile și stogurile de fîn în albia fluviului și-n mlaștini. Casa lui Isakovič crăpase în partea de miazănoapte și părea că, de mai durează ploile, se va nărui. Pajiștea din jurul casei, ce se întindea mult deasupra nivelului Dunării, era într-atît de îmbibată de ploaie, încît începuseră să se ivească crăpături în pământ, în care se împiedicau vitele. La poalele dealului unduia trestia deasă, înaltă.

Mai departe, în spatele casei se afla pădurea, pe care oștenii lui Isakovič începuseră să o defrișeze și bordeiele celor ce încă nu-și înălțaseră case în satul de lîngă fluviu, în mijlocul căruia era o clopotniță de lemn cu icoane atîrnate de grinzi, lăsate moștenire din casele familiilor Vukovič și Isakovič. Deasupra vîrfurilor sălciilor și a tufelor, departe de sat, se putea desluși cu ochiul liber cocinile și coliba unde își petrecuse Vuk Isakovič acea ultimă noapte cu soția, înaintea plecării la război.

Ținutul lui Isakovič avea reputația de a afla veștile din străinătate. Aici se auzi prima oară că pierise Arkadije, sluga lui Isakovič, și că nu-i găsiseră nici măcar leșul. Aici s-a aflat și de

celelalte. Cum că pieriseră atîția alții, printre care și cîțiva ofițeri, și cum i-a recompensat Maria Tereza pe oșteni cu cîte un taler, pentru vitejie. S-a vorbit la un moment dat că ar fi pierit și bogatul Antonovič, căruia neguțătorii timișoreni urmau să-i zidească o biserică, pe deal, înspre tranșeele Petrovaradinului. Cînd se află și de spînzurarea pentru furt de mere, vaietele și țipetele începură iar.

La sfîrșitul verii, la ordinea zilei era comentată moartea doamnei Dafina, cît și viața ei.

Se știa de cauza morții ei și oamenii vedeau aceasta ca o caznă pentru păcatele și dezmăturile lui Arhanghel Isakovič. S-a aflat apoi că întreg Zemunul cel bogat în arginți se grăbise să vină să o vadă pe patul de moarte, într-atît de frumoasă a fost această doamnă, chiar și moartă, în rochiile ei scumpe și podoabele neprețuite. Se știa de asemenea că pînă și oameni din Turcia au traversat fluviul să asiste la pomană, oferită în casa lui Arhanghel Isakovič. Unii din sat au plîns, suspinînd de a fi atît de departe și a nu putea participa la funeraliile doamnei.

Țăranii aflară apoi de discordia ce izbucnise privind înmormîntarea.

Clerul Zemunului făcea dovada că cei din familia Hristodulos au fost cunoscuți drept ctitori ai bisericii ortodoxe grecești și că Dafina trebuia înmormîntată de către popii greci, în curtea bisericii, sub prag. Arhanghel Isakovič totuși se opunea, susținînd că după tată ea avea sînge curat sîrbesc, chiar dacă mama ei se recăsătorise în străinătate, cu un grec. Și că trebuie să o îngroape după noul rit al ortodoxismului sîrbesc.

Astfel știrea că Arhanghel Isakovič, acest om veninos și arțăgos, nu a cedat în fața popilor greci, stîrni o explozie de bucurie în rîndul sătenilor ce-l cunoșteau cu toții pe Vuk, cu atît mai mult cu cît Arhanghel Isakovič decise să o îngroape pe dealul ce domina satul în spatele casei lui Vuk, lîngă mormîntul lui Lazar Isakovič.

Astfel, tot norodul, care-l petrecuse odinioară pe Vuk Isakovič la plecarea sa la război, avea ocazia să bocească și să suspine petrecînd-o pe ultimul drum și pe nevasta lui. Și cu toate că

înaintea norodului, copleșit de lipsuri și vești proaste de pe câmpul de luptă, s-a tinut doar o slujbă scurtă, acesta se împrăștie apoi mulțumit; văzuse caleașca și caii lui Arhanghel, slugile lui ciudat înveșmântate, chiar și pe el însuși ce semăna cu un pașă, cu brîurile lui de mătase, cu ciorapii albi, cu paftalele și broderiile lui aurite, cu mătâniile lui, cu ochii-i galbeni și nasul coroiat, cu mîinile lui ospase, pline cu ghiuluri de aur, aruncînd scuzi de-a lungul drumului, pentru săraci, mai generos ca niciodată.

Astfel trecu încă o ultimă dată doamna Dafina prin fața colibeii, în care își petrecuse ultima noapte atît de furtunos cu bărbatul ei. Sicriul cu trupul femeii a fost expus, descoperit, pe un catafalc cu lumînări aprinse într-o capelă vopsită în alb, de grinzile căreia atîrnau nenumărate coroane de ceapă și porumb. În mijlocul îngrozitoarelor vaiete și bocete, cei ce voiau să vadă sicriul de aproape se cățarau desculți pe sacii mari, plini cu fasole, ce zăceau în jur.

Se îngrămădiră bătrînii care, slăbiți, cedau la prima înghițitură de țuică, precum și babele ce apucaseră din coșciug mîna moartei, bocind, țipînd și sărutîndu-i-o.

În vreme ce preotul slujea, Arhanghel se apropie de coșciug cu capul descoperit, sub o grindă plină cu porumbei atrăgînd astfel atenția asupra sa. Era nedormit, ramolit și cu fața zbîrcită. Se uita în jur aproape cruciș, îngîndurat, cu o privire fixă. I se părea că făcea un act justițiar să o îngroape pe soția fratelui în apropierea casei conjugale și nu a celei proprii.

Cînd oamenii se apropiau să-i sărute mîna, plîngînd, el stătea nemișcat, fără să vadă și fără să audă nimic. Convins că moartea cumnatei nu-i va provoca nici o surpriză, Arhanghel era însă acum consternat să o vadă moartă cu adevărat. Față-n față cu această mulțime plînsă, el își privea, cu capul plecat, palmele goale, ca și cînd i-ar fi scăpat vreo turturică prinsă. Amărît și verde la față, a vegheat lîngă acest corp inert pînă a început să se cutremure de plîns.

Cînd se regăsi singur în casa fratelui, avu sentimentul că era unicul vinovat pentru această

moarte împins de jinduirea lui josnică după trupul cumnatei, de josnicia calculului de a o muta în casa lui ca să-i devină ibovnică, în timp ce fratele-i lupta în străinătate. I se păru că plecarea fratelui său, Vuk, boala și moartea Dafinei avuseseră loc numai ca el să se poată bucura de ea în acest interval de timp. În continuare, tot șirul de suferințe zadarnice și complicate erau un tribut plătit pentru a-i potoli o clipă foamea viscerelor.

Arhanghel nu reușea să priceapă că Dafina era moartă cu adevărat și că totul se sfârșise. Dimpotrivă, nu înceta să se gândească la ea, să vorbească despre ea șoptit, despre trupu-i, mai des, de parcă urma să-l revadă, să-l atingă și să-l posede în continuare. Privea cu încăpăținare sicriul presărat cu lumînări, repetându-și că ea era singura femeie care, după satisfacerea primei dorințe arzătoare, a continuat să-l atragă și-n continuare.

Nu putea să uite ochii ei. Mari, cu privirea albastră, deosebită în clipa în care femeia își dădea sufletul, strălucind deasupra sicriului, reflectându-și strălucirea de azur în inima lui Arhanghel. Încă se mai gândea că, în afară de destrăbălare și dulceața plăcerii, lui bine cunoscute, mai putea întâlni și ceva durabil, care să-l înalțe deasupra vieții cotidiene spre albastrul cerului etern. Arhanghel își dădu seama că-și risipise timpul pînă acum cîntărindu-și argintul, vînzîndu-și vitele în vreme ce-ar fi putut să cunoască ceva minunat, unic ca vârful unui brad argintiu crescut din pămînt, ce l-ar fi atins în mijlocul pieptului. În această noapte înțeleșese că trebuia să trăiască altfel de acum încolo.

Cîteva clipe mai tîrziu, groparii duseră sicriul pe deal și-o îngropară, în vreme ce slugile reușiră cu greu să-l tîrască pe Arhanghel Isakovič în caleașcă. Era atît de crispat, încît nu se mai putea urni.

După înmormîntarea doamnei Dafina și plecarea lui Arhanghel, așezarea și casele lui Vuk Isakovič se cufundară din nou în toamnă. Umezeala pătrundea prin ziduri, ploaia se scurgea de pe acoperișuri, plantele putrezeau în noroi. Zile

întregi nu se rmai văzu țipenie de om pe deal și nici pe pantele ce coborau pînă la Dunăre. Deasupra sălciilor, dealurilor, a văilor monotone și a întinderilor cenușii nu se distingea decît ploaia deasă, cețoasă pînă la orizont. Broaștele au început să invadeze casele și bordeiele, iar apa să pătrundă pe sub butucii pe care oamenii își făcuseră culcușurile.

În casa lui Vuk Isakovič se mutase sluga lui Arhanghel, bătrînul Ananije, cu baba și fiicele lui, petrecîndu-și timpul cărînd fîn și paie și stocînd munți întregi de porumb. Mereu înconjurat de cîini, neavînd ca veșmînt decît o cămașă și o pătură pe umeri, cu fața năpădită de barbă și sprîncene, animalul acesta bătrîn dormea și mai departe pe pragul casei, acoperit și înfășurat cu atîtea țoale, încît niciodată nu se știa unde-i era capul și unde picioarele, pînă nu începea să se descopere, foindu-se, ca purcelul în sac, făcînd să apară pe neașteptate din grămada aceea de păr doi ochi mici, vii, albaștri și limpezi. Ziua-ntreagă era văzut cum stătea pe țărîină căutînd un loc uscat, cu privirea pierdută spre orizontul ploios, spre pămîntul și așezările care, de atîta amar de ape, cu zidurile lor din pămînt, cu turmele lor flămînzite, cu grîul neacoperit, se degradau.

Ananije își instalase familia în tinda deschisă a casei, sub cerul liber. Nu voia să deschidă, nici să spargă ușa casei, gîndind că, de se va întoarce Vuk Isakovič, oricum se va rezolva această problemă.

Chipul servitorului, izbitor de palid și bolnăvicios, trăda groaza unui secret pe care nu îndrăznea să-l destăinuie nimănui. În vreme ce baba și fiicele nu știau nimic, el știa totul: știa foarte bine de ce a fost doamna Dafina adusă în casa stăpînului și tot ce s-a întîmplat apoi între ei. Boala și moartea ei le-a urmărit îndeaproape, deseori văzînd lucruri pe care Arhanghel și Dafina le credeau invizibile. Ani de-a rîndul în serviciul lui Arhanghel Isakovič, îi cunoștea ibovnicele pe degete, așa cum îi știa și matrapazlîcurile neguțătorești. Nimic nu-i scăpa, nici faptul de a-și

vedea cele două fete, mai în vîrstă, ieșind noaptea pe furiș din odăile lui Arhanghel Isakovič, însă: știa că ele nu erau îndeajuns de frumoase ca să placă mult. timp iar lui să-i asigure, pentru totdeauna, o viață fără griji. De la stăpîn i se transmisese otrăvitoarea tînjire după arginți și Ananije purta un șirag de ducați la brîu, pe piele. El, altădată atît de blînd, că nu putea să omoare nici o muscă ori - să taie o oaie (spunînd că era păcat să faci vărsare de sînge), devenise cel mai viclean și cel mai nemilos jefuitor, de care se temeau toți în oboarele și pe corăbiile lui Arhanghel ca de dracul gol, din pricina uneltirilor lui șirete și josnice cu care putea să ponegrească în fața stăpînului pe oricine ar fi vrut. Fără urmași de parte bărbătească, avea totuși pămînturi întinse, îngrijindu-se să le mărească.

Venirea doamnei Dafina a fost o lovitură grea pentru el, după cum moartea acesteia a fost o întîmplare fericită, care i-a trezit din nou speranțele. Învățase de la stăpîn să aibă răbdare și să prevadă, și el a așteptat ca Arhanghel Isakovič să-i remarce fata cea mică, care devenise nu de mult timp nubilă. Această fiică a lui, o fetișcană cu

sîinii și șoldurile mari, chiar așa cum îi plăceau lui Arhanghel Isakovič, se învîrtea de altfel și din proprie inițiativă în fața ochilor gălbejiți și tulburi ai stăpînului, aplecîndu-se, atingîndu-i mîinile, însă spre marea surprindere a tatălui ei, se părea că degeaba.

O dată cu venirea în casă a doamnei Dafina, Arhanghel Isakovič devenise ciudat, iar boala ei îl făcuse chiar bizar. Femeile nu rmai existau pentru el, iar privirea lui, odinioară luminoasă și galbenă, ca la feline, devenise tulbure, îndreptată spre cer, undeva deasupra capului lui Ananije. După moartea intrusei, Ananije mergea des în vizită la stăpîn, însoțit mereu de fiica cea mică, însă trebui să constate cu uimire că toate speranțele-i erau deșarte și că Arhanghel Isakovič nu mai avea gura

aceea roșie, umedă, întotdeauna lucind de la zaharicalele turcești, nici surîsul reținut al desfrînatului, nici strălucirea pupilelor cu care măsura odinioară orice făptură femeiască, de sus pînă jos.

Își vedea stăpînul atît de întunecat la față, nedormit, tăcut, încît zile de-a rîndul nu scotea nici o vorbă. Ceasuri întregi se uita la el prin crăpăturile de la ușă, cum stătea abătut și cum își privea mîinile goale.

Iar dacă nu îndrăznea să vorbească nimănui despre tainele sale, Ananije vorbea în schimb despre întîmplări ciudate, ce precedaseră moartea doamnei Dafina. Povestea cu plăcere, cum stăpîna-i țipa de groază văzîndu-și în întuneric, pe apă, soțul în chip de broscoi, din care curgea sînge, apoi întins pe pat, mutilat ori aruncat în cuptorul alb, cu ochii scurși. Avea un asemenea har de povestitor, încît celor ce-l ascultau li se făcea pielea de găină.

Povestea cum era cît pe-aici să-l înece caii pe Arhanghel, înghesuindu-se în el și umplîndu-i gura cu coamele lor, în vreme ce el se ducea la fund; cum niște gîndaci și furnici au mîncat mîna unei slujnice de-a doamnei Dafina, care o pieptăna de obicei și cum se înrnuțiseră în casă șerpui, găsindu-și culcuș sub patul ei. Ananije spunea că era convins că ea își va părăsi mormîntul și se va preumbla prin sat.

Sub cerul tulbure, ploios și înnorat, în zilele închise și noroioase în care trestiile și sălciile se înfundau tot mai adînc în apă, în nopțile friguroase cînd oamenii dormeau claie peste grămadă, pe grămezi de piei și țundre ce miroseau a oaie, la lumina opaițelor, doamna Dafina deveni, datorită talentului lui Ananije, un fel de sperietoare a satului. Ea spurca apa, ea stîrpea și vrăjea vitele, îmbolnăvindu-le de boli cărora nu li se știa cauza.

Dădu boala în oi, în porci, femeile se îmbolnăviră de piept; nenorociri și catastrofe se

produseră și împrejur. Oamenii și natura se dezlănțuiră. Se află curînd că ea se culcase cu fratele soțului, cît și toate tainele dezgustătoare din casa lui Arhanghel și toate amănuntele bolii ei. În mijlocul drumului, la intrarea în sat, a fost găsit mort un sugar din părinți necunoscuți.

Cînd s-a mai oprit ploaia și cînd începură zilele frumoase de toamnă, deasupra cîmpurilor galbene, pustii, deasupra deșeurilor de sălcii în care se arăta mătasea-broaștei, țărani crezură că o văd pe Dafina apărînd noaptea la ora cînd luna strălucea deasupra pădurii, călărind pe o mătură și zburînd deasupra duzilor. Unii pretinseră că au văzut-o stînd ghemuită pe cumpăna fîntîinii, în spatele casei lui Isakovič, albă și mare.

Hoții de oi se înmulțiră în zilele acelea mai mult ca oricînd. Dispăreau chiar și animale din alte așezări, iar stăpîinii lor le găseau pe lîngă casa lui Isakovič. Astfel neliniștea crescă și prin împrejurimi, încît se ajungea chiar la bătăi, la care luau parte și femei. Însă doamna Dafina îi sugruma și-i chinuia noaptea, șezînd pe pîntecele grase, de țărani, strîngîndu-le gîtul între genunchi, semănînd dizenterie, vărsat și paralizie. Într-o noapte mai răcoroasă, cînd începu să fulguie prima zăpadă, o femeie însărcinată căzu, căci o văzu în fața grajdului, transformată într-o vacă albă, pierzînd copilul.

Doar Arhanghel Isakovič, care venise în acele zile în caleașca sa și cercetase mormîntul poruncind să se construiască o capelă deschisă, pe care s-o împodobească cu icoanele aduse de el, păstra încă în memorie imaginea deosebită a doamnei Dafina, a gleznelor ei fine, a pielii netede și a umerilor luminoși. Pentru toți ceilalți, ea devenise o fantomă uriașă și albă.

Apariția vampirului, întîlnit aproape de toată lumea, desăvîrși nenorocirile ce se abăteau asupra așezării de cînd plecase Vuk Isakovič împreună cu cei mai buni oameni la război. Nu se mai adunau în jurul clopotniței, la rugăciune. În familii,

nurorile începură să aibă viață grea. Socrii își pierdură capul, încercînd noaptea prin hambare să cuprindă de mijloc un dușman invizibil. Ieșind dimineața în vârful dealului, pînă la fîntînă, babele își povesteau, îngrozindu-se, una alteia ciudățeniile nopții ce trecuse, făcîndu-și tot mai repede semnul crucii. Erau de acord că fulgerul trebuia să lovească satul și să-l aprindă pentru a se mîntui.

De nevasta lui Arkadije, sluga lui Isakovič, pe nume Stana, se auzise cu precădere. Ea se mutase cu copila ei în coliba în care își petrecuse doamna Dafina ultima noapte cu soțul. Această căsuță, năpădită de iarbă, la marginea oboarelor lui Isakovič, a fost îngrijită de Stana. Ploaia nu mai pătrundea prin acoperișul de trestie, broaștele nu mai săreau în interior iar crăpăturile fuseseră astupate cu lăstăriș. Înăuntru, pe o treaptă mare de pămînt, își aranjase un pat larg, ce putea să reziste la multe poveri.

Trăind singură cu lunile, plîngîndu-și soțul, ea rezistă mult timp la avansurile porcarilor și ale păstorilor lui Isakovič, ce-și mulgeau oile înaintea ușii ei, pînă ce, în cele din urmă, într-o noapte, după ce băuse pe săturate lapte, cu inima grea, îl primi pe unul din ei în așternut, zăpăcindu-l cu farmecele ei, încît nefericitul ales se lăudă după aceea prietenilor, care se îngrămădiră care mai de care în coliba Stanei.

Așa cum există uneori într-un colț al orizontului un petic de cer de un albastru minunat, în timp ce tot pămîntul e scufundat în noroaie și în mohoreala toamnei, tot așa era pe vremea aceea în mocirla satului lui Isakovič, într-un colț al acestui ținut de mlaștini, trestii, buturugi, gropi și viroage, acea colibă în care se intra ca în rai.

Ierburile înalte și dese din jurul ei formau un paravan natural. În fața intrării se îngălbeneau dovlecii; deasupra acoperișului se înălțase un dud tînăr. Din pragul acestei căsuțe, de-a lungul curmăturii dealului, deasupra fluviului, se vedea

întotdeauna departe. Din pământ țîșnea căldura.

Se părea că plînsul copilului Stanei nu numai că nu-i îndepărta pe ibovnici ci, dimpotrivă, îi atrăgea. Din ce în ce mai mulți veneau la ea ca la procesiune.

Stana, fricoasă din fire, țipa din orice, însă când căzu și ea, văzînd vampirul într-o dimineață în pragul casei, Ananije, ale cărui fete erau prietene cu Stana, a trebuit să promită că-n prima noapte cu lună plină va înfige cu mîinile un țăruș din lemn tare pe mormîntul doamnei Dafina.

În așteptarea deci a nopții cu pricina, țărani începură să petreacă serile de septembrie împreună pe lîngă foc, neștiind că ai lor își părăsiseră morții, în lumea largă, pregătindu-se să înfrunte o iarnă aspră.

Ca să se liniștească odată și oamenii și cîinii din sat, a pornit deci Ananije să bată țărușul în mormîntul doamnei Dafina, în noaptea aceea fatidică.

Stînd în tindă, cu capul descoperit, el inhala aerul nopții ce se lăsa, ca un cîine ce adulmecă pe cineva care se apropie. La orizont se abureau cîmpiile liliachii și trestiișurile neliniștite sub cerul senin, ce parcă reflecta o lumină stranie. Dunărea se scurgea întunecată, cerul era înnorat și întunecos, astfel că lui Ananije i se păru că și el se scufundă în acest întuneric deplin. Se aplecă ca să simtă cum va fi noaptea, văzu iarba culcată de vînt și ghici răcoarea în ochii cîinilor ce se strînseseră în jurul lui. Behăitul oilor și strigătul păstorilor încetaseră.

De intențiile sale știau doar baba lui, fiicele și Stana, oaspetele lor zilnic, care, ghemuindu-se cu vecinele în jurul focului, prăjea fasole și dovleci, povestind, vezi doamne, aventurile amoroase ale altor femei din sat, nu ale ei.

Înarmat cu un topor și un țăruș, Ananije se strecură prin gard îndată ce răsări luna.

Agățîndu-se cu sumanul de gard, era cît pe-aci să se întoarcă, într-atît se sperie de aspectul

neobișnuit al poienii, al pădurii și al dealului ce se conturau înaintea lui. Cîteva femei, ce-și dădeau în bobi, îl lăsaseră puțin să se îndepărteze și, după ce trecu de gard, porniră și ele în urma lui. Țipară speriate cînd văzură că s-a oprit, dar răsufară liniștite cînd el le strigă că nu era nici un pericol.

Și în timp ce Ananije urca dealul, ele mergeau în urma lui, la o distanță considerabilă, șoptind îngrijorate și făcîndu-și adesea semnul crucii, luminate de clarul de luna și ferindu-se să intre prea des în umbra copacilor și a tufelor.

Ananije pășea curajos, purtînd pe umăr toporul și ța-rușul, evitînd și el, ca pentru a se opune unei temeri la-tente, umbrele mari ale tufelor și ale stejrarilor.

Luminosul clar de lună risipit pe cîmpuri și pe padinile dealului îl linișteau și el, cu ochii întredeschiși, adulmeca cerul nocturn și pacea împrejurimilor, în care se afunda tot mai mult, simțind pe fața-i cu fire aspre adierea ușoară a vîntului și a brizei.

Se simțea mai bine, fiindcă nu era singur. Din cînd în cînd întorcea capul să vadă femeile ce îl urmau, pășind încet în spatele lui și călcînd prin buruienile mari.

Ajuns în vîrful dealului, unde ierburile ofilite erau deosebit de dese și dădeau iluzia că se pășește pe o claie de fîn, Ananije începu, nemulțumit, să murmure, învîrtindu-se în jurul mormîntului, căci îl încurca streășina acoperișului de lemn al capelei.

Încercînd să-și găsească un loc cît mai comod, pășind ba în dreapta, ba în stînga, se lovea întotdeauna de acoperiș ba cu capul, ba cu spatele, și nu o dată a fost cît pe-aci să se-mpiedice, speriat de ideea de a atinge mormîntul. Găsind în cele din urmă locul potrivit, puse pe pămînt țărușul ascuțit și se mai roti o dată în jur, ca să scruteze împrejurimile.

Era aproape de miezul nopții. Oboarele, colibele și casele se scufundaseră într-o beznă și o liniște depline.

Răcoarea de toamnă a buruienilor, apa și

valea ce se întindeau în necuprins, se răspîndiră sub el ca un hău, încît i se păru că cerul întunecat, dar înstelat, se află aproape. La cîtiva pași de pădure, lîngă o tufă, zări femeile ce stăteau ghemuite, speriate, pîndindu-i fiecare mișcare.

Sprijinit de unul din stîlpii capelei, Ananije înfîngea țarușul în pămînt și asuda, singur în noapte, în vîrfurile dealului, la mormîntul acestei femei ce se ivise atît de neașteptat în casă. El socotea casa lui Arhanghel drept a sa.

„Odihnească-se-n pace și fie ca toată lumea să-și regăsească liniștea”, spuse el în șoaptă. Arhanghel o va remarca atunci pe fiica lui cea mai tînără, iar el, Ananije, va trăi liniștit în casa lui Vuk pînă la întoarcerea acestuia de la război, ba chiar și dacă nu se va mai întoarce îndeobște. Se va liniști atunci și întreg satul. După atîtea nopți albe, va putea din nou să doarmă.

Atunci se îndreptă de spate și, în noaptea plină, lovi țarușul cît putu de tare. Țarușul se răsuci și căzu dar Ananije se aplecă, îl luă din nou, lovindu-l ca un nebun. I se părea că aude cum acesta străpungea stratul de pămînt, scîndura sicriului și moarta.

Femeile însă, care stăteau ghemuite lîngă o tufă, sperindu-se de loviturile lui neașteptate și de izbituri ori de vreo rază de lună, țipară și începură să alerge risipindu-se în josul dealului.

Se sperie și Ananije, lovindu-se cu capul de acoperiș și, fără să nimerescă țarușul deja înfipt adînc în pămînt, își lovi piciorul cu toporul.

Prăbușindu-se peste mormînt, avu totuși putere suficientă să se ridice și s-o ia la goană după femei, urlînd pînă la gardul casei sale, sperind în trecere cîini și oi. Cînd a vrut să se strecoare prin gard, îl așteptă din nou necuratul, agățîndu-i sumanul, chiar de gît. Rămase astfel suspendat, ca și sugrumat, să geamă, cu ochii holbați pînă dimineața, cînd îl găsiră cîinii și-l eliberară cu dinții, lătrînd feroce.

În acest timp și femeile treceau prin momente cumplite. În umbrele nopții și în strălucitorul clar de lună se rătăciră și alergau care încotro, țipînd, chemîndu-se una pe alta prin beznă, căzînd prin șanțuri și acoperindu-și fețele cu mîinile și cu

poalele, ca să nu-l vadă pe necuratul, care, oricum, le va lua cu el.

Stana, care plecase după Ananije, din curiozitate și din teama ce o chinuia deja de mai multe zile, obsedată în fiecare noapte de vîrcolaci și vampiri, sperîndu-și ibovnicii încît aceștia nu mai îndrăzneau să iasă din casă, a pățit-o cel mai rău. Alergînd de-a dreptul la vale, pe lîngă tufele pline cu spini, dădu în întuneric, imediat lîngă primele bordeie, peste o groapă mare, plină de lut și pleavă pentru zidit și căzu în ea, țipînd de spaimă. Înnămolită pînă la piept, reuși să iasă, dar căzu din nou într-o baltă, din care nu izbutea să se salveze. Pe punctul de a-și pierde cunoștința la vederea broaștelor din jurul ei, gemînd, țipînd, epuizată, Stana văzu atunci, în fața sa, un drum lat ce cobora în sat, însă pînă la care nu putea ajunge. Acest drum, pe care, de altfel, îl cunoștea atît de bine căci trecea prin fața căsuței ei, i se păru acum alb, înspăimîntător sub clarul de lună, cu totul necunoscut. Cuprinsă de frica de moarte, i se păru că apa și noroiul pătrund în trupu-i tînăr, plin de rotunjimi, și că o să-i ajungă pînă la gîtlej, să o sugrume. În aceste clipe își adusese aminte de viața-i destrăbălată, de ibovnicii săi și, o dată cu aceștia, și de soțul ei. La fel cum auzise că i s-ar fi arătat doamnei Dafina soțul, Stana se aștepta ca de data asta să i se arate și ei Arkadije, care era probabil deja înmormîntat.

Cu ochii holbați, pe punctul de a se îneca, această țărănuță plinuță, de altfel curată și surîzătoare, cu codițe negre, simți toată oroarea morții. Crezu că-l vede cu adevărat pe Arkadije, în apă, în fața sa, cum stătea crăcănat, cu mîinile desfăcute, mort, sub buruieni și mîl, așa cum fusese găsit în seara aceea, acolo, departe, la Stuckstadt, de doi săteni, care, apucîndu-l de mîini și de picioare, îl aruncaseră în Rin. Stana simți în același timp că între ea, cea vie și caldă, și el, deja mort, exista o adevărată prăpastie, de netrecut. În realitate, ceea ce vedea Stana era doar rodul imaginației ei nebunești și reflexia scînteietoare a plantelor și a clarului de lună din acea noapte, în apa în care se zbătea și urla de frică. Arkadije, prima victimă a acestui război, nu mai zăcea de

mult în râul ai cărui curenți îl căraseră sub sălciile asemănătoare celor din țara lui.

Jalnic și plutind parcă în ceață, în aburii cailor săi dragi, sluga lui Isakovič se mișca deja de două luni. În fruntea celor care plecaseră acasă. Se ridicase din apă, și din moarte; și, palid ca salcîmul tînăr în floare, hoinărea în lume, plutea pe drumurile pe unde trecuse în timpul vieții cu oastea, pe unde-l găseau beat, în urma regimentului, îmbrăcat în haine muieresti.

Mirosind rău, ca și grajdurile și oboarele în care crescuse, sluga lui Isakovič păstrase însă în ființa lui atîtea fire subțiri, albe ca și razele de lună, ce-l legau de viață încît nu era de mirare că Stana îl putea simți revenind cu adevărat, lîngă ea, în această noapte de toamnă. Ea-l căuta însă cu privirea acolo unde nu era și i se părea că-l vede acolo unde nu putea fi. Leneș, tot leneș, încît aproape că dormea în picioare, Arkadije, în acea noapte intra cu adevărat în sat prin altă parte, vorbind, pe nas, din cînd în cînd, cîte ceva, scroafei lui pe care o mînase tocmai din Pecs. Transparent, luminat de clarul de lună, el era atît de străin de toate aceste evenimente ce se întîmplau în noaptea aceea încît soția lui, în frica ei de moarte, nu-l putea simți decît foarte puțin, ca pe un parfum vechi, o nă-lucă, o umbră a strâmoșilor.

Arătîndu-se, pe deal, deasupra satului, în vreme ce alții fugeau înspăimîntați de la mormîntul Dafinei, Arkadije își mîna liniștit scroafa către căsuța de sub dud.

Nimeni nu putea să-i vadă chipul și nimeni nici nu i-l văzu, chiar și cîinii se fereau din drumul lui urlînd.

Cînd scroafa se opri la intrarea în sat, el, așa, adormit, se prăvăli peste ea cît era de lung. Ridicîndu-se, leneș, atît de leneș, adormi din nou în picioare; mormăind ceva pe nas, spectrul lui Arkadije se îndrepta drept spre casă. Întîrzie doar în fața grajdului și inspiră cu nesaț mirosul de cai,

ascultînd tropotul copitelor.

În cele din urmă, așa, alb și transparent, ajunsese pînă la căsuță. Nu se supăra deloc să-i vadă pe amanții soției, dintre care unul, pe jurnătate gol, dormea pe banca de pămînt, acolo unde fusese înainte culcușul lui.

Dimpotrivă, nu se întristă nici cînd auzi plînsul copilului, ci porni să joace vesel în urma scroafei.

Satul dormea, în ciuda tuturor strigătelor și țipetelor din acea noapte, și nu-i văzu nimeni nici pe Arkadije și nici pe acești vîrcolaci, despre care a povestit atîta Ananije, a doua zi.

Pe Ananije îl găsiră pe jumătate mort, pe gardul casei lui Isakovič. El bînguia ceva năucitor despre Arkadije, care i se arătase mort și îi spusese că nu se va mai întoarce în sat niciodată.

A doua zi, cînd o transportară pe Stana acasă, cu rîntea rătăcită de spaimă și de nălucirile acelei nopți nebunești, Arkadije era deja departe, pe lîngă oboarele și grajdurile lui Isakovič, gîngurind și murmurînd nazal cuvinte dulci cailor, deasupra arăturilor, transparent și ușor ca fumul după bătălie.

După cîteva zile, cînd se liniștise satul, după toate aceste întîmplări ciudate din noaptea aceea de toamnă, primul om viu și vizibil care s-a întors din război a fost Sekula. Sekula, clopotarul lui Isakovič, cu fața desfigurată și cu pielea capului jupuită, fără un ochi, plîngea.

Satul păru că-și pierde mințile la auzul poveștilor lui. Tineri și bătrîni plîngeau și se tînguiau din zori și pînă-n noapte. Lui Ananije i se făcu primul milă de el și, spre stupoarea tuturor, îi dăruie o oaie. „Ți-am furat-o — îi zise el — și în numele Tatălui și-al Fiului și-al Sfîntului duh, ți-o înapoiez.” Și nu numai asta. Îi mai zice că era un păcat să furi și să ucizi.

Rana de la piciorul lui Ananije nu se vindeca, iar el mergea prin sat înapoind unuia oaia, altuia calul, fînul, toată prada furată în acele vremuri

tulburi.

Cînd ajunse vestea că Isakovič și mulți alții erau în viață în Nemția, că vor ierna în străinătate și că se vor înapoia în primăvara următoare, porniră să bată tobele, tot satul să cînte și să joace, în sunetul surlilor și cimpoiilor, în vreme ce țărani se îmbătau cu țuică de dudu. Își făceau cruce și se sărutau, despărțiți de revărsările ample ale Dunării și ale bălților.

O zi-două după aceea lovi zăpada și viscolul.

X

Un nesfîrșit cerc albastru. Și-n el, o stea

Iarna anului 1744 a fost lungă și aspră. Polcul slavono-dunărean, împrăștiat prin tîrgurile și satele sărace ale Oberpfaltzului, a îndurat mult de frig și de ger.

Oamenii mureau de dizenterie și de tifos prin graj-duri și staule, sub cerul senin, glacial, pe pămîntul tare acoperit cu o pojghiță de gheață. Se îmbătau, țopăiau de frig ca să se încălzească și, adunați în jurul focurilor, se tînguiau în sunetul guslelor despre țarul Lazar.

Apoi întregul polc a fost lovit de un fel de somn prelungit, un somn nesănătos, greu, pînă la inconștiență. Dormeau și sforăiau peste tot, pe paie, prin case, prin poduri și șanțuri, ba chiar și pe gunoaie. Noaptea mergeau la jaf, iar în zori se întorceau jalnici și triști.

Unii dintre oștenii lui Isakovič, momiți de frumusețea pădurilor și a dealurilor ninse, s-au aventurat și mai departe, în hoinăreală.

Vagabondau prin împrejurimi uneori zile întregi, pînă cînd cădeau de epuizare și înghețau în zăpadă. Unii au răzbătut pînă și-n satele cele mai îndepărtate, unde rămîneau cu săptămînile. Aici se amestecau cu sătenii. Străjile erau nevoite să-i aducă înapoi, în tabără, cu forța, unde erau bătuți zdravăn în fiecare zi.

Învățat să gîndească și să simtă la unison, întregul polc bănuia deja că de război, de ilustrul, teribilul război, în care vroiau să se acopere de glorie, să se evidențieze mai mult decît oricînd, să se înalțe fulgerător pînă la cerul european, nu putea fi vorba. Așa cum acoperise neaua urmele roților și ale copitelor din urma polcului, tăcerea comandanților și a ofițerilor nemți potolea toate discuțiile despre bătăliile și victoriile regimentului. De la Viena nu venea nici o veste, iar regimentul se simțea ca un intrus în această țară străină.

Regimentul li se păru băștinașilor înnegrit de războaie, mirosind a praf de pușcă, cu steagurile desfășurate și răniții însîngerăți, în același timp ciudat și cumplit. Dar curînd începu să ningă și mulțimea acestor oșteni bizari și furioși se înfundă în singurătate și-n liniștea troienelor, încît lumea-i și uită. Se duse însă vestea despre virilitatea lor inepuizabilă, despre care se povesteau minuni prin satele din jur.

Fără exercițiile militare regulate, ascuns prin bordeie, în stoguri de fîn, pe sub garduri, troienit de zăpadă, polcul ar fi trecut astfel nevăzut de n-ar fi fost urletele și tînguirile în sunetul guslelor ce erau atît de sfîșietoare și de triste, încît le făceau pe femei să plîngă.

Baronul Behrenklau plecase undeva; majoritatea ofițerilor nemți se răsfraseră și regimentul deveni o gloată de oameni sărmani și fără căpătii. Pe alocuri, prin zăpadă, străjerii mai stătură o vreme pe la căruțe, pe urmă se făcură nevăzuți și ei.

Zăpada era pînă la genunchi, îndoind crengile

și trunchiurile copacilor desfrunziți. La capătul orizontului cenușiu croncăneau ciorile. Sub clarul de lună apăreau haitele de lupi.

Toată gloria sîngeroasă a regimentului căzuse în uitare. Faptul că pieriseră atîția din regiment, era lipsit de importanță acum. Războiul se termina într-o mizerie cumplită. Totul înghețase și tremura de gerurile cumplite, iar zilele se scurgeau lent.

Isakovič prefera să stea în tabără și nu în casele rezervate ofițerilor și bolnavilor. Greoi ca un buștean, zăcea în căruță cît era ziua de mare, învelit în piei de oaie, pe paie și în zăpadă. Tăcea de parcă surzise și amuțise, se învîrtea în jurul căruței și-și petrecea timpul urcînd și coborînd pieile și păturile. Dormea, astfel, în neorînduială, trezindu-se și culcîndu-se la orice oră din zi și din noapte, băgîndu-și capul în blănuri. Doar vînătoarea de vulpi îi mai schimba viața, cînd călărea din zori pînă-n amurg cu o expresie a chipului nemăsurat de posomorîtă. Nu mai controla străjile și nici nu mai intra prin bordeiele și colibeile oștenilor. La raporturile și ordinele lui Behrenklau, abia de mai răspundea. În ciuda severității lui sălbatice, își abandonase regimentul și nici armamentul nu-l mai trecea în revistă cu săptămînile. Grija lui cea mai mare era de a-și găsi un înlocuitor, în timp ce dormea.

De la apă și noroi cizmele își pierduseră orice culoare și-i căzuseră sub genunchi. Stătea nefiresc în ele, de parcă era mereu beat. Pantalonii, ce-i atîrnau de burtă ca un sac, încă mai erau roșii, în vreme ce apa și soarele le albiseră dungile. Curelele și centurile atîrnau în față și-n spate. Cojoacele și pieptarele, unsoase și ciupite, sîrînte, împodobite cu fireturi de argint îl privau de orice aspect de militar respectabil, cu atît mai mult cu cît cel mai adesea se ținea de burtă, de durere, în picioare, ca paralizat, în spatele căruței. Cu mîinile bălăngănindu-se pe lîngă corp, cu capul într-o parte, părea epuizat, iremediabil îmbătrînit. Îi atîrna și bărbia-i dublă, îi atîrnau și

pleoapele, sprâncenele și urechile. Părul îi cădea pe nasul turtit, însă fără tricornul pe cap nu mai avea aerul unui erou ci mai degrabă al unui muribund.

Cu ochii pierduți la șirul lung de case țărănești și dearbori troieniți, sprijinit cu spatele de roata căruței, Isakovič nu era liniștit ca un urs în hibernare; sub calmul aparent al trupului și al gesturilor se ascundea cea mai cumplită deznădejde și neliniște a sufletului. Simțea că în fiecare clipă o să sară, o să urle și o să înceapă să alerge ca un nebun mușcând tot ce întâlnește în cale, fără să se cruțe. În el totul plîngea și se cutremura. Simțea în coaste împunsături de cuțite, ce-i tăiau răsufarea.

Știrea că soția lui, doamna Dafina, a murit, a primit-o foarte liniștit. I se părea că vestea aceasta venea dintr-o altă lume. Vlăguit de grijile pentru regiment, nu mai avea putere s-o plîngă pe Dafina. A stat un timp consternat, la malul fluviului, lângă o barcă, apoi s-a întors liniștit în tabără și nimeni nu-l văzu, nici în zilele următoare, tulburat ori emoționat de nenorocirea ce se abătuse asupra lui.

Acea zi însă marcă o ruptură definitivă în viața lui Isakovič. I se părea că i-a plesnit inima-n el. Îl măcinau remușcările, neliniștea ce-l cuprinsese era vecină cu demența iar durerile fizice reîncepură mai cumplit. Era în pragul nebuniei. Faptul că-i rămăseseră copiii încă plăpânzi fără mamă, nu l-a mișcat atât de mult. Față de frate simțea mai degrabă o anume compasiune, încredințat fiind că Arhanghel a suferit mult din pricina morții doamnei Dafina. Că râvnise acesta la soția lui, Vuk nici nu-și putea imagina.

Ceea ce l-a scos din minți în acele zile pe Vuk Isakovič era sentimentul cumplit că totul s-a petrecut atât de neașteptat, că Dafina a murit în absența lui, că a dispărut din această lume, că acum nu mai exista, iar dacă se va întoarce acasă vreodată, dacă într-adevăr se va întoarce, nu o va

mai vedea niciodată. Au fost despărțiți de soartă, fără puterea de-a se opune. Ea se afla acolo, el aici. Însoțind regimentul pe drumuri mocirloase, era condamnat să suporte succesiunea zilelor ce nu-i aduceau decît neazuri, griji, insulte și neazuri, împrășcînd cu noroi ființele și lucrurile dragi așa cum azvîrleau copitele cailor și roțile căruțelor glodul.

Tergiversările privind numirea lui în gradul de potpolcovnic îl făcură furios, deznădăjduit. I se întuneca mintea văzînd cît de prostește și cu cîtă nehibzuință se ducea războiul, ordonîndu-i-se cînd să avanseze, cînd să se retragă, plimbîndu-l cînd pe-un front, cînd pe altul. Vuk Isaković presimțea chiar de atunci ce-i aștepta, sub noul împărat și, ca într-un coșmar, își privea înspăimîntat oștenii, caii, căruțele, tabăra. Cu amintirea norilor și a stelelor de dimineață, Isaković păstra în memorie, pornind de la sine, faptele de vitejie ale regimentului, strigătul umil al soldaților, tînguielile lor în sunetul guslelor, îngrozitorul lor marș, horcăitul morților, țipătul celor bătuți, chipurile celor spînzurați, biciuirea lui Sekula și moartea dragului de Arkadije. Tăcut și somnoros, auzea clar înlăuntrul său plînsul și șoaptele lor. Îi șopteau nu doar oamenii lui, ce i se arătau în vis, ci și roțile, păturile pătate de sînge, eșarfele sfîșiate, sumanele și încălțările luate de la cei morți. La capătul tuturor acestora era, totuși, neantul. Privea satul și tabăra ce se întindea sub zăpadă pînă în pădure. Copaci în depărtare, și orizontul tulbure. Locurile pe unde trecuse, parcă nici nu mai existau. Din bătălia de la trecerea Rinului nu-și amintea decît de eșuarea luntrelor; din bătălia de la Zabern, doar de o uliță în flăcări.

Arestarea și judecarea celui mai vîrstnic ofițer, Pišcevič, căpitanul din Šid, l-a înfuriat într-atît, încît i-a dat sîngele pe nas și a început să se înăbușe. Cel mai mult însă l-a cutremurat sfîrșitul aceluia război. Se retrăseseră; îi duseseră în glod și zăpadă. Îi lăsaseră să sufere de foame, să tremure

de frig. Nici măcar o singură evidențiere a regimentelor sîrbești! Îl lăsaseră chiar și pe el așa, în suman și cămașă, fără bani, fără hrană, ca pe o sperietoare în zăpadă. Nu putea să doarmă din pricina croncănitului ciorilor. Caii îi crăpau de frig.

Și ce mai? Se vorbea la cartierul general cum că, la primăvară, se vor întoarce acasă. O reîntoarcere, deci, la fel de fără noimă ca toate celelalte, lăsîndu-și morții în țări străine și căruțele sfărîmate abandonate pe drumuri înfundate. Potpolcovnicul Arsenije Vujič îl anunțase că vor fi convocați amîndoi la Viena, însă aceasta se dovedi a fi o știre falsă. Zilele se scurgeau în ceață și-n viscole nesfîrșite. Se părea că îndeobște polcul slavono-dunărean fusese uitat. Oștenii lui Isakovič, prin bordeiele lor, nu mai știau nici în ce colț al lumii se aflau.

La începutul lui martie sosi ordinul ca regimentele sîrbești să se întoarcă acasă, urmînd un itinerar dinainte stabilit. Polcul slavono-dunărean trebuia să meargă aproape pe același drum pe care venise. Redactat în germană, ordinul abia de conținea vreo zece cuvinte.

Năvăliră astfel, în primele zile ale primăverii, în Bavaria și Austria, urlînd de bucurie și frîngînd în drum vămile. Soldații mergeau cîntînd în urma ofițerilor, nerăbdători să ajungă la locurile de popas. Cînd începură ploile, porniră desculți, binedispuși și veseli, cerînd să mărșăluiască și noaptea, însă itinerarul era fixat dinainte și ei erau siliți să piardă multă vreme prin tîrgurile din Steier și prin orașele din Kranje. Suportau cu plăcere și foamea și setea și nu-i întrista nici faptul că, la întoarcere, locuitorii nu-i întîmpinau și nu-i ospătau, ca la ducere spre cîmpurile de luptă.

La începutul lunii iunie, foarte ploios anul acela, primele detașamente din regimentul lui Vujič se întoarseră acasă. Războiul împotriva Franței se terminase. Cînd numele morților se făcu

cunoscut, satele Savei și ale Dunării răsunară în bocete. În acest timp, Isakovicč, cu oamenii lui, trecea Drava la Osjek, trăgând după sine tot echipamentul de război încărcat pe căruțe, chiar și luntrele, pe care trebuiau să le predea la intenđență. Regimentul arăta ca o procesiune de invalizi.

Făcură popas aproape de locul din Osjek, după o zi întregă de marș epuizant, cu bolnavi și răniți, care refuzaseră să fie tratați în străinătate.

Ploua cu găleata. Pe mal, în iarba înaltă și deasă, oamenii se instalau fără nici o rînduială, culcîndu-se prin noroi. Sălciile ude, smîrcurile și mlaștinile din jurul lor, rîul, totul le amintea că erau aproape de casă. încercaseră să doarmă.

În amurg, o moară de apă se învîrtea scîrțîind.

Isakovicč se instală pe bac, sub căruță, acoperindu-se cu paie în așa fel ca să nu vadă apa, deși-i simțea umezeala și-i auzea clipocitul. Își pusese capul să doarmă în această ultimă noapte de război între cele două roți ale căruței, la care putreziseră butucii și pe care picura glodul. Conteasca Ascanio Guadagni avea să mai treacă o dată în revistă, a doua zi, regimentul, înainte ca oamenii să se împrăștie pe la casele lor.

Petrovaradinul se afla la încă trei zile de mers, iar în spatele lui era lumea aceea care se tînguisse atunci la plecare și care se va tîngui din nou acum la întoarcere. Lui Isakovicč i se părea deja că aude țipetele, gemetele, dar și bocetele femeilor.

În stînga bacului, de-a lungul apei, desluși sălci mari, iar în dreapta, iarba deasă, înaltă, în întunericul dens și apăsător.

Pradă insomniei, înfășurat în piei, sub paie, Isakovicč, în seara aceea, cine știa pentru a cîta oară, începu să mediteze la ce anume avea să facă? Simțea că în două-trei zile, cînd va da drumul oștenilor și va rămîne singur, va fi aproape în pragul nebuniei, la hotarul dementei, la fel de în derivă cum se afla acum pe malul

acestui rîu.

Nu mai voia să audă de armată. Mulți dintre ofițerii săi vorbeau deschis despre o întoarcere în Serbia, de unde veniseră părinții lor, și mulți oșteni, auzind de asta, spuneau că vor porni și ei într-acolo cu toată familia și cu turmele lor de oi. Despre Rusia nu mai șușotea doar el, ci și alții i se alăturară. Unul dintre primii care plecaseră în Rusia, generalul Stefan Vukovič, le sucise mințile cu scrisorile lui.

Astfel, în această ultimă noapte din viața de militar, Isakovič, luptându-se cu propriul suflet, hotărî că viața lui de pînă atunci a fost guvernată de rău și că trebuia să plece undeva, unde trebuia să domnească binele.

Toată armata austriacă îi reveni atunci în minte și se văzu pe metereze cu oștenii, prin tabere, în luptă și înțelese în final deșertăciunea acestui trecut revolut. Amintindu-și de satul său și de cel al fratelui său, pe care, după trei zile, urma să le revadă, cu trestiiile și mlaștinile lor, el le asocia și pe acestea cu un sentiment de zădărnicie, ce-l rodea. Nu se gîndea că ar fi bine să-și mute din nou poporul în Serbia aservită turcilor, în ciuda condițiilor mizerabile, a locurilor mlăștinoase și mocirloase, și avu un gînd afectuos pentru el. Se bucură totuși la gîndul că va putea continua zidirea bisericii, în mijlocul satului, și se hotărî ca, ajungînd acasă, să dea să i se facă o icoană a sfîntului Știljanovič ca patron al bisericii.

Întoarcerea de la război, întreg acest iernat la Oberpfalz, drumul prin Austria în primăvara ploioasă, venirea la Osjek, toate acestea totuși, oricît de chinuitoare fuseseră, i se păreau că țin de domeniul visului. Îmbătrînit și șubrezit în acest război, se obișnuise să hoinărească pe pămînturi străine, neglijent și distrat, ca un somnambul.

Abia a doua zi dimineața, cînd se trezi pe bacul din Osjek, pregătindu-și regimentul pentru defilarea în oraș, realitatea i se păru de-a dreptul absurdă, cu rîul tulbure, cu ierburile și copacii

umezi, cu morile de apă, cu podul, zidurile și meterezele orașului, cu cerul cenușiu.

Ploaia încetase și Isakovič observă, lângă cai, pregătirea regimentului pe mal.

Sentimente, gânduri, impresii se abătură atunci asupra lui cu putere. Înțelese că revenea dintr-o expediție inutilă. Că s-a războit Dumnezeu știe pe unde și de ce. Soția l-a părăsit lăsându-l cu copii plâpânzi, bolnavi. Cu privirea pierdută spre oșteni, își dădu seama că nu erau iubiți, că erau înșelați, că erau mânâți în lume ca niște animale la tăiere. Li se dădeau steaguri, erau împodobiți cu pene și erau numărați vii ori morți, ca niște cai ori cartușe. Între vagabondajul lor pe câmpul de luptă și viața celor de acasă, din mlaștină, nu era nici o legătură, nici un raport.

În farsa ce i-o juca imperiul german, Vuk Isakovič era pe post de marionetă. Karl von Lothringen și Behrenklau își bătuseră joc de el iar guvernatorul din Pécs i-a tras, acum la întoarcere, un picior în dos. Marchizul Guadagni îl va hărțiii din nou, rîzînd în hohote de cadența la pas, de întoarcerea și alinierea regimentului slavono-dunărean.

Deja aproape acasă, pe podul de la Osjek, pe Isakovič îl cuprinse din nou furia. Asaltat de gânduri sumbre, încercă să le alunge, așa cum alunga cîinii neliniștiți, strigînd ordine cît îl ținea gura.

Oștenii alergară la ordine, începură să bată tobele, ofițerii se alinieră. Deja după cîteva clipe, pe podul alcătuit din pontoane se arată polcul slavono-dunărean, în două coloane, ca doi șerpi lungi, încercînd în zadar să formeze o linie dreaptă.

O ultimă dată! Da, pentru ultima oară, oare să fie posibil — ultima, gândi Isakovič! — trebuia să fie în fruntea regimentului și să defileze cu acesta. A fost de-ajuns ca, pe cal, să ia o poziție de soldat și să uite toate aceste neplăceri și greutatea ale profesiei, dorind din nou să se distingă. Depășind cu ordononțele regimentul, clătină podul atît de tare, încît a trebuit să-și încetinească cursa.

De abia se crăpase de ziuă. În dimineața cenușie și liniștită contempla fortificațiile de pe malul celălalt, ferestrele cazematelor, tunurile, malul nisipos cu trunchiurile arborilor centenari și acoperișurile povârnite ale caselor din oraș. De pe pontoane, râul părea mult mai larg, galben-verzui, plin de bancuri de nisip. Insulele din depărtare, sălciile, trestiiile de un verde închis păreau liniștite și nemișcate. Pregătindu-se, după obicei, să arunce teaca, pe care ordonanța trebuia imediat să o prindă, Isakovič începu, încet, să scoată sabia, cuprinzând încheștat mânerul, întorcându-se cu fața la oșteni. Fiori de gheață îi trecură pe șira spinării.

Aceasta era clipa nemăsuratei plăceri, la care ținea atât de mult.

În mijlocul râului ce curgea pe sub pontoane, atât de aproape, Isakovič își simți încă o dată trista singurătate, apoi, răsucindu-și mustățile, înfundându-și, tricornul pe cap dădu pinteni calului și încercă să nu se scuture ca un butoi.

Polcul se urni în urma lui, zguduind pontoanele ca o cavalerie în direcția meterezelor orașului.

Știind că asta era ultima lor defilare, soldații întindeau pasul, ciufuliți, nespălați, cu bărbile, mustățile și perciunii crescuți. Unii șchiopătau, alții erau cu capul descoperit, ba chiar și desculți. Aceștia călcau prin băltoace cu o plăcere deosebită. Toți cîntau cît îi ținea gura.

Ofițerii, adunați în jurul steagului, încercau să-și aranjeze ținuta cît de cît, însă oștenii nu numai că nu-și ascundeau sumanele zdrențuite și tururile pantalonilor sfișiate, ci, dimpotrivă, cu ostentație arătau noroiul de pînă la genunchi, paturile sparte ale armelor și picioarele bandajate în cîrpe.

Călcînd nisipul ud, regimentul intră sub porțile orașului, sub o boltă de salcîmi deși, mergînd de-a lungul zidurilor înalte, năpădite de iarbă, din care se iveau țevile tunurilor. Pășind cu greu prin noroi, soldații văzură că, în spatele copacilor, cerul se însenina.

Atent la pasul soldaților și la comenzile ofițerilor, zgîlțit pe cal, Isakovič, în ținută de

paradă plin de pene și panglici colorate, cusute pe pieptarul din piei de oaie, se grăbea spre plața principală a orașului. Aici îl aștepta, într-un balcon mare, plin de ofițeri, marchizul Ascanio Guadagni, căruia trebuia să-i prezinte raportul complet despre starea regimentului, să-și prezinte întreaga prețuire și cinste, înainte de a-i lăsa la vatră.

Este ultimul drum, gândi el, și era destul, iar în Rusia îi va fi oricum mai bine. Era sătul de acel dute-vino de pe Rin, de vînzoleala de pe Dunăre, de bătăliile din Italia; venise timpul să-și dea seama că nu va mai avea niciodată gradul de potpolcovnic.

El unul nu era născut să facă negoț! Dar era mai bine să trăiască printre acești neguțători, decît să ducă o viață de cîine în neant. De n-ar fi fost oștean, de mult s-ar fi stabilit undeva cu familia iar nevasta poate că i-ar fi fost încă în viață. Și, totuși, meseria armelor era singura care-i plăcea.

În rest, la ce bun această veșnică dorință de a se stabili undeva, aceste continue eforturi ale fratelui pe care, după trei zile, avea să-l întîlnească din nou la Petrovaradin? Oare îl aștepta acasă o viață mai bună? Copiii îl stinghereau! Satul, de asemenea. Intenționa să populeze mai mult padina dealului, cît timp țărani nu erau pregătiți pentru migrația în Rusia, unde încă mai era convins că va pleca într-o bună zi! Mlaștinile, exercițiile de iarnă în Petrovaradin, poate o chemare la Viena, chemare de care se temea, și boala patriarhului, de care auzise și din pricina căreia era îngrijorat în mod deosebit, iată, astea îl așteptau!

Călărind de-a lungul meterezelor, atent la ecoul ascuțit al copitelor calului său și ale cailor servitorilor lui, Isakovič țîșni pe neașteptate în piața din centru și tresări la vederea artileriei, a ofițerilor și a unui șir lung de tunuri legate cu lanțuri.

În mijlocul pieței, în balcon, sub ferestrele

uriaeșe ale casei generalului, se colora o pădure de steaguri, pene, panglici de mătase, armuri, pălării.

Generalul Guadagni, iritat, își agită mânășile, în semn de nerăbdare, căci pregătirile regimentului duraseră mult.

Tulburat, Isakovič uită pentru o clipă toate gândurile, intențiile și suferințele proprii, și, obișnuit să se supună superiorilor, trase de hățuri atât de brutal, încât animalul se ridică în două picioare și începu să se învîrtă sub balcon. Transmise regimentului ordinul să se grăbească. În graba lui de a repara prima impresie supărătoare, nu mai auzea și nu mai vedea pe nimeni. Nesperînd că generalul și armata îl așteptau deja în piață, uitînd de ordinele de aseară, ce-i fuseseră transmise clar și inteligibil, se pierdu cu firea ca o babă și începu să comande ca beat și-n stînga și-n dreapta, înainte și înapoi. Ordonă regimentului să se înșire în pas alergător, de-a lungul și de-a latul pieței, în două rînduri pe șase șiruri, arătîndu-l din față și din spate, cu puștile coborîte și înalt ridicate, cu cuțitele și pistoalele scoase, soldații fiind îngenunchiați apoi sărînd, și iar culcîndu-se la pămînt. Atunci, Isakovič, trecînd în galop în fața soldaților aliniați, învîrtînd sabia și smucînd calul, se opri sub balconul generalului, și plin de umilință, prezentă onorul urlînd: „Vivat contele Guadagni! Vivat contele Guadagni!”

Marchizul Guadagni, împodobit cu pene și mătase, își frîngea mîinile de disperare văzînd cum bîjbîie Isakovič, cum nu păstrează distanța și nu știe nici comenzile.

În rest, la ce bun să povestești cum s-a dezonorat, în dimineața aceea, polcul slavonodunărean? Dar oare să fie într-adevăr vorba de dezonorare?

Dacă se ia în considerare că ofițerii au reușit să adune și să calmeze regimentul care, gîfîind, alergase pînă la tunuri, — de altfel, ofițerii lui Isakovič au și dovedit o comportare deosebită —,

dacă se ia în considerare că soldații loveau cu picioarele pământul în cadență, atunci se poate spune că totuși n-a fost chiar așa de rău. Chiar și generalul Guadagni și-a schimbat părerea, când a auzit câți morți a lăsat regimentul pe câmpul de luptă.

În rest, lui Isakovič îi era indiferent chiar dacă l-ar fi pus în lanțuri. La țipetele generalului, nu se tulbură. Când a fost condus în balcon, nu s-a scuzat prea mult. La masă, în sala festivă a comendurii, printre cuirasierii, aproape că s-a îmbătat, iar seara, în salonul particular al generalului, a adormit devreme.

Șirul lung de fortificații, meterezele, clopotnița, acoperișurile înalte ale caselor, balconul baroc, masiv și chipul generalului, toate acestea treceau prin mintea lui Isakovič ca într-un delir.

În vremea acestei zile de paradă, de exerciții în Osjek, tremura la gândul apropierii de satul lui și de acea căsuță unde-și petrecuse ultima noapte cu soția. Era surescitat la ideea că revenea acolo, unde nu s-a gândit niciodată că se va întoarce. Fiecare colț, fiecare povârniș al malului, toate padinile, toate grijile, toate afacerile îi treceau prin fața ochilor. De parcă ar fi fost iluminate de un fulger în plină noapte, siluete fantomatice îi reveneau în memorie, ale celor dragi și iubiți, apropiați sau străini. Cu cât se apropia mai mult de țară, grija pentru dulcea ortodoxie îl neliniștea mai mult.

La fel și gândul la mormântul soției, ce-l aștepta. Ar fi vrut să evite tot ceea ce-l aștepta acasă, acele tînguieri și văicăreli; ar fi vrut să nu se mai fi întors acasă. Să revină, i se părea o nebunie.

Părăsind spre miezul nopții casa marchizului Guadagni, banchetul de adio, se întristă, — era ora durerilor de stomac.

Noaptea umedă, piața pustie, felinare aprinse, umbrele crenelurilor, ale fortificațiilor, toate

acestea nu-l liniștiră. Abia se ținu să nu cadă pe trepte și, la efortul de a-și menține echilibrul, durerile se întetiră.

Din fericire, căpitanul Antonovič era prin apropiere și-l sprijini, să nu cadă. În dorința de-i fi pe plac comandantului, acesta îi pomeni de ordinul generalului ca, pe cheltuiala armatei, lui Isakovič să-i se facă la Viena portretul, în amintirea campaniei, sub comanda lui Behrenklau. La care Isakovič îl privi liniștit pe căpitan și-i spuse că doar martirii și sfinții trebuie să rămână nemuritori, în timp ce chipu-i profan trebuie să dispară. Să se comande totuși, pe cheltuiala lui, dacă Dumnezeu îl va ajuta, la Viena, un tablou cu chipul sfântului despot Știljanovič, care-i va supraviețui atunci când el nu va mai fi.

Părăsind Osjekul, a doua zi, Isakovič se simți bătrîn și neputincios. Se reîntorcea acasă fără cea mai mică voință de a continua să trăiască.

Și totuși, lumea ce alergase la pod să vadă oștirea îl privea cu un adînc respect, respect pe care-l sîrbește în mulțime bătrînețea eroică.

Călărind greoi pe calul masiv, liniștit în ciuda ropotului asurzitor al tobelor, Isakovič putu, pentru prima oară, după un timp îndelungat, să-și întindă neîngrădit picioarele-i uriașe. Ascultînd cadența oștenilor care cîntau cîntece despre asediul Belgradului, purtînd pe spate miei, ascultînd hohotele ofițerilor, care, în glumă, își încrucișaseră picioarele turcești pe șa și călăreau fumînd, cu săbiile scoase, aruncînd glume proaste tinerelor țărănci, Isakovič călărea din nou liniștit și curat, în uniformă-i cu fireturi de argint, cu ochii mari, senini, cu privirea pierdută în depărtare, cu un surîs nedefinit pe buze; ascunzîndu-și deznădejdea, Vuk Isakovič era frumos pentru ultima dată în viață.

În timp ce trecea printre metereze, pe sub bolțile uriașe ale porților, îndepărtîndu-se pe pod, spre sălciile verzi și cerul înalt, brațul îi atîrna, ținînd sabia, fără putere.

Terminase și cu asta. Toată oboseala din ultimele nopți, petrecute febril, pentru pregătirile

făcute în goană pe cal, i se abătu greoaie ca o povară pe umeri. Mirosul umed al malurilor și al deșeurilor de sălcii, căldura înăbușitoare a norilor joși, însoriți, ceața din adâncuri, deasă ca fumul, toate acestea îl înăbușeau și-l adormeau.

La fel ca-n ziua plecării, i se părea că lăsa toate necazurile în urmă și în fața lui nu era decât un spațiu infinit. Era liniștit. Spera ca a treia zi, înainte de lăsarea întinericului, să ajungă la Varadin. Acolo avea să libereze o parte din regiment și să se pună apoi la dispoziția baronului Engelshofen, comandantul Timișoarei, după cum i se ordonase.

Se întorcea din război cu o melancolie transformată într-un mutism deplin și stăruitor de bătrîn, la fel ca și tatăl său, pe care-l pomenea de fiecare dată cînd vorbea de lucruri importante. Se săturase de migrații și de această neliniște ce-l sugruma și care, ca-n toți oamenii pe care-i conducea, nu se potolea. Dacă s-ar fi demobilizat, nu-i rămînea decât să reia comerțul cu fratele și să exploateze târgurile de-a lungul Dunării, tîrîndu-și după sine fiicele. Dacă însă rămînea în armată, îl vor muta în fiecare clipă, să potolească acest popor neîncetat în mișcare.

Știa că și acasă, de acum înainte, îl vor aștepta numai neplăceri. Totuși, calm și încrezător, intuia toți acești ani pe care-i va mai trăi, toate evenimentele ce se vor produce, întregul comportament al țăranilor.

Somnoros și îngreunat, Isakovič călărea cu capul plecat peste pontoanele podului, spre ierburile înalte. Cu cît era mai cald și cerul se însenina mai mult, cu atît lui îi era mai greu. Calul îl clătina monoton și asta îl toropea de tot. Ceea ce lăsa în urmă i se părea ca și cum nici n-ar fi existat; moartea soției, revederea cu fratele și plînsul copilelor se încîlciră încă o dată, în mintea lui, cu ceața. Pentru că slugile și ofițerii, regimentul cu vacarmul lui se distanțaseră de el, Vuk fu cuprins de un profund sentiment de singurătate.

Călărea pe drum, pe malul nisipos, gîndindu-se la afectarea comandanților, la posibilele mutări în alte regimente, pe care unii dintre ofițeri și le

doreau și pe care trebuia să le obțină de la general prin intermediul lui.

„Tată, gîndi el, e de-ajuns să pleci, pentru ca tot ceea ce lași în urmă să nu mai existe.” Cu privirea pierdută la dealurile din depărtare, în spatele cărora se arăta iarăși soarele, simți cum fireturile de argint încep deodată să-i strălucească pe uniformă. Obosit și cu mintea golită, se simți ușor de parcă nici n-ar fi avut trup. Însorit de primele raze de soare, avea senzația că nici nu călărea, ci parcă plutea, mîngîiat din spate de un zefir nevăzut.

Își îndemnă apoi calul la trap, prin această imensitate pustie.

Încă o ultimă dată, grăbindu-se parcă, înainte de a se reîntîlni cu Arhanghel, cu satul și grijile sale, Vuk Isakovič se lăsă din nou pradă gîndurilor despre Rusia. încă încredințat că va vedea această țară, împreună cu copiii și cu slugile, profită de singurătatea momentană ca să-și regîndească planul de salvare, singurul care ar putea să-i elibereze de viața nespus de dezagreabilă și neinteresantă ce-l va aștepta acasă și de acum înainte. Să plece în altă parte și să trăiască o viață fără griji, să-i ducă pe toți acești oameni care-l urmau ca să împărtășească aceeași viață cu el, toate astea nu i se mai păreau niște himere. Trebuia să existe undeva un ținut luminos, fertil, trebuia deci să plece acolo.

Rusia i se părea ca un fel de împărăție nepămînteană. A auzit că unii, veniți acolo din lumea largă, au devenit bogați și puternici. Că au primit imediat cîte un grad mai mare. Că se războia acolo și se trăia domnește. Că bisericile erau minunate, iar ortodoxia mai dulce. Aici îl aștepta numai mizeria și jalea neîntreruptă, ce-l făcea să-și piardă mințile, disperat. Aici îl aștepta numai sicriul fără fund și hăul, ce le vedea atît de aproape, în pragul bătrîneții.

Sondîndu-și din nou trecutul, Isakovič nu reținu decît - imaginea stelelor pure și argintate, cărările din pădure mărginite de tufișuri, deasupra cărora se cobora ceața de aprilie, de pe pantele dealului de care se apropia și acum, unde trăise cîndva, în primii ani ai căsniciei lui. Se pregătea

să-și regăsească copiii și să-și întâmpine soția la mormînt, însă viitorul adevărat era doar această Rusie troienită, unde se gîndea să se mute, pentru a trăi în sfîrșit decent și pentru a-și găsi odihna și liniștea.

Hăul se căsca în fața lui, trecutul zadarnic se eclipsa iremediabil în urma lui. Acest război, asemenea celorlalte, nu i-a adus nimic; hoinăreala și acel dute-vino urmau deci să continue. Simțea însă în lăuntrul ființei că lucrurile nu mai puteau continua astfel și o voce interioară îi șoptea că, în sfîrșit, avea să se întîmple ceva extraordinar.

În fața prăpastiei, a hăului nebunesc în care-și văzu tot trecutul, copiii, moartea soției, soarta fratelui său, întoarcerea oștenilor, plînsetele și vaietele ce-l așteptau, Isakovič își dădu seama, o dată mai mult, că viața personală i se irosise și că nu o mai putea schimba, și nici soarta ticăloasă a tuturor aceluia ce-l urmaseră și care se întorceau acum în bălțile și-n noroaiile lor.

Simțea însă că nu fusese născut să cunoască o viață întreagă doar acest vid sfîșietor, pustietor, în care-l aruncase soarta și care-i provoca gînduri lugubre, ca și în coliba aceea uriașă din fața Strassbourg-ului.

Trebuia să existe undeva o viață mai bună, evenimente limpezi ce se scurg în cascade curate, reci, plăcute și înspumate.

Trebuia deci să plece spre acel necunoscut, ca să-și găsească liniștea ca pe malul lacurilor de munte cu suprafața netedă, limpede și curată. Va trăi aici după pofta inimii, departe de acest haos cumplit, mergînd pe firul vieții pentru care se născuse, tinzînd spre ceva deosebit, poate perfecțiunea, care — o simțea el — regiza din înălțimile cerului orice lucru aici pe pămînt.

La Petrovaradin, pe Isakovič îl întâmpină însă ploaia. Șiroia pe metereze, pe pod, prin copaci, încît întregul polc ajunsese ud și stropit cu noroi.

Femeile și bătrînii ieșiră înaintea regimentului cu pîini, rachiu și lenjerie, văicărindu-se și bocindu-și morții, întinzînd paie și ridicînd corturi în mijlocul uliței, printre ziduri, oștenii băuți cîntau și se îmbrățișau. Prin oraș se vorbea că regimentul slavono-dunărean, ca și celelalte

regimente sîrbești, va fi demobilizat și că efectivele lor vor fi împărțite între celelalte regimente împărătești, cum împărțiți fuseseră, și alți țărani obișnuți, cei fără pămînt sau slugile. Oricine nu era mulțumit, putea să-și strîngă boarfele și să plece în altă parte.

Sperînd că la Petrovaradin îl aștepta fratele, Isakovič își rotea calul, nervos, dar auzi că Arhanghel absentă și că servitorii lui îl așteptau în afara orașului, lîngă pod, cu o luntre mare, ca să-l conducă acasă.

Obosit de văicărelile femeilor, de pontaje, inspecții și de inventarul armamentului coborî către seară la fluviu, fără să se aștepte la nimic bun, amintindu-și cum, pe apă, acolo, în străinătate, aflase într-o seară că-i murise soția.

La pod dădu de slugile lui, adunate în jurul unui om ce zăcea culcat, ud de ploaie, înfășurat în sumane, pe un trunchi de copac, în apă. Sub zidurile fortificațiilor, printre stîlpii întunecați, în beznă, abia mai recunoștea oamenii ce se apropiau de el.

Întunericul se întetea și burnița acoperea întreg orizontul. De pe trunchiul arborelui, se ridică atunci din întuneric și se apropie șontîcîind un om. Era Ananije, sluga lui Arhanghel.

Venise să-i spună că Arhanghel n-a putut să-i iasă în întîmpinare la Petrovaradin, deoarece se mutase în casa de la Buda.

În rest, se puteau vedea și mai tîrziu, acasă, și i-a lăsat și bani. Deasupra mormîntului doamnei Dafina era ridicată o capelă.

Biserica era deja zidită.

Răposatul Arkadije se arăta totuși noaptea, prin sat. Cîțiva l-au văzut deja cum se clătina pe picioare și l-au auzit curn îngîna un cîntec, în noapte, pe nas. O supăra pe nevastă-sa.

Moartea lovise turmele de oi, iar zidul dinspre deal al casei crăpase și era gata să se dărîme.

Cînd, a doua zi, înspre seară, după ce vizitase mormîntul doamnei Dafina, a ajuns înaintea casei, urmat de slugi, țipetele femeilor erau atît de sfîșietoare încît a trebuit să se refugieze în casă, să

nu le mai audă.

Ploua și-n seara aceea.

Nimic nu se schimbase de la plecarea lui. Desișurile de sălcii cețoase se abureau la fel și norii se lăsau tot mai jos.

Lătratul intermitent al câinilor, binecunoscut lui, era și acum la fel. Loviturile înfundate de copite se auzeau foarte aproape, ca și când veneau de sub pământ.

Epuizat, tăcut, ca un mut, cu ochii larg deschiși, Isakovič, prăvălit pe divan, privea năuc cum se agitau Ananije, baba și fiicele acestuia, aducând paie și căldări cu apă fierbinte.

În cele din urmă, când ieșiră cu toții, văzu cum se învîrte pe lîngă el și se apleacă tot timpul fiica cea mai tînără a lui Ananije. O fetișcană bine legată.

Încă în uniformă, cufundat într-un soi de somnolență grea, fiindcă în ziua aceea băuse tot timpul, simți că era din nou acasă, în noroaie, deasupra fluviului ce clipoceă zi și noapte. Printre apele revărsate, printre gropi și viroage. Deasupra vîrfurilor de necuprins ale sălciilor pline de lăstăriș.

Cînd porunci apoi să i se pregătească patul, Ananije și întreaga sa familie alergară să aranjeze pernele, să așeze pieile de oaie și lenjeria de mătase. Din nou cea mai tînără întîrzie pe lîngă el.

Atunci, la lumina slabă a opaițului, Isakovič remarcă picioarele goale și carnea albă a fetei și, așa bătrîn cum era, și deja mort cum își imaginase, simți cum i se întinde pielea și cum i se umflă mușchii.

Uluit din pricina asta, deja dezgolit, se apropie de ușă și o întredeschise, auzind cum scîrțîia cumpăna fîntîinii.

Ploua în liniște, în fața casei, în întuneric, pe izlaz, sub duzi, la obor, în capătul celălalt al poienii. Simți din nou umezeala nevăzută a rîturilor, a bălților și a trestiilor.

Atunci, strănutînd puternic de cîteva ori, începînd să țopăie pe pământ, de se cutremură

totul, se întoarse la căldură și se trînti în așternut cît era de lung.

Iar cînd fata se apropie din nou, aplecîndu-se, ocolind patul, cu șoldurile și sînii ei rotunzi, el tuși în tăcere și se tulbură.

Încurcat, fără să știe ce să facă, îi spuse să plece. Așa cum ploaia curge șiroaie pînă la sămînța ce încolțește în adîncul țărînii, sîngele i se urcă la cap, pînă la ultimul punct de apărare a minții sale, singurul care, orbînd de lumină, îi rămînea pur, ultimul care era ferm și durabil.

Pentru a nu se uita după ea, atît de apetisantă, aplecîndu-și capul, pipăi stîngaci, cu sabia, rînd pe rînd, podoabele de argint și pistoalele ce-i erau la creștet. Isakovič își repetă tulburat că a doua zi era bine să se scoale devreme, să meargă la patriarh, să afle noutăți, să se pregătească pentru călătoria la Viena, să-și salveze oștenii de la noi migrații și de la predarea armelor, să se ocupe de copii, să meargă la fratele său la Buda, la general la Timișoara, să cumpere cai, căruțe, să ridice o fierărie în sat, să-l mute pe căpitanul Antonovič, să scrie un raport amănunțit despre întoarcerea polcului slavono-dunărean și, îndeosebi, să pregătească un plan privind posibilitatea plecării lor în Rusia, unde încă mai spera că va ajunge.

Afară însă ploaia nu înceta și lumea încă mai stătea tînguindu-se și văicărindu-se pe lîngă obor, sub duzi.

Astfel s-a întors Vuk Isakovič de la război, în 1745, la începutul verii.

Și în timp ce în sufletul său, ca într-un cerc nesfîrșit, se rotea neîncetat ideea migrării în Rusia, asupra căreia, în deznădejde și epuizare, după atîtea luni de hoinăreală și suferință, se aplecase atunci, în trupu-i adormit în așternut familial, fremătă ca o stea ultima sămînță a tinereții revoluate. Asta îl reținea deznădăjduit, tulburat, înnebunit deja de chinuri și jale, între bălțile și apele ce se abureau din pămînt, pe care el îl nimea dezmiardător Noua Serbie. Sămînță ce-și păstrase și-n bătrînețe puterea să încolțească și să poarte ființe noi deasupra timpului și a

cerurilor, care se vor oglindi în apele ce se revarsă și se întâlnesc aici la întretăierea dintre Orient și Occident.

DRUMUL SPRE RĂSĂRIT
— ÎN LOC DE POSTFAȚĂ —

Sec. XVIII — Serbia e ocupată de turci.

1893, 26 octombrie — Se naște, în familia unui notar sărac, Miloš Crnjanski. Locul nașterii: Csongrád, azi în Ungaria.

1896 — Familia Crnjanski se mută la Timișoara. Miloš urmează liceul la Timișoara. Va scrie despre orașul de pe Bega de câte ori are prilejul; câteva capitole din Migrații se desfășoară, de altfel, în locuri pe care timișorenii de azi vor putea să le identifice fără dificultate.

1909 — Moare Toma Crnjanski, tatăl său.

1911 — Participă, la Ciacova, la festivitățile desfășurate cu prilejul împlinirii unui veac de la moartea lui Dositei Obradovici. Crnjanski va avea mereu cultul înaintașilor, al întemeietorilor, al tradiției.

1912 — Termină, strălucit, liceul piarist din Timișoara. Scrie, sub influența lui Maeterlink și Rostand, piesa Cneazul blestemat. Se înscrie la Școala superioară de comerț exterior de la Rjeka.

1913 — La Viena. Pentru prima oară la Belgrad, cu clubul de fotbal din Novi Sad. Locuiește însă la Viena, la un unchi al său, comerciant.

1914 — Arestat, apoi înrolat și trimis pe front. Scrie poezii. Bolnav, într-un spital de campanie. Sfirșitul anului 1915 îl găsește în Galiția, apoi pe frontul italian.

1918 — Membru al Uniunii Scriitorilor Croați. Îl cunoaște pe Ivo Andrić. Activitate jurnalistică intensă.

1919 — Publică prin reviste poeme din Lirica

Itacăi. Volumul va apare în librării la sfârșitul anului. Poezia exilului, a migrațiilor poate fi descoperită, întâi, aici.

1921 — Se căsătorește cu Vidosava-Vida Rujici, una dintre cele mai frumoase femei din Belgrad. Va preda în gimnaziu limba și literatura sârbă, dar și gimnas-tică. Intensă activitate publicistică, literară, cenaclisă. 1923 — Petrece vara în România, la Buziaș. Se ocupă de publicarea unei antologii de lirică chineză. 1924—1929 — Critic teatral la Belgrad. 1928 — Prima carte din Migrații. 1939—1940 — Diplomație la Roma. Documentări, pagini (cărți) cu subiecte italiene, meditații asupra spiritului european. Aprilie 1941 — Țara sa e ocupată, regele fuge, Crnjanski se refugiază la Londra. Începe perioada grea a exilului. Ca și alți exilați ai Estului, scriitorul va traversa o perioadă de cumplită mizerie. 1965 — Scriitorul se întoarce la Belgrad. Premii literare, întâlniri, reeditări. 1971 — Romanul Londrei — carte despre viața emigranților. 1977 — Rejuză să mănânce. Moare la 30 noiembrie.

Prima lectură din Migrații demonstrează ceea ce, de fapt, ar fi trebuit să știu de mult: că în răsăritul european epopeea n-a murit încă și că europenii cei mai de seamă ai estului sînt creatori de epopee: Sadoveanu și Kadare, Iwaskiewicz și Prus ar fi trebuit să ne pregătească pentru înțelegerea acestui roman masiv, rămuros, ineputabil, de un lirism dens, cu personaje monumentale. Șocant poate fi și sentimentul că poezia nu are nimic vetust și că „barbarii” nu semănau cu personajele romanelor pe care le știam, fie și din Cărțile Estului.

Am citit romanul în versiunea franceză apărută în 1985 și am confruntat cîteva dintre capitolele traduse în franțuzește cu versiunea sîrbească: evident, cu ajutorul lui Slavomir Gvozdenovici. Fraza originală era încă mai densă, mai fremătătoare, traducînd, în necurmătele-i

șerpuiți, un vitalism mai violent, o încheștare mai aspră cu lumea, cu boala, cu moartea.

Fiindcă moartea este unul din termenii pe care Crnjanski îl pune în pagină, precum puțini mari scriitori ai acestui secol. Există o Moarte care seceră totul: și indivizi-, și orașe, și popoare. Epopeea trebuia să se încheie cu așezarea migratorilor în Patria visată, Noua Serbie. Trebuia să împlinească visul slav al eroului. Țara visată este însă meschină și nu-i ocrotește pe cei ce o visaseră. E un Univers căzut. Îi respinge, le răpește identitatea, îi ucide. În epoca noastră, atât de creatoare, de iubitoare, de demolatoare de Utopii, Crnjanski vorbește despre moartea unui vis. Din Epopeea lui e absentă chiar întemeierea cetății visate.

În primul său volum, publicat în 1929, visarea e ambiguă și cronică putea vorbi metaforic despre Rusia de acum, pierdută pentru totdeauna. Romanul istoric învia într-un prezent al parabolei. Visul slav se năruise după 1917, așa cum se năruise atunci, în secolul al optsprezecelea, când Vuk Isakovici voise, sperase, crezuse că o să găsească în Rusia Patria. Omul era încă tânăr, dar eroul îmbătrînea. Se despărțea de el cu fiecare capitol al cărții. Luptătorul e obosit, deformat, vînat de boală. Fiecare plecare a lui lasă un loc gol. Ca și cînd n-ar fi fost, spune prozatorul. Oamenii pleacă și nu mai rămîne nimic în urma lor. Se duc să lupte și casa rămîne pustie, ca și cum cei plecați ar fi plecat pentru totdeauna. Toate plecările nu fac decît să repete Plecarea. Pot fi chiar plecarea. Viața nu-i decît un exercițiu întru moarte. Viața soldatului nu-i decît un exercițiu de supunere, credință, desfigurare.

Literatura Imperiului Austro-Ungar a dat viață, ca nici o altă literatură, aristocrației ofițerești. El era marele personaj. Profesiunea sa — ca și agonia acestei profesiuni — vezi Marșul lui Radetzky — se află în centrul Marelui Mecanism. Vuk face parte din casta luptătoare,

din elita kșatria, dar el este, deopotrivă, mercenar. Este sîrb. E un om de seamă fiindcă este între cei mai valoroși din profesiunea sa: dar e sîrb. Drumul lui Vuk Isakovici prin Viena și prin Imperiu reconstituie, pas cu pas, civilizația unui timp al războaielor. O reconstituire exemplară.

Vuk Isakovici este Jaques Melancolicul al Răsăritului, naufragiat în nesfîrșitele spații slave;

„Și în timp ce sufletul său, ca într-un cerc infinit, se întorcea fără încetare, ideea unei migrații în Rusia, asupra căreia, disperat și epuizat de atîtea zile de vagabondaj și suferințe, se aplecase, în corpul său din nou adormit pe palul lamiliat fremăta, asemenea unei stele, ultima sămîntă a tinereții revoluate. Ea îl reținea, dezolat, mut, aproape nebun de mîhnire și de tristețe, în mijlocul apelor și mlaștinilor și apelor care se evaporau din pămîntul pe care el, cu dragoste, îl numea Noua Serbie”.

În fond, punctul și cercul, steaua și cerul oglindesc, pentru romancier, omul și pămîntul său. Eroii aparțin pămîntului, dar și unei ordini mai înalte. Personajele trec, trăiesc într-o stare de semitrezie. Se mișcă, pe pagini întregi, ca niște somnambuli. Visează. Sînt guvernați de vis. Realitatea lor e subsumată unui întreg pe care doar punctul și Cercul îl pot cuprinde. De altfel, capitolul inaugural al acestei cărți închise în sine este al Cercului și al Centrului, etern — inumane amîndouă.

CORNEL UNGUREANU